MemoriiJurnale

Vladimir Tismăneanu

Lumea secretă a nomenclaturii

Amintiri, dezvăluiri, portrete

CD book
HUMANITAS

Vladimir Tismăneanu (n. 4 iulie 1951, Braşov) a studiat sociologia şi şi-a susţinut în 1980 doctoratul în filozofie la Universitatea din Bucureşti cu o teză despre teoria critică a Şcolii de la Frankfurt. A părăsit România în septembrie 1981 şi a locuit un timp la Paris şi la Caracas. Din septembrie 1982 trăieşte în Statele Unite. Între 1982 şi 1990 a fost cercetător la Foreign Policy Research Institute din Philadelphia. În anii 1985–1990 a predat ştiinţe politice la Universitatea Pennsylvania. Începând din 1990 este profesor de ştiinţe politice la Universitatea Maryland. În perioada martie – decembrie 2006 a fost preşedintele Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR). Între februarie 2010 şi mai 2012 a fost preşedintele Consiliului Ştiinţific al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc (IICCMER). În 2007 a primit din partea Universităţii Maryland Distinguished International Service Award, iar Asociaţia Americană de Ştiinţe Politice i-a acordat certificatul pentru merite excepţionale în predarea ştiinţelor politice. Deţine titlul de doctor honoris causa al Universităţii de Vest din Timişoara (2002) şi al Şcolii Naţionale de Studii Politice şi Administrative din Bucureşti (2003). În iulie 2011 preşedintele Traian Băsescu i-a conferit Ordinul Naţional pentru Merit în grad de Mare Ofiţer pentru eforturile susţinute de promovare a democraţiei în România.

Volume publicate (selecţie): *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* (Free Press, 1992 şi 1993; Polirom, 1997 şi 2007); *Fantasmele salvării. Democraţie, naţionalism şi mit în Europa postcomunistă* (Princeton University Press, 1998 şi 2009; Polirom, 1999); *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*

(University of California Press, 2003; Polirom, 2005; în 2004, Premiul Barbara Jelavich din partea American Association for the Advancement of Slavic Studies, ca lucrare excepţională în domeniul istoriei Europei de Răsărit şi Centrale); *The Devil in History: Communism, Fascism, and Some Lessons of the Twentieth Century* (University of California Press, 2012). Coeditor, împreună cu Dorin Dobrincu şi Cristian Vasile, al *Raportului Final alComisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* (Humanitas, 2007); coeditor, împreună cu Bogdan C. Iacob, al volumului *The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History* (Central European University Press, 2012). Alte volume apărute la Editura Humanitas: *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (2008); *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului* (în colaborare cu Cristian Vasile, 2008); *Despre 1989. Naufragiul Utopiei* (2009); *Despre comunism. Destinul unei religii politice* (2011).

Vladimir Tismăneanu
Lumea secretă a nomenclaturii: amintiri, dezvăluiri, portrete

© Humanitas, 2012 (ediţia print)
© Humanitas, 2012 (ediţia digitală)
ISBN: 978-973-50-3865-6 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

VLADIMIR TISMĂNEANU

Lumea secretă a nomenclaturii

Amintiri, dezvăluiri, portrete

Dedic această carte surorilor mele, Vichi şi Rodica, precum şi prietenilor mei Adriana Babeţi, Mircea Cărtărescu, Mariana Ioan, Florica Jebeleanu, Tudor Jebeleanu, Mircea Mihăieş, Ioan T. Morar, Horia Patapievici, Radu Stern şi Christina Zarifopol-Illias.

Pentru a ajunge la o înţelegere adecvată a comunismului, trebuie să fi fost foarte aproape de el, în mod fizic, printr-o expunere îndelungată, sau moral, cedând seducţiei sale pentru o anumită perioadă de timp.
Alain Besançon

Ce qui m'habite et qui m'obsède…
Louis Aragon

Cuvânt înainte

„Copil de nomenclaturist“, „Jos nomenclatura!“, „comportament de nomenclaturist“ –am auzit de sute, poate de mii de ori acest gen de formulări. Fac parte din lexicul politic aproape cotidian. Ştim totuşi foarte puţin despre acel grup social şi, dacă vreţi, chiar cultural numit nomenclatura comunistă. A fost ferit de incursiunile curioase ale jurnaliştilor şi cercetătorilor. Sociologii nu l-au tratat cu aceeaşi riguroasă aplicaţie ca pe, să spunem, clasa de mijloc ori clasele de loisir. Era vorba de o societate cvasisecretă, cu riturile, codurile, simbolurile, nostalgiile şi, nu mai puţin important, privilegiile sale. Mai întâi demnitar comunist, apoi un ireconciliabil eretic, gânditorul iugoslav Milovan Djilas a vorbit despre „noua clasă“. Mai devreme, în momentele sale de maximă luciditate, Lev Troţki recunoscuse că aparatul de partid şi de stat sovietic se transformase într-o castă parazitară, definită, mai presus de orice, prin accesul la privilegii de neimaginat pentru muritorii de rând. Dar n-a mers până la capăt, nu a numit acest grup o clasă politică şi socială.

Cartea de faţă nu este o lucrare sociologică de tip tradiţional, cu analize de cauze, dinamici şi efecte. Este vorba aici de propriile mele experienţe în interiorul unui grup pe care am ajuns să-l cunosc, îndrăznesc să cred, foarte bine. Un microcosm politic şi psihologic, numit de mine cândva micul Bizanţ roşu. Cititorul, pe care-l invit să mă însoţească în acest voiaj într-o lume stinsă, dar ale cărei ramificaţii rămân, o ştim cu toţii, atât de prezente, va găsi în carte deopotrivă recuperări istorice, demitizări politologice, secvenţe portretistice, un efort de explicaţie şi o mărturisire. Sigur, o ştim prea bine, ceea ce trece prin lupa memoriei nu este acelaşi lucru cu istoria factuală.

Cele două se pot suprapune, dar nu total. De aici şi obligaţia de a îmbina istoria reală cu cea politică, economică, intelectuală.

Nu alegem în ce mediu social şi intelectual ne naştem. Este un dat ontologic pe care ţi-l asumi şi la care te raportezi, pe cât posibil, cu sinceritate, onestitate şi realism. Părinţii mei nu făceau parte din eşalonul unu al nomenclaturii, dar aparţineau, neîndoios, celui de-al doilea strat, spre nivelul de jos al acestuia. Chiar şi după excluderea tatălui meu din partid (un dezastru fără egal pentru un idealist îndrăgostit de ideile marxiste întruchipate de secta comunistă), părinţii mei, şi deci şi noi, copiii, am continuat să ne bucurăm de avantajele rezervate celor numiţi „fiapişti“ (fiap era acronimul organizaţiei Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques). Prin anii ’60, fiap-ul şi-a schimbat numele în AFDA (Asociaţia Foştilor Deţinuţi Antifascişti). Fiapiştii beneficiau de Policlinica 10 şi Spitalul Elias, nu însă şi de magazine speciale, călătorii în Vest, vile speciale la Predeal şi Neptun etc. Ni se păreau lucruri normale, abia peste ani mi-am dat seama de decalajul dintre serviciile medicale oferite nomenclaturii şi cele ale muritorilor în numele cărora se construia „cea mai bună şi mai dreaptă orânduire socială“. Ştiam de luxul nebun în care trăiau membrii Biroului Politic. Când am întrebat-o pe mama – cred că aveam zece ani – de ce este nevoie de aceste avantaje pentru atât de puţini, mi-a răspuns că e normal ca oamenii care îşi sacrifică întreaga viaţă pentru popor să nu trebuiască să aibă alte griji. Văzusem cum trăia familia lui Petre Borilă şi îmi era de-acum limpede cât de stratificată era lumea ce-şi zicea socialistă. Stratificarea se petrecea chiar şi în nomenclatură. Privilegiile erau structurate pe grupuri şi subgrupuri. Vegheau asupra lor cerberii Gospodăriei de Partid, în frunte cu tovarăşul Leon Naş.

Fac un salt în timp. Am ajuns la Paris, cu mama, în septembrie 1981. N-am mai revenit în ţară până la prăbuşirea regimului, pe care îl detestam visceral. Sunt destule date în această carte pentru a înţelege de ce şi cum am ajuns la ruptura cu universul politic şi ideatic în care mă născusem şi mă formasem. Între multele cărţi pe care le-am cumpărat la Gibert Jeune, pe Boul' Saint-Mich', se număra volumul despre nomenclatură al fostului diplomat sovietic rămas în Vest Mihail Voslensky. Auzisem de carte de la Europa Liberă. Mi-am dat seama cât de importantă ar fi o *topografie socială* similară în cazul României. Nu ştiu să se fi realizat, deşi există numeroase studii care converg în această direcţie.

Cartea aceasta, al cărei titlu iniţial a fost *Părinţi şi copii*, nu este, cum spuneam, o monografie analitică. Ceea ce mi-am propus a fost să răspund îndemnului Lidiei Bodea, directoarea Editurii Humanitas, de a-mi lăsa memoria săvorbească. *Speak, Memory* se intitulează minunatele amintiri ale lui Vladimir Nabokov. Cititorul va găsi în paginile care urmează viniete, reflecţii, portrete şi mai ales amintiri personale despre oameni, destine, emoţii, iluzii, deziluzii. Mircea Cărtărescu mi-a făcut cândva supremul compliment de a mă numi „un Marcel Proust al comunismului românesc". Sunt un cititor vorace de memorii. Una din cărţile mele favorite este volumul de amintiri al poetului polonez Aleksander Wat (de fapt un lung dialog cu Czesław Miłosz). La fel, cele două volume de memorii ale lui Arthur Koestler fac parte din cărţile mele de căpătâi.

Gabriel Liiceanu mi-a scris prin martie 2012, propunându-mi la rândul său această contribuţie memorialistică. Ideea era o reconstrucţie a volumului deja predat de Bogdan Iacob, cel mai apropiat colaborator al meu, căruia îi mulţumesc şi aici, în sensul unei cărţi care să aparţină colecţiei Memorii/Jurnale a editurii. Altfel spus, analiza

rămânea esenţială, dar era nevoie ca amintirile să primeze. Mi-a recomandat să lucrez cu Oana Bârna ca redactor de carte. Nu se putea ca lucrurile să se potrivească mai bine. A început o colaborare care a dus la volumul de faţă. Oana m-a făcut să văd ceea ce se găsea în text, dar nu ieşea la suprafaţă, m-a provocat să-mi dezăgăzuiesc memoria, să las şuvoiul amintirilor să se deruleze cât mai liber. M-a determinat să transform ceea ce era adeseori aluziv în text, rămas la stadiul de filigran, în scene cât mai detaliate dintr-un album nu doar de familie, ci aparţinând unei întregi epoci istorice. Îi mulţumesc din inimă.

Trebuie să spun că multe din textele care s-au contopit în acest volum au apărut iniţial pe platforma Contributors a site-ului Hotnews. Am primit sute de comentarii, unele absolut fascinante. Mi-ar fi plăcut să reiau aici măcar câteva, aşa cum a făcut-o Dan Tăpălagă în *Bulversarea valorilor*, dar mi-a fost teamă să nu se întrerupă fluxul firesc al naraţiunii. Le rămân îndatorat Damianei Oţoiu şi lui Mircea Mihăieş pentru felul în care, prin întrebări extrem de bine construite şi profund documentate, au reuşit să provoace resurecţia unor amintiri pe care le credeam definitiv îngropate sub lespedea uitării.

Unul din modelele pe care le-am avut în minte alcătuind această carte a fost volumul *The RussianAlbum* al filozofului politic liberal Michael Ignatieff (prinţul Ignatieff, al cărui bunic a fost ultimul ministru de externe al ţarului Nikolai II). La fel, am fost impresionat de cartea *Reflections of Prague* de Ivan Margolius, fiul unuia dintre cei spânzuraţi în toamna anului 1952 în urma monstruoasei înscenări antisemite cunoscute sub numele de procesul Slánský, şi al Hedei Margolius Kovály, ea însăşi autoarea unei extraordinare cărţi de amintiri intitulate *Under a Cruel Star*.

Între timp, în vara lui 2012, am citit cartea de amintiri a doamnei Dorli Blaga despre tatăl ei (dar,

nu mai puţin, despre acel caz, probabil unic, de comunist român onest, inteligent şi demn care a fost Tudor Bugnariu). Ţin foarte mult la Dorli Blaga, am citit cartea cu pasiune şi mă bucur că volumul meu apare în aceeaşi colecţie. Sunt sincer fericit şi onorat. Ca şi părinţii mei, Tudor Bugnariu a fost un internaţionalist autentic. Asemeni lor, a aderat la PCR din raţiuni morale şi intelectuale în timpuri când această adeziune te putea costa libertatea. Era un antifascist neînduplecat. Detesta oportunismul şi parvenitismul. Îi repugna orice formă de şovinism. Au aparţinut, Bugnariu, ai mei, sora mamei – Cristina Luca –, mulţi din prietenii şi prietenele lor, unei generaţii care s-a autodistrus. Scria cândva Manès Sperber: *Nous serons les cimetières ambulants de nosamis assassinés*.

Tudor Bugnariu credea că adevărul trebuie rostit până la capăt, „oricât de trist ar fi“. Vreau să sper că această carte merge pe un astfel de drum, cel al rostirii adevărului fără menajamente şi fără vreo agendă ascunsă. Pentru că, dacă nu vorbim noi, cei care am văzut lucrurile din interior, am cunoscut acea lume aşa cum era ea, cu tenebre, cu coridoare secrete, un labirint al duplicităţilor solemn-principiale şi fals-surâzătoare, cu dogme asfixiante, cu prietenii abandonate şi, vai, câte loialităţi trădate, dacă nu vorbim noi, aşadar, cine va mai depune mărturie?

*

Aşa cum spuneam, am contopit în această carte o parte din textele mele de sine stătătoare, îndeosebi de factură memorialistică, apărute pe Contributors; de aceea ansamblul, am constatat, conţinea o serie de repetiţii. Pe unele le-am eliminat, dar pe cele mai multe, cum ar fi informaţiile despre funcţiile personajelor care apar în carte, le-am lăsat: dincolo de faptul că informaţia se repetă de obicei în alt context, am socotit că cititorul e ajutat astfel să se orienteze

rapid, de fiecare dată, în pădurea de persoane şi nume. Tot pentru orientare am adăugat la sfârşitul volumului un Indice de nume alcătuit de Bogdan C. Iacob, căruia îi mulţumesc încă o dată.

V.T.
Washington, DC
9–12 august 2012

1
Cartierul Primăverii sau geografia nomenclaturii

Comunismul s-a întemeiat pe o viziune conspirativă despre istorie, despre politică, despre societate. „Partidul interior“, cum îl numea Orwell, era opac, insondabil şi impenetrabil. Din momentul în care au preluat puterea în Rusia, bolşevicii au instituit severe măsuri de pază pentru protejarea liderilor, care, conform propagandei, erau exponenţii maselor. Izolarea acestora trebuia să fie cvasietanşă. Modelul sovietic al vigilenţei maniacale a fost aplicat cu zel şi în România.

Distanţa dintre mase şi conducători era astronomică, misterul autorităţii absolutetrebuia menţinut intact. Adresele la care locuiau „zeii“ din Olimpul comunist erau considerate secrete de stat. La fel, numerele lor de telefon, netrecute în anuarul oficial („Cartea de telefon“). Aprovizionarea se făcea, pentru membrii Comitetului Central şi cu atât mai mult pentru cei din Biroul Politic (ulterior Comitetul Executiv), direct de la Gospodăria de Partid, cu ale sale nenumărate ferme şi acareturi. Mâncarea (degustată de popor prin „reprezentanţii săi“, cum se spunea în epocă) era verificată de epidemiologii Sectorului Sanitar Special. Tovarăşii beau coniac de Segarcea, vin de Sâmbureşti şi Galbenă de Odobeşti.

Ceauşescu a fost fascinat, ne-o spune Dumitru Popescu, de experienţa avută în RDG, unde nomenclatura locuia în „rezervaţia“ de partid şi de stat Pankow-Niederschönhausen, despărţită de restul Berlinului de Est şi al lumii prin bariere atent păzite cu mitraliere, garduri cu sârmă ghimpată şi câini-lupi. Parte din motivele construirii Casei Poporului au ţinut de această dorinţă de a obţine despărţirea totală de orice

realitate mundană. Era vorba, de fapt, de o autobantustanizare, de un apartheid întors pe dos. Casa Poporului trebuia să fie un microcosm populat cu propriile sale amintiri, ritualuri, fobii, sentimente şi resentimente.

Înainte de Casa Poporului însă, cartierul nomenclaturii din România, înfiinţat de Gheorghiu-Dej în 1948, era cel cunoscut azi drept cartierul Primăverii din Bucureşti. Cadrul său topografic era marcat de Piaţa Aviatorilor, Bulevardul Aviatorilor (ambele se numiseră, în anii ’50, Stalin), strada Teheran (pe atunci Fabrica de spirt) şi bulevardul Kalinin (azi Mircea Eliade). Între Piaţa Aviatorilor şi actualul bulevard Eliade era bulevardul numit, până în 1962, Jdanov, după ideologul-şef al stalinismului postbelic, iar apoi Primăverii. După ştiinţa mea, în nici o altă ţară din Europa de Est cultul lui Jdanov nu a atins proporţiile din România: nu doar bulevardul din inima cartierului nomenclaturii purta numele său, ci şi Şcoala superioară de ştiinţe sociale de pe lângă CC al PMR.

Trebuie să spun de la bun început că n-am locuit niciodată în acest cartier, ci în apropierea sa, în cartierul numit parcul Filipescu. N-aş oferi acest detaliu dacă n-aş citi tot felul de bazaconii despre cum am copilărit cu copiii Mizil (de fapt, nici aceştia nu locuiau în cartierul Primăverii). Dar, desigur, am umblat mult cu bicicleta pe acele străzi, am fost în vizită împreună cu părinţii mei la vechi amici care locuiau acolo, m-am văzut, tot acolo, cu colegi şi colege de şcoală.

Pe Bulevardul Primăverii circulau, în anii ’50, maşinile Zil şi Ceaika ale protipendadei, Volgile negre şi, mai rar, Pobedele şi Skodele. După 1960 au început să fie achiziţionate Mercedesuri şi Opeluri. În anii ’70, Valentin Ceauşescu (descris uneori drept „copilul modest“ al familiei domnitoare) conducea un automobil englez marca Triumph (cine oare plătise pentru el?).

Căderea din funcţie ducea adeseori la expulzarea din cartier (cazurile Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu). Când s-a sinucis, în 1951, Mirel Costea, şeful sectorului de verificare a cadrelor, familia sa (soţia şi cele două fiice) a fost imediat evacuată din cartier. Lica Gheorghiu, soţul ei de atunci, Gheorghe Rădoi, şi cei trei copii ai Licăi din prima căsătorie cu Marcel Popescu, adoptaţi de Dej, au fost obligaţi să părăsească locuinţa de la lac (o vilă somptuoasă) şi să se mute într-o casă (tot o vilă) de pe actuala stradă Atena (reşedinţa de azi a ambasadorului Olandei). Tot pe acea stradă s-a mutat şi Florica Bodnăraş după divorţul de Emil.

Totuşi, nu întotdeauna se întâmpla astfel, dovadă că, deşi sancţionaţi pe linie de partid în 1958, soţii Emil şi Lucia Popa, veterani ilegalişti, au continuat să locuiască pe strada Armindenului. La fel, deşi marginalizat politic, fostul preşedinte al Comitetului Cinematografiei (cu rang de ministru al RPR), devenit profesor universitar la Facultatea de Filozofie, Niculae Bellu, a continuat să locuiască pe Strada Crângului împreună cu soţia sa, veterana comunistă Elena Bellu. Fostul redactor-şef adjunct al *Luptei de clasă*, Mihail Frunză, a continuat şi el să locuiască pe strada Pictor Negulici chiar şi după ce a fost exclus din PMR sub acuzaţia de fracţionism (în aceeaşi casă cu arhitectul Gustav Gusti şi cu vechea cadristă de la Externe Ida Felix). După 1968, Ceauşescu a permis, chiar a încurajat, mutarea în cartier a unor scriitori în plină ascensiune literară şi politică – Nicolae Breban, Alexandru Ivasiuc, Virgil Teodorescu.

Continuau să locuiască acolo relicve staliniste gen Mihai Beniuc şi V.Em. Galan, ilegalişti uitaţi de lume (Ivanca şi Teodor Rudenco, Maria Sârbu, sora „eroinei clasei muncitoare“ Elena Pavel, Vanda Nicolschi, Tatiana şi Iakov Bulan, Sanda Rangheţ, Charlotte Gruia, Ronea Gheorghiu,

Tamara Mureşan, căsătorită în anii ’50 cu generalul de Securitate Ladislau Ady, arestat între timp), generali de Securitate la pensie (Vasile Negrea) sau activi (Aristotel Stamatoiu), dar şi marele expert în adaptări Zaharia Stancu (împreună cu întregul său clan de familie). Nu departe de Stancu locuia George Macovescu.

Tot „în cartier“ locuiau miniştrii Alexandru Sencovici, Mihai Suder şi Constantin Scarlat. Pe strada Pictor Negulici au locuit liderii comunişti greci Apostolos Grozos şi Mitsos Partsalidis. După înfrângerea gherilelor comuniste din Grecia, Nikos Zachariadis, secretarul general al Partidului Comunist din Grecia, a locuit pe strada Grădina Bordei (azi Jean Monnet); în beciul acelei case a fost anchetat şi torturat Kostas Karageorgis, acuzat de „deviaţionism titoist“ (lichidarea a fost făcută de comuniştii greci în colaborare cu PMR şi cu Securitatea). Au continuat să locuiască acolo foşti agenţi sovietici din anturajul lui Dej, între care Serghei Nicolau (Nikonov), fostul şef al serviciului de informaţii al armatei, căsătorit cu Nina, ani mulţi secretara personală a prim-secretarului. Locuiau exact vizavi de Bodnăraş.

Nu departe stăteau Nicolae Goldberger şi Gheorghe Stoica, vechi activişti ai Cominternului. La Goldberger am fost o singură dată în casă, pe strada Herăstrău, prin 1961. Avea un apartament enorm. Era ziua fiului său mai mic, Ghiţă, cu care eram coleg de clasă. Fanny Goldberger se ştia bine cu maică-mea; ea fusese cândva, în anii ’50, directoare adjunctă a Cancelariei CC al PMR, directoarea acelui influent departament fiind Raia Vidraşcu, soţia fostului agent sovietic Vania Vidraşcu, pe numele său real Didenko. În anii ’60, Fanny lucra ca şefă de cabinet la Petre Borilă, membru al Biroului Politic şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, unul dintre principalii baroni, cum am spune azi, ai lui Gheorghiu-Dej. Ghiţă Goldberger era cel mai bun prieten al

mezinului familiei Borilă, Vasile (i se spunea Vasea, apoi Vasi). Când mama a avut nevoie o dată să stea de vorbă cu Borilă (fusese scoasă de la Institutul de Igienă şi trimisă „la munca de jos“, la sanepidul raionului 30 Decembrie), Fanny a înlesnit audienţa. Borilă n-a mişcat un deget, deşi se ştia cu mama din Spania, din Brigăzile Internaţionale, şi de la Moscova, din emigraţie. Era în plină perioadă de epurări politice şi etnice, partidul se debarasa de toţi cei incomozi în vreun fel sau altul. În plus, mama era soţia unui pestiferat, a unui „fracţionist“. La ziua lui Ghiţă, copiii erau într-o cameră, adulţii stăteau în sufragerie, punând ţara la cale. Pe atunci Nicolae Goldberger era director adjunct al Institutului de Istorie al Partidului. În anii ilegalităţii, sub varii pseudonime, fusese membru al Biroului Politic al minusculei secte comuniste din România. După 1965, Ceauşescu l-a readus în Comitetul Central. A lucrat, până la pensionare, la acel institut, a fost un fel de mână dreaptă a lui Ion Popescu-Puţuri. Se întâlneau astfel, în eterna operaţie de rescriere a istoriei partidului, aripa cominternistă şi aceea a ilegaliştilor „băştinaşi“.

Ar mai fi multe alte lucruri de povestit. Pe Crângului, stradă paralelă cu Herăstrău, Heleşteu şi Grădina Bordei, locuia familia Suciu. El, Petre (Pierre) Suciu, era văr cu unchiul meu, soţul Cristinei Luca, Mihail Boico. Veneau dintr-o veche familie a burgheziei evreieşti din Bucovina. Suciu se numise Scharf, a luptat în Spania, apoi în Rezistenţa Franceză. După război, a fost un fel de responsabil al românilor din Franţa (cei de stânga, evident). Lucra cu serviciileromâneşti, strângea fişe. Soţia sa, Ana, a fost şi ea în Franţa în anii războiului, dacă nu mă înşel. Aveau doi băieţi, făceamuneori vacanţele împreună cu ei, la Buşteni sau la Predeal. Cel mare, Sergiu, a făcut Arhitectura, a plecat apoi în Franţa, este arhitect la Paris, se numeşte acum Serge Suché. Cel mic,

Gabi, era mai mare ca mine cu vreo trei ani. Gabi a făcut Politehnica şi a plecat ulterior în Israel. Mergeau amândoi la Petru Groza. Sora lui Suciu, Mania Mehr, fusese căsătorită cu un interbrigadist care s-a stins din viaţă destul de devreme. Au avut un fiu, acesta a studiat Chimia în URSS, a lucrat apoi în ţară ca inginer chimist, dar pasiunea sa cea mare a rămas, până azi, poezia: este vorba de Boris Mehr, care semnează Boris Marian. Mania şi Pierre aveau un frate care plecase încă din anii ’20, deci foarte tânăr, în Palestina, se numărase printre fondatorii statului Israel. În anii ’70 era ministru de finanţe, se numea Zeev Sharef (ebraizarea numelui originar, Scharf).

Pe strada Puşkin locuia Clara Cuşnir-Mihailovici, membră a PCR de la înfiinţare, specialistă în măsluirea istoriei mişcării comuniste, ani îndelungaţi directoare a Muzeului de Istorie al Partidului. Era vecină cu idolul ei, Leonte Răutu, groparul culturii româneşti. Răutu locuise în anii ’60 pe strada Turgheniev, apoi se mutase într-o enormă vilă pe Kalinin, clădită pentru el încă în ultimul an al lui Dej, de care, cum se ştie, a fost extrem de apropiat. Mai târziu, când Răutu s-a mutat pe strada Tolstoi într-o reşedinţă mai puţin somptuoasă, au locuit acolo Chivu Stoica şi Valentin Ceauşescu (casa fusese împărţită în două). Tot pe Puşkin locuiau două surori: Martha Levenson şi sora ei, Ginette. Ambele luptaseră în maquis. Soţul Marthei murise în Franţa, cei doi au avut o fiică, Claude, care a studiat limbile orientale la Moscova. Apoi a revenit în ţară, a întâlnit un jurnalist de la *Le Monde*, s-au căsătorit şi au plecat în Franţa, unde Claude a devenit una dintre cele mai preţuite traducătoare de literatură română, alături de Alain Paruit. Din câte ţin minte ea a tradus *Craii de Curtea-Veche*.

Pe Grădina Bordei locuia Maria (Marusea) Sârbu cu fiii ei din căsătoria cu William Suder, Vania şi Alexandru (Sanyi ori Şoni). A fost

măritată pentru puţin timp cu Suder, ilegalist de origine slovacă, miner de profesie, parcă. Acesta a revenit la Petroşani, lăsând-o pe Marusea cu băieţii. De fapt, numele real al lui Vania era Filimon, în memoria eroului clasei muncitoare despre care învăţam la şcoală. Marusea era o intelectuală basarabeancă descinsă, parcă, din *În preajma revoluţiei* de Constantin Stere. Studiase Geografia, fusese închisă în anii războiului, se spunea că prin 1945partidul a vrut s-o mărite cu Dej.Circulau zvonuri că de fapt Vania este copilul liderului partidului. Am citit un interviu luat de Lavinia Betea lui Vania, se spun acolo multe lucruri interesante. Cu Sanyi am fost coleg de clasă dintr-a-ntâia până într-a cincea, la Petru Groza. Era rudimentar, cam poticnit la vorbire, dar nu deranja pe nimeni, îşi vedea de ale lui.

Tot pe Grădina Bordei a locuit, în anii ’50, generalul de interne Mihai Gavriliuc, primul şef al DIE. Avea două fete, Gabi şi Nuşa, ambele mergeau la Groza (adică, până în 1958, la Şcoala Rusă). Gabi era colegă de clasă cu sora mea Rodica. S-au mutat apoi pe strada Muzeul Zambaccian într-o vilă cu grădină, visul suceveanului Gavriliuc. A venit apoi peste el o anchetă necruţătoare, s-a trezit acuzat de „făţărnicie“, de faptul că ascunsese unele detalii autobiografice. De fapt, din câte am înţeles, era vorba de o animozitate personală cu Drăghici, şeful său la mai. Urmaşul lui Gavriliuc în fruntea DIE a fost adjunctul său, generalul de Securitate Nicolae Doicaru. Cu fiul acestuia, Vladimir Doicaru, am fost coleg de clasă la „24“ dintr-a şasea şi până la terminarea liceului, în 1970. Suntem amici şi azi. La început familia Doicaru a locuit pe strada Fabrica de Spirt, actuala stradă Teheran, apoi s-au mutat şi ei pe Zambaccian.

Până prin 1958, familia Boico a locuit pe Grădina Bordei colţ cu Kalinin, într-una din acele vile-tip: hol şi sufragerie jos, două dormitoare sus.

Erau trei copii în familie: Tania, născută în 1951, Andrei, născut în 1953, şi Olga, născută în 1955. Cristina şi soţul ei fuseseră zburaţi în 1952, ea mai dur, el mai puţin. Oricum, doreau să plece din zonă, încercau să evite orice întâlnire cu ştabii cei mari. Cum spunea chiar ea, mătuşa mea nu dorea ca Dej să-şi amintească de existenţa ei... S-au mutat într-un apartament foarte frumos pe strada Muzeul Zambaccian 14, deci chiar lângă actuala reşedinţă a familiei Adrian şi Dana Năstase (evident, aceasta a fost construită în anii ’90 – în juneţea mea acolo era un teren de baschet pentru căminul copiilor lucrătorilor din MAE, situat la numărul 18).

Lui Alexandru Drăghici, care a locuit la începutul anilor ’60 în fosta vilă a Anei Pauker de pe Şoseaua Kiseleff (actuala reşedinţă a ambasadorului american), i s-a construit o casă imensă, dar n-a mai apucat să se mute în ea din cauza Plenarei din aprilie 1968, când a fost acuzat, pe bună dreptate de altfel, de înscenarea făcută lui Lucreţiu Pătrăşcanu, soldată cu execuţia acestuia în aprilie 1954. Palatul, situat pe bulevardul ex-Kalinin, în imediata vecinătate a reşedinţei lui Ceauşescu, a fost transformat în casă de oaspeţi, ceea ce, din câte ştiu, continuă să fie şi azi. Pe strada Amiral Bălescu locuia Mihail Florescu, ministrul chimiei (care s-a mutat ulterior pe strada Grigore Mora), foarte aproape de „blocul“ unde stătea familia Manea (el era şeful de cabinet al lui Ceauşescu). La doi paşi, pe strada Pictor Rosenthal, locuia Nestor Ignat, politruc de seamă, redactor-şef adjunct la *Lupta de clasă*, azi lăudat drept un artist grafic de mare valoare…

Politologul Ken Jowitt a scris despre modelul de castel medieval baricadat al comunismului de tip sovietic. Mentalul stalinist, ca şi cel fascist, era cel de fortăreaţă asediată. În România, fostul cartier Jianu din Bucureşti a devenit, în 1948, o asemenea fortăreaţă, cu securişti în civil circulând pe străzile

din zonă, ca să vadă cine cu cine se întâlneşte, cu miliţieni plasaţi în gherete în faţa vilelor în care sălăşluiau magnaţii totalitari cu familiile lor, cu doctori aflaţi zi şi noapte la dispoziţia mai-marilor puterii. Evacuările proprietarilor din Jianu au început chiar înainte de 1948, când Gheorghiu-Dej a decis mutarea nomenclaturii din zona Mânăstirii Caşin (străzile Câmpina, Sandu Aldea, Zorileanu) spre parcul Herăstrău.

În vilele cele mai impunătoare s-au instalat Dej, Bodnăraş, Chişinevschi, Ceauşescu, Voitec, Sălăjan, Borilă, Pârvulescu, Miron Constantinescu, Răutu, Moghioroş, Chivu Stoica, Preoteasa şi alţii. Erau foarte puţini cei care treceau pragul casei lui Ceauşescu din Bulevardul Primăverii nr. 50 (aceasta a fost adresa oficială a lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu până în clipa căderii regimului). Între aceştia, fratele Elenei, Gheorghe Petrescu, şi soţia sa, Adela. Interesant este că familia Petrescu nu locuia în ceea ce numim, *stricto sensu*, cartierul Primăverii. Spre deosebire de Ceauşescu, Gheorghiu-Dej obişnuia să facă în cartier plimbări pe jos, împreună cu amicii săi din Biroul Politic (erau însoţiţi, la câţiva metri în spate, de gărzile personale).

În celelalte vile, mai puţin extravagante, locuiau şefi şi adjuncţi de şefi de secţie de la CC al PMR, miniştri şi miniştri adjuncţi. De pildă, chiar pe Bulevardul Primăverii locuiau în două vile lipite ministrul Sănătăţii Voinea Marinescu şi Eduard Mezincescu, ministru adjunct la externe. Tot acolo locuia familia Brucan (Silviu Brucan, soţia sa, Alexandra Sidorovici, şi copiii lor, Dinu, Anca şi Vlad). Pe străzile laterale locuiau Gheorghe Gaston Marin, Avram Bunaciu, Gheorghe Vasilichi, Ştefan Voicu, Alexandru Sencovici, Simion Zeiger, Teodor Rudenco, Mihai Suder, ultimii doi deja pomeniţi, Tatiana Bulan, Florian Dănălache şi coloneii de Securitate Mladin şi Vasile Gheorghe.

Sub Ceauşescu s-au construit mai multe vile pe Bulevardul Aviatorilor şi pe strada Tolstoi, toate în proprietatea Gospodăriei de Partid. În acestea au locuit unii membri de vârf ai CC, inclusiv membri supleanţi ai CPEx: Cornel Onescu, Ion Stănescu, Vasile Vâlcu etc. Sub Dej se construiseră vilele de pe Aleea Trandafirilor, în care locuiau demnitari precum Valter Roman.

Sigur, în cartierul Primăverii locuiau şi unii activişti scoşi din funcţii ori reciclaţi, ca Pavel Câmpeanu, fost adjunct al Ghizelei Vass la Secţia Internaţională, devenit în anii ’70 sociolog la televiziune şi ajuns apoi un critic neo-marxist al modeluluisovieticde socialism, ori jurnalişti de la *Scânteia*, cum erau Ion Cumpănaşu şi Tudor Olaru. Am fost coleg de clasă, la Liceul 24, cu Ghiţă Olaru. Băiatul lui Câmpeanu, tot Ghiţă, mergea la acelaşi liceu, era cu un an mai mare decât noi. Primul trăieşte acum în Canada, cel de-al doilea în Statele Unite. Cum spuneam mai sus, a rămas să locuiască pe strada Grădina Bordei poetul oficial Mihai Beniuc, chiar şi după scoaterea din funcţia de preşedinte al Uniunii Scriitorilor.

Nu toţi demnitarii doreau să stea în proximitatea lui Dej. Chiar Drăghici a preferat să locuiască pe Şoseaua Kiseleff, în casa în care se află acum reşedinţa ambasadorului american. Pantiuşa Bodnarenko şi soţia sa, Ana Toma, au preferat să locuiască pe strada Grigore Mora, care ţinea mai degrabă de cartierul Aviatorilor. Corneliu Mănescu a locuit şi el în afara zonei, dar foarte aproape. La fel şi Alexandru Bârlădeanu ori Virgil Trofin.

În multe privinţe, mai ales după ce Ceauşescu a interzis circulaţia maşinilor şi a impus restricţii dure privind dreptul de a vizita zona, cartierul Primăverii a devenit de fapt un ghetou de lux. Aşa se explică probabil de ce un Ştefan Andrei, deşi membru influent al cercului intim al puterii, locuia în cartierul Dorobanţi, pe una din străzile cu nume de capitale. Casele erau administrate de Secţia

Gospodăriei de Partid. Acolo se decidea cine intră şi cine iese din casele aflate în „perimetrul zero“.

Povestea acestei zone încărcate de amintiri nu s-a încheiat în decembrie 1989. Mulţi dintre foştii nomenclaturişti continuă să locuiască acolo. Au devenit vecini, în aceste două decenii, cu atâţia dintre noii potentaţi politici, economici etc. Este ceea ce în analiza tranziţiilor numim „persistenţa şi circulaţia elitelor“…

2
Datoria de a mărturisi: familia şi lumea în care m-am născut

Am fost adeseori întrebat dacă nu mă epuizează această continuă rememorare a trecutului. Unii se întreabă şi mă întreabă dacă mă pot raporta cu obiectivitate la subiecte care, *volensnolens*, mă implică emoţional. Sunt şi unii care cred că prin simpla pomenire a angajamentelor pătimaşe ale părinţilor riscăm să comitem un impardonabil sacrilegiu. Îmi amintesc că, după publicarea *Raportului Final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste*, unde era pomenit şi numele tatălui meu ca activist al frontului ideologic (director adjunct al Editurii Politice), istoricul Florin Constantiniu şi jurnalistul Cristian Tudor Popescu s-au grăbit să mă compare cu pionierul delator Pavlik Morozov, cel care, având de ales între loialitatea pentru familieşi aceea pentru partidul-stat sovietic, a optat pentru partid. Analogia este, evident, falsă. Nu mi-am denunţat niciodată părinţii. De fapt, ca să fim lămuriţi, nu m-am ocupat niciodată cu denunţuri. Am o oroare fizică faţă de informatori. Dar, când este vorba de înţelegerea unei perioade precum aceea explorată de comisia noastră, ori de o perioadă fascistă, trebuie spuse nume. Istoria nu a fost făcută de anonimi.

Nu încape îndoială că au existat grade diferite de responsabilitate. Între tatăl meu, de pildă, şi marii bonzi ai propagandei (Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, Dumitru Popescu, Ion Iliescu, Paul Niculescu-Mizil) a existat o enormă distanţă de statut în nomenclatură. Ceea ce nu-l absolvă pe tatăl meu de o culpabilitate legată de proliferarea minciunilor oficiale. O făcea din pasiune, era convins, nu minţea. Dar nu aceasta e problema, ci natura sistemului şi cine îi asigura reproducerea

simbolică. Norocul meu a fost că nici unul dintre părinţi nu a lucrat în Securitate. La fel, am avut noroc că tatăl meu a fost exclus din partid „latimp“ şi n-a mai apucat să ajungă membru al CC. Tocmai de aceea nu figurează în cartea lui Alexandru Crişan, care listează cinci mii de nume de membri ai nomenclaturii. În caz contrar, întreg destinul meu ar fi fost marcat de această apartenenţă părintească la „organul de conducere“. Nu spun că aş fi fost altcineva, psihologic şi intelectual, dar evoluţia mi-ar fi fost cumva întârziată pe linia înţelegerii mecanismelor de corupţie şi dominaţie proprii acestui sistem. Marginalizată în 1952, deci cu şase sau şapte ani înaintea părinţilor mei, sora mamei, Cristina Luca, obişnuia să ne reamintească un lucru simplu şi adevărat: ea descoperise mai devreme realitatea. Fusese zburată, cum se spunea, din funcţia de directoare a Direcţiei Culturale din Ministerul de Externe în aceea de muzeografă la Antipa. Marea ei culpă? Făcuse parte din acel cerc de tovarăşe care gravitau în jurul Anei Pauker: Ana Toma, Mia Groza, Maria Sârbu, Lenuţa Georgescu, fosta nevastă a lui Teohari, Lenuţa Păsculescu, sora lui Teohari. În plus, în raport cu Ghizela Vass ori Ida Felix, şefa de cadre de la externe, nu era slută. Ba chiar era frumoasă, ştia ceînseamnă un parfum bun, vizitase la timp marile muzee ale Parisului, vorbea perfect franceza, studiase la Sorbona, fusese cu adevărat o eroină a Rezistenţei Franceze.

Asumarea trecutului, inclusiv recunoaşterea responsabilităţilor politice ale unor oameni apropiaţi, este întotdeauna o operaţiune dificilă din punct de vedere psihologic. Nu e uşor să faci distincţia între familia biologică şi cea politică. Dar a nu recunoaşte lucruri ce ţin de ordinea evidenţei, a idealiza nişte oameni numai pentru că s-a întâmplat să-ţi fie rude ori cunoştinţe apropiate, situaţii în care vor fi fost cât se poate de normali, ori chiar tandri şi generoşi, ignorând rolul lor în

mişcările totalitare (mai important ori mai puţin important, acest lucru îl evaluează istoricii), ţine de un subiectivism incurabil.

Svetlana Allilueva a scris *Twenty Letters to a Friend*, în care a povestit lucruri îngrozitoare despre tatăl ei, Iosif Vissarionovici Djugaşvili-Stalin. Niklas Frank, fiul guvernatorului nazist al Poloniei,a abordat de nenumărate ori în textele lui tema responsabilităţii propriei familii pentru Holocaust. Cartea istoricului de la Berkeley Yuri Slezkine, *The Jewish Century*, investighează tocmai aceste relaţii conflictuale, tensiuni pe care el le aşază sub semnul unui paricid simbolic. Sigur, Sergo Beria l-a idealizat pe monstrul sociopat care a fost Lavrenti Pavlovici Beria, dar alţi copii ai magnaţilor stalinişti au fost mai puţin dispuşi să se angajeze pe panta distorsiunilor flagrante. Nepotul ministrului de externe stalinist din anii ’30 a devenit cunoscutul disident Pavel Litvinov. Din cartea lui Orlando Figes, *Whisperers*, aflăm ce rol important joacă azi în mişcarea Memorial fiul lui Konstantin Simonov, un scriitor care a servit cu zel comunismul şi care, în anii stalinismului radical, a participat la campania „anticosmopolită“ (adică antisemită), spre stupoarea prietenilor şi rudelor sale (ulterior a scris romane relativ nonconformiste, între care *Vii şi morţi*). Există, de asemenea, o întreagă literatură despre rupturile morale şi intelectuale dintre copiii unor figuri importante ale nazismului şi părinţii ori rudele lor.

Nu avem nici un fel de obligaţie ereditară de a împărtăşi crezurile unei generaţii anterioare, mai ales atunci când acestea s-au dovedit catastrofice. Întotdeauna există şansa pentru ceva nou, pentru un început, pentru o renaştere. Pentru cei care cred în responsabilitate, obligaţia constă în asumarea adevărului şi în definirea liberă a propriei identităţi. Am spus acest lucru în legătură cu

Daniel Valentin, nepotul de fiu al lui Ceauşescu, îl repet apăsat aici.

Fiul lui Zygmunt Modzelewski (ministrul de externe al Poloniei din epoca despotului stalinist Bolesław Bierut), istoricul Karol Modzelewski, a scris în 1964, împreună cu Jacek Kuroń, unul dintre primele manifeste antitotalitare din Europa de Est post-stalinistă, un text care ataca exact regimul pentru care luptase şi pe care-l servise părintele său. A fost arestat şi condamnat de regimul Gomulka. Ulterior, a devenit unul dintre consilierii lui Lech Wałęsa şi senator pe lista Solidarităţii. Arhitectul László Rajk, fiul protagonistului procesului-spectacol de la Budapesta din 1949, a fost un lider al Opoziţiei Democratice din Ungaria, apoi parlamentar din partea liber-democraţilor. Fiul lui Rudolf Slánský, un înalt demnitar stalinist ucis de colegii săi stalinişti în marea înscenare antisemită din octombrie 1952 numită „procesul de la Praga“, a fost membru al Cartei 77, şi Václav Havel l-a numit primul ambasador al Cehoslovaciei libere şi democratice la Moscova. Ginerele Anei Pauker, doctorul Gh. Brătescu, a scris lucrări excelente de analiză a terorii staliniste. Fiul lui Matei Socor, autorul muzicii imnului de stat al RPR, istoricul Vladimir Socor, a lucrat la secţia de cercetare a postului de radio Europa Liberă, a scris studii remarcabile despre comunismul românesc, est-european şi sovietic şi este astăzi un respectat analist al spaţiului post-sovietic. Tatăl poetului disident lituanian Tomas Venclova a scris imnul de stat al RSS Lituaniene, iar fiul său a sfidat birocraţia profitocratică. Mama lui Adam Michnik a fost autoarea unui manual stalinist de istorie pentru tinerii polonezi…

Tatăl meu nu a făcut parte niciodată din Comitetul Central, nici din Comisia de Revizie, nu a fost membru al aparatului suprem, nu a fost ministru, nici ministru adjunct, nu a lucrat în

Securitate şi pentru ea. A crezut în comunism şi a propagat ideologia comunistă, a fost un idealist, un *true believer*. Dar nu voi nega niciodată că a făcut parte din structurile care au impus îndoctrinarea comunistă. La Moscova, în anii războiului şi după aceea, a lucrat ca redactor la postul de radio oficial. Revenit în ţară, a devenit profesor de marxism-leninism şi numărul doi la editura partidului. Ca şi Paul Niculescu-Mizil, a scris o broşură „în ajutorul celor care studiau operele lui I.V. Stalin".

În ce mă priveşte, am considerat abuzurile comuniste abominabile, nu am deţinut proprietăţi în România comunistă, nu deţin asemenea proprietăţi nici în cea postcomunistă. Analiza pe care o fac totalitarismelor secolului XX are raţiuni profesionale şi morale. Dacă ar exista un fel de predestinare, ori o maledicţiune care ar interzice diferenţele de viziune dintre generaţii, omenirea ar fi rămas pe veci osândită să repete gestul lui Cain faţă de fratele său, Abel (sau, cum scria Victor Hugo: *Un éternel Cain tue àjamais Abel*). Ivan Turgheniev n-ar mai fi scris *Părinţi şi copii*, Franz Kafka n-ar mai fi compus celebra scrisoare către părintele său.

Prea puţini dintre copiii nomenclaturii (de partid, guvernamentale ori securiste) din România au urmat această cale, şi mă întreb de ce. Printre excepţii se numără romanciera Cela Varlam, fiica unui important membru al conducerii comuniste, cândva prim-secretar al Comitetului Municipal Bucureşti şi primar general al capitalei, membru al CPEx până în ultima clipă a regimului. Sau Gheorghe Chişinevschi, prea devreme plecat dintre noi, care, în corespondenţa personală cu mine, dar şi în intervenţii publice, a scris cu întristată luciditate despre fanatismul ideologic stalinist simbolizat chiar de tatăl său şi de atâţia alţi zeloţi ai utopiei bolşevice. Aş mai da un exemplu revelator. Născut într-o familie de faimoşi ilegalişti

– tatăl său natural a fost Bernath Andrei, membru al CC al PCdR, ucis de naziști la Râbniţa în 1944, mama sa, Ileana Răceanu, făcuse parte, în aniirăzboiului din Secretariatul CC –,diplomatul Mircea Răceanu a rupt-o cu sistemul, a fost arestat sub acuzaţii absurde, a fost condamnat la moarte, a supravieţuit şi a scris cărţi extrem de necesare despre teroare, abuzuri şi minciună în România comunistă. Prin 1991, fiul lui Virgil Trofin, Mircea, a scris un text în *Dreptatea*, în care vorbea despre finalul tragic al tatălui său.

În rest, tăcere ori romantizare. Sau, mai rău, reacţii ultragiate: când vorbeşte despre rolul lui Valter Roman, Petre Roman împinge devoţiunea filială până la mistificarea istoriei; fiica lui Pantiuşa şi a Anei Toma dă interviuri din Israel, apărute la Bucureşti în *Jurnalul Naţional*, în care vorbeşte despre „omenia“ torţionarului suprem din epoca stalinismului dezlănţuit în România; Serghei Niculescu-Mizil şi Oana Mizil, fiul şi nepoata fostului propagandist de frunte al regimului comunist, se simt ofensaţi când se spune cine a fost Paul Niculescu-Mizil.

Istoria politică nu se reduce la analiza de structuri, ea are nevoie să includă dimensiunea subiectivităţii, a experienţelor personale, a amintirilor, jurnalelor, scrisorilor etc. Tocmai acest lucru îl fac istorici precum Orlando Figes, Simon Sebag Montefiore, Igal Halfin şi Jochen Hellbeck, iar demersul meu a încercat întotdeauna să se înscrie în aceeaşi direcţie. Mi s-a părut un exerciţiu de francheţe să spun exact cine sunt, de unde vin, de ce mi-a revenit mie onoarea, nu tocmai de invidiat, de a conduce Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, care în 2006 a publicat *Raportulfinal*, ce anume mă califica pentru asta şi ce putea fi pus în discuţie.

A urmat falsificarea biografiei mele de către Paul Goma. M-a durut atacul lui Paul Goma, care

a fost în corespondenţă cu mine şi care ştia cu exactitate cine au fost părinţii mei. Ştia cu precizie şi cine erau părinţii soţiei sale: anume că admirabila Luiza Năvodaru, sora lui Petre Năvodaru, pe care o menţionează atât de des în scrierile sale şi care s-a purtat minunat cu el, fusese profesoară de limbi străine la şcoala de Securitate. Nu am făcut niciodată şi nu fac nici aici vreo culpă lui Paul Goma sau soţiei lui pentru că au avut aceste rude, care s-au comportat extraordinar cu el când a intrat în disidenţă. Vreau să spun doar că acelaşi tip de raţionament a fost folosit de Securitate împotriva lui Paul Goma, deci ar fi trebuit să fie vindecat şi să nu se lase prins în acest joc.

Apoi, m-a intrigat şi m-a întristat foarte tare faptul că persoane calificate ca istorici au participat la perpetuarea acestor mizerii. Cum am spus, unul a fost regretatul Florin Constantiniu, care imediat după publicarea *Raportului* m-a acuzat public în paginile revistei *Dosarele Istoriei*, într-un articol consonant cu ceea ce scrisese Cristian Tudor Popescu chiar cu o zi înainte de discursul din 18 decembrie 2006 al preşedintelui Traian Băsescu, anume că aş fi un Pavlik Morozov al zilelor noastre – pionierul sovietic care şi-a denunţat părinţii, modelul delaţiunii în pedagogia infernală stalinistă, personajul despre care se pare că până şi Stalin ar fi spus „ce şarpe odios!“.

Venită din partea unui om care îi citise pe clasicii sovietologiei, care cunoştea tradiţiile culturii politice a bolşevismului, o astfel de acuză era o încălcare a codului profesional. Introducând în *Raport* numele tatălui meu alături de multe alte nume, nu făcusem nimic în plus faţă de ce scrisese, de pildă, Pavel Câmpeanu în cartea sa *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, unde a dat numele celor care au lucrat în aparatul ideologic, în aparatul de Securitate. Evident, ca director adjunct al editurii partidului şi tatăl meu făcuse parte din aparatul

central de propagandă. Îl denunţam, dezvăluiam lucruri care nu erau ştiute? Am făcut oare din tatăl meu un personaj central în morfologia comunismului românesc? Nici vorbă de aşa ceva.

Al doilea istoric este doamna Lavinia Betea. Nu pentru că ar fi scris ceva despre mine şi despre comisie, ci pentru că a dat voce într-un interviu din *Jurnalul Naţional*, fără să taxeze neadevăruri flagrante, unui om care a fost şeful Securităţii lui Ceauşescu: Ion Stănescu, membru supleant al Comitetului Politic Executiv, şeful Departamentului Securităţii Statului, ministru al turismului, prim-secretar al comitetului regional de partid Oltenia în timpul lui Gheorghiu-Dej, trecut prin studii în URSS, avansat în carieră, fiind frate vitreg cu Leontin Sălăjan (ministru al forţelor armate ale României comuniste, sovietizate). El spune că în anii 1962–'63, când se pregătea declaraţia PMR din 1964, Leonte Tismăneanu era şeful agenturii sovietice din România, pe care a reuşit s-o dezagrege Securitatea la ordinul lui Gheorghiu-Dej. Să ţinem seama că numele tatălui meu nu apare în stenogramele şedinţelor Biroului Politic din perioada pregătirii divorţului de Kremlin, deşi se discută intens despre rolul agenturii sovietice (Ceauşescu era de-a dreptul obsedat de acest subiect). Cum să fi fost şef de agentură un exclus dinpartid,expediat să se ocupe de bibliotecile publice şi de brigăzile artistice de amatori din raionul Tudor Vladimirescu?

Deci tatăl meu, care fusese scos din toate funcţiile în 1958 şi exclus din partid în 1960, devenind un paria, era principala legătură a ambasadei sovietice în România şi artizanul, marele operator al întregii loji de spionaj sovietic în România! Tatăl meu era şeful acelei agenturi, nu Pantiuşa, nu colonelul Serghei Nicolau, care a fost şeful contrainformaţiilor armatei, nu generalul Ioan Şerb, despre care avea să se afle peste câţiva ani că era spion sovietic, nu Nicolae Militaru, şeful

garnizoanei militare din Bucureşti în 1963–'64, despre care se ştie cu precizie că era agent sovietic! Nu mă miră şi nici măcar nu mă deranjează faptul că Ion Stănescu spune aceste minciuni flagrante. Mă miră şi mă deranjează că un om care este cadru universitar, care a publicat o excelentă biografie a lui Pătrăşcanu, care ştie în mare şi în detaliu ce a fost istoria subterană a comunismului şi istoria ilegaliştilor în anii de după al Doilea Război Mondial, care mă cunoaşte, care mi-a făcut la un moment dat propunerea de a deveni doctor honoris causa al unei universităţi din Arad, care a făcut interviuri cu mine în *Jurnalul Naţional*, care mă citează în cărţile sale lasă să treacă netaxată o asemenea enormitate.

Toate acestea mă fac să cred că am datoria de a mărturisi. Am avut deopotrivă şansa şi neşansa de a vedea cu ochii mei ce însemna lumea nomenclaturii din care făceau parte, chiar dacă marginalizaţi, mai ales după 1960, ilegaliştii. Am auzit adeseori oftaturi de genul „Vai, nu asta ne-am dorit" ori „Altceva am visat noi". Îi ascultam pe cei care vorbeau astfel şi mă întrebam: Chiar nu ştiaţi ce se petrecea în URSS în anii '30? Chiar nu aţi auzit de spovedania învinsului Panait Istrati? Nu ajungeau până la voi ecouri despre prigoana intelectualilor şi despre ororile colectivizării? Cum şi de ce v-aţi azvârlit, ca nişte somnambuli, în această teribilă aventură istorică? Ce-aţi vrut, de fapt? De ce aţi abandonat orice urmă de simţ critic? De ce aţi devenit orbi voluntar? Ce v-a făcut să cădeţi în acel păcat pe care l-am numit cândva, în volumul *Ghilotina de scrum*, frenezia supunerii?

*

M-am născut într-o familie a stângii marxiste. Aşa cum un credincios se consideră catolic, protestant, ortodox, musulman, părinţii mei se considerau marxişti. A-i întreba ce religie au, a le

atribui o apartenenţă etnică ar fi fost în ochii lor o desfigurare a identităţii. Ei se vedeau membri ai stângii internaţionale marxiste. Sigur, erau şi vorbitori de limbă română, mama se născuse în România veche, la Botoşani, în 1915, tata – în 1913 la Soroca, în Basarabia, într-o provincie de margine, o gubernie de periferie a Imperiului Ţarist. În 2010 am vizitat Soroca: singurul loc memorabil este cetatea de unde poţi contempla Nistrul şi privi, peste el, spre Transnistria. Un orăşel de provincie cu străzi lungi, prăfuite şi posomorâte. Îmi pot uşor imagina cât de mult şi-a dorit adolescentul Leoncik Tismineţki să evadeze din acel loc sufocant.

Tatăl meu s-a născut într-o familie de mică burghezie basarabeană de origine evreiască. Limba care se vorbea în casă era rusa, dar în mod cert, măcar la nivelul lecturii, se ştiau anumite elemente de ebraică. Se citea în familie Tora şi, deşi nu erau religioşi practicanţi, ţineau marile sărbători. Iar când, mai târziu, ne duceam în vizită toată familia la părinţii mamei mele, unde se sărbătorea *Passover*-ul, Pesah, sau se comemora Yom Kippur, tata ştia foarte clar care este semnificaţia evenimentului. Nu s-a obosit niciodată să discute cu mine aceste lucruri. Atâta cât ştiu despre aceste sărbători religioase evreieşti am aflat de la prieteni, din lecturi, dar în special de la bunici, deşi nici bunicii nu făceau prea mult caz.

Nici bunicii, nici părinţii nu vorbeau în casă idiş. Ştiau, înţelegeau, dar nu vorbeau idiş, erau de-acum asimilaţi. Părinţii tatălui meu erau asimilaţi, cred, în cultura rusă, iar părinţii mamei erau cât se poate de asimilaţi în cultura românească. De altfel, am mai povestit acest lucru, bunica mea, născută Luiza Segal într-un sătuc de lângă Botoşani, se juca în copilărie cu Nicolae Iorga. Iorga se pare chiar că îşi aminteşte într-un text de-al lui despre această frumoasă, blondă Luiza de pe strada unde se jucau... Eu nu l-am citit,

dar episodul făcea parte din folclorul familiei mele.

Tatăl tatei se numea Moisei Tismineţki. Ulterior, în actele de identitate ale tatălui meu a apărut ca Mihail Tismineţki. În timpul războiului, în Rusia, lumea i se adresa tatei cu patronimul: Leonid Mihailovici. Mama tatei se numea Eugenia, Jenia i se spunea, născută Barú, şi avea o soră, Ana Barú, care s-a căsătorit cu un domn pe nume Naum Ímber. Când a început Revoluţia Rusă, Ana şi soţul ei, care era, cred, comerciant, au venit împreună cu fiica lor Lia, născută în 1913, la sora din Basarabia, la Soroca, pentru că fugeau de comunism. Au stat acolo până prin 1931-'32, după aceea au plecat în Venezuela. Prin 1927 s-a născut sora Liei, care avea să devină Sofia Ímber.

Tatăl meu era mezinul familiei. Avea un frate care se numea Abram, încă un frate Boris, apoi venea o soră pe nume Nehama, i se spunea Nema, apoi o altă soră Veronica, i se spunea Buzea. Abia după ea urma Leonid sau Leoncik, cum era el numit în familie, diminutivat. Nici unul din fraţii şi surorile tatei nu au fost comunişti. Unul din cei doi fraţi mai mari, Abram, a fost în România şi s-a reîntors în Basarabia în 1940 împreună cu soţia şi doi copii. Au ajuns la Odesa în evacuare, i-a prins ocuparea oraşului de către trupele germane şi române. Au fost executaţi în cadrul acţiunii de pedepsire în masă de după aruncarea în aer a sediului statului-major al trupelor române. Au murit arşi de vii cu toţii, soţ, soţie şi doi copii. Celălalt frate, Boris, a luptat în Armata Roşie, cred că era subofiţer, şi a murit pe front. În urma lui au rămas o soţie şi un băieţel pe care-l chema Abram, după numele unchiului său, Abraşa i se spunea, şi care din nefericire a murit înecat în Nistru. Era născut prin 1940 şi s-a înecat pe la 15 ani. Nu l-am cunoscut, doar am auzit povestea lui tragică în familie.

Sora tatălui meu, Nema, a făcut Facultatea de Medicină la Iaşi, după care a practicat medicina într-o comună de lângă Bucureşti. Era medic internist, avea un mic apartament închiriat chiar pe strada Andrei Mureşanu, lângă Piaţa Dorobanţi, la numărul 29, foarte aproape de casa lui Tudor Vianu. Nema era născută în 1903, dar aranjase să i se schimbe data naşterii în buletin şi să apară 1905. Nu ştiu pe cine voia să convingă: n-a fost măritată niciodată, nimeni nu-i umbla în buletin; bănuiesc că era vorba de un anumit tip de cochetărie. L-a adus la Bucureşti pe fratele ei, mult mai mic decât ea. Tata face aici liceul tipografic. Asta a fost meseria lui de bază, muncitor calificat tipograf. După aceea s-a înscris, sau în orice caz frecventa (nu ştiu cum era pe atunci cu înscrierea la facultate), cursurile de la facultatea de franceză. Apoi avea să facă Institutul de Limbi Străine, să termine cursurile la Moscova, în timpul războiului. (Ştiu lucrurile astea pentru că au avut grijă unii şi alţii să publice fişa de cadre a tatălui meu, de acolo am aceste informaţii.)

Era basarabean tata, şi Partidul Comunist avea aceste microfacţiuni cvasietnice în interiorul său, transilvănenii vorbitori de maghiară versus transilvănenii nevorbitori de maghiară, basarabenii – care erau cam toţi vorbitori de rusă, indiferent dacă erau de origine moldoveni, români din alte regiuni, sau evrei, sau ruşi, sau ucraineni. În plus, sigur că în microcosmul partidului, în acea „sectă mesianică“, limba rusă era limba marxismului, a internaţionalismului proletar, era limba celei de-a treia Rome, a Bisericii Universale…Astfel a ajuns tata în mediile de ilegalişti basarabeni. Cred că s-a cunoscut destul de devreme, de pildă, cu cel care pe atunci se numea Lev Oigenstein iar mai târziu Leonte Răutu, cu ceilalţi fraţi Oigenstein, cu alţi ilegalişti basarabeni. Cred că în cazul lui ceea ce l-a propulsat, mai mult ca orice, spre Partidul Comunist a fost atracţia prieteniei. Sau, mai bine

spus, ceea ce ulterior poetul polonez Aleksander Wat a numit în convorbirile cu Czesław Miłosz „atracţia fraternităţii“. Este ceea ce sugerează şi Malraux în *La condition humaine*.

Cu mama lucrurile au stat altfel. Mama provenea dintr-o familie foarte cultivată. Bunica mea, dacă mă iau după amintirile pe care le-a lăsat sora mamei, Cristina Luca-Boico, întreţinea şi un mic salon literar în Botoşani. Mama a fost colegă de liceu, între alţii, cu Lucien Goldmann, viitorul celebru sociolog al literaturii, în tinereţe unul dintre primii băieţi care i-au făcut curte mătuşii mele. Ulterior, Cristina a fost, cum se spunea pe vremea aceea, căsătorită neoficial, dar căsătorită în realitate cu cel mai bun prieten al lui Gică Goldmann, Eugen Bendel, fiul unui înstărit farmacist din Botoşani. Acesta din urmă îşi va schimba numele mai târziu în Mircea Bălănescu, devenind ambasadorul României la Paris la sfârşitul anilor ’50 şi începutul anilor ’60, apoi la Atena şi, în final, la Helsinki. A făcut carieră nu numai în diplomaţia comunistă, ci şi în presa de partid: la un moment dat, imediat după 23 august ’44, a fost redactor-şef adjunct al *Scânteii*. Era un dur, un neînduplecat, tatăl meu îl considera „un închistat“, ceea ce spune mult despre el.

Goldmann, pe de altă parte, a emigrat în ’36. Părăsise partidul pentru că, din câte am aflat, ar fi avut rezerve, nearticulate zgomotos, dar rezerve faţă de procesele de la Moscova. Îi mersese vorba în partid că e troţkist. În orice caz, era văzut ca un personaj cvasieretic, şi cu asta se terminase relaţia sa cu partidul. Alţii au spus că omul care l-a eliminat din partid a fost Leonte Răutu. Oricum, Goldmann s-a despărţit în ’36 de structurile organizate ale ideologiei marxiste de tip partid comunist. A rămas un marxist neînregimentat politic, cel puţin din câte ştiu eu.

Era doar un an diferenţă între cele două surori, mama şi mătuşa mea. Ele au stat vreo doi ani la

căminul Schuller, căminul evreiesc din Bucureşti (în acea perioadă, studenţii evrei şi-au făcut propriul cămin pentru că nu erau acceptaţi în cele „creştine“), unde tata venea foarte des. Locul devenise un *hotbed*, o pepinieră de discuţii intelectuale fascinante. Apare, de altfel, atmosfera de-acolo în romanul *De 2000 de ani* al lui Mihail Sebastian. Veneau şi foarte mulţi studenţi neevrei, nu domnea o atmosferă de fanatism etnic, nu era un ghetou. Ştiu că venea Constanţa Crăciun, de pildă, să-şi viziteze prietene sau prieteni, venea Gogu (cum i se spunea pe vremea aceea), ulterior Gheorghe Rădulescu, care era la un moment dat preşedintele Frontului Studenţesc Democratic. Venea Mihail (Mişu) Dragomirescu, unchiul lui Andrei Muşetescu,cu a cărui soră am fost coleg de clasă la „24“. Andrei e mai mic cu doi sau trei ani, a făcut sociologia, acum conduce Centrul pentru Studiul Opiniei Publice (CSOP). Anca trăieşte la New York, este arhitectă. Actualul ei soţ este editorul Howard Fertig, cel care publică lucrări excelente pe teme de istorie europeană, inclusiv cărţile marelui istoric George Mosse. Cu Andrei mă văd de fiecare dată când vin în ţară, am rămas prieteni buni. Pe Anca o văd rar, dar uneori corespondăm.

Printre cei cu care s-a întâlnit mama la căminul Schuller şi cu care s-a împrietenit încă din perioada respectivă s-a numărat Valter Roman. El era pe atunci, de altfel, într-o relaţie cu o fostă colegă de clasă a mamei, Paula, cu numele de familie, cred, Bessler. Îşi luase Valter ca *nom de guerre* încă din România. Era un *nom de guerre* foarte frecvent: numele lui Tito, dar mai ales al personajului care va fi modelul pentru comunistul care moare în *Cenuşă şi diamant*, cel care avea să devină general în Spania şi pe urmă în Polonia, Walter Świerczewski. Ulterior, în 1949–’50, s-au născut în Polonia, în licee şi în universităţi, faimoasele comandouri de extremă stângă care îi

purtau numele (un membru al lor a fost şi Kuroń), tineretul walterist.

Sigur, mama şi-a dezvoltat şi în acel cadru ideile marxiste. Dar, categoric, marxismul a fost în gândirea mamei mele un substitut pentru religie. Ea credea într-o valoare universală care să se substituie transcendenţei. Mama a ajuns la comunism din pasiune intelectuală şi morală. Totul a început, cred, pe la 13-14 ani, odată cu cercurile de lectură la care participa în timpul liceului. Nivelul liceelor din Botoşani era foarte înalt. (N-am să-l uit pe Pavel Câmpeanu, care m-a întrebat odată: „Spune, dragă, ce era cu Botoşaniul ăsta de a dat atâtea personalităţi şi atâtea persoane interesante chiar şi în mişcarea comunistă?“) Una din persoanele acestea interesante era Ana (Anuţa) Toma, născută Ana Grossman, mai mare ca mama şi ca mătuşa mea cu cinci-şase ani, studentă la Matematică la Universitatea din Bucureşti. Cred că n-a terminat facultatea. Mi-a fost descrisă drept dură, deşteaptă, un temperament de oţel. Dacă nu mă înşel, era deja măritată cu Sorin Toma, primul ei soţ, fiul poetului A. Toma şi al lui Sidy. Ea venea des, se întâlnea cu elevii mai răsăriţi din liceele botoşănene şi le dădea teme de lectură. Prima carte marxistă pe care a citit-o mama a fost *Ce vor socialiştii români* de Dobrogeanu-Gherea. A citit şi *Originile creştinismului*, cartea celebrului doctrinar social-democrat german Karl Kautsky, publicată în Biblioteca Socialistă. Citeşte destul de devreme, pe la 15-16 ani, Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*. Ceea ce vreau să spun este că mama a ajuns *prin idei* la comunism. Totuşi pasiunea ei n-a fost teoria filozofică, o interesa mai mult literatura şi iubea cu pasiune muzica.

În tinereţe, ca foarte mulţi din generaţia ei, mama era îndrăgostită de Romain Rolland. Tinerii ca ea s-au identificat cu personajele lui Romain Rolland, au citit cu încântare *Inimă vrăjită* sau

Jean-Christophe, al cărui erou este Beethoven în lumea modernă, cum spunea însuşi autorul. Mama îl adora pe Beethoven, era o pasionată a *Sonatei Lunii*, putea s-o asculte de nenumărate ori. De altfel, primele mele lecţii de muzică clasică le-am luat ascultând discurile aduse de mama când a revenit acasă după terminarea aspiranturii de la Moscova din 1954–'55, de atunci mi-a rămas definitiv în memorie discul cu Stanislav Neuhaus inteRPRetând *Sonata Lunii*. Mama ar fi vrut să fie medic pediatru, asta era vocaţia ei, dorea să facă bine într-o manieră foarte concretă. Cred că aşa se explică şi faptul că s-a trezit din visul marxist mai devreme decât tatăl meu, care de fapt se poate să nu se fi trezit niciodată. Ea a preferat binele concret – şi aşa şi-a dat seama că iubirea de umanitate a comuniştilor duce la dispreţul pentru individ. Cred că asta a fost lecţia pe care am învăţat-o de la mama mea: ce înseamnă să-ţi porţi cu demnitate povara responsabilităţii.

Într-un fel, Cristina a mers pe urmele surorii ei. Trebuie ţinut seama că ele nu veneau dintr-o minoritate socială oprimată, dar familiile lor nu erau nici foarte înstărite. Iar părinţii mamei lor – bunicul era morar – au fost puternic loviţi de criza grâului din perioada 1929–1933. Familia a făcut enorme eforturi ca să le ţină pe cele două fete în liceu şi să le trimită apoi la facultate la Bucureşti. Şi s-au trezit cu amândouă intrate în mişcarea comunistă…

Sigur, a mai existat un element, care nu trebuie sub nici o formă neglijat sau subestimat. Nici tata la Soroca, nici mama la Botoşani, din câte mi-au spus, nu s-au întâlnit cu antisemitismul, în orice caz nu în forma sa violentă, virulentă. Dar l-au întâlnit la Bucureşti. L-a întâlnit mai puţin tatăl meu, care era un fel de student ocazional, se ducea la cursuri, dispărea – el era, pe linia UTC-ului, responsabilul „resortului" (acesta era termenul utilizat in jargonul de partid) studenţesc pe

Bucureşti, şi era proletarul care îi îndrumă pe studenţi, nu studentul care îi îndrumă pe proletari. Dar n-aş putea să spun că părinţii mei ajung în partidul comunist ca protest împotriva discriminării etnice. Ei devin comunişti ca protest împotriva discriminării sociale, îmbrăţişează marxismul ca doctrină a eliberării sociale, a emancipării sociale, prin care, odată obţinută, dispar şi discriminările etnice.

Relaţia între comunism şi evreitate este o temă care abia începe să fie defrişată. Ţine de fapt de relaţia mai largă dintre evrei şi mişcările radicale de stânga ca element al modernităţii. În pofida legendelor, nu există nici un mister aici. Există explicaţii istorice, culturale şi sociologice. Le putem găsi, de pildă, în cartea profesorului de la Berkeley Yuri Slezkine, *The Jewish Century*, deja pomenită, – carte extrem de importantă, controversată, pe care mulţi au criticat-o; mie mi-a plăcut foarte mult, fie şi cu anumite rezerve. În Rusia a fost folosită ca argument de către antisemiţi, ceea ce este, fireşte, o aberaţie**.** Nu am nici un motiv să ascund că au existat ofiţeri de Securitate evrei de origine, aşa cum au existat ofiţeri de Securitate români get-beget, ceea ce nu înseamnă că românii get-beget sunt toţi securişti şi nici că toţi evreii sunt securişti. Pantiuşa Bodnarenko era de origine ucraineană după ştiinţa mea, din Odesa, prost vorbitor de limbă română, învăţată mai degrabă în închisoare. Nu era câtuşi de puţin evreu. Nici Drăghici nu era câtuşi de puţin evreu, nici Teohari Georgescu. România avea în perioada aceea, conform recensământului din 1930, în jur de 750 000 de evrei. Din aceştia, numai vreo 500 (şi nu sunt convins că au fostchiar atâţia) au aderat la Partidul Comunist şi putem să admitem că mai erau încă 50 000 de simpatizanţi. A spune că „evreii au adus comunismul“ este, de aceea, o inepţie. Doar o minoritate dintr-o minoritate a făcut parte din mişcarea comunistă.

Există o glumă celebră din timpul Revoluţiei Ruse, alcărui subiect e Troţki, când acesta devenise numărul doi în conducerea bolşevică. Numele lui înainte de 1901–1902 era Lev Bronstein, Lev fiind Leiba rusificat. Imediat după noiembrie 1917, marele rabin al Moscovei a remarcat: „Întotdeauna diverşii Troţki fac revoluţiile, dar Bronsteinii sfârşesc prin a plăti oalele sparte.“ (Pentru că, aşa cum ştim de la Isaac Babel şi alţii, armata de cavalerie şi Garda albă au avut o puternică componentă pogromistă.)

Spre deosebire de tata, mama s-a întâlnit nemijlocit cu antisemitismul. Nu la Botoşani, unde, din câte mi-a povestit, nu a avut parte de nici o persecuţie, ci la Bucureşti, la Facultatea de Medicină. La Botoşani, ea şi sora ei, pe atunci Bianca, ulterior Cristina (*nom de guerre* de pe vremea când a fost în Rezistenţa Franceză, pe care l-a păstrat până la sfârşitul vieţii).Eu am întrebat-o pe mama: „De ce, dacă ai pornit cu idealul umanismului universalist, cu idealuri cosmopolite, precum cel al iubirii universale, al altruismului, al compasiunii, de ce n-ai ajuns la sionism sau la social-democraţie?“ Că era o lume care, în multe privinţe, îţi apărea strâmbă, cu mari discrepanţe sociale, e o realitate care nu poate fi negată. Nu prea văzuse ea la Botoşani aceste discrepanţe, dar citise despre ele. Am insistat: „De ce n-ai mers spre sionism?“ Mi-a răspuns că era un ideal care i se părea exact opusul universalismului de care era atât de fascinată. Dar sionismul avea nuanţe care i-a făcut pe alţii să meargă în direcţia lui. Exista o organizaţie, de pildă, unde şi-a început cariera Paul Cornea şi din care au făcut parte şi cei din „Marele jaf comunist“, ca să preluăm titlul filmului lui Alecu Solomon. Se chema HaShomer HaTzair şi era un fel de organizaţie cu idealuri utopice, cvasicomunistă, dar sionistă. O contradicţie în termeni, de fapt, nu puteai să fii şi comunist, şi sionist, căci comunismul pretindea că prin

revoluţia proletară nu mai e nevoie de un stat al poporului evreu.

Uniunea Sovietică oferea două lucruri: mai întâi Birobidjanul, provincia „dăruită“ evreilor de către Stalin în Estul îndepărtat, ce s-a dovedit în realitate o tragedie. Era singura ţară din lume care cultiva limba idiş. Apoi, prin constituţie, Uniunea Sovietică interzisese rasismul. Stalin dăduse un faimos interviu în acest sens la Jewish Telegraphic Agency în 1933 sau ’34, după venirea la putere a lui Hitler. Îl ţin minte pentru că este în volumul XIII din operele lui Stalin, pe care le-am avut în casă. Chiar dacă eu am fost crescut, după 1956, într-un spirit anti-Stalin, tata, fiind de profesie editor şi, la bază, tipograf, nu arunca prea uşor cărţile. Reprezentantul Jewish Telegraphic Agency îl întreabă: „Cum definiţi antisemitismul?“, iar Stalin spune: „Forma contemporană de canibalism!“ Sigur, rămâne întrebarea dacă Stalin credea sincer ceea ce declara public pe acest subiect (ca şi pe altele). Era marxist, deci ştia că un celebru socialist german, August Bebel, definise antisemitismul drept socialismul proştilor. Biograful lui Stalin şi al lui Troţki, Isaac Deutscher, nota că încă din anii ’30 Stalin părea să nutrească prejudecăţi antisemite, agravate, probabil, de rolul activ al atâtor evrei în opoziţia din partid (Troţki, Zinoviev, Kamenev, Radek şi atâţia alţii). Au trecut şase decenii de la procesul scriitorilor de limbă idiş, între care poetul Peretz Markish, implicaţi în imaginarul complot al Comitetului Evreiesc Antifascist şi împuşcaţi pe 12 august 1952. Au trecut şaizeci de ani de la procesul Slánský, altă oribilă înscenare antisemită. În februarie 1953 era anunţată descoperirea complotului „halatelor albe“. Cum putem explica antisemitismul stalinist, mai ales pe fondul internaţionalismului oficial? Cred că Timothy Snyder oferă o analiză convingătoare în cartea sa *Bloodlands*[1]: era vorba de etnicizarea radicală a

comunismului, de căutarea unui suport de pseudo-legitimitate prin manipularea celor mai josnice instincte de masă. Era reducerea la un numitor comun de o cruntă, abjectă vulgaritate. Se năştea ceea ce-am definit drept stalino-fascism. Trebuie amintită şi teza marelui istoric Robert C. Tucker despre bolşevismul de extremă dreaptă.

Adevărul este că părinţii mei nu s-au dus spre HaShomer HaTzair pentru că li se părea limitativ. Nu aveau nici un fel de atracţie spre Eretz Israel. Tata citise, cred, fragmente din *Judenstaat*, cartea lui Herzl, biblia sionismului, care se tradusese, evident, în româneşte. Nu a mers nici spre bundism, acel curent socialist evreiesc din mişcările revoluţionare din Rusia de dinainte de 1917, precum şi din Polonia, cu ramificaţii şi în alte ţări din Europa de Est; oricum, bundismul nu era în România foarte dezvoltat. Părinţii mei citeau ziare precum *Adevărul* şi *Dimineaţa*, citeau adică, aşa cum spuneau legionarii, „presa înjidovită de pe Sărindar“. Iar bunicul citea şi *Universul*, cu toate că *Universul* avea adeseori accente care nu puteau să-i facă plăcere unui intelectual democrat evreu. Deci mama îi citea pe N.D. Cocea, pe Brunea-Fox, pe Tudor Teodorescu-Branişte, pe Mihail Sevastos, citea critici literari din cercul *Vieţii Româneşti*, pe Garabet Ibrăileanu şi Mihail Ralea. Îmi amintesc că îmi vorbea adesea despre lecturile din Ralea. În familie se citea foarte mult Sadoveanu, care era scriitorul favorit al bunicului meu. Cât despre francezi, pe lângă Rolland, mama îl aprecia pe Roger Martin du Gard, citise *Les Thibault* pe la 14-15 ani. Deci avea cultura clasică a unei fete care vine din mica spre mijlocia burghezie de provincie, de origine evreiască, dar asimilată. Fără griji financiare profunde, dar şi fără certitudini financiare de lungă durată. Familia ei nu avea proprietăţi, deţinea o casă cu trei camere, cu toaleta şi cişmeaua în curte. Avea prietene la şcoală cu care a rămas în relaţii foarte bune şi care veneau

din marile familii ale Botoşaniului. A rămas, de altfel, în relaţii bune şi cu fostele profesoare de-a lungul anilor.

Citind ziarele perioadei, vezi ascensiunea nazismului, atacurile virulente la adresa parlamentarismului, a pluralismului, a drepturilor omului, ofensiva împotriva moştenirii Luminilor, dar, pe de altă parte, şi reportaje şi informaţii favorabile Uniunii Sovietice. Aşa cum arăta Angelo Mitchievici în cartea sa despre călătorii români şi francezi în URSS, *Umbrele Paradisului*, exista o romantizare extraordinară a ceea ce era fantasmat drept Paradisul terestru din „măreaţa Uniune“. URSS era, spre a relua formula sociologului american originar din Ungaria, Paul Hollander, un pământ sacru către care se îndreptau pelerini din întreaga lume. Cei care ajungeau acolo, cu foarte puţine excepţii, între care Panait Istrati şi André Gide, preferau să vadă ceea ce-şi doreau să vadă. Este ceea ce mărturisea Arthur Koestler în memoriile sale. Ar trebui văzut în ce măsură presa de stânga din România a reflectat în vreun fel, chiar şi prin negare, marea foamete din Rusia şi Ucraina, sau dacă a scris că este propagandă antisovietică. E foarte interesant cum s-a reflectat acest lucru în România, pentru că ştim, de pildă, că *New York Times* a negat, dar s-a aflat ulterior că Walter Duranty, corespondentul ziarului la Moscova, era de fapt şantajat de către OGPU pentru viaţa lui privată (era homosexual, se pare, iar pe atunci şi-ar fi pierdut slujba dacă s-ar fi ştiut acest lucru).

Deci, atât părinţii, cât şi mătuşa mea ajung la comunism şi în contextul ascensiunii fascismului. Pentru că, întrebând-o „de ce nu la social-democraţi?“, răspunsul mamei a fost „fiindcă nu făceau nimic, fiindcă aveam sentimentul că singura forţă din lume care se opune fascismului în mod autentic este Uniunea Sovietică şi singurii care fac ceva în lupta antifascistă sunt comuniştii“.

Scriitorul ei favorit în această perioadă devine André Malraux. Cartea care o face pe ea, practic, să intre în UTC este *La condition humaine*. Ştia pasaje întregi pe de rost; o citise în franceză şi nu o singură dată. Visa să-l întâlnească pe Malraux în Spania. În paranteză fie spus, perioada asta i-a fost ulterior considerată ca vechime de partid. Mama avea un număr foarte mic la carnetul de partid, la un moment dat a avut sub 100. La sfârşitul vieţii nu mai era deloc membru, pentru că au exclus-o din partid când a rămas în Statele Unite în ’87, la mine.

Aşadar, sunt două elemente principale aici: devotamentul *perinde ac cadaver* pentru Uniunea Sovietică şi radicalismul antifascist. Antifascismul este şi o formă de protest împotriva antisemitismului în varianta sa exacerbată, paroxistică, antisemitismul nazist care devine nucleul ideologic al celui de-al Treilea Reich. Părinţii mei citesc despre pogromuri, despre ce se petrece în Germania, despre arderea de cărţi, constată că pe lista de cărţi apar Romain Rolland, Roger Martin du Gard… Revenind la lecturile mamei, tot în perioada aceea cred că a început să citească Thomas Mann. Deşi am impresia că era atrasă mai degrabă de Heinrich Mann. Îi plăceau mult nuvelele acestuia, de la ea am aflat de *Profesorul Unrath*, pe care am citit-o pe nerăsuflate. Rămân şi azi un fan al filmului *Îngerul albastru* şi al Marlenei Dietrich. Ulterior, mama a citit Tolstoi, poate şi Turgheniev. Dar niciodată nu a fost o pasionată a marii literaturi ruse, deşi citea perfect în această limbă după ce o învăţase la Moscova. Nu ştia rusă de acasă, de acasă ştia doar franceză, germană şi, din liceu, foarte bine, latină. În timpul războiului din Spania, evident, a învăţat spaniola, pentru că era un mijloc de comunicare indispensabil. Timp de trei ani a lucrat ca soră de caritate în spitalul brigăzilor internaţionale şi

singurele limbi în care se comunica acolo erau spaniola şi franceza.

În brigăzile internaţionale au fost numeroşi social-democraţi. Au fost, desigur, şi mulţi comunişti. Pe doctorul de la spitalul brigăzilor internaţionale, despre care am povestit adeseori, îl chema Glaser. Nu era evreu, era etnic german. Mama îşi amintea tot timpul de doctorul Glaser şi de soţia sa şi ştia că după război au ajuns în Anglia şi au murit la bombardamentul Londrei. Ei erau social-democraţi şi ajunseseră în Spania prin Franţa. Fiica doctorului, Erika Glaser, era adolescentă în timpul războiului civil din Spania. Mama s-a ataşat de ea ca de o soră mai mică. Erika a ajuns în 1941-'42, prin refugiaţi, în Elveţia, unde a cunoscut un personaj american, Noel Field, care lucra cu ajutorul pentru refugiaţi venit pe linia quakerilor, dar colabora substanţial şi cu Jointul. Foarte mulţi dintre comuniştii evrei care au reuşit să scape din lagăre de concentrare şi au ajuns în Elveţia primeau ajutorul Jointului. Acest Noel Field devine personaj central în toate procesele-spectacol (*show trials*) din ţările din Est. În Elveţia, o cunoaşte pe Erika Glaser şi o adoptă. Aceasta, după ce a reuşit să scape din blocul sovietic, a publicat sub numele Erika Glaser Wallach o carte extraordinară despre procesele-spectacol din Europa de Est, *Light at Midnight*, după care a lucrat cu marea ziaristă Flora Lewis, când ultima a scris cartea ei despre Noel Field: *Red Pawn. The Story of Noel Field, the Strange History of an American Caught up in an International Communist Intrigue*.

În Spania n-au fost, din câte ştiu, decât patru sau cinci femei din România: Hermina Marcusohn (mama), Sanda (ulterior Sauvard prin căsătorie), care se numise Sarah, cea mai bună prietenă a mamei, studentă la Farmacie, Galia, căsătorită după aceea cu Mihai Burcă (fratele lui, Constantin Burcă, a murit în Spania), şi Elisabeta (Betty)

Birnbaum, căsătorită ulterior cu Vasile Luca şi arestată în 1952. Interesant este că în cartea de memorii a lui Dolores Ibárurri, *Singura cale*, publicată în traducere românească prin 1963, mama devine şi ea, simultan cu tata, care fusese exclus din partid, o non-persoană. Cartea are la sfârşit un capitol despre interbrigadişti. Şi la fiecare partid e dată o listă de nume. La mijlocul anilor ’60 dispar de pe lista femeilor din România participante la războiul din Spania mama mea şi Betty Luca (singura pe care Dolores Ibárurri o cunoscuse foarte bine la Moscova). Nu rămân decât Galia Burcă şi Sanda. Conform partidului, ele nu păcătuiseră, spre deosebire de mama şi de Betty, care păcătuiseră prin asociere. Betty cred că era încă în închisoare în 1963. Şi a făcut vreo cinci ani de regim celular îngrozitor, în singurătate absolută, dormind pe rogojini întinse pe ciment. Nu făcuse absolut nimic. Fusese doar soţia lui Vasile Luca şi probabil că refuzase să se dezică de el. Nu e vorba aici de pretenţiile ei de scriitoare, căreia, atunci când era publicată pe vremea lui Nicolae Moraru, i se ridicau osanale.

În Spania, prietena mamei, Sanda, se îndrăgosteşte de un rănit francez întâlnit într-un spital, Maurice Sauvard, se căsătoresc şi, atunci când mama şi tata pleacă din Franţa spre URSS, Sanda rămâne cu Maurice al ei în Franţa, intră în Rezistenţa Franceză. În timpul războiului toată familia ei, fără excepţie, a dispărut. Au fost lichidaţi în masacrele din Basarabia. Şi ea rămâne, luptă în Rezistenţa Franceză, numindu-se acum oficial Sanda Sauvard. Nu-i apărea originea evreiască în actul de identitate, dar este arestată. E deportată întâi la Auschwitz, apoi la Ravensbrück. Supravieţuieşte şi se întoarce din lagăr în Franţa, la Maurice. Soţul ei însă face o boală care-l distruge. Stăteau la Tours şi n-au avut copii. El era muncitor şi membru de partid. Din ce spunea mama, era un om extraordinar de civilizat, de generos, de

prietenos. Maurice moare în 1948 sau ’49. Sanda a ţinut poza înrămată a lui Maurice în bibliotecă până a murit, în anii ’90. Locuia pe strada Pictor Rosenthal, într-o garsonieră dublă. La parter stătea Nestor Ignat, jurnalist de partid, inchizitor politic şi artist plastic în timpul liber.

În acei ani, deci prin 1949, are loc o expulzare masivă de persoane care nu erau născute în Franţa şi aveau afilieri politice de stânga. Suntem în plin Război Rece. Şi Sanda apare la Bucureşti. Este chemată imediat la Comisia Controlului de Partid, unde o primeşte Constantin Pârvulescu. O primeşte pe această supravieţuitoare a războiului civil din Spania, a celui de-al Doilea Război Mondial, a ocupaţiei naziste în Franţa, a lagărelor de la Auschwitz şi Ravensbrück – şi îi spune: „Dar de unde ştim noi că dumneata nu eşti şpioană?“ Ruseşte, *şpion*… La care ea spune: „Bun, hai să chemăm martori!“ Şi Pârvulescu a chemat un celebru ilegalist, care fusese cândva şeful biroului PCdR de la Paris, Alexandru Buican. Acesta lucrase la Belgrad în primul an al Cominformului (Biroul Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti), în 1948 revenise în ţară. Fusese membru al Comitetului Central, la un moment dat în ilegalitate. *Nom de guerre* Arnoldi, evreu bucovinean, vorbea germana la perfecţie, româna o vorbea cu accent german. Buican a declarat atunci: „Stimată tovarăşă, eu nu-mi amintesc de dumneata de la Auschwitz.“ Fusese şi el la Auschwitz. La care Sanda i-a răspuns: „Evident, nu vă aduceţi aminte, la Auschwitz erau, la un moment dat, 100 000 de oameni sau mai mult. Dar cred că numărul de pe mâna mea vă va spune ceva.“ „Tovarăşa, eu nu dau declaraţii decât pentru persoane pe care le-am cunoscut personal.“ Personaj încuiat şi sumbru, cominternist de factură pură şi dură, Buican era de-un sectarism fioros.

Până la urmă alte persoane au dat declaraţii pentru ea. De exemplu, Charlotte Gruia, văduva lui

Francisc Wolf (Botzov), care a fost eroul principal din grupul de rezistenţă Manouchian, el făcea bombele. Şari, cum i se spunea cu un diminutiv maghiar, fusese în Rezistenţa Franceză, revenise în ţară prin 1946 şi era şi ea anchetatoare la Comisia Controlului de Partid. Membrii familiei Gruia erau suficient de importanţi, tovarăşi de încredere, de vreme ce au stat ani de zile pe Primăverii, având un întreg etaj dintr-o casă, chiar vizavi de locuinţa lui Ceauşescu. Faptul că au fost lăsaţi să locuiască lângă secretarul general se explică prin poziţia lui Şari, care a fost considerată întotdeauna o tovarăşă de încredere. Şi această tovarăşă de încredere „a garantat-o“ pe Sanda. Nu i-au recunoscut însă Sandei vechimea de partid.

Revenind la antifascism ca motiv al opţiunii politice a părinţilor mei: nu era vorba de orice fel de antifascism. Şi aici intervine problema automistificării generaţiei părinţilor mei, a automistificării inteligheţiei franceze, de care ei au fost atât de apropiaţi şi influenţaţi, sau a celei din Spania, America Latină etc. Pe de-o parte, erau obsedaţi de injustiţiile sistemului capitalist, dar pe de alta au acceptat să închidă ochii, sub forma servituţii voluntare, în faţa informaţiilor care veneau dinspre Uniunea Sovietică. Sigur, informaţiile erau lacunare. Dacă lucrurile ar fi fost cunoscute, atunci evident că n-ar fi fost un asemenea şoc publicarea *Arhipelagului Gulag*. Însă absenţa unei clarificări legate de experimentul sovietic poate fi explicată şi prin efectul de auto-hipnoză. Imaginea reală a URSS nu exista din cauza suspiciunilor ataşate automat oricărei critici la adresa Revoluţiei Ruse. Comentariile lucide erau etichetate ca modalităţi de a aduce apă la moară imperialismului, fascismului, hitlerismului şi aşa mai departe. Pentru că, în realitate, se ştia că bolşevismul era un despotism. Critica cea mai virulentă şi cea mai devastatoare şi cea mai serioasă a comunismului a venit din partea stângii

anti-autoritare. De exemplu, prin *Socialisme ou barbarie*, mişcare şi revistă unde şi-a făcut debutul şi Jean-François Lyotard, unul dintre părinţii postmodernismului. Dar primii care scriu foarte critic la adresa Revoluţiei Bolşevice sunt Rosa Luxemburg şi Emma Goldman, feministă anarhistă americană, evreică rusoaică de origine. Goldman se duce în Rusia împreună cu Alexander Berkman şi amândoi depun mărturie despre distrugerea sindicatelor, despre lichidarea mişcărilor greviste, notează în detaliu opresiunea clasei muncitoare, care era mult potenţată faţă de cea ţaristă.

Părinţii mei şi cei cu adeziuni similare gândeau maniheist, într-atât încât nu şi-au permis nici măcar luxul îndoielilor. Nici măcar la ceasul îmbrăţişării obscene dintre Stalin şi Hitler. Au existat totuşi militanţi care s-au retras din partid, de exemplu Arthur Koestler, chiar dacă el îşi începuse ruptura de comunism un pic mai devreme. Sau Willi Münzenberg. Paul Nizan, prietenul lui Aron, Sartre şi al lui Malraux, şi-a dat demisia din Partidul Comunist Francez. Pe de altă parte, în mod cert, marea majoritate a acestor tineri idealişti revoltaţi nu ştiau că în Uniunea Sovietică există lagăre de concentrare populate cu milioane de oameni. Asemenea lucruri erau pentru ei, în mod cert, simple calomnii de tip fascist. Cu toate că mama, ca interbrigadistă, observă destul de multe lucruri, dispariţia unor oameni… Şi la fel tata. Oameni care încep să dispară din Spania, sunt chemaţi la Moscova şi nu se mai întorc. Dintre români, de pildă, un ziarist, îl chema Lucreţiu Maria Vâlceanu. S-a spus că ar fi „agent provocator“. Am auzit în casă despre acest Lucreţiu Vâlceanu, care a fost ziarist de stânga şi s-a dus în Spania.

După încheierea războiului civil din Spania, părinţii mei pleacă în Uniunea Sovietică. Mai întâi însă ajung în Franţa, stau într-un lagăr de prizonieri, Gurs, în care femeile şi bărbaţii locuiau

separat. Trebuie să spun un lucru esenţial în evoluţia ulterioară a părinţilor mei: în februarie 1937, tata şi-a pierdut braţul drept în bătălia de pe Ebru. A devenit astfel un erou al mişcării internaţionale antifasciste. În consecinţă, tata şi mama sunt selectaţi să meargă pe un faimos vapor. Era faimos pentru că îi aducea în URSS pe mulţi din demnitarii Republicii înfrânte, precum şi pe unii dintre eroii marilor bătălii. Între aceştia, tatăl meu. Multă lume ignoră cât de puternic a funcţionat mitul Războiului Civil din Spania pe plan mondial. Când totul părea pierdut, în Spania a existat o şansă de a rezista fascismului. Romanul lui Malraux despre Războiul Civil se intitulează *L'Espoir*.

Trebuie să fi fost, aşadar, prin octombrie '39, deci la câteva luni după Pact. Vasul face o escală la Hamburg, în Germania nazistă. Evident, nimeni nu coboară. Pe vapor se afla, de fapt, jumătate din guvernul republican spaniol (era acolo faimosul Juan Comorera), iar vaporul era sovietic. De la Hamburg au ajuns la Leningrad, unde au venit să-i întâmpine, din câte ştiu, Dmitri Manuilski, care era secretarul executiv al Cominternului, şi Boris Ştefanov, secretarul general al Partidului Comunist din România (PCdR). În timpul Marii Terori, Cominternul fusese decimat. Muriseră în acea groaznică perioadă liderii istorici ai comunismului românesc: Marcel Pauker, Alexandru (Saşa) Dobrogeanu-Gherea, Timotei Marin, Eugen Rozvan, Elena Filipovici, Imre Aladar,David Fabian, ElekKöblös. Şi mulţi, mulţi alţii: români, polonezi, maghiari, germani, italieni, iugoslavi…

Doar două ţări dădeau statutul de refugiat politic foştilor voluntari din Spania: Uniunea Sovietică şi Mexic. În rest, fiecare se descurca cum putea. În Franţa, unde se afla Cristina, sora mamei, care făcea biologia la Sorbona, nu se punea problema ca părinţii mei să rămână, mai ales că tata era infirm, ce putea să facă? Apoi, în ochii lor, era o

şansă extraordinară să mergi la Mecca socialismului. Şi au mers ca „spre un izvor de apă curată“, cum spune atât de frumos Koestler la începutul autobiografiei sale (această expresie memorabilă provine dintr-un faimos citat din Picasso: „Am venit spre comunism ca spre un izvor de apă curată“, la care Koestler adaugă „…şi m-am despărţit de el ca de o mlaştină cu miasme fetide, presărată cu rămăşiţele oraşelor inundate şi cu cadavrele celor înecaţi“[2]).

Părinţii mei veneau deci plini de iluzii în Uniunea Sovietică. Erau intoxicaţi psihologic cu mitul Uniunii Sovietice, unul dintre cele mai galvanizante mituri ale secolului XX. Nu erau doar tovarăşi de drum sau pelerini politici. Nu se duceau şi se întorceau. Pentru ei era un act de „repatriere“, chiar dacă mama nu călcase niciodată acolo. Pentru ei Uniunea Sovietică era o *Heimat*. Suntem, desigur, după sfârşitul Marii Terori, suntem în octombrie ’39. Într-una din biografiile lui Nikolai Ejov se spune că existau ordine speciale care interziceau cetăţenilor sovietici orice fel de contact cu cetăţenii străini, fie ei şi membri ai partidelor comuniste. Deci, de fapt, părinţii mei, când ajung, nu au contacte cu sovieticii. Ei interacţionau probabil cu cei trimişi de Internaţionala Comunistă sau de secţia CC al Partidului Comunist (bolşevic) specializată să se ocupe de ei. Nu ştiau nimic despre sovieticii de rând şi viaţa lor. Spun asta deoarece e important pentru ceea ce urmează.

Înainte de plecare, mătuşa mea i-a pregătit mamei o valiză cu toate obiectele necesare unei femei pentru următoarele luni. Tot ce se poate imagina: lenjerie intimă, ciorapi, pantofi şi aşa mai departe. Mama îşi ţinea lenjeria, ciorapii într-un săculeţ. Când au ajuns în Uniunea Sovietică, ea şi tata au fost duşi pentru refacere la un sanatoriu în Crimeea, cred că la Soci, şi mama a spălat toate acele lucruri şi le-a atârnat pe nişte frânghii – în

parcul sanatoriului, bănuiesc. Şi s-a dus cu tata la plimbare pe malul mării, să respire aer curat şi să discute despre ce frumoasă e viaţa în Uniunea Sovietică. Şi, când se întorc din această minunată promenadă, văd că nu mai exista nimic din ce lăsase mama pe sfoară. A fost primul ei şoc, să constate că în Uniunea Sovietică se fură, deci că tarele „vechii orânduiri“, pe care „saltul din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii“ ar fi trebuit să le abolească, erau acolo şi înfloreau din plin.

Al doilea şoc a fost la facultate. Încă mai existau vechii profesori din perioada de dinainte de 1917 (unii aveau să fie arestaţi mai târziu în procesul medicilor comunişti). Mamei i s-au recunoscut cei doi ani de Medicină făcuţi în România, dar a repetat anul II ca să poată să înveţe limba. Şi a dat examenele, a intrat în anul universitar 1940–’41. Aşa a aflat de începutul războiului: învăţa pentru un examen şi a auzit la megafoane anunţul la Radio Moscova, citit de vocea de o cutremurătoare solemnitate a crainicului oficial Iuri Levitan, şi pe urmă discursul lui Molotov din 22 iunie 1941. Adevărul este că dacă asculţi comunicatul guvernamental din 22 iunie citit de Levitan este imposibil să nu ţi se taie respiraţia. La un moment dat, poate era după anul III, când mama învăţase mai multă rusă, la universitate are loc un concurs de frumuseţe. Şi ea îi spune unei colege: „Dar de ce nu o propunem pe Olga?“ Care era, povestea mama, de o frumuseţe spectaculoasă. Şi răspunsul, rostit în şoaptă, a fost: „Dar cum s-o propunem, când e evreică?“ Mama a rămas absolut şocată. Antisemitism în Uniunea Sovietică – era dincolo de orice şi-ar fi putut imagina.

Aşadar, mama îşi făcea studiile. Tata n-a ajutat-o. Era şi foarte prins, intrase şi el la Institutul de Limbi Străine şi foarte repede au început să lucreze amândoi la emisiunea în limba română de la Radio Moscova. Au fost colegi cu Imre Nagy

acolo, el lucra la secţia în limba maghiară. La secţia română a radioului Cominternului, numită România Liberă, exista o oarecare iniţiativa editorială, cei de acolo îşi scriau singuri textele. Mama însă a lucrat la Radio Moscova, unde nu aveau iniţiativă editorială, nu făceau decât să traducă în limba română editoriale sovietice şi să le transmită apoi către eventualii ascultători din ţară. Din când în când apăreau texte venite de la Comintern. Intra în direct Ana Pauker şi citea ea, cu vocea ei. În rest, se transmiteau comunicatele guvernului sovietic. După ’41, mama a fost cea care citea scrisorile soldaţilor români supravieţuitori către familiile lor. Era vorba, aşadar, de scrisori din prizonierat. România fiind în război cu URSS, poşta nu mai funcţiona. Singura formă de comunicare era prin Radio Moscova şi prin Crucea Roşie Internaţională, dar după Katyń sovieticii au devenit extrem de reticenţi în privinţa colaborării cu Crucea Roşie, aşa că rămânea doar radioul. Mulţi i-au fost recunoscători mamei: „Această voce ne-a anunţat că tata trăia.“ Era pur şi simplu un crainic care îţi aducea veşti despre un părinte, un soţ, un fiu. Pe cei care îmi reproşează că părinţii mei au lucrat la Radio Moscova nu pot decât să-i întreb: era asta o crimă?

La un moment dat au vrut să-l recruteze în divizia Tudor Vladimirescu şi pe tatăl meu, dar, fiind mare mutilat de război, nu se punea problema să participe la lupte militare. În acea perioadă tata a dezvoltat un fel de asprime, de duritatemacho în relaţia cu mama mea. Ea l-a adorat iar el a venerat-o. Dar în egală măsură nervozitatea lui era extraordinară în raport cu tot ceea ce-l putea ofensa sau îl putea complexa fizic sau psihic. Mama încerca să-l protejeze, încerca să procure ea tot ce trebuia procurat. Să-l apere pe toate căile. Lucrurile acestea sigur că aveau să ducă la o anumită dinamică de familie, despre care prefer să

nu vorbesc, datorită respectului pe care-l am pentru părinţii mei. Dar, în mod sigur, a apărut o dependenţă, în care mama mi-a fost, practic, şi mamă, şi tată. Adică nu-mi amintesc ca tatăl meu să fi venit la vreo şedinţă cu părinţii, în toată experienţa mea şcolară. Nu cred că s-a pus problema, nu cred că a trecut vreodată pragul Liceului 24 sau Petru Groza pentru mine. Într-o primă perioadă, pentru că era sub anchetele de partid şi era marginalizat şi călcat în picioare. Dar şi mai târziu relaţia cu şcoala o menţinea, atât cât era nevoie, mama.

Pe lângă episoadele de hoţie şi antisemitism, pe mama o şochează în URSS mizeria vieţii cotidiene. Dar toate acestea sunt contracarate prin nişte mecanisme justificative extrem de puternice. (Comuniştii din categoria romantică au fost experţi în raţionalizări. Găseau explicaţii pentru orice.) Părinţii mei vor găsi întotdeauna argumente: trebuie electrificare şi trebuie sacrificiu pentru electrificare… Pe de altă parte, ei nu ştiau adevărul, de pildă, privind faimoasa „casă de pe debarcader“ despre care a scris Iuri Trifonov, casa ilegaliştilor şi a demnitarilor, cu 500 de apartamente. Mama a fost o dată la o colegă care locuia în acest mini-imperiu urban. Împărţea apartamentul doar cu bunica ei. Şi mama a întrebat: „Dar unde-s părinţii?“, pentru că apartamentul era foarte mare. Iar răspunsul a fost „Mai bine nu întreba“. Yuri Slezkine, care lucrează la o monografie despre istoria acestei uriaşe case, mi-a explicat ce se întâmpla: erau foarte multe apartamente unde rămâneau copiii celor aşa-zis „reprimaţi“; părinţii erau arestaţi, dispăreau, iar copiii continuau să trăiască în apartament cu bunicii. Alţii însă nu erau atât de norocoşi, unii copii ai victimelor de partid din timpul Marii Terori au ajuns în orfelinate. Mama şi-a revăzut colega la mijlocul anilor ’50, după prima amnistie a lui Hruşciov pentru cei din Gulag. Era atmosfera

de după dezgheţ. Iar colega i-a spus: „Acum înţelegi unde erau părinţii mei?“

Mai târziu am întrebat-o în repetate rânduri, mai ales când mama a citit *Primul cerc* de Soljeniţîn, când a citit Vasili Grossman: Dar cum se poate să nu fi ştiut, nu eraţi acolo? Exact întrebarea pe care o pun şi copiii naziştilor: Voi n-aţi văzut nimic? N-aţi ştiut? Întrebarea mea era, mai exact: N-aţi văzut pentru că nu puteaţi să vedeţi, sau n-aţi văzut pentru că nu voiaţi să vedeţi? Cred că nici nu puteau, nici nu voiau să vadă. Şi cred că răspunsul cinstit este că lucrurile nu erau evidente.

Pe de altă parte, societatea sovietică era una dominată, aşa cum a demonstrat exemplar istoricul Orlando Figes, de *whisperers* – în ambele sensuri ale cuvântului, şuşotitori, şoptitori, dar şi ciripitori. În aceste condiţii, frica de străini era enormă. Lozinca dominantă era: „Întăriţi vigilenţa!“ Suspiciunea era permanentă şi ubicuă. Marea Teroare stalinistă (1936–1938) a fost nu doar un asasinat în masă (au fost ucişi atunci peste şapte sute de mii de oameni absolut inocenţi!), ci şi o mare nevroză colectivă. În plus, după 1941 Uniunea Sovietică se afla în război cu România. În tot timpul războiului, mama nu a avut nici un fel de contact, sub nici o formă, cu părinţii ei, care erau în Moldova, şi care au fost la un pas de deportare, mai întâi pentru că erau evrei, apoi pentru că se ştia că fetele sunt comuniste şi în al treilea rând pentru că se ştia unde se află mama, nu era un mister pentru Siguranţa statului a cui e vocea de la Radio Moscova. Până la începutul războiului, mama i-a scris bunicii ca să-i spună că e în viaţă şi că e la Moscova. Deci bunicii ştiau şi ştia şi Siguranţa statului. În prima fază bunicii urmau să fie deportaţi spre Galaţi, iar de acolo se făcea transferul spre Transnistria. Bunica s-a dus la o doamnă care le fusese mamei şi mătuşii mele profesoară. Doamna era directoarea liceului şi ţinuse enorm la cele două surori Marcusohn,

Hermina şi Bianca. Când fuseseră arestate prima dată, o noapte sau două, această doamnă s-a dus la bunica mea şi i-a spus: „Doamna Marcusohn, de ce nu le convingeţi pe fete să-şi vadă de treabă?“ Era în 1932 sau ’33. Aflase că fuseseră arestate la Bucureşti şi le-a spus bunicilor, iar bunicul s-a dus la Bucureşti să le scoată din arest.

După discuţia cu bunica, directoarea liceului a intervenit pe lângă soţul ei, care era comandantul garnizoanei militare. El a trebuit să vorbească cu superiori ai lui, pentru că nu armata făcea deportarea, ci poliţia şi comisariatul de românizare. Şi s-a anulat ordinul de deportare. Aşa era în România în Vechiul Regat, familiile de evrei cu anumite relaţii aveau unele şanse de supravieţuire. În orice caz, şanse mult mai mari decât în Basarabia, în Bucovina de Nord, ca să nu mai vorbesc de Transilvania, partea ocupată de maghiari, unde şansele, mai ales după 1944, erau nule.

În februarie 1948, părinţii mei se întorc de la Moscova în România nu „pe tancurile Armatei Roşii“, cum se pretinde în diverse atacuri imunde la adresa mea (tancurile veniseră în 1944), ci cu trenul. În acelaşi tren venea şi Alexandru Bârlădeanu cu soţia sa sovietică, Liuba. Se căsătoriseră în timpul războiului. În paranteză fie spus, Bârlădeanu a fost toată viaţa un mare afemeiat. Nu o spun eu, Marcela Rusu, celebra actriţă, care a fost căsătorită cu el, a spus-o în repetate rânduri. Nu trebuie decât să citeşti memoriile lui Aurel Baranga ca să vezi câtă maliţie poate să încapă acolo apropo de performanţele (sau lipsa de performanţe) ale bărbatului Alexandru Bârlădeanu. Marcela Rusu îl părăsise pe Bârlădeanu pentru Baranga, care, se spunea, avea, pe lângă umor, şi acele calităţi ce-i lipseau specialistului oficial în comerţ exterior. Baranga însuşi face în memoriile sale aluzii transparente pe această temă. Oricum, fapt este că Marcela Rusu

avea să devină vedeta *en titre* în piesele comediografului oficial al regimului. Dacă nu mă înşel, în anii războiului Bârlădeanu lucra la Institutul de Economie Mondială de la Moscova. Se „repatriase“ în URSS, dată fiind originea sa basarabeană, în 1940. Deci teza lui Paul Goma că numai evreii s-au dus în Basarabia, pregătindu-se să-i maltrateze şi să-i masacreze pe etnicii români, cade – cel puţin în cazul lui Bârlădeanu, al lui Malinschi şi al altor câţiva care nu erau câtuşi de puţin evrei, ci români moldoveni get-beget.

În ce sens se repatriase şi cum ajunsese la Moscova? Din perspectivă sovietică, în 1940 se produsese o reunificare a Basarabiei cu Uniunea Sovietică, Basarabia urmând să intre în componenţa viitoarei Republici Sovietice Socialiste Moldoveneşti. Acordul între guvernul sovietic şi guvernul român prevedea, din câte ştiu, dreptul de repatriere în URSS al cetăţenilor români născuţi pe teritoriul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord. Din cauza legislaţiei antisemite care era în momentul acela în vigoare în România şi a faptului că evreii ştiau la ce se pot aştepta în condiţiile apropierii frontului de România şi intrării armatei germane pe teritoriul românesc, mulţi, într-adevăr, probabil şi unii care nu erau născuţi în Basarabia şi Bucovina de Nord, se duceau spre Uniunea Sovietică – nu pentru că iubeau comunismul, ci pentru că aveau astfel o şansă de supravieţuire. Şi tot atunci Alexandru (Saşa, i se spunea în familie, unii îi spuneau Şura) Bârlădeanu, care era asistent universitar la Iaşi, asistentul profesorului Gh. Zane, a decis să se repatrieze.

A trecut în Basarabia şi Sorin Toma, fiul lui A. Toma, un poet minor încadrat însă în literatura română. Trec mulţi: de pildă, toţi cei trei fraţi Oigenstein, cum se numeau în vremea respectivă Lev (Leonte Răutu), Mihail (Oişteanu) şi David, ulterior Dan (Răutu), împreună cu soţiile lor. Trece şi sora Nataliei Răutu, care se numea pe vremea

aceea Maria (probabil Miriam) Morgenstern, născută Redel. Soţul ei murise: fusese partizan în Basarabia şi a fost prins, cred, de armata germană şi executat. Ea a fost la Moscova în timpul războiului şi are propriul ei destin, devine predecesoarea Ghizelei Vass în fruntea secţiei internaţionale a Comitetului Central, sub numele Maria Barbu.

Au cerut permisiunea să treacă în Basarabia şi oameni fără nici o afiliere politică de stânga sau radical de stânga. Am să dau un caz din familie: sora tatălui meu, doctoriţa Nema Tismineţki, care nu era membră a Partidului Comunist, însă din cauza măsurilor antisemite fusese privată de dreptul de a practica medicina în comuna de lângă Bucureşti unde lucrase până în 1940. Aşa că a cerut plecarea în Basarabia, dar nu a primit răspuns. Şi vine 22 iunie 1940. Erau, presupun, mii de cereri de plecare în Basarabia şi în Bucovina de Nord. Ce a făcut ambasada sovietică? În graba împachetării pentru plecare, au lăsat în urmă toate documentele, inclusiv cererile de repatriere în Basarabia şi Bucovina de Nord: un dar divin pentru Siguranţa statului. Sora tatălui meu a intrat astfel pe lista neagră, pentru deportare în Transnistria. Marele ei noroc a fost soţia generalului Petre Dumitrescu. Casa în care locuia mătuşa mea, pe Andrei Mureşanu 29, era proprietatea generalului Petre Dumitrescu, la un moment dat şeful Marelui Stat-Major al Armatei, şi avea gheretă cu soldat la poartă. Când a venit poliţia legionară s-o ridice, doamna general Dumitrescu a ieşit şi a spus: „Ce se întâmplă aici? Cine sunt derbedeii ăştia care vor să intre? Ioane, i-a zis soldatului, nu le dai drumul!“ Şi Ion, care avea puşcă, nu le-a dat drumul şi n-au intrat în casă. Din câte ştiu, mătuşa mea a făcut şi ea mai târziu, prin ’46-’47, ceva pentru general, a dat, la cererea doamnei general, o declaraţie că la un moment dat a apărat-o de poliţia legionară, şi

poate că şi de aceea (în plus, îşi dăduse demisia ca şef al Marelui Stat-Major) el n-a intrat în lotul criminalilor de război.

Aşadar, Alexandru Bârlădeanu se repatriase în Basarabia. Iar de acolo a mers la Moscova, fiind cu legături în Partidul Comunist, mai ales după venirea Anei Pauker. Partidul Comunist din România era la momentul acela condus de la Moscova de Boris Ştefanov şi în ţară de Ştefan Foriş. Existau partidul din exterior, partidul din interior şi partidul din închisori, trei centre. Iar după venirea Anei Pauker o serie de oameni care erau răspândiţi diasporic pe teritoriul URSS, în Basarabia, dar şi în alte părţi, sunt aduşi la Moscova prin intervenţia ei directă. Ana preia complet conducerea centrului din exterior al partidului. Boris Ştefanov era în declin din cauza unui articol pe care-l publicase în revista Internaţionalei Comuniste şi care fusese criticat în *Pravda*.

Dar să revin la momentul întoarcerii în România a părinţilor mei. Ei ajung în Bucureşti, cum spuneam, în februarie 1948, cu două fete care nu scoteau o vorbă în limba română: crescuseră la Moscova cu o dădacă rusoaică, într-un subsol aflat destul de aproape de sediul Radio Moscova. Părinţii lucrau la Secţia Balcani a radioului, care făcea parte din Direcţia Europa Centrală şi de Răsărit, condusă de Rudolf Slánský. Primul care a condus secţia română, când au ajuns ai mei acolo, Basil Spiru, pe numele sau real Erich Hutschnecker, membru fondator al PCR, a fost scos în urma unui incident, după care a venit şef Leonte Răutu. Care a fost adus din Basarabia, ca şi celelalte figuri despre care am vorbit, prin intervenţia Anei Pauker, probabil în aprilie 1941. Răutu lucrase în redacţia unui obscur ziar din Basarabia, apoi într-un colhoz uitat de lume. Probabil că acumulase enorme frustrări, el, cel

care condusese propaganda PCR în a doua jumătate a anilor ’30.

Cineva m-a întrebat odată de ce părinţii mei nu s-au dus de la Moscova în Basarabia, de unde era originar tatăl meu. În primul rând, de ce ar fi plecat tata din capitala URSS către Basarabia? Avea un post foarte bun ca redactor la Radio Moscova. După plecarea lui Leonte Răutu la Bucureşti, la sfârşitul lui 1944, începutul lui 1945, tatăl meu a rămas şef al redacţiei de la Moscova. Câştiga, din câte am aflat, foarte bine. Trăiau într-un subsol, este adevărat. Mama lucra de-acum ca medic şi faptul că aveau amândoi salarii foarte bune nu însemna nimic, pentru că nu existau locuinţe în Moscova. (Tot în condiţii mizerabile a stat la Moscova şi Leonte Răutu, chiar i-au murit doi copii, de foamete şi boală, în timpul războiului.) Deci stăteau într-un subsol şi împărţeau apartamentul cu o familie de chinezi. Ei plecau dimineaţa şi se întorceau la 8-9 seara, iar fetele, Rodica şi Vichi, stăteau toată ziua cu un fel de dădacă, Maria Petrovna, care se ocupa de tot în casă în acea perioadă, le hrănea pe fete, le plimba etc.

Apoi, chiar dacă tata era basarabean, mama era născută în Vechiul Regat. În plus, mama avea părinţi care supravieţuiseră celui de-al Doilea Război Mondial. Sora ei, Cristina, începând din 1945, se afla la Bucureşti şi ocupa poziţii importante: întâi la Ministerul Informaţiilor, pe urmă corespondentă a *Scânteii* la Conferinţa de Pace de la Paris, în ’46. În 1947 devine ataşată de presă la Ambasada României din Iugoslavia, atunci s-a cunoscut cu Kardelj şi cu Djilas, a pregătit vizita lui Tito la Bucureşti. Ambasador era Tudor Vianu (vorbim de epoca în care comuniştii se serveau, ca paravan simbolic, de intelectualii dispuşi să colaboreze: Mihail Ralea era ambasador la Washington, Simion Stoilov la Paris, Iorgu Iordan la Moscova, Grigore Moisil la Ankara). Se

întoarce de la Belgrad în 1948, devine directoarea Direcţiei Culturale din Ministerul de Externe până în 1952, când se produce căderea Anei Pauker, protectoarea ei. Cristina e tânără, s-a născut în 1916, deci în momentul când este directoare în Ministerul Informaţiilor, în 1946, lucrând cu Petre Constantinescu-Iaşi, cu Grigore Preoteasa, cu Mihai Ralea la un moment dat, are 30 de ani. Ea a fost cea care a insistat enorm, cum mi-a povestit şi mie, pe lângăAna Pauker să intervină la Gheorghiu-Dej ca să-i cheme pe părinţii mei în România. Din 1952, când Ana a fost întâi arestată şi după aceea cu domiciliu forţat, Cristina n-a mai văzut-o. Îţi asumai un risc foarte mare vizitând-o, mătuşa mea avea copii de crescut şi cred că Ana însăşi ar fi îndemnat-o să nu vină.

A doua persoană care a jucat un rol decisiv în chemarea părinţilor de la Moscova a fost Miron Constantinescu. În 1936 a avut loc desfiinţarea UTC-ului şi o parte din membrii lui au fost integraţi în Partidul Comunist. (Tatăl meu a fost arestat la scurt timp după aceea împreună cu Grigore Preoteasa, care i-a fost foarte bun prieten, a fost şi un proces.) Tatei, care răspundea de resortul studenţesc Bucureşti, i s-a dat sarcina să-i anunţe pe cei care deveneau membri de partid. Era un *rite de passage* extraordinar intrarea în Partidul Comunist în acea epocă. Şi el a fost cel care l-a anunţat pe Miron că intră în acea comunitate a aleşilor. Asta a fost în 1936.

În 1945 vine la Moscova marele Miron Constantinescu, cel mai tânăr membru al Biroului Politic, născut în 1917, devenit la 28 de ani directorul ziarului *Scânteia*. Beniuc era la vremea aceea consilier cultural al ambasadei române la Moscova, ambasador fiind Iorgu Iordan. Era căsătorit de-acum cu Ema, fosta nevastă a lui Marcel Breslaşu, şi mama avea pe atunci relaţii foarte bune cu Ema. Iar Beniuc nutrea un mare respect pentru tatăl meu. Se cunoscuse cu el la

Moscova, din raţiuni de admiraţie pentru voluntarii din Spania. În plus, sigur, tata era şeful secţiei române de la Radio Moscova, ceea ce nu era un post de neglijat. În acel an, părinţii mei erau invitaţi deseori la familia Beniuc, care locuia într-un apartament la un hotel din Moscova. Acolo au văzut surorile mele, pentru prima dată, o cadă.

Când Miron vine la Moscova, Beniuc îl invită împreună cu părinţii mei la masă, într-o seară. Sosesc invitaţii şi Beniuc îi spune lui Miron Constantinescu: „Îl recunoşti pe Leonea Tismineţki?“ La care el îi întinde mâna tatei şi spune: „Nu, dar îmi face plăcere să ne cunoaştem.“ La care Beniuc spune: „Sigur că nu-l recunoşti, când l-ai cunoscut tu avea două braţe.“ S-a făcut tăcere, Miron s-a dus la tata, l-a îmbrăţişat, era cu lacrimi în ochi. Îi rămăsese probabil în memorie episodul intrării în partid, care jucase pentru el un rol extrem de important.

De-a lungul timpului, fără a fi prieteni, a existat o relaţie de profund respect între tatăl meu şi Miron Constantinescu. În 1965, când Miron a fost reabilitat, după moartea lui Gheorghiu-Dej, au reluat relaţia. În perioada în care erau epuraţi ar fi fost periculos să se întâlnească, puteau fi acuzaţi de complot. Miron a urcat din nou în Ministerul Învăţământului. Tata însă nu a mai fost pus niciodată nici în învăţământul superior, nici la Editura Politică şi în nici un fel de aparat, cariera lui în partidul-stat era terminată. Mergea la Miron la birou, la Academia de Ştiinţe Politice, pe urmă la Ştefan Gheorghiu, pe urmă la Comitetul Central, însă nu se vedeau în particular. În schimb, Miron a fost prieten cu mătuşa mea Cristina Luca, el a ajutat-o să reintre în învăţământul superior, după ’65.

Ai mei se întorc, prin urmare, de la Moscova nu în Basarabia, ci în capitală. Fetele rămân însă câteva săptămâni la Botoşani. A fost foarte dificil, pentru că bunicii nu scoteau o vorbă ruseşte, iar

fetele, cum spuneam, nu vorbeau româneşte. Vichi se născuse în 1941 la Kuibîşev (fosta Samara, nume la care s-a revenit după 1991). Există o scrisoare a mamei către sora mea, în care îi povesteşte în ce condiţii îngrozitoare i-a dat viaţă. Tata rămăsese la Moscova, împreună cu echipa postului de radio, care a continuat să emită în timpul celor câteva luni de evacuare. Cominternul a plecat mai departe si s-a instalat în oraşul Ufa, staff-ul radioului a rămas la Kuibîşev, pe Volga. Mama a născut într-o şcoală, fără anestezie, pe o masă, la o temperatură sub zero grade. Nu e de mirare că sora mea a suferit toată copilăria de un teribil deficit de calciu. Aşa că mi s-a părut abjectă afirmaţia: „Sora lui Vladimir Tismăneanu, care a crescut cu laptele Anei Pauker…“ – aşa s-a spus, pentru că s-a găsit agenda Anei Pauker în care aceasta scria că se oprea o dată pe săptămână pentru a lăsa o sticlă de lapte pentru sora mea. Cealaltă soră, Rodica, e născută în aprilie 1944. Eu m-am născut la câţiva ani după ce părinţii au venit în ţară, în 1951.

Surorile mele au stat ceva timp la Botoşani, după care bunicul le-a adus cu trenul la Bucureşti. În prima lună de la sosire, părinţii au locuit la sora mamei, apoi li s-a repartizat (prin Gospodăria de Partid) un apartament într-o casă cu două niveluri pe strada Eminescu (Romană devenise Eminescu, vechiul nume nu mai mergea, trebuia delatinizat totul). Era o locuinţă cu trei camere, un living şi două dormitoare. Încălzirea se făcea cu lemne. Casa era extrem de friguroasă. Era mult mai bine decât ce avuseseră în Uniunea Sovietică, însă nu se putea compara cu ceea ce aveau alţii, care se instalaseră de-acum în Primăverii şi în zonele limitrofe, Dorobanţi şi Aviatorilor.

În 1951, la începutul anului, s-au mutat în casa de pe Grigore Mora nr. 22, care fusese până în 1949 a Armatei Sovietice. Unii dintre foştii proprietari stăteau la subsol. Erau două

apartamente. Cel de la etajul întâi îi aparţinuse lui Jacques Vergotti iniţial, cu care mai târziu am corespondat, a fost aghiotantul regelui şi a murit în exil. În acest apartament stătuse Grigore Cotovschi, care fusese cu tata în Spania, şi care a insistat: „S-a eliberat apartamentul de sus, de ce nu-l cereţi, de ce nu-l cereţi?“ Dar nu fusese eliberat de către proprietari, renunţaseră la el serviciile administrative ale Armatei Roşii. Doamna Grădişteanu, proprietăreasa, care îşi primea chiria lunar de la tatăl meu, a ajuns să fie prima mea profesoară de franceză. Primele propoziţii, când am început să înţeleg puţin franceza, au fost: *Mais si tu savais, Volodea… que les lampes et les chandeliers qu'on avait ici ont été volés par les Russes*…

Dar ai mei au locuit, cum spuneam, şi la mătuşa mea Cristina (noi îi spuneam Bibi, de la numele originar, Bianca), într-o casă pe strada Roma, unde ea avea un etaj. La celălalt etaj stătea Corneliu Mănescu; de altfel el o şi pomeneşte, nu în cei mai elogioşi termeni, în cartea de convorbiri cu Lavinia Betea. Când ai mei au stat acolo, ea era mai mult plecată. Nu se măritase cu Boico încă. S-a căsătorit cu el în mare secret abia prin 1949, n-a anunţat pe nimeni. Mama a rămas foarte mirată, pentru că îl ştia pe Boico din Spania, îl îngrijise. El trăgea un pic un picior, fusese rănit în Spania. Se întorsese în România cu Divizia Tudor Vladimirescu şi ai mei îi trimiseseră prin el Cristinei ceva, un ceas, cadouri de la Moscova. Aşa se cunoscuseră. El fusese căsătorit la Moscova cu o spaniolă, pe urmă a divorţat.

Când părinţii mei s-au mutat pe Grigore Mora 22 li s-a dat şi mobilă, dar trebuie să spun că noi n-am avut niciodată o mobilă care să impresioneze. Sora tatei, Nema, avea în casă o mobilă foarte frumoasă, florentină, pe care nu o primise însă de la Gospodăria de Partid. Era medic din 1927, avea propriul venit, şi în plus ştia ce să cumpere. În

epoca respectivă nu era nevoie de mobila dezolantă pe care ţi-o dădea Gospodăria de Partid, nişte încropeli. Dacă aveai bani – şi ai mei aveau totuşi salarii de profesor universitar, de redactor-şef de editură, de medic – puteai să cumperi, de la consignaţia, mobilă foarte bună. În genere, ce li s-a dat de la Gospodăria de Partid a fost neglijabil şi ştiu că a fost returnat, inclusiv nişte tablouri. Dar familiile înaltei aristocraţii comuniste primeau obiecte frumoase. Casele familiilor Răutu, Chişinevschi, Dej, Chivu erau mobilate complet de Gospodăria de Partid. Evident, nu cu gust. Mobilele erau întunecate, ba chiar sumbre, reflectând parcă atmosfera epocii; casele aveau candelabre greoaie, apăsătoare, asemeni dogmelor oficiale.

Vizitele între „tovarăşi“ erau relativ rare. Sigur, la Dej veneau camarazii săi apropiaţi, adeseori se duceau să petreacă la lac, în restaurantul ştrandului Comitetului Central. La noi acasă veneau în genere prietenele mamei, despre care voi vorbi mai încolo, foştii voluntari din Spania Carol Neumann şi Minea Stan. Primul a fost anchetat în lotul Pătrăşcanu, abia a scăpat nearestat. A fost director al Editurii Tehnice. Mergeam des la Cotovschi, la parterul casei din Grigore Mora, eram prieten cu băiatul său, Andrei, mai mare ca mine cu vreo doi ani. Exploram împreună podul în care se găseau fabuloase colecţii de reviste vechi, fotografii îngălbenite, ba chiar şi o colecţie din *Almanahul sănătăţii* care apărea între războaie. Ţin minte că acolo am citit despre femeia cu barbă Maria Magdalena Lefort, am aflat deci că există hermafroditism.

Mai veneau pe la noi în acei ani doctorul David Salzberg şi soţia sa, Raşela, amândoi originari din Botoşani. Erau mai în vârstă decât părinţii mei. El studiase medicina la Viena, unde, mi-a povestit, apucase să-l cunoască pe Arthur Koestler. Revenise apoi la Botoşani, unde a avut o prosperă

practică medicală şi a devenit un militant entuziast al clandestinului partid comunist. Împreună cu Scarlat Callimachi, Prinţul roşu, a fondat ziarul de stânga, controlat de fapt de comunişti, *Clopotul*. Raşela studiase româna, cred că la Bucureşti, şi a predat la Liceul Lazăr. Nu mai ţin minte exact ramificaţiile, dar eram cumva rudă prin alianţă cu ea. Era sora avocatului Israel Bacal, poreclit Bacalul roşu, om de stânga devenit, după 1948, preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România. După moartea lui, Moses Rosen, care era şef-rabin, a preluat şi funcţia „laică“. Fata lui Israel Bacal, Marta, a militat în perioada postbelică în Tineretul Progresist, s-a cunoscut cu Ion Iliescu, era apropiată de Virgil Ioanid (zis Gipo), tatăl lui Radu Ioanid, dar şi de alţi activişti, inclusiv Gad Calmanovici. Acesta era fiul inginerului Emil Calmanovici, un idealist îndrăgostit de utopia comunistă, arestat din cauza relaţiilor cu grupul Ştefan Foriş–Remus Koffler. Fusese un înfocat şi generos susţinător financiar al PCdR. A murit în condiţii tragice, practic s-a sinucis în timp ce se afla în domiciliu forţat. Marta Bacal a studiat Fizica la Moscova, a lucrat apoi în cercetare, după care a rămas la Paris împreună cu soţul ei. Ne-am văzut adeseori după 1981 fie la Paris, fie la Washington. Era foarte apropiată de mătuşa mea Cristina Luca.

Doctorul Salzberg a făcut parte din corpul sanitar trimis în Coreea la începutul anilor ’50, formă de „ajutor internaţionalist“ pentru Coreea de Nord. Avea amintiri extraordinare din timpul acelui război declanşat de Stalin, Mao şi marioneta lor de la Phenian, Kim Ir-sen. În anii ’70 mergeam adeseori la doctorul Salzberg acasă: discutam despre Comintern, despre antifascism, despre mitul revoluţiei mondiale şi câtealtele. Stătea pe strada Sofia, foarte aproape de ultima locuinţă a lui Valter Roman. Tot pe Sofia au locuit într-o vilă, după mazilirea din aprilie 1968, Alexandru şi

Marta Drăghici. Ca şi mătuşa mea şi soţul ei, Mihail Boico, doctorul Salzberg nu avea decât dispreţ pentru criminalul de la Securitate. Nu vreau să idealizez aici pe nimeni. Boico (născut Rosner) fusese el însuşi general de interne, dar era mândru că nu lucrase în Securitate, ci fusese comandant al trupelor de grăniceri între 1949 şi 1952. Robert Levy a stat îndelung de vorbă cu doctorul Salzberg pentru biografia sa despre Ana Pauker. La fel şi profesorul Mitchell Cohen când a scris cartea sa despre Lucien Goldmann. Doctorul era, într-adevăr, un rezervor inepuizabil de informaţii şi amintiri. În plus, în comparaţie cu atâţia ilegalişti posomorâţi şi acri, avea umor.

E un lucru care se uită: până prin ’45-’46, membrii de partid se adresau unul altuia ca în Partidul Comunist Francez, pe numele mic. Erai Ghiţă, Ana, Emil, măcar în „partidul interior“, ca să folosim conceptul orwellian. Dar apoi lucrurile se schimbaseră. În 1949, Betty Luca i-a invitat pe părinţii mei la o cină. Familia Luca stătea de-acum pe undeva pe Kiseleff, într-una din reşedinţe, cu pază, cu femei de serviciu ş.a.m.d. Şi Betty, cu care mama era prietenă din Spania, i-a întâmpinat pe părinţi, s-au servit nişte aperitive, nu venise încă Luca, şi ea a spus: „Acum, să nu vă supăraţi, dar vreau să vă spun, că voi aţi fost plecaţi: lucrurile s-au schimbat aici. Sigur, cu mine nu s-a schimbat nimic, dar când vă adresaţi lui Luca trebuie să-i spuneţi tovarăşul secretar sau tovarăşul Luca!“ Asta i-a rămas maică-mii clar în minte, acest semnal de bun venit. *La patrie reconnaissante* le trimitea un mesaj.

Erau instalaţi. Răutu stătea pe strada Londra, ulterior avea să stea Niculescu-Mizil acolo, Valter şi Hortensia lui erau şi ei într-o casă… Nu ştiu dacă pe părinţii mei îi interesa foarte mult casa, erau încă foarte tineri, în ’48 tata avea 35 de ani şi mama avea 33, apoi amândoi avuseseră casă, nu veneau din nişte familii de pârliţi, nu aveau nevoie

de Partidul Comunist ca să le ofere casă. Dar sigur că au acceptat. Nu li s-a părut în momentul acela că ar fi o injustiţie socială. Cred că au realizat acest lucru ulterior, mama, probabil, mai devreme…

*

În trenul cu care au venit părinţii mei de la Moscova, pe lângă Bârlădeanu şi Liuba, prima sa soţie, era şi Emilia Vulih. Făcea parte dintre repatriaţii din 1940. Doamna Vulih nu era membră de partid, era originară dintr-o familie înstărită din Bălţi, făcuse academia comercială la Viena, era extrem de inteligentă şi cultivată. Sora ei, Ida Vulih, a rămas în Uniunea Sovietică, a lucrat la Biblioteca Lenin – Biblioteca Lenin şi Biblioteca Congresului sua au fost cele mai mari biblioteci din lume – la una din secţiile cele mai interesante, Manuscrise muzicale. Fratele ei, Efim Vulih, a devenit unul dintre cei mai mari arhitecţi ai Uniunii Sovietice, el a construit Circul din Moscova, Sala Congreselor şi multe altele. Emilia, Milea i se spunea, a venit deci la Bucureşti odată cu părinţii mei. Se cunoştea cu Bârlădeanu de la Moscova. Lucrase la o bancă în România. Era atât de bună profesional, încât nici măcar nu fusese dată afară pe criterii etnice. Patronul băncii ar fi ţinut-o probabil şi tot timpul războiului, ar fi plătit nemţilor ce-ar fi fost de plătit numai s-o reţină.

Bârlădeanu ajunge ministru al Comerţului Exterior şi o angajează pe Emilia Vulih, care devine director general în Ministerul Comerţului Exterior aşa, nemembră de Partid, neilegalistă, cu studii în Occident cum era. După 1952, ministru adjunct al Comerţului Exterior este Ana Toma. În 1959, vine dezastrul: procesul grupului de la Comerţul Exterior, acuzat de sabotaj al economiei naţionale, de complot pentru servirea unor interese imperialiste străine. Emilia Vulih face parte din grup şi este condamnată, singura femeie

condamnată la moarte; doar în urma intervenţiilor lui Bârlădeanu şi ale lui Răutu, cu care ea fusese colegă de liceu în Bălţi, i s-a comutat sentinţa în închisoare pe viaţă. Fusese învinuită şi de crime politice, şi de crime economice. Cum în 1964 n-au fost amnistiate crimele împotriva economiei naţionale, a fost eliberată abia în 1967, tot în urma unei puternice intervenţii a lui Bârlădeanu la Ceauşescu. E un subiect foarte interesant, prea puţin cunoscut, tenebros şi încă ocultat… Fiica lui Adalbert Rozinger (expert în negocieri comerciale, ilegalist, fost deţinut la Vapniarka, condamnat în acelaşi proces), Veronica Rosenberg, care trăieşte în Israel, încearcă din răsputeri să ajungă la documentele de arhivă.

Am cunoscut-o bine pe tanti Milea. Ţin minte că stătea într-o locuinţă absolut superbă, nu cred că a avut vreodată mobilier de la Gospodăria de Partid. Soţul ei era inginer, îl chema Marcus pe numele de familie. Mătuşa mea mergea la ei deseori. Era totul occidental. Aveau un pick-up Grundig, ţin minte ca acum, la care ascultam cea mai formidabilă muzică simfonică. Era de necrezut că în Bucureşti exista o asemenea locuinţă – situată în zona străzii Lemnea, pe lângă actualul hotel Minerva, care atunci era Ministerul Sănătăţii. Nu stăteau în cartierul nostru şi, când mergeam la ei cu mătuşa mea, cred că luam un taxi, Getax se chema pe vremea aceea.

Tata căzuse în dizgraţie în 1958, deci nu mai aveam nici un fel de aprovizionare specială, nimic de acest gen. Înainte de arestare, Emilia Vulih a fost numită director adjunct la magazinul Bucureşti, cel aflat vizavi de biserica Sf. Gheorghe, unde e Kilometrul 0 al capitalei. Ţin minte că am mers acolo la etajul V, veniseră paltonaşe de copii din RDG şi tanti Milea ţinuse unul ascuns pentru mine. Tata era în anchetă, ea ajunsese director adjunct de magazin din director general în Ministerul Comerţului Exterior. După

puţine luni a dispărut, şi numele Milea a ajuns să fie rostit doar în şoaptă. Eu întrebam mereu: „Unde e tanti Milea?“ Nu avea copii, mă simpatiza… Mergeam la ea o dată la două-trei luni, nu mai des, însă era o persoană despre care ştiam că există. Deodată, această persoană dispare şi gata! Mătuşa mea mi-a spus în şoaptă: „Tanti Milea e în închisoare, nu mai vorbi despre ea…“

Auzeam pentru prima dată cuvântul „închisoare“ şi că cineva din anturajul familiei mele dispăruse. Venise în acelaşi tren cu părinţii mei în februarie ’48; iar în februarie ’60 nu mai exista. Când am revăzut-o, după ieşirea din închisoare, era o ruină. Locuia într-o garsonieră prin Balta Albă. Sora ei, Ida, care era o persoană extrem de fină, venea din când în când la Bucureşti. Vorbea destul de prost româneşte, în timp ce Milea vorbea foarte bine, deşi cu un uşor accent rusesc; avea şi o franceză foarte bună, iar germana ei era perfectă.

Nu a existat nici un argument logic pentru acuzaţiile aduse Emiliei Vulih sau lui Adalbert Rozinger, sau lui Pavel Donath, şi el ilegalist şi fost deţinut la Vapniarka, mare specialist în comerţul exterior, director al ProdExport. N-au putut dovedi că au existat conturi în străinătate, n-au putut dovedi nimic. S-a pretins că urmăreau din motive de sionism „distrugerea economiei naţionale“. Era regimul pregătit să facă marele pas, să recunoască public că era un regim şovin, antisemit? Era nevoie de acest lucru ca să se legitimeze etnicizarea Partidului?

N-am să uit că odată m-am dus cu tanti Nema, cu sora tatălui meu, s-o aşteptăm la gară pe tanti Milea, care venea de la Viena. Şi ne-am dus după aceea la ea acasă, şi era şi soţul ei, Marcus, inginerul (a făcut şi el închisoare). Fuseseră instalate în mod sigur microfoane în casă. Ştiu asta pentru că mătuşa mea a fost şi ea anchetată atunci de Securitate pe două teme – una era: „După

înregistrările noastre, aţi comentat în repetate rânduri garderoba tovarăşei Lica Gheorghiu.“ Ceea ce, evident, mătuşa mea făcuse, dar a spus: „Nu e adevărat.“ „Avem înregistrări“, i-au replicat. Şi ea a spus: „Dar eu am lucrat la sectorul special.“ Au ţinut-o o noapte întreagă, i-a fost foarte frică. A doua temă a fost: „Dar cu tovarăşa Răutu despre ce aţi discutat?“ (ceea ce însemna că laţul se strângea şi spre familia Răutu). Răspunsul ei a fost: „Nu vă permit să vă legaţi de tovarăşa Răutu.“ Fusese chemată la Securitate, a întrebat-o un colonel, era în civil, s-a prezentat, şi cineva nota. Nema lucra atunci ca medic, era medic specialist, foarte bun, epidemiolog, se ocupa de igiena alimentară la Sanepidul Capitalei, pe strada Brezoianu. I-a spus colonelului: „Pentru mine tovarăşa Răutu este o sfântă“, la care răspunsul lui a fost: „Perfect, şi pentru noi.“ Adică au înţeles până unde pot merge. Dar strângeau informaţii. Pentru că, repet, Milea era relativ apropiată de familia Răutu, se ştiau de la Moscova, din timpul războiului, în plus erau din acelaşi oraş, făceau parte din aceeaşi micro-comunitate de basarabeni din Bălţi.

…Îmi revin în memorie, desluşindu-se dintr-o pâclă până acum opacă, secvenţe fulgurante cu aceste diverse tanti: „tanti Milea“, „tanti Rusea“, „tanti Iulia“, „tanti Vanda“, „tanti Niunea“, „tanti Sanda“… şi nu cred că le-am numit pe toate. Deşi eram vecini cu Ana Toma şi Pantiuşa, deşi mama se cunoştea încă din Botoşani cu cea care se numise cândva Anuţa Grossmann, nu i-am spus niciodată „tanti Anuţa“. Ei i se spunea doar „tovarăşa Anuţa“.

*

În momentul când părinţii mei sosesc în ţară, tata are două propuneri de angajare. Îl cheamă Miron Constantinescu, care-i spune: „Te pot angaja în sectorul meu“, adică la Comitetul de Stat al Planificării. El făcea parte şi din Biroul Politic,

în competiţie cu Vasile Luca, care era ministru de finanţe. Miron Constantinescu simţea o anumită deferenţă faţă de Luca, din motive de vârstă, dar şi de carieră a acestuia în interiorul partidului. Oricum, Vasile Luca era unul dintre cei patru secretari, alături de Gheorghiu-Dej, Ana Pauker şi Teohari Georgescu. Mai exista şi Lothar Rădăceanu, dar el nu conta, cei patru secretari erau, de fapt, nucleul conducător al partidului. Într-atât de important, încât Gheorghiu-Dej, în 1961, spune că între 1948 şi ’52 partidul a fost, practic, condus de către secretariat, nu de Biroul Politic, lucru care a dus în repetate rânduri la punerea în minoritate la vot a secretarului general al partidului. Pentru că Luca, Pauker şi Teohari Georgescu erau acuzaţi că se puneau de acord înainte de şedinţele secretariatului.

Poziţia tatei, dacă accepta oferta lui Miron Constantinescu, ar fi fost de director în Comitetul de Stat al Planificării. Oricum, nu ţinea de specialitatea lui, aceea de redactor. Avea prieteni buni care se pricepeau la economie, dar pentru el nu se punea problema să devină economist. Avea obsesia cărţilor, îşi dorea să lucreze în lumea editorială.

A doua invitaţie pe care o primeşte tata pentru a discuta ce va face în ţară a venit de la Leonte Răutu, care i-a propus să lucreze în sectorul ideologic. Era pentru tatăl meu ceea ce se cheamă o binecuvântare. Nu ştiu dacă iniţiativa i-a aparţinut lui Răutu sau a venit pe linia conducerii. Ai mei erau pe atunci în relaţii foarte apropiate cu el. Îi trimiseseră mătuşii mele Nema prin el, de la Moscova, mici cadouri. Nema nu plecase în Venezuela, cum făcuseră alţi membri ai familiei ei, pentru că dorea să-şi revadă fratele aflat la Moscova, ceilalţi doi fraţi îi muriseră, unul la Odesa, altul pe front. Aşa că Nema a rămas la Bucureşti, a lucrat un timp în serviciul sanitar al trupelor sovietice (era vorbitoare nativă de rusă).

Apoi a ajuns la aşa-numitul sector special, adică sectorul medical care se ocupa de conducerea de partid. Şeful acestui sector a fost ani de zile doctorul Cornel Kaplan, a cărui soţie, Tea, era maior MAI şi nepoată de frate a lui Iosif Chişinevschi. Nema a devenit prietenă foarte apropiată cu Niunea, nevasta lui Leonte Răutu, şi cu sora ei, Rusea (Maria). Rusea a fost şefa secţiei internaţionale a CC al PMR (sub pseudonimul Maria Barbu) înaintea Ghizelei Vass. A fost măritată scurtă vreme cu Mircea Bălănescu (primul mare amor al mătuşii mele Cristina), au plecat împreună la Berlin în 1949, când acesta a fost trimis ambasador în RDG. S-au despărţit, ea s-a remăritat tot cu un ilegalist, maghiar de origine, fost voluntar în Spania, generalul Ion (János) Rab. Prima soţie a lui János, Eva, murise tânără, lăsând în urmă o fată, Felicia. Aceasta s-a căsătorit devreme cu regizorul Petrică Ionescu, apoi audivorţat. El a ajuns la Paris, unde a făcut o carieră spectaculoasă. Ea, din câte ştiu, a ajuns, via Israel, în Olanda. În anii ’50 şi ’60, Rab a fost ambasador la Moscova, apoi la Belgrad. Era un tip extrem de încuiat şi incult, dar numai puţin îngâmfat, în timp ce Rusea eradeşteaptă şi extrem de ranchiunoasă.

Aşadar, Nema voia să-şi revadă fratele, însă acesta era la Moscova şi ca să se întoarcă trebuia acea faimoasă chemare din partea partidului… care, cum am spus deja, a venit până la urmă. Era foarte greu să primeşti această chemare, constând dintr-un document trimis de CC al PCR către CC al PCUS. Sigur că, în cazul părinţilor mei, conta şi faptul că lucrau la Radio Moscova, iar plecarea şefului redacţiei române nu se putea face fără chemarea partidului din România şi cu aprobarea secţiei externe a CC al PCUS. Alţii n-au primit chemarea. Sau chiar au primit, aşa-zicând, contrariul ei, ca Manole H. Manole, care a fost o personalitate foarte importantă a partidului în

ilegalitate, a luptat în Spania, a ajuns la Moscova, a lucrat o vreme la Radio Moscova, până când a plecat la Comintern, în 1942, cred. Nu ştiu care era numele lui real, era evreu bucovinean. A fost între 1941 şi 1944, alături de Ana Pauker şi Vasile Luca, unul din cei trei membri ai conducerii din exterior a Partidului Comunist din România. Soţia din epocă a lui Manole H. Manole, pe care am cunoscut-o, prima soţie, a fost celebra Ofelia Manole, care a ajuns şefa Secţiei cultură a Comitetului Central. A doua soţie a fost o comunistă evreică bucovineană, la fel ca el, o chema Dori, probabil de la Teodora, numele ei originar fiind Berg. Şi-a schimbat numele ulterior în Munte. Dori avea cu Manole H. Manole un băiat, Nolo, de la Arnold, care a lucrat ca inginer chimist în România. Mai târziu cei doi s-au despărţit şi el s-a căsătorit cu o altă ilegalistă, de origine basarabeană de data asta, Busia.

Manole H. Manole a venit în România cu Armata Roşie ca redactor-şef al revistei trupelor de ocupaţie sovietică din România. Rămâne să fie verificată această informaţie, despre care nu s-a scris nimic. Revista se numea *Grai nou*. A venit în 1944, a stat în România un an într-o funcţie foarte importantă. Apoi se pare că Gheorghiu-Dej nu l-a mai putut suporta, probabil că l-au deranjat contactele private dintre el şi Ana Pauker. Fapt este că s-a petrecut „inversul“ chemării. Dacă tatăl meu a fost chemat, Manole a fost trimis la Moscova. N-a mai venit în România până spre anii ’60. Şi a lucrat la Radio Moscova, secţia în limbi străine, fără să iasă în evidenţă în vreun fel.

Alt exemplu este Liova (Lev) Kotlear, evreu basarabean. Kotlear era şi el de prin Bălţi, dacă nu mă înşel, şi în anii 1935-’36 a fost condamnat, dar nu ca tatăl meu, pentru activitate comunistă ilegală, ci pentru spionaj în favoarea URSS. Kotlear a lucrat la rândul său la Radio Moscova şi

niciodată n-a primit chemare. L-am cunoscut prin 1973-'74, când a vizitat România.

Au mai fost fraţii Katz din Botoşani, Simon şi Dolciu Katz. Ilegalişti, au ajuns şi ei la Moscova, după ce fuseseră repatriaţi în 1940, fără să fi fost basarabeni. Unul dintre fraţi s-a căsătorit cu Mira şi au avut un băiat, Boris, care ar fi fost de vârsta mea. S-au despărţit şi Mira s-a întors cu acest băiat în România, s-a recăsătorit şi a devenit a treia soţie a lui Petru Năvodaru, tatăl Anei Năvodaru, soţia lui Paul Goma. Celălalt frate Katz a fost căsătorit cu o doamnă foarte bine, profesoară de filozofie marxistă la Politehnică şi redactor la Editura Politică, Ani. Ana Katz a scris lucruri interesante în teoria dialecticii, din câte ţin eu minte. Au avut o fată, foarte bună pictoriţă, Irina Katz-Mazilu, care trăieşte la Paris, este căsătorită cu Bogdan Mazilu. Unul din fraţii Katz, cel căsătorit cu Mira, a rămas să facă Institutul Marx-Engels-Lenin la Moscova şi n-a mai revenit la Bucureşti. La fel, Jack Svet, fost voluntar în Spania, autorul unei scurte cărţi despre voluntarii din Spania în care am găsit multe informaţii despre părinţi, n-a fost chemat, deşi fusese la căminul Schuller împreună cu ai mei. A rămas în rss Moldovenească şi a lucrat ca redactor la *Moldova socialistă*, la Chişinău.

Tatei i s-a propus deci să lucreze în sectorul ideologic. A ajuns la Editura PMR, a început să predea la Universitatea din Bucureşti, în cadrul catedrei de marxism-leninism. Universitatea se numea atunci „C.I. Parhon". În copilărie, abia dacă apucam să-l văd pe tata. Era marele absent. Nu era de ajuns că preda la Facultatea de Filozofie, că era practic şeful editurii partidului, dar mai avea şi o jumătate de normă la Academia Militară numită „Gheorghe Gheorghiu-Dej". Începând de prin 1949 a ajuns şi redactor responsabil pentru ediţia românească a revistei Biroului Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti, cu numele imposibil *Pentru pace trainică, pentru democraţie*

populară. Pentru mine, cred că am mai spus-o, tata era o voce care venea din aparatul de radio. Adică l-am auzit de câteva ori vorbind despre cine ştie ce ciudăţenii absconse, gen „alianţa muncitoresc-ţărănească“ ori „dictatura proletariatului“.

Mama, pe de altă parte, a fost instantaneu preluată în domeniul sănătăţii. Ana Pauker a chemat-o şi i-a spus: „Doctoriţo, niciodată nu te băga în alte lucruri decât în medicină.“ Când a văzut-o pe mama pe coridor, în 1951-’52, la Comitetul Central (o luaseră să-l înveţe rusă pe Moghioroş, înainte de prăbuşirea grupului), s-a răstit la ea: „Ce cauţi aici, doctoriţo? Nu ţi-am spus să nu te bagi în politică? Du-te şi vezi-ţi de treburile tale medicale.“ Au numit-o la Ministerul Sănătăţii, unde a lucrat sub direcţia Floricăi Bagdasar, care era ministru. Florica Bagdasar a fost apoi epurată. Avusese burse în Statele Unite, era implicată în testele psihotehnice şi psihometrice şi aşa mai departe, care au fost denunţate drept reacţionare. Dar n-a fost arestată, a fost doar marginalizată. Mama a primit poziţia de şef de serviciu în direcţia Mama şi copilul. Ulterior cred că a ajuns director adjunct, poate şi director plin. A lucrat în minister din 1949 până în 1966-’67. În paralel, când s-a creat la IMF disciplina Igienă şcolară, preda. A avut un traseu sinusoidal: ba era conferenţiar, ba lector, pentru că se schimbau schemele. În 1962 a apărut la Editura Medicală, sub coordonarea ei, volumul *Cartea sănătăţii şcolarului*, care era primul de acest gen din România.

În aprilie 1948 tata devine redactor-şef al Editurii Partidului Muncitoresc Român, desigur în urma propunerii lui Răutu. În epoca aceea erau doi redactori-şefi, alături de el fiind Ilka Melinescu. Relaţia dintre ei a fost foarte proastă, deşi ea era prietenă bună cu mătuşa mea Cristina Luca. Dar Ilka a privit numirea tatălui meu ca pe o intruziune, o ştirbire a autorităţii ei. În plus, ea era

dintre ilegaliştii din ţară, apropiată de Gheorghiu-Dej, luase poziţie pro-grupul Dej şi împotriva lui Ştefan Foriş în marile lupte fracţioniste din timpul războiului. De altfel, Ilka a fost şi folosită la un moment dat în instrumentarea procesului Pătrăşcanu. Nu e adevărat ce se scrie, că ar fi fost martoră la proces contra lui Pătrăşcanu, dar aoferit informaţii despre Remus Koffler şi relaţia acestuia cuLilly Weigel. Eu am stat mult de vorbă cu ea. La Ilka în casă, stătea pe vremea aceea în Cotroceni, am văzut prin anii ’70 albumul Brâncuşi al lui Petre Pandrea, apărut la Meridiane. Pandrea îi scrisese Ilkăi o dedicaţie care suna astfel: „Tigroaicei Ilka Melinescu, în amintirea prietenilor noştri comuni, Ana Pauker şi Lucreţiu Pătrăşcanu, fraţi inamici interdevoraţi.“ Asta nu se uită…

Directorul Editurii Politice lucra direct cu Leonte Răutu, după modelul sovietic al *Gospolitizdat*, care înseamnă Editura de Stat pentru Literatură Politică. Cred că primul director, imediat după ieşirea din ilegalitate, a fost Jack Podoleanu, cumnatul Ghizelei Vass. Podoleanu a avut după aceea alte funcţii, a plecat de la editura partidului şi în locul său a venit Grigore (Grişa) Naum, fost voluntar în Spania, paraşutat din URSS în 1944. Numele lui real era Naum Rotstein şi poate fi găsit într-un buletin al brigăzii Abraham Lincoln. Prima lui soţie, Irma (Miko) – despre care s-a făcut recent un film, *Das Kind*, a fost şi premiat la Berlin –, a devenit, în Rezistenţă Franceză, o persoană importantă.

Cu fiica lui Naum, Măriuca, am fost la acelaşi cămin al Comitetului Central. Trăieşte acum la San Francisco. Am auzit că vrea să scrie o carte despre eroicul ei tată, dar dacă mi-ar cere părerea i-aş spune să se abţină. „Eroicul“ ei tată a fost un călău stalinist. L-au paraşutat în România, la fel ca pe Tatiana Bulan, Jean Coler, Minea Stan etc., prin aprilie-mai 1944, în zona Ploieşti. A fost director la Editura Politică pentru puţin timp. La sfârşitul lui

1948 a plecat în Ministerul de Interne, unde a condus o direcţie până la momentul epurărilor de evrei de la Interne. A fost general de Securitate. Ceauşescu îl preţuia în mod deosebit. Se spune, ai mei nu au fost prezenţi, dar mi s-a povestit, că la prelucrarea reabilitării lui Pătrăşcanu, în aprilie ’68, în cadrul şedinţei de partid pe municipiul Bucureşti, Ceauşescu a făcut următoarea menţiune în discursul său: „Când condamnăm Securitatea şi pe Drăghici, să nu uităm că au fost şi tovarăşi care au fost devotaţi partidului şi care şi-au făcut datoria, ca de pildă tovarăşul general Naum.“ Acesta nu apare în marile anchete legate de Drăghici. După 1968 nu mai ştiu ce s-a întâmplat cu Grigore Naum, cred că a murit prin anii ’80. Şi cred că episoadele din Spania, iarăşi, nu-i sunt foarte favorabile nici lui Naum, nici lui Manole H. Manole. Din câte ştiu de la ai mei, pe front a fost un episod foarte jenant, pe care sigur că eu nu am dreptul să-l judec: au avut un atac de panică amândoi şi au fugit. A doua soţie a lui Naum a fost mamă a două fete. Era secretara lui Leonte Răutu şi a murit foarte tânără de cancer. Nu ştiu dacă Grigore Naum s-a recăsătorit.

În locul lui Naum vine director la editura partidului, până prin 1953, Barbu Zaharescu. Ilka plecase pe post de secretar general la Ministerul Sănătăţii, ea era farmacistă de profesie. La Sănătate ministru era Vasile Mârza, iar ministru adjunct Ofelia Manole, înainte să devină şefa Secţiei de cultură a Comitetului Central. Cu Mârza a lucrat şi mama, inclusiv în perioada detaşării ei la CC ca să-l înveţe rusa pe Moghioroş. Acest Mârza era de o simplitate mentală, ca să nu zic direct prostie, proverbială.

Îmi amintesc câteva episoade din copilărie. De pildă, că urma să merg la cămin, adică la grădiniţă. Urlam de sculam morţii din mormânt. Detestam somnul obligatoriu de după-amiază, obligaţia de a face activităţi colective. De când mă ştiu am avut

oroare de orice colectivism, sunt un individualist incorigibil. Eram însă favoritul uneia din „tovarăşele educatoare“. Nu mai ţin minte numele de familie, îi spuneam tovarăşa Sanda. Acasă, se ocupa de mine „Nana“, adică doamna Pascu, Alexandrina pe numele mic. Ea a avut grijă, la un moment dat, şi de copiii Preoteasa, Gheorghe şi Ileana. El era cu un an mai mare decât mine, ea, i se spunea Ilinca, era, cred, cu un an mai mică. Ne-am revăzut destul de des la începutul vieţii mele americane. Întâi a emigrat Gheorghe Preoteasa, cu soţia sa, Valentina, şi cu cei doi copii, apoi Ilinca şi soţul ei, Bogdan Bartolomeu, împreună cu fetiţa. Nicolae Ceauşescu şi Grigore Preoteasa evadaseră împreună, în august 1944, din lagărul de la Târgu Jiu. Ilinca a fost prima soţie a lui Adrian Năstase. Au divorţat la foarte scurt timp după mariaj, era, cred, prin 1975.

De la căminul Comitetului Central de pe Aleea Alexandru am unele din cele mai vechi amintiri ale mele. Ne obligau să dormim după-masă, iar eu, cum spuneam, uram somnul ăsta şi stăteam cu ochii deschişi toată acea oră insuportabilă. Imediat după aceea ne apucam să alergăm, să cântăm… Sunt câţiva copii de care îmi amintesc cu oarecare nostalgie, de pildă un băiat pe care îl chema Dan Finţi, nepotul cunoscutului regizor Alexandru Finţi. Tatăl lui, frate cu regizorul, lucra la Comitetul Central. Mai era acolo un băiat, îl chema Vlad Bexa. Doctoriţă era doamna Etty Manoliu, soţia doctorului Nicolae Manoliu, vreme de circa 15 ani directorul Spitalului Elias. Eram coleg de cămin şi cu fiul lor, Andrei, de vârsta mea, poate cel mai vechi dintre amicii mei. Student strălucit la Fizică, Andrei a emigrat, împreună cu părinţii, prin 1974. Sora sa, Iuliana, era de-acum în California. Andrei a ajuns şi el la San Francisco, mai precis la Palo Alto, şi-a dat un masterat în fizică la Stanford, apoi a făcut Dreptul. Acum, din câte ştiu, este pensionar, după ce a fost

avocat vreme de douăzeci şi mai bine de ani. Mai erau în grupa noastră câteva fete: Sanda, fiica cea mică a lui Constantin Pârvulescu, şi Nadia, parcă, Gheorghiu, fiica lui Vladimir Gheorghiu, pe atunci secretar al CC al PMR, exclus din partid apoi pentru că şi-ar fi tăinuit date din biografie. Să nu o uit pe Doina Pop. Avea un frate mai mare cu un an, Vlad. Erau copiii lui Valeriu Pop, pe-atunci instructor la Secţia de propagandă, lucra cu Niculescu-Mizil în direcţia condusă de Răutu. Apoi a lucrat la *Scânteia*, a fost în anii ’70 preşedinte al Radioteleviziunii şi membru al CC. Soţia sa lucra, cred, în televiziune. Îmi amintesc vag, ca prin ceaţă, de Tania Naş, fiica şefului Gospodăriei de Partid, şi de Ioana Pintilie, fata adoptată de Ana Toma şi Pantiuşa.

Trebuie ştiut că în acea vreme fiecare sector important al nomenclaturii avea câte o „infrastructură“ aferentă: cămine, clinici speciale, spitale, ştranduri, restaurante, cooperative de aprovizionare specială, vile la Snagov, Sinaia, Predeal, Eforie Nord etc. Exista astfel un cămin al copiilor salariaţilor mai, o policlinică mai, case de odihnă mai etc. La fel pentru guvern, pentru Ministerul de Externe, pentru Comitetul de Stat al Planificării ş.a.m.d. Copiii din căminul Comitetului Central la care mergeam eu făceau vacanţele de vară la Voila şi la Vasile Roaită, denumirea din epocă a staţiunii Eforie Sud. N-am mers la mare din raţiuni medicale, dar mergeam anual la Voila. Într-un an, eram mai mare pe atunci, am mers şi în tabăra copiilor din nomenclatura de partid, de la Posada.

Altă veche amintire a mea vine cam din aceeaşi perioadă, când mama a plecat pentru doi ani, 1954–’55, la aspirantură în Uniunea Sovietică, şi eu am rămas cu tata şi cu cele două surori. A fost o despărţire foarte traumatizantă pentru mine, care aveam doar trei ani (când s-a întors mama aveam cinci şi am refuzat s-o îmbrăţişez, am reacţionat

foarte dur). Am mers atunci, în vara lui ’54, la Snagov, la o vilă a Editurii PMR (în ’55 şi-a schimbat numele în Editura de Stat pentru Literatură Politică, ESPLP, apoi în Editura Politică). Îmi amintesc perfect că la vilă era un ceas cu cuc. Eram cu nişte prieteni. Tatăl meu înota foarte bine. Se născuse la Soroca şi, copil fiind, învăţase să înoate în Nistru. Înota chiar foarte bine ţinând cont că nu avea decât braţul stâng. Am intrat în apă, era ca un bazin, şi am trecut dincolo de marginea bazinului, în lac. Aveam trei ani, nu ştiam să înot. Probabil că m-aş fi înecat dacă în ultimul moment nu m-ar fi salvat tata.

S-ar putea spune că lacul Snagov face parte nu numai din memoria mea, ci şi din imaginarul politic al Europei de Est. În noiembrie 1956, după ce guvernul legal al Ungariei a fost predat guvernului RPR, Imre Nagy cu soţia, ginerele şi fiica, György Lukács cu soţia sa şi celelalte personalităţi de vârf ale Ungariei au ajuns în domiciliu forţat în vilele de lângă lacul Snagov. Oficial, li se acordase azil politic. Dar ştim astăzi fără urmă de dubiu că Imre Nagy şi camarazii săi nu au cerut niciodată azil politic în România. În acelaşi lac Snagov, la începutul anilor ’70, se îneacă unul dintre liderii facţiunii antisovietice a Partidului Comunist din Grecia, Zisis Zografos, membru al Biroului Politic al pc din Grecia, fondator în 1968, în urma rupturii Partidului Comunist din Grecia în două mari facţiuni, a ceea ce s-a numit Partidul Comunist din Grecia Interior. Era pe lacul Snagov, vâslea, a căzut din barcă… şi asta a fost să fie. A urmat un comunicat în *Scânteia*, înmormântarea în prezenţa unor membri ai conducerii PCR şi ai altor partide aşa-zis euro-comuniste.

Revenind la părinţi: cu mama lucrurile sunt simple, a avut o scurtă perioadă, cred că în 1954, doar câteva luni, în care a fost numită directoarea

direcţiei Cadre din Ministerul Sănătăţii, poziţie din care a cerut să fie scoasă. Şi-a dat demisia pentru că nu i se dădea acces la nici un dosar, acestea erau în mâna Securităţii. I se dăduse deci formal funcţia. Adjunctul ei, trimis de Securitate, un doctor Lemnete, ginecolog, care făcuse medicina pe puncte, avea să fie sub Ceauşescu prim-secretar la sectorul Sănătate al capitalei. La un moment dat, veneau la mama doctori şi farmacişti, solicitau mutări, transferuri, promovări. Cadriştii, la rândul lor, pregăteau anumite epurări şi îi cereau să le gireze acţiunile. Mama voia dosarele în cauză şi i se spunea că nu le poate vedea. Dosarele erau încuiate, sub sigiliu. Ea, şefa direcţiei Cadre, nu avea acces la ele, şi atunci s-a dus la ministrul sănătăţii, la Mârza, şi i-a spus: „Tovarăşe ministru, vă rog să-mi daţi altă sarcină, eu nu pot să lucrez într-un loc în care sunt responsabilă pentru lucruri pe care nu le pot controla.“ Şi au pus-o înapoi la Mama şi copilul. A plecat din Ministerul Sănătăţii când a fost trimisă la aspirantură la Moscova, în 1955.

Nu a plecat din proprie iniţiativă, a fost de fapt scoasă din minister după venirea ca ministru a lui Voinea Marinescu. Mama se ştia cu el de la Medicină, din perioada interbelică. Voinea era student bulgar, Marinov se numea. Exista un număr de studenţi care erau democraţi antifascişti, antilegionari. Or, legionarii organizau la Medicină, în perioada când mama era studentă, în 1934–’36, acţiuni împotriva studenţilor evrei. Mai simplu spus, îi băteau. Adeseori, studenţii de stânga neevrei îi apărau. Când pleca din amfiteatru, mama era însoţită, ca să nu fie bătută, de Gogu Rădulescu, Miron Constantinescu, Mişu Dragomirescu şi alţii. Unul dintre cei mai cumpliţi bătăuşi de la Medicină era Dan Barbu, coleg cu mama de an şi vărul primar al lui Miron Constantinescu. Dan Barbu a plecat pe frontul de Est, a fost luat prizonier, s-a întors cu divizia

Tudor Vladimirescu, şi mama a trebuit să lucreze cu el după aceea. Sigur, între timp omul luptase pe frontul antihitlerist şi renunţase la convingerile legionare.

Voinea Marinescu l-a înlocuit pe Octavian Berlogea, care l-a înlocuit pe Mârza. Ministerul devenise al Sănătăţii şi Prevederilor Sociale (la un moment dat va exista chiar un Minister al Prevederilor Sociale). Ce a avut Voinea Marinescu împotriva mamei? Foarte simplu spus, nu i-a acceptat onestitatea – mama a suferit de un exces de onestitate toată viaţa. Voinea a convocat-o la o discuţie şi a informat-o că îşi reface dosarul de partid şi i-ar trebui nişte recomandări privind vechimea în partid. „Ţii minte că eram printre studenţii democraţi de la facultate… Lucram împreună…“ Mama fusese secretara Frontului Studenţesc Democrat la Medicină. Şi i-a răspuns: „Tovarăşe ministru, pot să dau oricând o declaraţie că aţi fost de partea studenţilor evrei şi că aţi luptat împotriva fascismului, dar nu pot să dau o declaraţie că aţi fost membru de partid sau membru al UTC. Asta-i cu totul altceva.“ Şi atunci Voinea s-a uitat la ea şi i-a spus: „Draga mea, totdeauna ţi-am admirat onestitatea. Eşti un exemplu.“ Iar după o săptămână era trimisă la aspirantură la Moscova, scoasă din minister. Până la urmă i-a făcut un serviciu…

Când a revenit în ţară, mama şi-a reluat munca la Institutul de Igienă şi a rămas conferenţiar la Medicină. În 1962 au vrut s-o scoată din aceste poziţii. Nu i-au reproşat nimic, s-a spus doar că era o reducere de schemă. La vremea respectivă, tata abia căpătase un serviciu. Toată familia trăia din salariul mamei. În momentul în care şi-a dat seama că slujba îi este în pericol, în disperare de cauză, mama a făcut apel la fostul ei elev de limba rusă, Alexandru Moghioroş. I-a scris lui Moghioroş o scrisoare pe care a lăsat-o la Consiliul de Miniştri

(el era atunci vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi membru al Biroului Politic).

Merită să povestesc acest episod: şapte-opt luni, în 1951-'52, mama a fost detaşată din Ministerul Sănătăţii la CC ca să-l înveţe pe tovarăşul secretar Moghioroş (era secretar cu organizatoricul şi cu agricultura) limba rusă. Un episod hilar, pentru că Moghioroş era foarte serios, dar n-avea timp. Deci ea trebuia să stea acolo, aşteptându-l pe Moghioroş să-şi găsească timp. (Aşa a văzut ce s-a petrecut în plenara de condamnare a devierii de dreapta. A tradus materiale în rusă şi din rusă.) Elevul ei nu putea să înţeleagă ce sunt cazurile în limba rusă. Când încerca să-i explice cazul instrumental, era pierdut: „Dar de ce?" întreba. Moghioroş fiind un om, din câte spunea mama, foarte inteligent de la natură, pentru el gramatica era un element de curiozitate, voia să înţeleagă ce e cazul, ce e genul… Aşa că mama nu-l mai învăţa rusă, ci gramatică elementară. Amuzant era şi că Moghioroş devenea cu totul alt om când avea de-a face cu ea. Urla la cei din cabinetul lui, după care spunea, blând şi politicos: „Doctoriţo, hai să mergem să facem rusă!" Până la urmă a renunţat la lecţii şi mama a plecat de-acolo.

Aşadar, i-a scris atunci lui Moghioroş. El ştia şi respecta faptul că ea fusese în Spania. Trebuie înţeles că pentru oamenii aceia războiul din Spania era un mit, urmăriseră din închisoare cu sufletul la gură luptele. Şi Gheorghiu-Dej avea o slăbiciune pentru subiectul Spania, cred că şi Ceauşescu, până la un punct, căci a avut totuşi relaţii speciale cu Santiago Carrillo, cu Dolores Ibárurri, acest subiect făcea parte din tinereţea lui, avusese prieteni, colegi din UTC care se duseseră în Spania. Iar Borilă, tatăl Iordanei, care i-a devenit cuscru, luptase şi el în Spania. Şi Moghioroş a ajutat-o pe mama, care a fost numită la Sanepidul raionului 30 Decembrie. Acolo, de fapt, salariul era mai mare, pentru că aveau spor de

periculozitate pentru boli contagioase şi aşa mai departe. În plus, era mult mai aproape de casă. Inspectoratul Sanitar de Stat Raionul 30 Decembrie, ulteriorSectorul 1, acesta era numele complet, se afla în fosta casă a lui Averescu, pe una din străzile din jurul Pieţei Romane.

Începând din 1949, tata a intrat la Catedra de marxism-leninism de la Universitatea C.I. Parhon din Bucureşti. Şeful catedrei în prima fază, 1949-'50, a fost Leonte Răutu. Din catedră făceau parte Paul Niculescu-Mizil, Constanţa Crăciun, cred că şi Pavel Ţugui. Mai era un personaj, Florenţa Rusu, care a fost şefa sectorului Ştiinţă la Comitetul Central, pe urmă, prin 1955-'56, a devenit şi decan la Facultatea de Istorie. Când Răutu părăseşte catedra pentru a se ocupa exclusiv de Secţia de Propagandă şi Cultură a Comitetului Central, tatăl meu este numit şeful catedrei. Nu trebuie exagerată semnificaţia acestei numiri, dar nici minimalizată. În economia aparatului ideologic al partidului, în care „Învăţaţi, învăţaţi, învăţaţi!" este un element atât de important şi îndoctrinarea ideologică este cheia de boltă a formării Omului Nou, sigur că numirea aceasta este importantă.

Tata primise şi postul de redactor la revista Cominformului, *Pentru pace trainică, pentru democraţie populară*, care a apărut până la mijlocul anilor '50. El lucra la controlul editorial al ediţiei române, iar Stela Moghioroş era reprezentanta PMR în colegiul de redacţie. Toţi cei care lucrau la *Pace trainică* locuiau într-un complex de locuinţe de pe strada Valeriu Branişte, un cvartal construit prin anii '30. Deci la Bucureşti exista o mică colonie străină formată din sovietici, spanioli, italieni etc., vreo sută de familii. După plecarea lor, odată cu desfiinţarea revistei, s-au mutat activiştii de la Comitetul Central acolo. Ştiu cel puţin un caz. Acolo a locuit la un moment dat şi istoricul de partid Gheorghe Ţuţui de la

Institutul de Istorie a Partidului, împreună cu soţia sa, Eva, care lucra la serviciul Documentare de la Ştefan Gheorghiu, o femeie de mare cultură.

Complexul ţinea de Gospodăria de Partid, dar avea, ca şi cei care locuiau acolo, un statut special: bugetul era în parte plătit de Moscova. Revista *Pace trainică* era socotită foarte importantă. Redactorul-şef era unul din coautorii *Scurtei biografii a lui Stalin*, Pavel Iudin, membru al CC al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice; de la Bucureşti, acesta a plecat ambasador în China. Urmaşul său a fost Mark Mitin, a cărui soţie, medic, era prietenă cu mătuşa mea Nema. Ea nu avea nici în clin, nici în mânecă cu bolşevismul. Pur şi simplu trăgea cu urechea la ce mai vorbea Mitin cu Gheorghiu-Dej şi pe urmă îi povestea mătuşii mele. Mitin stătea pe Turgheniev, foarte aproape de Dej, ceea ce spune ceva. El era, de fapt, *Gauleiter*-ul României sau, mai exact, proconsulul lui Stalin la Bucureşti. Nu se amesteca în chestii economice. Dar era linia cea mai sigură de legătură directă cu vârfurile de la Moscova. N-a existat altă ţară în Est unde să fie prezent un membru al CC al PCUS şi o figură atât de importantă a aparatului ideologic.

În 1957 se înfiinţează la Praga revista *Problemele păcii şi socialismului*, iar tata devine reprezentant provizoriu al PMR în colegiul de la Praga. Era clar o avansare pentru el, faţă de poziţia de redactor al ediţiei române a unei reviste internaţionale. Stă la Praga până în toamna lui 1958. Mama şi surorile mele au făcut întreaga vacanţă a anului 1958 în Cehoslovacia.

În acelaşi an a avut loc „amurgul ilegaliştilor“, plenara din iunie. Tata a venit la acea plenară, căci fiind reprezentant la Praga era asimilat cu un membru în Comitetul Central. Se pregătea locuinţa pentru mutarea noastră la Praga, eu ar fi trebuit să merg la şcoala rusă, aşa cum a mers ulterior Anişoara Zaharescu, fata lui Barbu Zaharescu,

urmaşul tatălui meu în postul respectiv, mama ar fi lucrat ca medic la Ambasada română. Tata ar fi venit cu avionul în Bucureşti o dată la două săptămâni ca să-şi ţină cursurile. Şefa lui ierarhică era Ghizela Vass, şefa secţiei internaţionale. Tata i-a comunicat, după plenara din iunie 1958: „Trebuie să plec, îmi trebuie documentele.“ Şi Ghizela i-a răspuns: „Uite ce-i, e nevoie de tine aici, ar mai trebui să stai puţin, vor tovarăşii de la Comisia Controlului de Partid să stea de vorbă cu tine legat de ce s-a petrecut cu Cotovschi.“ Tata era perfect liniştit. Era vorba de grupul de la Moscova, din care el nu făcuse parte, nu făcuse şcoala de partid la Moscova. Ei bine, a început ancheta şi s-a terminat cu toate planurile părinţilor mei privind Praga… Era exact anul când eu urma să merg la şcoală. În septembrie, împreună cu surorile mele, am plecat de-acasă spre Şcoala Medie Mixtă nr. 28 Dr. Petru Groza. Fusese, chiar până în acel an, şcoala cu limbă de predare rusa. Vichi, sora mea mai mare, terminase atunci clasa a XI-a, Rodica, născută în 1944, mai avea câţiva ani până la bacalaureat (sau, cum se numea atunci, examenul de maturitate). Aveam un ghiozdan adus de ai mei de la Praga, îl purtam în spate, aveam şi un penar minunat, cu creioane nemţeşti şi ceheşti.

După câteva luni, tata a încetat să mai meargă la editură, se ducea la CC, mai precis la Comisia Controlului de Partid. Începuse sinistra anchetă. Evident, nu mai avea maşina de la editură, se transformase peste noapte într-un ostracizat. Vestea că „Tismăneanu este anchetat“ s-a răspândit imediat în cartier. Mulţi dintre cei care obişnuiau să ne treacă pragul casei nu ne-au mai vizitat. Îmi amintesc că familia Salzberg a continuat să vină. La fel şi alţi doctori cu soţiile lor: vechiul prieten al mamei din liceu, Mihail Leonescu (născut Landau) cu soţia sa, Ella, doctorul Cornel Kaplan cu soţia sa, Tea. Mama era uneori invitată la prietena ei din anii emigraţiei moscovite, doctoriţa

neurolog Iulia Unger, veneau acolo Mina Voicu (soţia lui Ştefan Voicu, redactorul-şef al *Luptei declasă*), Ecaterina Borilă, dar mai ales Vanda Nicolschi. Născută Şeiva Averbuch, era un personaj coborât, parcă, din povestirile lui Danilo Kiš. Din ce mi s-a povestit, fusese frumoasă în tinereţe. Dar ce însemna de fapt „frumoasă“ în secta comunistă, unde însăşi ideea eleganţei vestimentare era considerată o suspectă prejudecată burgheză?

Când eram mic, pe la patru-cinci ani, mergeam cu mama la „tanti Vanda“ acasă, pe bulevardul Jdanov, vizavi de viitoarea vilă a lui Ceauşescu. Vanda fusese una din marile figuri ale clandestinităţii, membră a Biroului Politic, şefa Secretariatului din exil al PCR, cu sediul mai întâi la Berlin, apoi la Praga. Ca şi Goldberger, ca şi Iosif Chişinevschi, ca şi Ecaterina şi Petre Borilă, absolvise Şcoala Leninistă a Cominternului. Se vorbea în şoaptă despre iubirile Vandei, între care cea cu Marcel Pauker, soţul Anei Pauker, tatăl Taniei şi al lui Vlad, mort în URSS în timpul Marii Terori. Doctorul Gheorghe Brătescu, soţul Taniei, a relatat într-o carte povestea acelei înscenări.

Se spunea că Ana nu i-a iertat Vandei acea legătură. Pe de altă parte, tanti Iulia (Unger) mi-a povestit că tocmai Ana Pauker, ajungând la Moscova în 1940, a intervenit pentru aducerea Vandei din Gulag, unde fusese deportată în 1938. Vanda a revenit în ţară din URSS cu divizia Tudor Vladimirescu, în care a fost „lucrător educativ“, adică propagandistă. A lucrat apoi în conducerea Ministerului Controlului de Stat. Nu a ajuns în CC, ultima funcţie a fost cea de vicepreşedintă a Crucii Roşii (oricum, o poziţie convenabilă în nomenclatură). În 1971 Vanda a fost pe lista ilegalistelor pe care Nicolae şi Elena Ceauşescu au decis să le onoreze cu titlul de Erou al Muncii Socialiste. A dus cu ea în mormânt multe istorii tenebroase. Prin anii ’70, Iulia şi Vanda s-au

împrietenit cu Florica Neagoe, profesoara de istorie a filozofiei specialistă în Hegel, Schopenhauer şi Kierkegaard. O ştiam bine pe Florica prin tatăl meu. Le vedeam pe cele trei doamne plimbându-se: decana de vârstă era solemna Vanda, venea apoi, scăpărător de inteligentă şi totuşi fanatică, Iulia şi, în fine, mult mai tânăra, orgolioasa Florica. Aceasta s-a stins din viaţă nedrept de devreme, a suferit de o boală degenerativă. Despre ce vor fi discutat ele în acele promenade de amurg bucureştean?

Pe atunci, cum ziceam, cel mai bun prieten al meu era Andrei Manoliu, fost coleg de cămin, apoi de clasă, atât la Petru Groza, cât şi la „24“. Prin Andrei l-am cunoscut pe vărul său, Radu Stern, cu care aveam să ajung coleg de clasă la „24“. Radu a rămas până azi unul dintre cei mai dragi prieteni ai mei, ne scriem practic zilnic, ne revedem de câte ori e posibil. În perioada anchetei tatălui meu şi după aceea au continuat, evident, să ne viziteze Jean (Iaşa) Văleanu şi soţia sa, Valea. Locuiau în prima casă de pe Primăverii (încă Jdanov), la numărul 3, acolo unde este acum City Grill. Băiatul lor cel mic, pe nume Vladimir, ca şi mine, era născut în iunie 1951, am fost colegi la Petru Groza, a făcut apoi matematica, era mare bridgist. Mie mi se spunea Volodea, lui i se spunea Vova. La şcoală, m-am apropiat îndeosebi de Florica Jebeleanu. Am început să venim acasă împreună, locuiam pe aceeaşi stradă, ne povesteam cărţi, discutam despre filme. M-am împrietenit tot atunci şi cu Tudor, fratele Floricăi, un temperament mereu neliniştit, cu salturi mortale de imaginaţie şi cu un talent nepereche pentru calambururi.

Cu familia Cotovschi au încetat, după declanşarea anchetei, orice relaţii. Părinţii nu se mai salutau, surorile mele întorceau şi ele capul. Mie nu mi s-a explicat decât peste câţiva ani că nenea Grişa îl turnase pe tata. După vreo trei sau patru ani, prin 1963, Cotovschi, soţia sa, Maria

(sovietică, profesoară de rusă la ASE, ca şi Valea Văleanu), şi cei doi băieţi, Iura şi Andrei, s-au mutat din Grigore Mora într-un bloc pe Calea Victoriei.

*

Exista un grup de franţuzoaice la Bucureşti, de pildă Mihail Florescu avea nevastă poloneză crescută în Franţa, Gaston Marin avea nevastă franţuzoaică, era un tip care fusese şi el în Spania, evreu basarabean, Bazil Şerban, numele lui real era Şcerbak, care avea nevastă franţuzoaică. Sau Marinescu, director la Danubiana, căsătorit la un moment dat cu o franţuzoaică, Simone. Şi era, evident, doctorul Endre Herskovits cu nevastă franţuzoaică, fiul lor a fost Alain Paruit, marele traducător. Mama lui, Christiane Paruit, mi-a fost profesoară de franceză, am luat cu ea lecţii în particular.

Stăteau pe strada Belgrad şi după aceea s-au mutat în Colentina, erau vecini cu Ion Caraion şi soţia sa. Băieţii, Alain şi Gérard, au fost elevi la liceul Caragiale. Ţin minte că am mers la lecţia de franceză şi am vorbit despre Ceauşescu şi De Gaulle, care tocmai venise în România. Am primit atunci unul dintre primele duşuri reci. Françoise, sora lui Alain, era foarte ironică, aproape sarcastică. Doctorul Herskovits avea o hemiplegie, vorbea foarte greu, dar îşi păstrase perfect luciditatea. Stăteau într-un vechi apartament din vilele de pe Belgrad, cu mai multe camere pe un coridor. Ne uitam la televizor şi discutam despre Ceauşescu şi De Gaulle. Şi spun eu: *Mais voilà, quel moment historique!* La care Françoise, mai mare decât mine cu vreo cinci-şase ani, a replicat: *Ah, bien sûr si tu aimes la paranoïa*.

Doamna Herskovits era un personaj în sine, extraordinară, o mare profesoară. Băiatul lui Maurer, Jean, a făcut şi el franceză cu ea, cel puţin în prima fază de învăţare a limbii. Era foarte greu

să devii elevul ei. Eu am reuşit datorită Sandei Sauvard, pe care am evocat-o mai devreme. Nu era deloc exigentă financiar, se plătea numai 15 lei pe oră. Alexei Florescu, băiatul lui Mihail Florescu, a luat lecţii cu ea în urma insistenţelor mamei lui, Nelly, care era evreică poloneză, dar, cum spuneam, crescută în Franţa. Lena Răutu i-a fost şi ea elevă, probabil şi sora ei, Anca, de Valentin Ceauşescu nu ştiu sigur.

Copiii înaltei nomenclaturi luau în particular şi lecţii de engleză. În mod cert fetele Răutu, foarte probabil copiii lui Ceauşescu. Jean Maurer a mers la şcoala germană în primul rând, dar sunt convins că a avut şi profesor de engleză. În ce mă priveşte, prima limbă pe care am început s-o învăţ a fost franceza, de foarte mic, deşi erau mai mult nişte conversaţii decât nişte lecţii, cu doamna Grădişteanu, cum am mai spus. Pe urmă am făcut engleza cu Carol Popper, despre care am vorbit în *Stalinism pentrueternitate*, profesorul particular al celui care avea să devină ideologul Primăverii de la Praga, ambasadorul Cehoslovaciei la Bucureşti Cestmir Cisař. După care am făcut germană, iar cu Ileana Bucurenci, în particular, spaniolă. Am exersat engleza conversaţională cu Gavril Gabor, ultimul profesor. El făcea asta din simpatie, în ultimul an dinaintea plecării mele din ţară, nu mai plăteam nimic. Era profesor de engleză la Arte Plastice, un tip extraordinar care, şi el, a contat foarte mult în formarea mea. Fusese în Palestina, apoi în Anglia, trăise în Occident trei-patru ani la sfârşitul anilor ’30, după aceea lucrase, cred, la Ambasada României la Londra.

*

Brusc, pe la mijlocul anilor’50, faptul că nu aveai studiile terminate a devenit o problemă. După ştiinţa mea, doar două persoane din mediul ilegalist au luat în serios această idee: Sanda Sauvard şi Elena Ceauşescu. Probabil că Sanda s-

ar răsuci în mormânt dacă ar şti că o compar cu Elena Ceauşescu. Noi toţi am râs de Elena Ceauşescu – „savant de renume mondial“ şi chimistă şi aşa mai departe. Dar de fapt nimic nu o obliga să facă studii. Sanda a reluat facultatea şi a stat alături de toţi copiii care erau studenţi în perioada aceea (în 1956 ea avea peste 40 de ani). A făcut încă doi ani de Farmacie, după care a lucrat la Institutul de Cercetări Farmaceutice până la pensionare. După 1965 a început şi ea să călătorească spre Franţa. Se ducea, anual cred, la familia lui Maurice, soţul ei.

Mergeam la ea acasă, stătea, cum spuneam mai devreme, pe strada Pictor Rosenthal, pe lângă statuia lui Simon Bolivar, într-o casă cu mai multe etaje. La unul dintre etaje locuia Constantin Manea, care a fost şeful de cabinet al lui Ceauşescu. Întregul parter era ocupat de Nestor Ignat şi Ana Barcan cu băiatul lor, Bebe, care pe urmă a ajuns arhitect. Iar sus stăteau tanti Sanda şi tanti Iulia. Erau două garsoniere în care intrai pe rând, dintr-un mic antreu sau holişor. Iulia Unger, am mai spus, era o bună prietenă a mamei mele, medic neurolog, terminaseră Medicina împreună la Moscova. Fiind specializată în neurologie, Iulia a fost propulsată în conducerea Societăţii Ştiinţelor Medicale; a lucrat la Institutul de Neurologie cu academicianul Arthur Kreindler. Nu s-a măritat niciodată şi a fost cea mai bună prietenă a celebrei ilegaliste Vanda Nicolschi. Sanda şi Iulia veneau din medii, din lumi sociale complet diferite, dar, fiind femei singure, se mai vizitau, se mai ajutau. Sanda venea la noi cel puţin de două ori pe săptămână, iar seara rămânea la masă.

Când, la 12 ani, în 1963, m-am mutat la Liceul 24, ea mi-a găsit primul profesor de engleză, pe Carol Popper. Ea însăşi începuse să înveţe engleză, îşi găsea tot felul de ocupaţii. Mă opream uneori pe la ea, întotdeauna avea minunate pişcoturi cu ciocolată. Ţin minte fotografia bărbatului ei,

Maurice, şi mica bibliotecă în care avea cărţi din Livre de poche, de pildă Sartre, *Les chemins de la liberté*. Mai târziu am început să împrumut cărţi de la ea. Cum călătorea des, îmi şi aducea câte o carte, două. Mi-a adus la un moment dat, ţin minte, un volum scos de Garaudy despre Primăvara de la Praga, interviuri cu personalităţi implicate în aceste evenimente. Se chema *La liberté en sursis* şi, printre alţii, era intervievat Eduard Goldstücker, primul ambasador al Cehoslovaciei în Israel, arestat şi condamnat în anii stalinismului dezlănţuit, unul dintre cei mai respectaţi specialişti în Kafka. În timpul liberalizării din 1968 fusese preşedintele Uniunii Scriitorilor. După invazie, a ajuns în Anglia. Îmi amintesc perfect ce spunea: stalinismul a însemnat substituirea raţiunii prin credinţă. Sanda venea des la mama după moartea tatălui meu. Ea a fost, în orice caz, una dintre persoanele care a continuat să vină la noi şi în anii de absolută restrişte, când nu ne mai vizita nimeni din cauza excomunicării tatei.

Pavel Câmpeanu a scris la un moment dat în revista *22* un text evocativ foarte frumos despre tatăl meu: spunea clar acolo că pentru el partidul şi-a pierdut semnificaţia eroică în momentul excluderii lui Leonte Tismăneanu. Deşi Pavel şi tata n-au fost prieteni… Tata a fost, în schimb, prieten cu Jean Văleanu, Loşak pe numele lui real (era evreu basarabean şi i se rusificase numele). Fusese şi el dintre cei trecuţi în 1940 în Basarabia şi ajuns apoi la Moscova. Acolo s-a căsătorit cu Valentina, Valea, ucraineană de origine, cetăţeană sovietică. Jean Văleanu a lucrat la secţia externă până când, prin 1962-’63, a fost mutat la Editura Politică, şi răspundea totodată de *Problemele păcii şi socialismului*, ediţia română. Era traducătorul, inteRPRetul de rusă al conducerii superioare, al lui Gheorghiu-Dej, având rangul de instructor la Comitetul Central. Era considerat de mare încredere. Dar, după 1963, foarte puţini din cei

care aveau soţii sovietice au mai rămas în aparat, iar în final, nimeni. Era o măsură de prevenire a oricărei scurgeri de informaţii şi era normal să se considere că, dacă Văleanu traducea pentru Gheorghiu-Dej şi Hruşciov, putea după aceea să se ducă să-i povestească nevestei. Ca atare a fost scos din Comitetul Central. Jean şi Valea Văleanu stăteau chiar la intrarea pe Bulevardul Primăverii, pe stânga. Pe mâna dreaptă, în prima casă de pe Primăverii, stătea Cornel Onescu.

După excluderea tatei din partid, în afară de tanti Sanda a continuat să vină uneori la noi, duminica dimineaţa, Carol Neumann, care a fost foarte apropiat de arhitectul Emil Calmanovici şi de Pătrăşcanu şi care era el însuşi „cu bube în cap“, trecuse prin nişte anchete foarte dure. În schimb n-au mai venit Galia şi Mihai Burcă. Eu n-am trăit etapa asta, dar ştiu de la surorile mele, care şi-o amintesc. Înainte aveam o viaţă socială intensă, duminica veneau Galia şi Mihai Burcă, dar veneau şi mulţi alţii. Mergeam şi noi, cu toţii, la familia Răutu, deşi asta se întâmpla extrem de rar. Sora mea Rodica ţine minte vizitele la un prieten apropiat al tatei din anii ’30 şi cel mai bun prieten al lui Grigore Preoteasa, Vasile Dumitrescu, şi la soţia acestuia, jurnalista Sanda Cristian Dumitrescu. Când m-am născut eu, Sanda i-a dăruit mamei, ca să-mi poarte noroc, o linguriţă de argint. Băiatul lor, Vlad, s-a născut cu un an înaintea mea. În anii ’50, Vasile a fost director general al AgeRPRes, apoi a plecat ambasador în Elveţia şi, în final, în Chile. Vlad a făcut Arhitectura, s-a căsătorit cu o chiliană, Monica, trăiesc acum în Statele Unite.

Cel mai des ai mei făceau mese împreună cu Grigore şi Maria Cotovschi, la ei, la parter, ori la noi. Veneau Francisc (Feri) şi Aurelia (Riva) Mihai: el lucra la Arhivele CC, ea era asistentă universitară de rusă, mică de statură, cu o voce mereu răguşită. Riva, născută Malcik, făcuse parte

în anii ’30 din CC al UTC, se cunoştea de-atunci cu Ceauşescu. Mai veneau doctorul Cornel Kaplan şi soţia sa, Tea, el a fost vreme de un deceniu şeful Sectorului Special (medical) din cadrul Gospodăriei de Partid. Ea era nepoată de frate a lui Chişinevschi, a lucrat în Ministerul de Interne, cred că a fost chiar secretara comitetului de partid în anii ’50. Era profesoară de sport.

Duminica dimineaţa venea la noi şi Minea Stan, pomenit mai devreme, fost voluntar în Spania, revenit din URSS cu divizia Tudor Vladimirescu, ajuns general, un timp şef al contrainformaţiilor armatei. Ţin minte vag că era un bărbat înalt, costeliv, foarte plăcut ca persoană, foarte agreabil. Ştiu că în final a înnebunit. Avea o funcţie înaltă şi n-a mai putut suporta presiunile psihologice. Era ţinut la sanatoriul Otopeni într-o rezervă, pentru că sărea pe arcurile de la saltea şi spunea tot felul de lucruri care ţineau de resorturile cele mai ezoterice ale activităţilor de informaţii. Dar până în 1958 Minea Stan ne vizita. Nu-l ţin minte în uniformă. Doar pe urmă am aflat ce funcţie avusese la un moment dat. Şeful contrainformaţiilor armatei după Minea Stan a fost generalul Serghei Nicolau, numele real fiind Nikonov. Soţia lui se numea Nina. Stăteau în aceeaşi vilă, pe Bulevardul Primăverii, cu Pavel Câmpeanu şi cu Tamara Orban. Într-o parte era reşedinţa secretarului Comitetului Central, Iosif Chişinevschi, iar vizavi, reşedinţa lui Emil Bodnăraş. Trebuia să fii un tovarăş de extrem de mare încredere pentru a locui acolo. La ultimul etaj locuiau Pavel şi Iulia Câmpeanu împreună cu copiii lor, Vera, astăzi activistă a uneia din organizaţiile pentru drepturile omului, şi Gheorghe Câmpeanu.

Tot acolo locuia Tamara Orban, măritată întâi cu băiatul lui Nicolae Popescu-Doreanu, Mihai Popescu, care a fost şi el în UTC împreună cu tatăl meu. Pe urmă, după război, a lucrat la Camera de Comerţ a României şi a avut la un moment dat o

perioadă când ţinea şi o mică rubrică în *Contemporanul.* Era un scriitor veleitar, se învârtea prin mediile literare, era prieten din tinereţe cu Constanţa Crăciun şi cu Gogu Rădulescu, se cunoştea şi cu Ivaşcu. I-au dat o rubricuţă la *Contemporanul* care se chema „Să vorbim despre“. Tamara a avut cu acest Mihai Popescu un băiat născut în timpul războiului în Uniunea Sovietică. Mă întreb dacă Mihai Popescu a fost şi el în URSS, nu sunt sigur. Apoi au divorţat şi Tamara s-a măritat cu un tovarăş Orban, care lucra la secţia Cadre a Comitetului Central. A fost şi ea implicată în afacerea din 1958 cu grupul Cotovschi, Miron Belea, Tismăneanu, Mihail Frunză, Anghel Schor etc., în urma căreia tata a fost epurat.

Tatăl meu a capotat practic la ancheta din 1958–’59 din onestitate. A crezut că vorbeşte cu tovarăşii lui de partid, în timp ce Tamara Orban era destul de lămurită ce se întâmplă şi în momentul când Cotovschi, cel mai bun prieten al tatei, a venit să povestească tot ce discutaseră ei în particular, Tamara l-a scuipat în faţa Comisiei Controlului de Partid şi i-a spus: „Eşti o Iudă şi un mincinos. Tot ce spui este o minciună sfruntată şi nu accept nimic din ce spui, ticălos nenorocit!“ Nu ştiu dacă asta s-a înregistrat undeva. Tamara Orban a primit vot de blam cu avertisment, dar a continuat să lucreze la sindicate şi a rămas membră de partid. Tatăl meu a recunoscut că purtase acele discuţii. Cotovschi a fost delatorul întregului grup. Tata a fost exclus din partid pentru omisiune de denunţ. Prin 1963, Cotovschi s-a mutat din Grigore Mora 22. Fusese numit director administrativ la o fabrică şi ţin minte că noi, care stăteam la etajul I, îl vedeam cum pleca dimineaţa cu maşina întreprinderii.

La începutul anilor ’60, ai mei deveniseră nişte personaje ostracizate. Când Văleanu a împlinit 50 de ani, i-a invitat şi ei s-au dus, deşi aveau

reticenţe. După aceea Văleanu a fost admonestat. I-a spus Valea, soţia lui Văleanu, mamei. Vorbeau ruseşte între ele. Valea a predat limba rusă la ASE până la pensionare. Ghizelei Vass i s-a spus: „Avem informaţii – deci cineva care fusese la masa respectivă raportase – că la ziua de naştere a lui Iaşa (Jean Văleanu) a venit Tismăneanu cu nevastă-sa.“ Ghizela s-a conformat şi l-a adus la ordine. I-a spus că e de preferat, pe viitor, să se evite aceste lucruri.

Unul dintre cei care nu au întors spatele familiei mele după excluderea tatei din partid, în 1960, a fost Carol Neumann, despre care am pomenit mai devreme. A venit la noi, o dată la două-trei săptămâni, până în ultima zi de viaţă a tatălui meu.Carol Neumann luptase şi el în Spania, fusese rănit şi, ca urmare, nu mai ştiu dacă din cauza rănii sau a unui obuz care a explodat lângă el, era surd de-o ureche. Asta mi-a rămas din copilărie: când venea el la noi acasă, întotdeauna trebuia ridicată vocea când i se vorbea. Era de profesie inginer, prieten foarte bun cu Mihail Florescu (Iancu Iacobi la origine) din tinereţe, fusese în conducerea Asociaţiei Studenţilor Evrei din România. Au studiat amândoi în Cehoslovacia, au ajuns apoi în Spania. După aceea Neumann s-a întors în ţară, era în România în timpul războiului. După 1945 a fost în repetate rânduri anchetat. Numele său apare în ancheta lui Lucreţiu Pătrăşcanu, în dosarul lui Belu Zilber. Era un intelectual, atât cât mi-am putut da eu seama, un om extrem de citit, cu un acut şi plăcut simţ al umorului. Băiatul lui Carol Neumann, Andrei, a emigrat în Statele Unite. Am vorbit cu mama lui, soţia lui Carol Neumann, la telefon, care a venit în vizită la un moment dat în Statele Unite. Ţin minte că-mi reproşa textul meu despre Leonte Răutu, deja transmis la Europa Liberă. Cred că e una dintre foarte puţinele persoane care a avut cuvinte bune de spus despre Leonte Răutu şi se prea poate ca, în raport cu

Carol Neumann, la un moment dat, Răutu să se fi comportat mai puţin inuman decât cu atâtea alte persoane. Ştiu că în perioada de după 1957 Neumann era director al Editurii Tehnice. Deci a fost, într-un fel, predecesorul, lui Ion Iliescu în fruntea acestei edituri.

Pe lângă Carol Neumann, alt personaj interesant era Ionel Miletineanu, rudă apropiată cu soţia profesorului Dimitrie Gusti, evreică de origine – dintr-o familie de evrei botezaţi, de fapt, la fel ca doamna Lupescu. Miletineanu, ca şi Carol Neumann, fusese în Spania. S-a întors în timpul războiului în România şi cred că a lucrat în Apărarea Patriotică, organizaţie pe care o coordonau Ion Gheorghe Maurer şi, între alţii, Ana Toma, pe vremea aceea neoficial, dar real, soţia lui Constantin Pârvulescu. După război Miletineanu a lucrat în conducerea Direcţiei Generale de Standardizare, a fost mult timp director general adjunct. Făcuse Politehnica, vorbea multe limbi străine. După 1948 Ionel Miletineanu nu a făcut carieră politică, s-a menţinut pe o linie tehnocratică.

Grete, soţia lui, evreică germană de origine, era şi ea un personaj interesant. După 1933 plecase la Praga, ca foarte mulţi evrei germani care au emigrat în Cehoslovacia, şi după 1938, deci după ocuparea Cehoslovaciei, a ajuns în România. Cred că s-a căsătorit cu Miletineanu în timpul războiului. A fost profesoară de pian la Conservator. Au avut un singur copil din câte ştiu, Gheorghe Miletineanu, care a fost coleg de clasă la Şcoala Rusă cu sora mea Vichi. A făcut regie de teatru la Leningrad, l-a avut profesor pe Gheorghi Tovstonogov, unul dintre cei mai mari regizori ruşi, care trăieşte acum în Israel. Era un băiat foarte cultivat. Venea uneori pe la noi şi unul din lucrurile care mi-au rămas în memorie despre Ghiţă Miletineanu este că le spunea surorilor mele şi altor prieteni că el nu citeşte niciodată o singură

carte a unui autor. El, când citeşte Balzac, citeşte tot Balzac, când citeşte Stendhal, citeşte Stendhal de la volumul I la volumul ultim din operele complete. Cred că şi aveau foarte multe cărţi ale literaturii „vechi“, să-i spunem, în casă.

Dar să revin la începutul anilor ’60. Tata a fost numit după epurare, în prima fază, la Secţia Culturală a Sfatului Popular al Capitalei, ca adjunct de şef de secţie, acolo l-a găsit sinistrul Florian Dănălache, şeful de partid pe Bucureşti. Şeful secţiei era Ovidiu Trăsnea. Trăsnea i-a propus imediat tatei să împartă biroul, s-a comportat impecabil cu el. Într-una din primele zile în noua slujbă, cei doi s-au dus la bufet să ia prânzul, în clădirea Sfatului Popular, unde e acum Primăria Generală a Capitalei. Pe de altă parte, Comitetul Orăşenesc de Partid Bucureşti era vizavi de sala Dalles, o clădire mică, dar aflată chiar în spatele Comitetului Central, făceai trei minute de-acolo până la CC, şi pentru Dănălache era extrem de important – sau pentru Marin Rădoi, mâna lui dreaptă. Dănălache a venit în inspecţie la Sfatul Popular al Capitalei şi i-a văzut pe Trăsnea şi pe tatăl meu intrând la bufet. „Ce caută acest duşman al Partidului aici?“ a spus despre tata. „Să nu-l mai prind niciodată pe-aici!“ Aşa că lui tata i s-a desfăcut contractul de muncă. Ce povestesc se întâmpla în 1960.

Deci contractul lui de muncă la capitală a durat foarte puţin, probabil până în noiembrie 1959. Ţin minte că apucaserăm să mergem la casa de odihnă a universitarilor de la Brădet şi acolo, amintire indelebilă, am văzut pentru prima oară în viaţă purici. Era undeva lângă Piteşti, am mers cu o trăsură cu cai prin Piteşti pentru că nu existau taxiuri. Tata era încă profesor universitar, chiar dacă trecut pe normă de cercetare, nu mai avea voie să predea. Tot în 1959 s-a retras din circulaţie manualul de socialism ştiinţific. Primul manual de acest tip a fost coordonat de prof. univ. L.

Tismăneanu, avându-l în colectivul de redactare pe Valter Roman. Tata ca şef al catedrei de la Universitatea C.I. Parhon, Roman ca şef al Catedrei de socialism ştiinţific de la Politehnică. Mai apăreau ca autori asist. univ. J. Caffe, adică actuala Janina Ianoşi, asist. univ. I. Ioanid, adică Ileana Ioanid, conf. univ. R. Florian, apărea de asemenea Aurel Pop, director al Direcţiei Ştiinţelor Sociale din Ministerul Învăţământului, probabil şi Mihai Petrescu, redactor-şef la Editura Politică. După acest manual se învăţa în toate universităţile şi facultăţile din România. Când a început ancheta cu tata, manualul a fost scos din circulaţie.

Funcţiile tatălui meu au fost: director adjunct al Editurii de Stat pentru Literatură Politică, şef al Catedrei de socialism ştiinţific al Universităţii C.I. Parhon din Bucureşti şi reprezentant provizoriu al Partidului Muncitoresc Român în cadrul Colegiului de redacţie al revistei *Problemele păcii şi socialismului*, care poate fi găsită în engleză sub numele *World Marxist Review*. Primul ei număr apare în septembrie 1958 şi include o masă rotundă despre colonialism şi decolonizare la care este prezent şi tatăl meu, L. Tismăneanu, reprezentantul PMR.

La Praga, ai mei se întâlniseră, printre alţii, cu Alexander Dubček, care a fost o scurtă perioadă reprezentantul Partidului Comunist din Cehoslovacia la *Problemele păcii şi socialismului*. Tata a avut la Praga o relaţie foarte apropiată cu două persoane. Una a fost Alexei Rumianţev, primul redactor-şef al revistei, membru al CC al PCUS, pe care îl regăsim într-o poziţie foarte importantă în ultima fază a Uniunii Sovietice. Rumianţev l-a susţinut pe cel care avea să vină ceva mai târziu redactor-şef şi să ocupe acest post în timpul Primăverii de la Praga: Gheorghi Şahnazarov. Acesta a fost preşedintele Asociaţiei Sovietice de Ştiinţe Politice şi unul dintre cei mai importanţi consilieri ai lui Gorbaciov. A doua

persoană de care tata era apropiat la Praga a fost Jean Kanapa, reprezentantul Partidului Comunist Francez. Nu o să intru în detalii, dar era vorba de un personaj fascinant: a fost studentul lui Maurice Merleau-Ponty la École Normale, a debutat cu un roman pe care i l-a lansat Sartre la mijlocul anilor ’40, după care a devenit comunist fanatic. A fost unul dintre cei mai duri comunişti, şeful Secţiei de cultură a Comitetului Central al Partidului Comunist Francez. Era, dacă nu greşesc, căsătorit cu o sovietică. La Praga însă Kanapa se trezeşte şi în final devine, în anii ’70, un fervent euro-comunist şi unul dintre principalii critici ai Moscovei.

Rumianţev a venit, din câte ştiu, în 1961 sau 1962 la Bucureşti. Se pare că la întâlnirea de la Secţia externă a CC cu Ghizela Vass ar fi întrebat dacă poate să-l vadă pe prietenul lui, Leonte Tismăneanu. I s-a spus că tata e plecat din Bucureşti. Jean Văleanu, care era încă la Secţia externă a CC-ului, i-a povestit tatălui meu, în mare secret, despre această discuţie.

*

După excluderea din partid a tatei, în octombrie 1961, are loc Congresul xxii al PCUS, la care se întâmplă ceva ce merită povestit. Fac, aşadar, o (lungă) paranteză.

Stalin murise în martie 1953, iar urmaşii săi, în frunte cu Gheorghi Malenkov şi Nikita Hruşciov, deciseseră să-i eternizeze memoria. Trupul despotului a fost îmbălsămat şi amplasat lângă mumia fondatorului bolşevismului în ceea ce s-a numit Mausoleul Lenin–Stalin. Veşnicia lui Stalin nu a durat însă decât opt ani, întrucât Congresul xxii a hotărât să mute din mausoleu trupul neînsufleţit al tiranului şi să-l înmormânteze lângă zidul Kremlinului. Pentru Hruşciov era vorba de o revanşă postumă definitivă în raport cu cel pe care îl venerase în timpul vieţii şi a cărui fantomă

continua să bântuie mentalul colectiv. Răzbunarea personală se contopea cu exorcismul public. Hruşciov fusese umilit de Stalin în repetate rânduri. Nu poate fi negat nici elementul de şoc psihologic trăit de Hruşciov când a aflat despre amplitudinea inimaginabilă a Marii Terori (la care, trebuie spus, participase el însuşi). În plus, staliniştii obstinaţi din conducere încercaseră să-l răstoarne în iunie 1957. Îi reproşau intempestivului Nikita Sergheievici, mai presus de orice, faptul că în februarie 1956, la Congresul xx, distrusese mitul lui Stalin.

„Raportul secret“ al lui Hruşciov a fost, într-adevăr, unul dintre documentele politice fundamentale ale veacului trecut. Nu doar membrii „grupului fracţionist, antipartinic şi fără de principii“ Viaceslav Molotov, Lazar Kaganovici, Gheorghi Malenkov, Nikolai Bulganin, Nihail Pervuhin, Maxim Saburov şi Dmitri Şepilov „care li s-a alăturat“ (aşa avea să rămână acesta din urmă în istorie) se opuneau din răsputeri destalinizării, ci şi liderii unor partide comuniste aflate la putere ori în opoziţie (Mao Zedong, Gheorghiu-Dej, Antonin Novotny, Walter Ulbricht, Enver Hoxha, Dolores Ibárurri, Maurice Thorez). Se formase un front comun de rezistenţă împotriva liberalizării socialismului. Sigur, Mao vorbea prin megafonul albanez, Dej pretindea că susţine reformele, dar în fapt era vorba de boicotarea iniţiativelor legate de destalinizare.

Şi acum urmează partea savuroasă a poveştii. Pentru a potenţa dramatismul momentului, la Congresul din 1961 Hruşciov a apelat la serviciile unei vechi bolşevice, Dora Abramovna Lazurkina (1884–1974), membră de partid din 1902, fostă deţinută, ani îndelungaţi, în Gulag. Veterana militantă Lazurkina a luat cuvântul şi a relatat că, în anii deportării sale în lagărele staliniste, a păstrat mereu legătura cu Lenin:

„Îl port întotdeauna pe Ilici în suflet, întotdeauna, tovarăşi, şi chiar în momentele cele mai dificile singurul lucru care m-a ajutat să rezist a fost că îl aveam pe Ilici în inimă, că mă puteam consulta cu el despre ceea ce trebuia să fac. (*Aplauze.*) M-am consultat cu Ilici ieri. Era ca şi cum ar fi fost viu, stătea în faţa mea şi mi-a spus: «Este neplăcut pentru mine să mă aflu lângă Stalin, cel care a dăunat atât de mult partidului.» (*Aplauze furtunoase, îndelungate.*)“[3]

Dorinţa lui Lenin, chiar dacă transmisă prin vis, era, evident, lege în Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Materialismul istoric devenea materialism oniric. Realismul socialist se convertea în suprarealism politic, în spiritism dialectic. La propunerea lui Hruşciov, care o invoca reverenţios, în cuvântul de închidere, pe vechea militantă, congresul (la care participa şi delegaţia PMR condusă de Gheorghiu-Dej, din care făceau parte Nicolae Ceauşescu, Petre Borilă şi Leonte Răutu) a adoptat în unanimitate (cum altfel?) „Hotărârea privind Mausoleul lui Vladimir Ilici Lenin“. Se stipula astfel că: „Mausoleul din Piaţa Roşie de lângă zidul Kremlinului, creat pentru a perpetua memoria lui Vladimir Ilici Lenin, nemuritorul întemeietor al Partidului Comunist şi al statului sovietic, conducătorul şi învăţătorul omenirii muncitoare, va fi cunoscut de-acum înainte drept «Mausoleul lui Vladimir Ilici Lenin».“ În cuvântul de închidere, cel mai vehement rechizitoriu antistalinist pe care l-a rostit vreodată în public, Hruşciov blama Partidul Muncii din Albania, pe Enver Hoxha şi, indirect, pe Mao pentru dorinţa de a menţine viu cultul despotului. Nu este greu să ne imaginăm ce gândea ultrastalinistul Dej în acele momente…

Cel adorat până în martie 1953 ca titan al gândirii, corifeu al ştiinţei, cel mai mare strateg al tuturor timpurilor, prieten al copiilor, lingvistul genial, al patrulea clasic al marxismului etc. era

expulzat din lăcaşul sacrosanct: „Se consideră nepotrivită menţinerea sarcofagului conţinând sicriul lui I.V. Stalin în Mausoleu, întrucât Stalin a comis serioase violări ale poruncilor lui Lenin, abuzuri de putere, represiuni în masă împotriva poporului sovietic, iar acţiunile sale din perioada cultului personalităţii fac imposibilă rămânerea sicriului cu trupul său în Mausoleul lui V.I. Lenin.“

Coşmarul stalinist a fost învins, măcar simbolic, ca urmare a visului tovarăşei Lazurkina. Cu aprobarea lui Hruşciov, după aceea apărea în *Pravda* poemul dinamitard *Urmaşii luiStalin* al tânărului scriitor Evgheni Evtuşenko. Tot cu acordul prim-secretarului CC al PCUS era publicată în 1962, în revista *Novîi Mir*, condusă de Aleksandr Tvardovski, capodopera lui Soljeniţîn *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, prima recunoaştere publică, într-o publicaţie oficială, a existenţei lagărelor de concentrare comuniste.

Magnaţii PCUS pretindeau că susţin destalinizarea. Aleksandr Şelepin (poreclit „Şurik de Fier“), şeful kgb-ului, a rostit la Congresul xxii unul dintre cele mai înflăcărate atacuri împotriva defunctului dictator. În realitate, se urzea de-acum complotul care avea să ducă la înlăturarea lui Hruşciov în octombrie 1964. Începea o nouă glaciaţiune care avea să se termine abia în martie 1985, prin alegerea lui Mihail Gorbaciov la cârma PCUS.

*

Am văzut marea abia în 1962, la 11 ani. Făcusem un început de tbc când eram foarte mic şi multă vreme n-am avut voie să merg la mare, mergeam numai la munte. Îmi amintesc perfect de mersul la mare. Tata era exclus din partid şi mergeam la Eforie Nord cu mama, care obţinea biletele prin fiap, dar nu stăteam la vilele CC-ului, ci la vilele sindicatelor, ca orice alţi membri. Era greu să găseşti bilete. Ţin minte foarte bine faleza

de la Eforie Nord, unde erau vilele Biroului Politic. Te puteai plimba pe faleză pe lângă ele. Eram cu mama şi împărţeam camera cu tanti Sanda (Sauvard), care, neavând copii, mă privea ca pe copilul ei, de altfel şi eu am privit-o totdeauna ca pe o soră a mamei mele. Sanda pleca dimineaţa devreme, pe la 6.30–7, ca să facă nămol la Techirghiol, şi se întorcea de pe plajă mult mai târziu ca noi; noi ne duceam pe la 8–8.30 la cantină, să luăm micul dejun, şi abia după aceea plecam pe plajă. Seara puteai merge la filme, exista un cinematograf în aer liber unde se dădeau supeRPRoducţii, *Mongolii* şi *Cartagina în flăcări* şi *Cleopatra* şi ce-o mai fi fost pe vremea aceea.

Atunci l-am cunoscut pe Andrei Coler, cel care pe urmă avea să se însoare cu Lena Răutu. Cu Andrei am fost prieten bun, până şi la Philadelphia ne vizitam, luam prânzul împreună, discutam tot felul de lucruri. Foarte des aveam păreri complet diferite. Mi-a povestit o mulţime de lucruri, inclusiv despre Răutu şi cum s-a opus Răutu la plecarea lor şi cum l-a ameninţat el că o să spună la Europa Liberă, prin sora lui Luminiţa, care plecase deja din ţară, tot ce spunea Răutu despre Ceauşescu în casă, şi Răutu i-a zis: „Eşti un ticălos!“ Andrei avea un cinism blând, nu mefient. I-a replicat bătrânului tartor: „Nu mai ticălos decât tine.“ Răutu insista că se va pensiona şi le tot spunea: „Aşteptaţi să mă pensionez şi după aia plecaţi!“

Apropo de Răutu, nu-mi iese din minte un episod cu el. La un moment dat, în 1957, nefiind disponibilă maşina de la Editura Politică, Răutu ne-a dus el cu maşina pe mama şi pe mine la Predeal. Relaţiile cu el erau încă destul de apropiate. La Predeal erau două vile ale Editurii Politice, pe una o folosea în exclusivitate directorul, deci noi n-am stat niciodată acolo. În cealaltă, pe care o ţin minte perfect, cred că s-a dărâmat între timp, redactorul-şef sau directorul

adjunct aveau un etaj, cu două dormitoare şi un living. Sus erau vreo trei garsoniere, pe care le luau prin rotaţie alţi angajaţi. Vila lui Răutu, o vilă în toată legea, era destul de aproape. Deci Răutu ne-a luat cu el, într-o maşină Zim. Era membru supleant al Biroului Politic, directorul Direcţiei Propagandă şi Cultură. Cotovschi, care stătea la parter pe Grigore Mora 22, ne-a condus până la poartă, probabil ca să poată da mâna cu tovarăşul Răutu. Am pornit şi mi-a rămas pe veci marcat în memorie faptul că tot drumul Răutu a dormit – şi noi îi vedeam doar ceafa. Tot drumul, nu a simţit nevoia să-i spună o vorbă mamei. Se cunoşteau foarte bine, fuseseră arestaţi o dată împreună în 1936, făcuseră războiul la Moscova… Dar el, nimic…

Ceauşescu ştia ce se discuta la toţi aceştia în casă. Aşa că n-a avut iluzii că era iubit de Răutu, Rădulescu sau Postelnicu. Îi avea la mână pe toţi şi îi controla. Dacă a existat admiraţie pentru Nicolae Ceauşescu în rândul oamenilor din aparatul de partid, şi a existat, pe la mijlocul anilor ’70 se evaporase. Noemi Marin, fata lui Marin Constantin, care mi-a fost doctorandă (predă în momentul de faţă la Florida Atlantic University), a fost căsătorită cu nepotul lui Ion Ioniţă – şi ea mi-a spus: „Ioniţă, iniţial, l-a iubit pe Ceauşescu, venea din grupul care i-a facilitat consolidarea poziţiei supreme în partid. Pe urmă a ajuns până la complot, pentru că li se părea, lui şi altor activişti care cândva pariaseră pe Ceauşescu, că acesta a înnebunit, că e un trădător.“

La mare stăteam pe plajă cu copiii lui Grigore Preoteasa. Pe el nu mi-l amintesc deloc, îmi amintesc perfect doar momentul înmormântării lui. Preoteasa a murit în 1957, în tragicul accident aviatic de la Moscova. Soţia lui, Kati (Ecaterina), după mamă nepoata lui Foriş, era maghiară de origine. Sora ei, Iluş, Ilona, s-a căsătorit cu Petru Năvodaru şi a murit mai târziu de un cancer

galopant. Cele două surori au fost crescute de Vilma Neni, *neni* în ungureşte înseamnă tanti, deci tanti Vilma, care era un fel de mare tovarăşă din ilegalitate la care se mergea, se mânca, ea oferea un soi de adăpost pentru cei urmăriţi de Siguranţă, era un personaj semi-mitologic în această contracultură a subteranei comuniste.De mine s-a ocupat, când eram mic, Nana, Alexandrina Pascu se numea, ea m-a crescut practic, pentru că mama lucra de dimineaţa până seara şi tata la fel. Stătea pe Calea Dorobanţilor într-un subsol, unde era însă foarte plăcut, şi dormeam foarte des la ea. Nana a avut grijă şi de copiii lui Preoteasa, Ghiţă şi Ileana, cum am mai spus, şi i-am cunoscut pe amândoi prin ea.

Părinţii noştri erau prieteni din ilegalitate, dar nu s-au mai vizitat, ca familii, după 1953. La mare însă stăteam pe plajă cu Kati şi cu Ghiţă şi cu Ileana Preoteasa. Ei locuiau la vila Filimon Sârbu, care era a partidului. Ai mei (nu tata, mama împreună cu surorile mele) stătuseră la Filimon Sârbu în 1957, eu n-am stat acolo niciodată. Vila asta arăta ca un mare vapor şi avea camere luxoase şi un restaurant special. Ţin minte că în 1962 am mers să-l vizităm la Filimon Sârbu pe doctorul Leon Bercu, care se afla acolo pentru că Gheorghiu-Dej era la mare. În curte ne-am întâlnit cu Gogu Rădulescu, pe atunci ministrul Comerţului Exterior şi membru în CC. S-a oprit, a dat mâna cu mama, pe care o ştia din Frontul Studenţesc Democratic, şi a spus: „Acesta-i năzdrăvanul tău?“ N-a întrebat nimic despre tata.

Doctorul Leon Bercu era un om de o admirabilă fineţe spirituală, un erudit, un meloman pasionat. A fost un internist respectat, conferenţiar la Medicină, doctorul personal al Anei Pauker între 1948 şi 1952 şi al lui Gheorghiu-Dej din 1948, dacă nu mai devreme, până la moartea acestuia, în martie 1965. Soţia sa, Lucia Berdicev, era conferenţiară de obstetrică la IMF. N-au avut copii,

şi doctorul avea faţă de mine sentimente paterne. Mergeam la ei deseori, discutam despre literatură, filozofie, muzică. Uneori ieşeam să ne plimbăm, atunci îmi povestea şi unele lucruri legate de Olimpul nomenclaturii. Locuiau pe strada Herăstrău, în aceeaşi casă cu familia Gheorghe, cu Leoni Stere şi cu Dolores Bancic, fiica Olgăi Bancic şi a lui Alexandru Jar. Prin anii ’70, familia Bercu s-a mutat pe Primăverii, destul de aproape de casa lui Ceauşescu. La scurt timp după ce doctorul a murit, soţia sa, care avea Alzheimer, s-a stins şi ea din viaţă. Sora doctorului Bercu mi-a dăruit, în memoria sa, ediţia princeps a *Istoriei literaturii române* de Călinescu şi opera poetică a lui Rainer Maria Rilke într-o superbă ediţie germană.

Spuneam că pe plajă stăteam cu Kati Preoteasa şi copiii ei. Mai erau la mare Iacob Adam şi soţia sa, Netty, care lucrase şi ea la Comitetul Central. El era originar din Botoşani. Ţin minte că venea şi Jean Coler cu copiii şi într-un an a venit şi sora mamei, Cristina. Nici mama, nici sora ei, crescute la Botoşani, nu ştiau să înoate, aşa că nu se aventurau prea mult în mare.

Vilele de la Eforie ale Biroului Politic, aşezate una după alta, există şi acum, le poate vedea toată lumea. Ţin minte că a lui Gheorghiu-Dej avea trepte albastre. Neptunul a fost construit mai târziu, cred că s-a dat în folosinţă prin 1966. Nu ştiu unde stătea Ceauşescu. Nu am mers niciodată cu vreunul din colegii mei din înalta nomenclatură la vilele unde stăteau. Uneori Nicu Ceauşescu mai invita colegi, dar relaţiile noastre nu erau de aşa natură încât să fiu invitat. Ce-mi amintesc este că în 1969 am făcut o vacanţă la Predeal, prin nişte prieteni. Tot aşa, nu aveam dreptul, dar am obţinut totuşi să stau la vila partidului. Era vila Robinson, care este pe Cioplea, cum vii dinspre gară. Predealul îl ştiu foarte bine pentru că mi-am petrecut multe dintre vacanţele copilăriei acolo.

Stăteam câte o lună jumătate, două. Mergeam la vila lui Preoteasa, cu copiii acestuia.

Dar să revin la înmormântarea lui Preoteasa. Eram la Nana şi ascultam la radio transmisia înmormântării lui şi se tot repeta pe un ton solemn, cum să spun, ca să te bântuie, să-ţi rămână în amintire: „Are loc înmormântarea… transmitem mitingul de înmormântare al tovarăşului Grigore Preoteasa“ (şi îţi rămâne în amintire), „membru supleant al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, secretar al Comitetului Central“ (de-abia fusese ales secretar, în iunie ’56, la plenara la care au zburat Miron Constantinescu şi Ioşka Chişinevschi), „ministru al afacerilor externe al Republicii Populare Române…“ Apoi: „Are cuvântul tovarăşul…“ ş.a.m.d. Brejnev a condus delegaţia sovietică la înmormântarea lui Preoteasa, a venit cu un tren special.

Să ne amintim că şi Răutu, şi Ceauşescu se prăbuşiseră cu avionul şi erau amândoi în spital la momentul acela, la Moscova. Ar fi fost bine şi pentru cultura română, şi pentru România dacă în loc de Preoteasa se prăpădeau ei. Dar nici măcar accidentele nu aleg pe cine trebuie. Am scris ulterior un text, „Alternativa Preoteasa“, pe care l-am transmis la Deutsche Welle. Nu cred că ar fi fost posibilă cu uşurinţă o alternativă Preoteasa şi nici o alternativă Drăghici. Ar fi cântărit destul de mult în alegere faptul că soţia celui dintâi era de origine maghiară. Lucrurile astea nu se spuneau, dar se ştiau.

Îmi amintesc perfect cum ne întorceam mai mulţi de la Liceul 24 (deci dinspre strada Grădina Bordei), mergând spre Primăverii. Suntem în martie 1965, trecem pe lângă casa lui Moghioroş, facem stânga şi ne îndreptăm spre Piaţa Aviatorilor… Eram într-un grup în care se afla şi Dorina Onescu. De-abia este martie, peste două-trei săptămâni tatăl ei, Cornel Onescu, avea să-l

înlocuiască pe Drăghici ca ministru al Afacerilor Interne. Pe vremea aceea Cornel Onescu era membru în CC al PMR şi şef de secţie la Cadre, deci în cadrul direcţiei conduse de Nicolae Ceauşescu. Patilineţ era tot acolo. Onescu şi Patilineţ, care vor deveni în curând foarte importanţi, erau aşadar amândoi la Cadre. Ei, şi noi tot discutam, ca între copii, n-aveam nici 14 ani împliniţi, toţi foarte interesaţi cine vine la putere, discutam cine o să fie următorul. Cred că cineva a spus: „Dacă n-o să fie Bârlădeanu prim-secretar (sau prim-ministru, nu mai ştiu)…“ Şi Dorina spune: „Nu se poate, tovarăşul Bârlădeanu nu poate să fie.“ Şi eu întreb: „Dar de ce?“ „Păi dânsul e evreu.“ Sunt absolut sigur că Dorina nu ştia exact ce înseamnă evreu, dar eu ştiam foarte bine ce este Bârlădeanu. Nu era evreu de origine, era basarabean şi cât se poate de român. Pe de altă parte, era clar ce se discuta la ea în casă despre evrei. Un alt exemplu: în primăvara lui 1965, Nicu Ceauşescu, enervat de o replică a Lenei Răutu, îi spune: „Ce crezi, băi, Răutu, că dacă eşti evreică îţi poţi permite orice?“ Era de fapt admirativ, fraza lui nu era antisemită, era un fel de: „Dacă eşti din înalta aristocraţie, îţi poţi permite orice?“

Mătuşa mea Nema era probabil cea mai bună prietenă a nevestei lui Răutu. Vorbeau zilnic la telefon, evident în ruseşte. Anca şi Lena, fetele lui Leonte şi ale Nataliei, credeau că Nema este mătuşa lor. Au crescut văzând-o venind zilnic la ele în casă. Niunea Răutu suferea de cumplite migrene, iar Nema, care era medic, îi făcea injecţii cu calmante.

Nema m-a adorat, mă lua acasă la ea de pe la trei ani, rămâneam adeseori să dorm la ea. Unea două fotolii, făcând din ele un pătuţ. Punea muzică clasică la un patefon Telefunken (îl cumpărase, cum se spunea pe atunci, „de ocazie“). Ea mi-a vorbit prima oară despre Arturo Toscanini, despre David Oistrah, despre Yehudi Menuhin, despre

Emil Gilels, despre Sviatoslav Richter. Am ascultat la ea, de pe la cinci ani, de obicei sâmbăta seara, simfoniile lui Beethoven dirijate de Toscanini. Doctorul lui Dej, Leon Bercu, îi adusese de la New York, unde l-a însoţit pe conducătorul partidului în 1961, dacă nu greşesc, discuri cu concertele de pian de Mozart inteRPRetate de Clara Haskill. Nema avea şi discuri cu Dinu Lipatti. Cred ca aceştia erau pianiştii ei favoriţi: Lipatti, Clara Haskill şi Richter.

Nemăritată, dar câtuşi de puţin austeră, Nema şi-a trăit din plin viaţa – cel puţin aşa am înţeles eu din varii poveşti de familie. Avea o gură slobodă, bârfea cu patimă conducerea de partid. N-a intrat în PMR, îi dispreţuia pe acei profitori, ceea ce n-o împiedica să se viziteze cu nevestele unora dintre ei. Avea un dulap misterios în care ţinea zeci de sticluţe de parfum franţuzesc. Surorile mele tânjeau după un asemenea flacon de Madame Rochas ori Chanel; Nema le păstra însă cu gelozie pentru ea. Peste ani, a început să mai şi dăruiască. Era, în multe privinţe, un personaj balzacian, ori, dacă vreţi, călinescian.

Era deşteaptă, cultivată, citea enorm, în special în ruseşte (de pildă cărţile care apăreau în revista *Roman Gazeta*). Când am crescut, mergeam la ea la masă sâmbăta la prânz. Mă aşezam pe fotoliu, beam o cafea şi reciteam, pentru a mia oară, anumite cărţi din biblioteca ei: *Cartea junglei*, *Cronica de familie*, *Bietul Ioanide*, *Incendiatorii* de Nikolai Şpanov (o fabricaţie stalinistă despre originile celui de-al Doilea Război Mondial). Tot la ea am citit de nu ştiu câte ori *Procesul marii trădări naţionale*, volum în curs de dezintegrare, cu paginile deteriorate şi chiar arse la capătul de sus (nu ştiu când şi nici de ce). Ceea ce-i datorez cu precădere Nemei sunt povestirile ei despre tragedia evreilor din România în anii războiului. Mi-a vorbit despre fratele ei, Abram, despre familia lor, despre atâtea rude şi atâţia prieteni care

pieriseră în masacrul de la Odesa. Spun că pieriseră, însă ar trebui să spun exact ce-mi povestea Nema: „Au murit cu toţii arşi de vii, inclusiv bătrânii şi copiii.“

La Nema am cunoscut persoane fascinante: o doamnă originară din Iaşi, Raia Brenner, care ghicea în cărţi evreieşti vechi, făcea un fel de horoscop. Aveam, cred, 13 ani, vârsta când băieţii evrei fac Bar Mitzvah (evident, n-a fost cazul meu), iar Raia mi-a prevestit că voi deveni scriitor. Iată că nu s-a înşelat… Una din fiicele ei fusese prietenă bună cu Ov.S. Crohmălniceanu şi cu Iacob (Jeannot) Popper, lucrase, cred, la *Gazeta Literară*. A plecat devreme din ţară. Venea la Nema ilegalista Aura Mezaros, fosta vicepreşedintă a Crucii Roşii, cândva prietenă apropiată a Licăi Gheorghiu, arestată şi condamnată pentru că „acoperise“ legătura Licăi cu doctorul Gheorghe Plăcinţeanu. Nema mergea adeseori în vizită la mama lui Alexandru Bârlădeanu, care locuia cu fiul ei la doi paşi. Era prietenă, Nema, cu doctorul Leon Bercu şi cu soţia lui, Lucia, dar şi cu alţi doctori din aparatul sanitar al CC. Venea la ea în vizită doctorul Abraham Schechter, medicul personal al familiei Ceauşescu. Soţia lui murise, el a dorit să se recăsătorească (suntem prin 1976). Nema a lucrat, până la pensionare, la secţia de igienă alimentară din Sanepidul capitalei. Această instituţie, devenită Inspectoratul Sanitar de Stat, îşi avea sediul într-un bloc de pe Brezoianu, în aceeaşi clădire cu revista *Amfiteatru*.

A avut o căţeluşă, Pufi, de care s-a ataşat fără limite şi pentru care aducea, din variile ei inspecţii prin restaurante, cofetării şicantine, tot felul de trufandale. Hrănită cu şuncă de Praga şi prăjituri de la Nestor, Pufi devenise, la sfârşit, realmente obeză, abia se mai putea mişca. Moartea căţeluşei, căreia eu îi spuneam „verişoara Pufi“, la vreo 18 ani, a distrus-o pe Nema. N-a mai fost acelaşi om.

A murit, cred, în 1988. Eu eram plecat, s-a ocupat de înmormântare sora mea Rodica. Dar trebuie să spun ceva foarte important pentru mine: graţie mătuşii mele Nema am ajuns în Venezuela. Fără ea, n-ar fi existat nici un motiv ca doctoriţa Lia Ímber de Coronil şi sora acesteia, Sofia Ímber, una dintre cele mai faimoase jurnaliste ale Americii Latine, să se gândească să mă aducă la Caracas. Mama lor, sora bunicii mele, Ana Barú, „tiotea Ania“, cum îi spuneau Nema şi tatăl meu, o iubise enorm pe Nema, o considera fiica ei. Despre cum au invitat-o Lia şi Sofia pe Nema la Caracas în 1978 şi ce s-a întâmplat mai departe o să povestesc la timpul potrivit.

În familia mea nu se discuta în mod deosebit tema evreităţii, dar nici nu se ascundea. Eu nu am avut niciodată şocul evreităţii pe care aud că l-a avut Zoia Vass, mătuşa lui Bogdan Olteanu. În orice caz, ea abia prin clasa a XII-a a aflat, când s-a îndrăgostit de cel cu care a şi plecat, Eugen Zeligson (am auzit că între timp au divorţat). Tatăl lui era medic militar şi Eugen a făcut şi el Medicina. Din cauza şocului, Zoia, după plecarea din ţară, nu a mai vrut să aibă de-a face cu maică-sa. A trecut şi printr-o fază foarte religioasă. Trăia într-un cartier religios în Williamsburg, în New York. Şi-a schimbat numele din Zoia în Lea. Identităţile astea care au fost negate, ascunse, camuflate au bântuit apoi copiii nomenclaturii. Şi nu numai în România.

Apropo de ce se vorbea la noi în casă: s-a vorbit despre Katyń foarte devreme, mult înainte ca alţii să fi adus în discuţie această temă în România. Era în 1962, aveam 11 ani. Ne-am trezit cu un comisionar care ne-a adus un buchet sau un coş de flori de la florărie, eu am întrebat cine ni l-a trimis. Şi mama mi-a spus: „Ei, mi-a fost adus ca mulţumire, pentru că la un moment dat am fost solidară cu Fana.“ Era vorba de văduva lui Pavel Câmpeanu, Ştefana Steriade. Ea a făcut

Psihologia, dacă nu mă înşel, la Cluj şi este fata doctorului Mihail Kernbach, care a fost profesor de medicină legală la Cluj, respectiv la Sibiu în timpul războiului. Ştefana e rudă şi cu un fruntaş ţărănist, Ghiţă Pop. Primul ei soţ a fost doctorul Mihail Steriade, neurolog, care a emigrat în Canada împreună cu fata lor, Donca Steriade, un fel de copil minune în studiile de limbi clasice în România. După plecarea lui Mihail Steriade, Ştefana a fost combinată şi în final s-a căsătorit cu Pavel Câmpeanu. Fana Steriade a lucrat la Institutul de Igienă, unde mama a fost, prin 1956-'57, secretar de partid (aşa a cunoscut-o pe Lenuţa Ceauşescu, care era secretar de partid la ICECHIM, Institutul de Cercetări Chimice). Doctorul Kernbach a fost unul din membrii comisiei de expertiză de la Katyń, făcută de Crucea Roşie Internaţională, şi de aceea au vrut s-o scoată pe Ştefana Steriade de la Institutul de Igienă. Iar mama a apărat-o, acesta fusese actul de solidaritate. Florile primite în 1962 erau expresia gratitudinii faţă de un gest omenos făcut mai demult, în 1957. La un timp după episodul cu florile, mama mi-a povestit că la Katyń a avut loc un masacru. Ţin minte şi acum cuvintele ei: „S-a spus că masacrul a fost făcut de sovietici, dar asta au spus-o nemţii. Însă a existat şi o comisie internaţională a Crucii Roşii care a atribuit sovieticilor responsabilitatea. Şi din această comisie a făcut parte un mare medic legist român, profesorul Kernbach, tatăl Fanei Steriade. Şi ea a avut, săraca, enorm de tras din acest motiv."

Tata făcea parte din activul Secţiei de propagandă, se vedea cu Leonte Răutu la şedinţele secţiei. Dacă te uiţi în presa de partid, până prin 1957-'58 îl vezi cu articole în *Apărarea patriei*, cu articole în *Lupta de clasă*, cam o dată pe an. Nu a fost însă la nivelul de vârf al aparatului ideologic al partidului, asta o spun cu deplină responsabilitate. Acolo îi avem până prin 1956, pe

urmă începe declinul, pe Mihail Roller, pe Ştefan Voicu (redactorul-şef al revistei *Lupta de clasă*), pe Sorin Toma (redactorul-şef al *Scânteii*), pe Barbu Zaharescu, pentru că este director plin al Editurii Politice şi pe urmă reprezentant cu deplină acreditare la *Problemele păcii şi socialismului*, pe Valter Roman în momentul când este numit director plin la Editura Politică. Este clar că tatăl meu e ţinut mereu pe linia a doua. Nu am nici cel mai mic resentiment. Ce resentiment să am, doar eu aveam cinci-şase ani atunci, iar mai târziu n-am putut fi decât fericit că n-a fost în funcţiile astea! Există o carte cu titlul *Piramida puterii*, sunt date acolo cinci mii de nume, şi nu sunt printre ele nici tata, nici mama, nici mătuşa, nici unchiul. Însă trebuie să fiu drept, părinţii mei sunt pe lista celor decoraţi cu Ordinul Apărarea Patriei, înfiinţat în 1949. Propunerea a fost făcută de Bodnăraş şi Marin Florea Ionescu. Atunci Vlad Pauker a primit Ordinul clasa a II-a. E adevărat, nu Lica Gheorghiu, ci Vlad Pauker. În ce calitate primea el această distincţie? Ce funcţie deţinea Vladimir Pauker în perioada respectivă? Era fiul Anei Pauker, atât. Tatăl şi mama mea primesc Apărarea Patriei alături de Ştefan Voicu şi de Grigore Cotovschi, care atunci era rector *ad interim* al Şcolii Jdanov a partidului. Adjuncţi erau Paul Niculescu-Mizil, Zina Brâncu, Ion Rachmuth etc. După 1951 vezi cum începe dansul de *musical chairs*: unii urcă, alţii rămân pe loc, alţii coboară. Adjunctul Ghizelei Vass, Gheorghe Vezendean, a căzut şi el în 1958. Pe urmă a emigrat în Israel.

Note

1. *Tărâmul morţii: Europa între Hitler şi Stalin*, Humanitas, 2012.

2. *...I left Communism as one clambers out of a poisoned river strewn with the wreckage of flooded cities and the corpses of the drowned.*

3. Cea care mi-a vorbit întâia oară despre visul tovarăşei Lazurkina a fost buna mea prietenă, regretata jurnalistă Tita Chiper.

3
Între *Steagul partidului* şi Salvatore Adamo: anii adolescenţei

În martie 1965 eram elev în clasa a şaptea la Liceul 24 (unde, am aflat apoi, peste ani avea să meargă un timp şi Ion Manolescu). Liceul se înfiinţase în toamna anului 1963. Era situat în imediata vecinătate a vechii televiziuni de pe strada Molière, deci pe strada Grădina Bordei. Iniţial, deşi fusese menit să servească cartierul nomenclaturii (dar nu numai, veneau acolo şi copii din zona Florească), liceul nu avea sală de sport sau laborator de ştiinţe naturale.

Eu veneam de la Liceul Petru Groza (fosta Şcoală Rusă, devenită Şcoala Medie Mixtă nr. 28 în 1958). Tot de acolo veneau Nicu Ceauşescu, Vlad Brucan, Lena Răutu, Veronica Drănceanu, Andrei Manoliu. De la Liceul Caragiale din actuala Piaţă Dorobanţi veneau, între alţii, copiii Licăi Gheorghiu: Sanda, Gheorghe (Ghiţă) şi Mândra. Până în 1963 se numiseră Popescu, după numele tatălui lor, Marcel Popescu, fostul ministru al Comerţului Exterior, căzut în dizgraţie după divorţul de Lica (impus, de altfel, de vanitoasa aspirantă la titlul de mare artistă de film). Se spunea că fuseseră înfiaţi de Dej – oricum, deveniseră „copiii Gheorghiu“. Lica se remăritase, după tragicul episod Plăcinţeanu, cu Gheorghe Rădoi, fostul director de la Steagul Roşu din Braşov, personaj despre care ar trebui scris separat. Era ministrul industriei construcţiilor de maşini, iar în martie 1965, cu puţină vreme înaintea morţii lui Dej, devenea vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

Printre comuniştii români a fost la un moment dat moda înfierii copiilor. În parte, motivul era că multe ilegaliste trecuseră prin situaţii îngrozitoare, închisori şi altele, seceta şi foametea din 1946,

care probabil le dereglaseră funcţiile fiziologice şi nu mai puteau să aibă copii. Constanţa Crăciun şi János Vincze au adoptat doi copii, Pantiuşa şi cu Ana Toma au adoptat copii, Chivu Stoica a adoptat un copil, Vasile Luca de asemenea… Ana Pauker, deşi avea trei copii, a adoptat un băiat pe care nu l-a renegat, şi care trăieşte în România. Nu poartă numele ei, dar a fost crescut de Ana şi a rămas ca un frate pentru Tania, Vlad şi Maşa. Chivu Stoica l-a „dezadoptat“ pe băiatul său, Duţu, care a fost implicat la un moment dat în nu ştiu ce scandal. Mult timp a persistat faimosul zvon că Valentin Ceauşescu ar fi fost înfiat, ceea ce era o aberaţie. Ca şi cu numele originare, unii copii nici n-au aflat vreodată că sunt adoptaţi, şi nu vreau să şochez pe vreunul aflat în această situaţie. Dar este interesant că Iura Borilă, de pildă, băiatul lui Petre şi al Ecaterinei Borilă, cumnatul lui Valentin Ceauşescu, nu a fost un copil adoptat. Era copilul Ecaterinei Borilă cu un comunist paraşutat în Iugoslavia, care a murit în timpul războiului. Iura trăieşte în momentul de faţă în Elveţia. Irina (Ina), născută în 1950, care a devenit artistă, şi Sandu Bârlădeanu, născut în 1952, sunt amândoi copii adoptaţi. Bârlădeanu şi Liuba n-au avut niciodată copii ai lor, şi asta a fost una din marile ei suferinţe.

Cu Ghiţă Gheorghiu aveam să fiu coleg de clasă, şi la fel cu Nicu Ceauşescu. Îmi amintesc că în prima zi de şcoală se afişaseră listele cu repartizarea în diverse clase. L-am văzut pe fiul lui Dănălache, satrapul politic al Bucureştiului, numit tot Florian, propulsat instantaneu comandant al detaşamentului de pionieri. Eram cu Nicu Ceauşescu şi am citit că vom fi în aceeaşi clasă, a VI-a A. Lista era ciudată – numele nu erau puse în ordine alfabetică. Primul era Gheorghiu Gheorghe, urmau Ceauşescu Nicolae, Răutu Elena, Onescu Dorina, Doicaru Vladimir, Brucan Vlad şi, cred, eu. L-am întrebat pe Nicu care o fi logica, iar el

mi-a răspuns: „Ne-au pus în ordinea funcţiilor.“ Cum tatăl meu era pe atunci exclus din PMR şi cum nu fusese niciodată printre demnitarii de vârf, i-am răspuns: „Poate pe voi.“

Nici Radu Stern, nici Liliana Drăgan, nici Andrei Scherman, nici Anca Muşetescu nu veneau din zonele privilegiate (partid, guvern, ministere, Securitate). În genere, nici unul dintre aceşti copii de ştabi nu făcea caz de poziţia părinţilor (Nicu era cumva excepţia). Ceea ce nu însemna că nu beneficiau de avantaje pe care cei mai mulţi dintre noi abia ni le puteam imagina. Mă refer la vilele de la Snagov şi Predeal, la aprovizionarea specială, de unde, mai târziu, vor veni ţigările Rothmans şi câte altele: bicicletele Peugeot, mai încolo motoretele Vespa, albumele Skira (în cazul celor cu pasiuni ori veleităţi culturale), uniformele de comandă.

În iunie 2005 am participat la o reuniune aniversară la vechiul meu liceu, care poartă acum numele lui Jean Monnet. Am păstrat un moment de reculegere în memoria colegilor din promoţia 1970 care nu mai sunt printre noi. Între ei, Ghiţă Gheorghiu, Radu Ioanid (Zaza), Nicu Ceauşescu, Florin Cleper. Despre Zaza (ori Zazone), cu care fusesem coleg şi la Petru Groza, aş putea vorbi la nesfârşit. Era un băiat cu un umor irezistibil, de o mare inteligenţă şi formidabil de talentat artistic. Văr cu Andrei şi Cheche Doicescu, fiul pictorilor Costin şi Ada Ioanid, Zaza avea să devină ulterior un cunoscut operator la televiziune. L-am revăzut în 1990, când m-a vizitat împreună cu tatăl său la hotel Bucureşti, imediat după mineriada din iunie. Ultima dată l-am văzut în februarie 1997, când ieşeam de la televiziune împreună cu Mircea Mihăieş, Biju Morar şi Silviu Lupescu, după ce participaserăm la o serată muzicală a lui Iosif Sava. Vorbisem acolo despre juneţea mea, despre diverşii potentaţi comunişti şi despre odraslele lor. Zaza era afară, împreună cu Ghiţă Gheorghiu. Amândoi păreau extrem de îmbătrâniţi. Am apucat

să schimbăm doar câteva vorbe, restul s-a consumat în gândurile, frământările şi amintirile noastre. Cu Ghiţă apucasem să stau mult de vorbă încă din anii ’70, însă regret şi acum că nu ne-am reluat discuţiile după 1990. Florin Cleper a emigrat în Israel, a făcut Arhitectura şi a murit într-o campanie militară în Liban în anii ’70. Am scris despre el în *Ghilotina de scrum*.

Cum era liceul pe atunci? Eram înfricoşaţi, obligaţi să recităm poezii stupide şi să cântăm imnuri hagiografice? Ce pot spune este că, după ’63-’64, generaţia mea a trăit avantajele cunoscutei miniliberalizări. Titoismul *à la roumaine* a durat puţin, însă nu a fost doar o himeră. Cântecele „doftaniste“ („Privesc din Doftana prin gratii de fier…“) fuseseră eliminate din canonul inevitabil.

*

Muzeul Doftana a simbolizat, într-adevăr, unul dintre principalele *lieux de mémoire* ale comunismului românesc. L-am vizitat, ca atâţia alţi pionieri din RPR/rsr, ni s-a vorbit despre Secţia H, despre „balaurul“ Săvinescu, despre eroismul celor care au suferit pentru ideile lor. A merge în pelerinaj la Doftana era un *rite de passage* al mecanismului propagandistic comunist. La Doftana s-a acumulat resentiment zi de zi, ceas de ceas şi cu intensitate de sectă. Ura strânsă în suflet la Doftana s-a revărsat asupra României după 1945 cu o patimă patologică.Nu neg că era vorba, între acei deţinuţi politici din anii ’20 şi ’30, de oameni care credeau sincer în tezele bolşevice. Un troglodit precum N. Moraru, de pildă, nu a contenit să invoce cei „zece ani de la Doftana“. Cei zece ani au fost reali, doar că nu justificau nicicum propulsarea acestui impostor în fruntea „sindicatului artelor şi culturii“ şi în atâtea alte poziţii-cheie în cultura românească.

După grevele din 1933, Gheorghiu-Dej a petrecut ani lungi la Doftana, într-un regim

penitenciar incomparabil mai indulgent, de fapt, decât ceea ce avea să impună stalinismul românesc. Tot acolo s-a aflat câţiva ani şi tânărul Nicolae Ceauşescu, închis pentru activităţi ilegale pe linia subversiunii comuniste. A fost închis la Doftana şi tatăl meu. Mi-a povestit despre întâlnirea cu Ştefan Foriş, unul dintre puţinii intelectuali din conducerea PCdR.

Cântecul *Privesc din Doftana* a fost, în economia simbolică a comunismului ajuns la putere, un fel de imn al mitologicului proletariat revoluţionar. Se cânta pe o melodie populară rusească, iar versurile îi aparţineau lui Teodor (Fedia) Rudenco, prieten cu Gheorghiu-Dej, spion sovietic, devenit după 1948 şef de secţie la CC al PMR, apoi ambasador în China maoistă. Având statut imnic, se învăţa în şcoli, se cânta la serbări, devenise un fel de ecou obsedant, era îngânat chiar şi de adversarii regimului. Într-un volum de dialoguri cu istorica Lavinia Betea, fostul ministru de externe al lui Ceauşescu, Ştefan Andrei, povesteşte despre regresiunea târzie a lui Ceauşescuspre timpurile „romantismului revoluţionar“. Îi plăcea să cânte *Privesc din Doftana*, îşi exprima, în cercul intim, admiraţia pentru Stalin. (Să nu uităm că a murit ţinându-se de mână cu tovarăşa sa, cântând amândoi, în faţa plutonului de execuţie, *Internaţionala*.)

„Privesc din Doftana prin gratii de fier/ Departe în zare un petic de cer/ E cerul sub care închisă şi ea/ Se mistuie-n chinuri tovarăşa mea.“ „Tovarăşa“ din cântec era Ivanca Rudenco, sora lui Petre Gheorghe (Petăr Sariski), militant comunist de origine bulgară, şeful organizaţiei Bucureşti a PCdR în anii celui de-al Doilea Război Mondial, căzut victimă a luptelor intestine din conducerea acelei secte mesianice. Văduva lui Petre Gheorghe a fost temuta, fanatica Ronea, vicepreşedinta Comisiei Controlului de Partid, nemiloasă anchetatoare a diverselor „devieri“ de la linia

partidului. Soţul Ivancăi era, evident, Teodor Rudenco. Acesta – ca şi Pantiuşa Bodnarenko (Gheorghe Pintilie) şi alţi ruşi şi ucraineni din anturajul lui Dej – îşi trăise momentul de glorie în anii ’50, când fusese ambasador în China. Acum, în epoca miniliberalizării, vegeta la pensie, acompaniat, precum Pantiuşa, de nelipsitul clondir de votcă. Fiul său şi al Ivancăi, Pavel, era cu un an în urma noastră la şcoală.

*

Începuse moda muzicii franceze, Lena Răutu avea discuri cu Françoise Hardy, France Gall, Cristophe, Claude François, Gilbert Bécaud, Richard Anthony. În toamna lui ’64 rula la Patria filmul lui Jacques Demy *Umbrelele din Cherbourg*. În vara aceluiaşi an, familiile Ceauşescu şi Răutu şi-au petrecut împreună concediul în Franţa. Natalia Răutu şi Elena Ceauşescu erau bune prietene. Le zăream uneori pe Bulevardul Primăverii, când se plimbau împreună cu fosta soţie a lui Chivu Stoica, Tina Micu-Chivu, cu Sanda Rangheţ, văduva lui Iosif Rangheţ, fostul şef al Comisiei Controlului de Partid, şi cu Stela Moghioroş, soţia lui Alexandru Moghioroş, membru al Biroului Politic şi secretar al CC al PMR.

În vara lui ’64, la Teatrul de Comedie s-a pus în scenă *Rinocerii* lui Ionesco, cu Beligan în rolul lui Béranger. În toamnă se deschidea expoziţia de pictură americană. Adunările de pionieri erau ca şi inexistente. Manualele şcolare se schimbau, deschizându-se spre valori multă vreme negate şi denigrate. De prin 1962 se cânta *Hora Unirii*. Imnul de stat era cel vechi, însă nu se mai cânta strofa cu „Înfrăţit fi-va veşnic al nostru popor / Cu poporul sovietic eliberator / Leninismul ni-e far şi tărie şi-avânt / Noi urmăm cu credinţă partidul ne-nfrânt“.

Acum o vreme, fiica unui înalt potentat economic al epocii Dej mă soma, mai mult sau mai puţin în glumă: „Să nu cumva să zici că nu ai fost fericit în acea perioadă.“ N-am s-o zic, însă ştiam mai bine decât mulţi colegi cât de mult se temea lumea de Dej, de partid şi de Securitate. Ai mei, cel puţin, erau literalmente înspăimântaţi. Se vorbea doar prin aluzii, iar mie mi se cerea să fiu cât se poate de atent ce discut cu colegii. Evident, savuram fiecare clipă a deschiderii. Rămăsesem prieten apropiat cu Florica Jebeleanu, care nu se mutase de la Groza la „24“. Până în iunie 1965 am fost vecini pe Grigore Mora. Mama Floricăi şi a lui Tudor, pictoriţa Florica Cordescu, a încetat din viaţă la Sinaia la sfârşitul lui aprilie 1965. Câţiva ani mai târziu, Jebeleanu publica superbul volum *Elegie pentru floarea secerată*.

Festivalul filmului sovietic, ritual obligatoriu al perioadei anterioare, nu mai era evenimentul cultural numărul unu. Ţin minte totuşi că am mers cu clasa la festivalul filmului sovietic ca să vedem, într-o duminică dimineaţa, *Tragedia optimistă*. Rula la Patria, şi am mers cu Nicu, Lena, Liliana Drăgan (care acum cred că e prin Germania), după care ne-am dus la Polar să mâncăm pateuri şi alte noutăţi culinare. Lângă Patria era un magazin de unde se putea cumpăra coniac franţuzesc şi whisky. Câţiva ani mai târziu se construia noua televiziune, cu faimosul băruleţ din colţ, desfiinţat din ordinul Elenei Ceauşescu (intrase odată acolo şi o deranjase faptul că se trândăvea la taclale, cu băutură şi ţigări). În ’65 însă nimeni nu credea că ne vom întoarce la stilul spartan al stalinismului dezlănţuit. La spectacolele oficiale se mai cânta *Steagul partidului* (cred că Beniuc scrisese textul, paradigmatic pentru poezia religiei politice, cum excelent spunea Eugen Negrici: „Lumină-i steagu’ nostru-n zare / De vremuri grele amintind / De grele lupte proletare / Ce-n cânt de slavă se aprind“), dar noi ascultam cântecele lui Adamo:

Tombe la neige/ Tu ne viendras pas cesoir… Pe mine, cel puţin, *Steagul partidului* mă lăsa complet rece.

Promisiunea anului ’65 era deschiderea, dezgheţul. România avea să fie câţiva ani cea mai liberală ţară din Est (cu excepţia Iugoslaviei) în privinţa traducerilor din limbi vestice. În acelaşi timp, deci în ’65-’66, începea să prindă fiinţă cultul lui Nicolae Ceauşescu.

4
Nicu Ceauşescu aşa cum l-am cunoscut şi adevărata succesiune a lui Nicolae Ceauşescu

Pe 1 septembrie 2011, Nicu Ceauşescu, cel care a fost format, instruit, „îndrumat“ şi programat ca succesor al lui Nicolae Ceauşescu, ar fi împlinit 60 de ani. Adulat în timpul vieţii de apologeţii dictaturii, de la Adrian Păunescu şi Nicolae Dragoş la Eugen Florescu şi Cornel Pacoste, de la Ion Traian Ştefănescu şi Ştefan Andrei la Tudor Postelnicu şi Constantin Boştină, „delfinul“ Nicu Ceauşescu a simbolizat, prin cariera sa, degenerarea fatală a socialismului din România, metamorfozarea sa în direcţia satrapiei orientale de tip nord-coreean.

Cine a fost de fapt Nicu Ceauşescu? Şi ce resorturi doctrinare au fost mobilizate pentru a legitima o asemenea succesiune? În jurul acestui model care combina etnocentrismul radical cu un dogmatism ideologic extrem de rigid şi virulent, am dezvoltat conceptul de stalinism naţional, care este astăzi utilizat pentru inteRPRetarea situaţiilor similare din Coreea de Nord şi din alte state comuniste.

În 1993, când scriam *Stalinism pentru eternitate*, l-am intervievat pe Ştefan Andrei. „În 1989, în plin val de schimbări revoluţionare în Europa de Est, pe cine mizaţi în cazul înlăturării lui Ceauşescu printr-o lovitură de palat, deci nu prin revoluţie populară?“ l-am întrebat. Răspunsul a fost prompt şi neechivoc: „Pe Nicu.“ Am rămas consternat, mă întrebam: oamenii aceia chiar nu pricepeau nimic? Mi-a explicat că trebuia ales între detestata Elena, pe de-o parte, şi Nicu, pe de alta. Aşa vedeau lucrurile ei, servitorii, sicofanţii şi valeţii din Comitetul Politic Executiv, de la Constantin Dăscălescu, Gheorghe Oprea, Manea

Mănescu, Ludovic Fázekás, Iosif Banc, Lina Ciobanu şi Emil Bobu la Gogu Rădulescu, Suzana Gâdea, Ion Dincă, Constantin Olteanu şi Popescu-Dumnezeu. Cu asemenea colegi de Comitet Politic Executiv, cine i-ar fi putut fi rival lui Nicu?

Voi povesti despre Nicu Ceauşescu aşa cum mi-l amintesc eu. Fiind politolog şi istoric al comunismului, voi încerca să descifrez semnificaţiile faptelor relatate. Lucrul mi se pare important şi pentru a destrăma tot felul de legende hagiografice, şi pentru a respinge demonologiile hazardate. Până la prăbuşirea din decembrie 1989, Nicu Ceauşescu a fost membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR şi prim-secretar al Comitetului Judeţean Sibiu al PCR: a fost deci unul dintre magnaţii regimului, responsabil, asemenea celorlalţi activişti de la vârf, de perpetuarea unei dictaturi ilegitime şi criminale. A fost prim-secretar al CC al UTC şi ministru al tineretului, a patronat sinistrele „şantiere ale tineretului“. Nu pretind sub nici o formă că amintirile mele sunt ultimul cuvânt pe acest subiect, dar ele pot servi unei mai adecvate inteRPRetări a ceea ce a fost lumea secretă a nomenclaturii.

Am fost colegi de şcoală, Nicu şi cu mine, vreme de 12 ani, mai întâi la Liceul Dr. Petru Groza de pe strada Arhitect Ion Mincu, actualul Colegiu Naţional Tudor Vianu, apoi, începând din septembrie 1963 şi până în iunie 1970, la Liceul nr. 24, actualul Jean Monnet. În 1964, Nicu era bun amic cu Lena, fiica cea mică a lui Leonte Răutu, cu alţi copii din zonă, de pildă Dinu şi Sandu Vincze, copiii cuplului János Vincze–Constanţa Crăciun, dar şi cu Vasile (Vasea) Borilă. Relaţiile lui cu Ghiţă Gheorghiu, fiul Licăi, coleg de clasă cu noi, erau politicoase şi distante. Familiile Ceauşescu şi Răutu au mers, am mai spus asta, împreună la Paris în august 1964, cu maşinile de protocol, într-o călătorie neoficială.

Ceauşescu era membru al Biroului Politic, secretar al CC, şeful Direcţiei Organizatorice a CC al PMR. Răutu era membru supleant al Biroului Politic şi şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură. În cadrul Biroului Politic, Ceauşescu şi Răutu răspundeau împreună de relaţiile cu ţările socialiste şi cu partidele comuniste din alte state. Ambasador la Paris era doctorul Victor Dimitriu, mai înainte ministru adjunct al Sănătăţii. Cel care le-a arătat Parisul a fost Tudor Vornicu, pe atunci corespondent AgeRPRes în capitala Franţei.

Era perioada idilei româno-franceze, premierul Ion Gheorghe Maurer, cel mai fidel şi influent colaborator al lui Dej, fusese la Paris în vizită oficială, se întâlnise cu preşedintele De Gaulle. La cinematograful Patria, cum am mai spus, rula *Umbrelele din Cherbourg*, cu Catherine Deneuve şi Nino Castelnuovo, pe muzica lui Michel Legrand. La radio şi chiar la televizor se difuzau cântecele unor Richard Anthony, Hugues Aufray, France Gall, Sylvie Vartan, Jacques Brel. Începea epoca filmelor franţuzeşti de ficţiune istorică, precum *Cavalerul Pardaillan*, dar şi a comediilor cu Bourvil, Fernandel, Pierre Etaix şi mai ales Louis de Funès, cu „Jandarmul“ său. În librăriile din centrul Bucureştiului puteau fi cumpărate cărţi din colecţia Livre de poche, iar în chioşcurile de ziare începeau să se găsească, pe lângă *L'Humanité*, ziare şi reviste precum *Le Monde* şi *L'Express*.

Am examinat biografia lui Nicu într-un eseu-studiu despre ascensiunea comunismului dinastic[4]. Am motive să cred că, la vremea difuzării sale, Nicu a fost informat despre acest articol şi că a citit transcrierea sa. Nu ştiu ce va fi gândit atunci, dar, retrospectiv, cred că a înţeles că era vorba de un efort de a-l lămuri asupra riscurilor angajării pe un drum care nu avea cum să se termine în chip fericit. Îi reaminteam fostului meu coleg că tocmai el, cel care citise cândva cu pasiune atâtea cărţi de

istorie a Romei antice, ar fi trebuit să ştie că nici o gardă pretoriană nu este într-atât de loială încât, în clipa dezintegrării puterii supreme, să rămână alături de despotul învins.

În toamna anului 1964, Nicolae Ceauşescu a condus delegaţia PMR la funeraliile liderului comunist italian Palmiro Togliatti şi pe aceea de la Congresul Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia. Departe de a fi marginalizat, aşa cum a pretins Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu era trimis să poarte convorbiri, în anul Declaraţiei din aprilie a PMR privind problemele mişcării comuniste internaţionale, cu conducerile a două partide extrem de influente. Cu acele prilejuri, Ceauşescu a stabilit contacte care aveau să conteze mult în anii următori: cu Tito, Stane Dolanc, Vladimir Bakarić şi Edvard Kardelj la Belgrad, cu Luigi Longo, Giorgio Amendola, Enrico Berlinguer şi Giancarlo Pajetta la Roma. În vara aceluiaşi an, Ceauşescu a fost un activ participant la întâlnirile extrem de tensionate cu delegaţia PCUS venită la Bucureşti, din care făceau parte Nikolai Podgornîi şi Iuri Andropov. Lui Ceauşescu i-a încredinţat Dej sarcina să ridice chestiunea ultra-sensibilă a agenturii sovietice din România.

Un detaliu care ar trebui, cred, luat în seamă: până în 1964, Nicu lua lecţii private de limba rusă. Asta în vreme ce copiii Licăi Gheorghiu începuseră de-acum să înveţe limba engleză. La şcoală, Lena, Vladi Doicaru, Andrei Manoliu, Anca Muşetescu, Dorina Onescu, Anca Cincă, Luci Csaszar, Ghiuri Fertig, Radu Stern, Ghiţă Gheorghiu, Ghiţă Olaru, Laurenţiu Năsturaş, Claudiu Bonchuţ, Ileana Vrejba, Florin Cleper, Victoria Andreescu, cred că şi Claudiu Popescu, eu însumi optaserăm pentru engleză. Nicu însă a ales franceza. Profesoara care preda ambele limbi străine în primii ani era extraordinara Liana Voinescu. Pe Nicu îl trata ca pe noi toţi, cu acel unic amestec de ironie şi delicateţe. I se spunea

Miss Long, făcuse parte din naţionala feminină de baschet. A plecat din România prin anii ’80, s-a stabilit în California. Graţie ei, pot recita şi astăzi sonete de Shakespeare. Manualul de engleză includea texte indigeste aparţinând unor inexistenţi scriitori „progresişti“. Doamna Voinescu aducea propriile cărţi, ne vorbea despre Keats şi Wilde, despre Tamisa şi Turnul Londrei. În clasa a IX-a am început cea de-a doua limbă străină. Unii au ales rusa, pe care o preda doamna Călinoiu, soţia muzicologului Nicolae Călinoiu. Ştiu că au făcut rusa Nadia Rogojinschi şi Haralambis Angourakis. Cred că şi Andrei Scherman, poreclit „Profesorul“.

Câţiva ani am fost coleg de clasă cu Nicu Ceauşescu, ocazional am fost şi colegi de bancă. N-aş putea spune că am fost prieteni, dar am fost relativ apropiaţi vreme de câţiva ani. Ultima oară l-am văzut pe Nicu în 1979, cu doi ani înainte de a părăsi România. Fuma fără oprire. Cred că era conştient de o mulţime de aberaţii, nu se putea să nu fie, dar nu-şi deschidea nici sufletul, nici gura. Peste ani, când am fost invitat de un fost coleg de facultate să merg să asist la procesul lui Nicu, am refuzat.

N-am de gând să discut viaţa personală a lui Nicu decât în măsura în care aceasta a interferat cu situaţii şi dezvoltări politice semnificative. Nu am participat niciodată la „taberele de instructaj“ de la Izvorul Mureşului, nu am lucrat niciodată în aparatul UASCR ori al UTC. Ceea ce mă interesează este cum s-a constituit cariera sa politică, extrem de insolită şi spectaculoasă mai cu seamă după 1972, dacă şi în ce măsură şi-a construit o bază de susţinere în aparatul de partid, care au fost relaţiile sale cu Nicolae şi Elena Ceauşescu. Pentru că, trebuie spus, promovarea fulgerătoare a lui Nicu a fost indisociabilă de aceea a mamei sale. Cele două cariere se desfăşurau aproape simultan, clădind fundamentul pentru ceea ce politologul Kenneth Jowitt a numit, inspirat,

„familializarea socialismului“, iar unul dintre analiştii Europei Libere, René de Flers, a desemnat cu acurateţe drept „socialism într-o singură familie“. Am scris, la rândul meu, despre dinasticizarea comunismului.

De-a lungul anilor de şcoală, am vorbit cu Nicu despre multe lucruri, inclusiv despre relaţiile cu URSS, despre epoca Dej, despre istoria PCR. Îl interesau chestiunile istorice, citea buletinele AgeRPRes şi cărţi traduse în limba română „numai pentru uz intern“. Ştiu precis că acasă la el se vorbea deschis despre chestiuni ce ţineau de culisele funcţionării partidului, se comenta copios despre unii şi alţii, despre unele şi altele (în special despre Alexandru Drăghici şi soţia sa, Marta, născută Cziko). În septembrie 1965, chiar de ziua sa, mi-a spus că urma să plece o delegaţie condusă de Nicolae Ceauşescu în URSS, că „se cam sărise calul“ în conflictul cu sovieticii. Nu s-a produs nici un fel de ameliorare a relaţiilor, dar au încetat şedinţele închise de partid (prelucrările) din perioada Dej, în care „activul“ era informat despre polemicile din mişcarea comunistă şi despre abuzurile sovieticilor.

Prietenii cei mai buni ai lui Nicu au fost Zaza (Radu) Ioanid şi, o scurtă perioadă, prin clasa a XI-a, Florin Cleper, fiul unui cunoscut medic ftiziolog. În 1969, când eram în clasa a xi-a, Florin a fost ţinta unui ciudat caz de prigoană legat de un extemporal la limba română. Tema era opera poetică a lui Şt.O. Iosif, iar Florin o tratase ironic, în spiritul *Istoriei literaturii* a lui G. Călinescu, deci îl prezentase pe autor drept un poet minor. Profesoara de română, ea însăşi soţie de activist în CC, sesizase conducerea şcolii, obiectul incriminat a fost trimis către „organele superioare“. Am fost convocaţi urgent în sala de festivităţi şi directorul adjunct, profesorul de chimie Popa, ne-a citit un material venit din partea CC al UTC, semnat de prim-secretarul şi ministrul tineretului Ion Iliescu.

Ni se spunea că este necesar să luptăm pentru cultivarea marilor valori naţionale, că nu se poate îngădui denigrarea lor. Directorul şcolii, profesorul Bărbulescu (originar din Scorniceşti), era plecat în Bulgaria; aveam de-a face cu o înscenare ordinară. Tăceam cu toţii, împietriţi. Atunci s-a ridicat Nicu, a spus că el nu poate să participe la această porcărie şi a plecat trântind uşa. Şedinţa a fost suspendată, elevul Cleper a fost lăsat în pace, profesorul Popa n-a mai scos o vorbă, materialul „tovarăşului Iliescu“ a dispărut, sunt sigur, fără urmă…

Zaza s-a stins şi el din viaţă acum câţiva ani. La un moment, cred că prin clasa a VIII-a, s-a mutat la Liceul nr. 32 de pe bulevardul 1 Mai. Directoare era profesoara Anuţa Bughici, soţia ilegalistului Simion Bughici, fost ambasador la Moscova, succesorul Anei Pauker ca ministru de externe al RPR, numit de Ceauşescu, pentru scurt timp, ministru al industriei alimentare. Zaza locuia în casa familiei arhitectului Octav Doicescu, la colţul străzii Herăstrău cu actualul bulevard Mircea Eliade (pe-atunci Mihail Kalinin, după numele preşedintelui-marionetă al URSS în timpul lui Stalin). Vizavi, pe strada Herăstrău, locuiau, pe vremuri, generalul Mihai Burcă, soţia sa, Galia (fostă soră de caritate la spitalul Brigăzilor Internaţionale, bună prietenă a mamei mele), fiul lor, arhitectul Constantin (Ticu) Burcă, născut, ca şi sora mea, Vichi, în URSS, în 1941, în timpul războiului, în evacuare, şi fiicele lor, Victoria şi Tania. Tot pe Herăstrău locuia colonelul de Securitate Vasile Gheorghe. Fiica sa, Victoria, mi-a fost la un moment dat colegă de clasă la „24“. Puţin mai încolo era vila familiei Gaston Marin. Lângă ei, vila familiei Osman: sora lui Dej, Victoria, era căsătorită cu un ilegalist pe nume Hristache Osman, directorul itb.

Tiran generos cu favoriţii săi, Dej a aranjat ca familiile Gaston şi Osman să se mute în vile noi:

primii pe strada Tolstoi, la colţul cu Primăverii, ceilalţi pe Bulevardul Aviatorilor, vecini cu familia Borilă, care se mutase în clădirea devenită acum sediul pnl. Jackie Gaston a studiat biologia, s-a căsătorit cu Radu Osman (i se spunea Zambi), au emigrat apoi în Israel. A ajuns să emigreze chiar şi Gheorghe Gaston Marin, cel care a dirijat giganticul aparat al planificării în perioada Dej. Fiul cel mare al lui Gaston, Minu, născut în Franţa, a fost căsătorit cu Irina Cajal. Era fizician, cercetător la mit, a murit pe neaşteptate, victimă a unei grave boli infecţioase. Apucase să scrie prefaţa la un straniu volum de memorii al lui Gaston, o pledoarie stângace şi plină de omisiuni pentru presupusa înţelepciune a politicii de industrializare forţată din epoca Dej.

Alt prieten al lui Nicu, dar nu unul foarte apropiat, a fost Vladimir Doicaru, coleg cu noi la Liceul nr. 24. Într-o primă perioadă, Vladi locuia pe strada Teheran, vizavi de şcoală, pe diagonală. Tatăl său era generalul Nicolae Doicaru. Evident, noi habar n-aveam cine era acesta (şeful Direcţiei de Informaţii Externe, fost şef al regiunii de Securitate Constanţa în cea mai cruntă perioadă a terorii staliniste). În faţa casei lui Vladi se afla o gheretă cu un miliţian, ceea ce însemna că tatăl său era un personaj extrem de important. Când i-am întrebat pe ai mei cine este Doicaru, au dat din umeri. Nu auziseră de el, cum nu auziseră de Nicolschi. Structurile aparatului comunist erau extrem de bine separate.

Cât despre prietenii lui Nicu din afara şcolii, nu i-am cunoscut decât tangenţial. Pe Mădălin Voicu l-am întâlnit, cred, o singură dată în viaţă. Pe Serghei Mizil l-am văzut mai des, în anii facultăţii, dar nu ne-am vizitat şi nu-mi amintesc să fi stat vreodată în mod serios de vorbă. Nu ştiu dacă aş putea afirma că Stelian Moţiu s-a numărat printre prietenii lui Nicu. În mod cert, Nicu l-a respectat. Nu cred că a existat vreun alt activist al UASCR

pe care să-l fi tratat cu atâta deferenţă. Despre Stelian ar putea povesti multe Ion Cristoiu (adjunctul lui Moţiu până când a plecat la *Scânteia tineretului*), Ioan Buduca, Octavian Ştireanu, Cornel Nistorescu, Grigore Arbore, Dinu Flămând, m.n. Rusu, apoi cei veniţi ceva mai târziu la revistele *Viaţa studenţească* şi *Amfiteatru*: Radu Călin Cristea, Ioan T. Morar, Dan Pavel, Traian Ungureanu. Am vorbit mult despre acei ani cu bunul meu prieten, regretatul Radu G. Ţeposu. Am aflat că Stelian a fost trimis la „munca de jos“, ca redactor la *Informaţia Bucureştiului*, pentru că a aprobat publicarea poemelor protestatare ale Anei Blandiana, inclusiv *Cruciada copiilor*, în revista *Amfiteatru*. A fost înlocuit de Dinu Marin.

Iubirea cea mare a tânărului Nicu a fost Donca, fiica ideologului partidului, Paul Niculescu-Mizil. Mi-i amintesc pe Nicu şi pe Donca prin 1969, la reuniunile care aveau loc în clădirea sălii de sport a liceului nostru, la etajul întâi, lângă sala de festivităţi şi laboratorul de ştiinţe naturale. O staţie de amplificare transmitea cântecele epocii, Beatles, Animals, Bee Gees, Simon and Garfunkel, Sonny and Cher, Rolling Stones, Creedence Clearwater Revival. Nu începuseră încă acele sinistre campanii anticosmopolite, nu eram constrânşi să ascultăm muzica aprobată de aparatele ideologice.

Aveau loc reuniuni şi la Ateneul Tineretului, pe Aleea Alexandru. Îmi amintesc că dansam cu Nataşa Dumitrăchescu. Ştiam că tatăl ei, Constantin Dumitrăchescu, era diplomat, că lucrase în India, după care fusese trimis în Israel. Peste ani aveam să aflu că era colonel de Securitate şi că a fost unul dintre defectorii celebri ai acelei perioade. Am fost de câteva ori acasă la surorile Dumitrăchescu, Nataşa şi Tania. Locuiau aproape de Piaţa Romană, în clădirea Institutului Român pentru Relaţii cu Străinătatea, într-un apartament superb, cu multe obiecte de artă

indiene, albume şi alte *memorabilia*. Nataşa era mai mare cu un an, era colegă cu Sanda Gheorghiu (fiica Licăi, deci nepoata lui Dej). Sanda avea să se mărite cu Ionică Negrea, fiul generalului de Securitate Vasile Negrea, unul dintre cei mai duri anchetatori din anii ’50, adjunctul lui Drăghici la Ministerul de Interne, cel care a interogat-o pe Ana Pauker în februarie 1953, vecin pe strada Pictor Rosenthal cu fiorosul Florian Dănălache şi cu Nestor Ignat. Nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu surorile Nataşa şi Tania. Altă colegă de clasă a Nataşei, Amalia (Maia) Patilineţ, a murit în anii ’70, în urma unui avort, la Spitalul Elias. Tot în clasa lor era şi Nikos Zografos, alt copil de comunişti greci care studia la „24“.

În fiecare zi, Nicu se ducea s-o ia pe Donca, mai mică decât noi cu doi ani, de la Liceul I.L. Caragiale din Piaţa Dorobanţi. Toţi copiii Mizil, Irina şi Sandu Bârlădeanu, Gheorghe şi Ileana Preoteasa au fost elevi acolo. Nicu a fost foarte apropiat de fratele mai mic al Doncăi, Serghei, cel care a urmat apoi Institutul de Arte Plastice. Elena Ceauşescu nu privea cu ochi buni relaţia cu Donca. A făcut tot ce putea pentru a-i pune capăt. Se repeta scenariul din cazul Valentin–Iordana Borilă? Probabil că da. După un moment cumplit pentru Donca şi familia ei, cei doi tineri s-au despărţit definitiv. Donca a fost, poate, singura persoană care-i putea spune lui Nicu absolut orice, pe care o asculta şi de a cărei părere ţinea seama.

Mi-a povestit odată Stelian Moţiu cum, după ce-l conduseseră pe Nicu la aeroport, a rămas cu Donca la taclale. Donca i-a mărturisit că este conştientă cât de puţin respectat este Nicu de toţi acei trepăduşi din jur, că nu înţelege de ce se complace în acea companie. Paul Niculescu-Mizil a promis la un moment dat, în ianuarie 1990, că va vorbi despre relaţiile dintre familia sa şi familia Ceauşescu aşa cum au fost ele în realitate. Nu ştiu s-o fi făcut. Precum cei mai mulţi foşti lideri

comunişti, trebuie să fi dus cu el în mormânt taine, frustrări, spaime, reproşuri şi aversiuni nemărturisite. Cel mai important era să nu „întinezi“ imaginea partidului.

Dacă, în cazul Iordanei Borilă, Elena Ceauşescu avea rezerve legate de originea ei etnică, se spunea că ostilitatea faţă de Donca ar fi provenit din convingerea Elenei că era un copil înfiat, a cărei ereditate ar fi fost necunoscută. Nu ştiu care este adevărul, dar acestea erau zvonurile. Oricum, este limpede că funcţionau fobii „genetice“. Mizil era un loialist, un membru al cercului intim, un fidel al lui Ceauşescu încă de la începutul anilor ’60. Dar acest lucru nu era suficient pentru a calma aprehensiunile maladive ale Elenei. Ulterior, cuplul Ceauşescu a decis să se elimine din numele familiei Niculescu adaosul „Mizil“: li se părea că introduce un fel de nepermisă distincţie aristocratică. Politic, Mizil a fost de fapt emasculat din clipa în care a fost trimis să conducă Centrocoopul. Gloria ideologului se sfărâmase, era şi el acum doar unul dintre figuranţii fără voce şi fără şira spinării de la masa puterii absolute.

L-am întâlnit prima oară pe Nicu în septembrie 1958. El era în clasa I B, eu eram în clasa I A la Şcoala Medie Mixtă nr. 28 Dr. Petru Groza (primise acest nume în luna iunie a acelui an, ca parte a „eternizării memoriei“ celui mai influent „tovarăş de drum“ al comuniştilor din România). Între colegii şi colegele sale se aflau Lena Răutu, Ioana Pintilie (fiica lui Pantiuşa şi a Anei Toma), Dan Năstase (l-am revăzut în 1994, era şeful Protocolului la Cotroceni, când am mers să fac un interviu cu Ion Iliescu pentru cartea mea despre comunismul românesc), cred că şi câţiva fii de înalţi ofiţeri de Securitate. În clasa mea erau Vasea Borilă (fiul lui Petre şi al Ecaterinei, fratele Iordanei, viitoarea soţie a lui Valentin Ceauşescu), Ghiţă Goldberger (tatăl său, militant din clandestinitate, era director adjunct la Institutul de

Istorie a Partidului), Svetlana Şchiopu (fiica lui Bucur şi a Ursulei Şchiopu), Andrei Manoliu (fiul directorului de la Spitalul Elias), Vova Văleanu (băiatul lui Jean şi Valea Văleanu), Florica Jebeleanu.

Propun aici un exerciţiu de psihobiografie, o incursiune în ceea ce mi se pare a fi fost universul spiritual şi sufletesc al celui care, la un moment dat, a ajuns al treilea om ca putere în România, după Nicolae şi Elena Ceauşescu. Dar şi o introspecţie, o căutare de sine, o tentativă de a vedea cine eram eu atunci, cum au mers drumurile noastre în direcţii atât de diferite. Înconjurat de activişti fără şira spinării, care de fapt îl detestau, dar depindeau de el şi pe care, la rândul său, el îi dispreţuia, Nicu Ceauşescu nu a reuşit de fapt să-şi întemeieze, precum tatăl său în anii ’50, o bază în aparat. Poate că, de fapt, ceea ce i-a lipsit a fost fanatismul, convingerea că are Istoria de partea sa, atracţia morbidă pentru putere. O savura, neîndoios, dar nu credea cu adevărat că o posedă. În unicul său interviu de după prăbuşire, recunoştea falimentul utopiei comuniste. Se îmbăta cu whisky, nu cu tezele lui Marx şi Lenin.

Anul 1958 inaugura prăbuşirea politică a tatălui meu. Anchetat sub acuzaţia de fracţionism, fostul veteran şi mare mutilat al Războiului Civil din Spania, directorul adjunct al Editurii Politice, şeful Catedrei de socialism ştiinţific a Universităţii C.I. Parhon din Bucureşti era exclus din PMR în februarie 1960 într-o şedinţă desfăşurată la editura unde lucrase începând din 1948. Din momentul declanşării anchetei (condusă de vicepreşedintele Comisiei Controlului de Partid, generalul de Securitate János Vincze, cunoscut şi ca Ion Vinţe), tatăl meu a fost tratat ca un paria de foştii camarazi. Cu foarte puţine excepţii despre care am vorbit deja (familia Văleanu, familia Francisc şi Aurelia Mihai, farmacista Sanda Sauvard, Carol Neumann, într-o oarecare măsură Petre Năvodaru

şi, fireşte, rudele apropiate), nimeni n-a mai venit la noi în casă.

Sora mea Rodica era bună prietenă cu Gabi Gavriliuc, fiica lui Mihai Gavriliuc, membru al CC, adjunctul lui Drăghici la MAI şi şeful DIE (înaintea lui Nicolae Doicaru). Mergeam împreună cu ea la Gabi acasă, pe strada Muzeul Zambaccian, iar generalul Gavriliuc ni se părea afabil. În 1960 era el însuşi exclus din PMR sub acuzaţia că îşi tăinuise legăturile din juneţe cu Frăţiile de Cruce. Fusese unul dintre devotaţii membri ai înfiorătoarei Comisii a Controlului de Partid, acum căzuse el însuşi victimă Marelui Mecanism. A fi exclus din partid echivala cu o excomunicare. Simplul „bună ziua“ adresat unui exclus implica un mare risc.

Spun asta pentru că în perioada 1963–1964, când tatăl meu era încă exclus din partid, Nicu a venit de câteva ori la mine, a stat la prânz, a mâncat omletă gătită de bunica. Este greu de crezut că nu se ştia acasă unde merge, cu cine se vede, cu cine se plimbă. Tatăl meu m-a chemat într-o seară şi, pe un ton cât se poate de calm, mi-a spus: „Ar fi preferabil să te întâlneşti cu Nicu Ceauşescu în altă parte, nu la noi acasă. Sunt cărţi şi reviste de tot felul aici, cine ştie ce va povesti el acasă.“ Am înţeles, m-am conformat, Nicu nu a mai trecut pe la noi. Am mers însă eu cu el la ştrand, prin parcuri, cu bicicletele la Băneasa, conversând despre tot ce-i putea interesa pe doi adolescenţi de 13 ani. Îmi povestea despre filmele occidentale pe care le vedea la studioul Sahia, inclusiv *West Side Story*, unul din filmele sale favorite.

Eram cu toţii, nu numai Nicu şi cu mine, înnebuniţi să mergem cu bicicleta. Mărcile de biciclete erau indicatori de statut. Copiii de ştabi aveau biciclete Peugeot, Oscar Egg şi Condor, cumpărate de la Gospodăria de Partid, de unde achiziţionau de asemenea, pe preţuri de nimic,

haine, încălţăminte şi câte altele. Restul copiilor, dacă aveau noroc şi părinţii aveau ceva bani, nu puteau spera decât la o bicicletă Dinamo „Made in ddr“. Mulţi colegi de la „28“ şi „24“ nici măcar nu aveau bicicletă. Ar mai fi de povestit despre deschiderea Patinoarului Floreasca şi etalarea patinelor străine de către odraslele nomenclaturii. Veneau acolo copiii Licăi Gheorghiu, Sanda, Ghiţă şi Mândra. Veneau Maia Patilineţ, obezul Florin Dănălache, Zoia Ceauşescu, cred că şi Bebe Gaston (Ileana Marin), fiica bossului de la Planificare.

Altminteri un copil sfios, rezervat, cu explozii imprevizibile de nervozitate agresivă, Nicu era fericit pe bicicletă. Bântuia cartierul în lung şi-n lat. La vremea respectivă (şi mulţi ani după aceea) avea obiceiul să-şi sugă degetul. Mai târziu, lacheii care-l linguşeau cu neruşinare, aparatcichii UTC-ului, îl porecliseră „degetarianul“. Unul dintre efecte a fost deformarea danturii, o împingere în faţă a dinţilor de pe maxilarul superior. Am avut ocazia să citesc, în perioada lucrului la *Raportul final*, documente semnate de şeful Sectorului Special, grupul select de medici ai protipendadei, doctorul Vsevolod Bilyk, legate de călătoriile lui Nicu, prin 1961–1962, pentru tratament dentar în Elveţia. Mergea acolo împreună cu mama sa, de care a fost întotdeauna extrem de legat.

Cum a luat fiinţă Liceul nr. 24? În primăvara anului 1963, părinţii mei, ca şi ai altor colegi din zonă, au fost convocaţi la directorul Liceului nr. 28 pentru a li se solicita să-şi transfere copiii la noua şcoală din cartier. Aşa am ajuns acolo, pe strada Grădina Bordei, între Sala Floreasca şi sediul din acei ani al Televiziunii. Sunt varii ipoteze despre decizia de construire a acestui liceu. Cred că era vorba de dorinţa lui Gheorghiu-Dej de a-i aduce cât mai aproape pe nepoţii săi, practic înfiaţi. Mai mult, transferul a coincis cu schimbarea numelor lor de familie în Gheorghiu din Popescu, pentru că

tatăl lor, Marcel Popescu, fostul ministru al comerţului exterior, între timp divorţase de Lica şi fusese mazilit.

Pe 19 martie 1965, când eram în clasa a şaptea, a încetat din viaţă „cel mai iubit fiu al partidului, al clasei muncitoare, al întregului popor“. E vorba, fireşte, de Gheorghiu-Dej. Necrologul a fost redactat de Leonte Răutu. Cu puţin timp înainte murise G. Călinescu. Ne-au dus cu şcoala să aducem „ultimul omagiu“ celui venerat drept „scumpul tovarăş Dej“ în poemele pe care trebuia să le învăţăm pe dinafară. Am trecut şi eu, împreună cu Nicu, pe lângă catafalc. Pe mine m-a apucat un fel de râs isteric. Nicu m-a tras de mânecă şi mi-a spus: „Calmează-te, altfel o păţim amândoi.“ Ceauşescu era marele maestru de ceremonii al funeraliilor, împreună cu Maurer, Apostol, Bodnăraş şi Chivu Stoica. Peste câteva zile, dispărea din clase portretul lui Dej, era înlocuit cu stema RPR.

În acea perioadă ne-am împrietenit, Florica, Zaza Ioanid şi cu mine, cu sora lui Nicu, mai mare ca noi cu doi ani, Zoia. Ne plimbam pe străzi, mergeam în curte la Zaza, fumam în ceea ce numeam „cazemata“. Vorbeam despre filme, despre romane, despre pictură, despre poezie, despre muzică. Zoia ne-a spus că va muri tânără. Personajul ei favorit era prinţul Mîşkin din *Idiotul* lui Dostoievski. De la Zoia am auzit prima oară numele lui Salvatore Adamo. La vremea aceea, scriitorii ei preferaţi din literatura română erau Ion Barbu, Lucian Blaga şi Ion Vinea. Când a murit mama Floricăi şi a lui Tudor, pictoriţa Florica Cordescu, am mers, cu Zaza şi cu Zoia, la înmormântare, la cimitirul Bellu. Era prima oară, cred, când Zoia mergea cu tramvaiul.

Pe Nicu, această relaţie a Zoiei cu Florica, Zaza şi cu mine îl scotea din minţi. Fratele şi sora sa l-au tratat întotdeauna cu condescendenţă, i-au întărit un complex de inferioritate care îl va mistui

toată viaţa. Valentin şi Zoia au apucat şi timpurile când tatăl lor abia urca în ierarhie, iar mama lor era doar instructoare la Secţia Internaţională a CC, condusă de Ghizela Vass. Nu aveau sentimentul că totul li se cuvine şi că totul le este permis, precum mezinul familiei. Oricât ar părea de ciudat, viitorul lider al organizaţiei comuniste de tineret a României, cel care va raporta secretarului general bucuria de a îndeplini „măreţele obiective“ era, ca elev, complet apatic, chiar flegmatic din punctul de vedere al militantismului revoluţionar. Altele erau preocupările, nevrozele şi pasiunile sale. De fapt, mă întreb dacă a devenit membru UTC în acea perioadă ori a fost pur şi simplu „cooptat“, odată intrat la facultate, *ipso facto*, ca membru al UASR.

În autobiografia sa a scris ulterior că a fost adjunct de secretar UTC pe clasă. Poate. Până în 1969, UTC-ul era de fapt ca şi inexistent în şcoli. Şedinţele aveau loc o dată la trei luni şi nu durau mai mult de jumătate de oră. După august 1968 însă, Ceauşescu a ţinut să resusciteze vigilenţa şi să reintroducă metodele de îndoctrinare din trecut. Ion Iliescu l-a servit cu zel în acest sens, ca prim-secretar al CC al UTC şi ministru al tineretului. În primăvara anului 1969 au fost adoptate deciziile de „intensificare a muncii în rândurile tineretului“, ceea ce a dus la obligativitatea şedinţelor lunare, a informărilor politice etc. Chiar şi în aceste condiţii, nu mi-l amintesc pe Nicu prezent în nici un fel.

Sunt unele episoade din adolescenţă care readuc în memorie destine şi întâmplări revelatoare. Liliana Drăgan a fost colega noastră până în clasa a IX-a. Stătea pe Iuliu Tetrat colţ cu Jean Texier, străzi cu nume de aviatori morţi în Primul Război Mondial, vizavi de mine. Tatăl ei, tipograf de meserie, îl cunoştea pe tatăl meu. Cea mai bună prietenă a Lilianei, care locuia la câteva case distanţă, spre Piaţa Dorobanţi, a fost, ani la rând, Jacqueline (Jackie) Filip, fiica lui Gheorghe (Georges) Filip, unul dintre conducătorii maquis-

ului din zona Sud în Rezistenţa Franceză, ulterior consilier pe probleme economice la Consiliul de Miniştri. Cel puţin egal ca merite cu un Gheorghe Gaston Marin sau un Mihail Florescu, absolvent de politehnică în Franţa, Filip a fost ţinut pe poziţii secundare, probabil chiar cu „ajutorul“ deloc binevoitor al acestor doi „amici“. Nu era unul dintre favoriţii lui Gheorghiu-Dej, precum Gaston, şeful de cabinet al liderului comunist la Ministerul Comunicaţiilor în primii ani de după 23 august 1944. Mama lui Jackie şi a fratelui ei, Claude, Annie, era franţuzoaică, la fel ca Bobbie Gaston, ca Nellie Florescu, ca Betka Vasilichi, ca mătuşa lui Radu Stern şi a lui Andrei Manoliu, Mimi Schwimmer, văduva doctorului Schwimmer, care lucrase în spitalul Brigăzilor Internaţionale cu mama mea. Jackie a fost colegă la Petru Groza cu Tudor Jebeleanu. Familia Filip a plecat devreme din România, prin 1967. Veneau adeseori pe la noi, erau extrem de scârbiţi de tot ce se întâmpla.

Tot pe Iuliu Tetrat locuia şi familia Banyai. Ilegalist faimos, fost rector la Universitatea Bolyai din Cluj, istoric oficial căzut într-o relativă dizgraţie, Ladislau Banyai fusese la un moment dat ministru adjunct al învăţământului. Îl vedeam des pe stradă pe Peter, fiul său. La un moment dat, împreună cu o prietenă, Donca Vianu, mergeam pe la el să ascultăm jazz. Cu Alexei, fiul lui Mihail Florescu (ani buni ministru al chimiei, fost luptător în Rezistenţa Fanceză), am rămas prieten până la moartea lui, în octombrie 2012. Mi-a înlesnit accesul la fabuloasa bibliotecă de istorie, filozofie şi sociologie a tatălui său. Fără cărţile împrumutate de la Alexei nu cred că mi-aş fi putut scrie teza de doctorat. Tot el m-a ajutat, în iunie 1990, să intru la Spitalul de Urgenţă ca să-l văd pe Marian Munteanu. Om de mare onestitate, Alexei a trecut de partea forţelor antitotalitare, a fost unul dintre psihologii care i-au ajutat pe greviştii foamei din Piaţa Universităţii în iunie 1990.

Revin la Liliana, o fată de o debordantă, contagioasă spontaneitate, cu un umor într-adevăr irezistibil: în clasa a VIII-a, plictisită de aerele aristocratice ale prinţişorului Nicu Ceauşescu, a profitat de un moment de neatenţie al acestuia şi i-a strecurat în sandviciul adus de acasă, copios garnisit cu trufandale, un gândac (era perioada în care citeam *Metamorfoza* lui Kafka). Râdeam cu toţii în hohote, Nicu era furibund. Nu era vorba doar de dezgust, ci de faptul că fusese luat public în zeflemea, că fusese umilit. Tocmai el, cel care trăgea de păr fetele pe coridoare, cel care îşi permitea să înjure fără jenă pe cine avea chef, să fie ţinta unei asemenea supreme băşcălii! Nu s-a răzbunat, n-a făcut caz, de fapt ţinea la Liliana. Ea s-a mutat apoi la Liceul Caragiale. Ne vedeam în continuare des. S-a căsătorit cu Petrică Iordache, care făcea Conservatorul şi cânta într-o formaţie rock (cred că în Sfinx). Petrică a rămas în Germania, Liliana a reuşit, după o lungă aşteptare, să plece şi ea, în ’73 sau ’74.

Povestea asta cu sandviciurile, hachiţele şi bizareriile lui Nicu îmi aduce aminte de prietenul meu Radu Stern, coleg de clasă cu o memorie fabuloasă, care ţine minte unele detalii de tot hazul. Radu a studiat istoria artelor, a scris o lucrare de licenţă cu tema „Avangarda şi conştiinţa critică“, s-a căsătorit cu pianista Wanda Brauner şi au plecat amândoi în Elveţia la sfârşitul anilor ’70. A făcut doctoratul acolo, a predat estetică, este directorul programelor educaţionale la Musée de l’Elysée din Lausanne. A scris studii şi cărţi remarcabile, printre care *Against Fashion*, apărută la mit Press. Este organizatorul expoziţiei din 2011, de imens succes, de la Amsterdam despre artiştii evrei ai avangardei din România şi autorul superbului ei catalog.

Când am fost duşi cu şcoala, în septembrie 1968, la IAS Jegălia ca să depănuşăm porumb – în locul armatei, mobilizată la frontieră, aşteptând

mereu venirea unui inamic de fapt inexistent, pentru că sovieticilor puţin le păsa de Ceauşescu şi gesticulaţiile sale –, Nicu nu a fost prezent decât cel mult două zile. Ipoteza că sovieticii se pregăteau să atace România în august-septembrie 1968 nu este coroborată de informaţiile oferite de cei mai importanţi cercetători ai istoriei blocului sovietic, precum Mark Kramer, directorul Cold War Project la Harvard. În 1968, după discursul sfidător din Piaţa Palatului, rostit de la balconul Comitetului Central, eveniment neîndoios important, riscant şi spectaculos, când a vorbit cu indignare despre „un moment ruşinos din istoria socialismului“, Nicolae Ceauşescu a mers la Braşov şi a dat asigurări publice sovieticilor că relaţiile rămân cordiale. Intervenţia în Cehoslovacia a fost motivată fundamental de teama liderilor neostalinişti din Pactul de la Varşovia că reformele intrate în istorie sub numele de Primăvara de la Praga, deci aspiraţia către „socialismul cu chip uman“, puteau duce la constituirea unui model alternativ al socialismului, diferit de cel dictatorial-leninist, de ceea ce se numea *Panzerkommunismus*.

Nimic din ce întreprindea Ceauşescu nu justifica aprehensiuni similare. Tema centrală a discursurilor sale era „întărirea rolului conducător al partidului“, pe care ideologii oficiali, inclusiv Niculescu-Mizil şi Iliescu, o prezentau drept o „legitate“. Nici urmă de vreo desfiinţare a cenzurii în România, precum în Cehoslovacia, nici vorbă de asociaţii independente, precum cluburile KAN şi K-231. În conducerea partidului continuau să troneze dinozauri stalinişti – Emil Bodnăraş, Leonte Răutu, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol. „Junii turci“ promovaţi de Ceauşescu, activiştii Ilie Verdeţ, Virgil Trofin ori Vasile Patilineţ, erau departe de a nutri poziţii similare cu cele ale lui Dubček. Chiar premierul Maurer, probabil cel mai deschis dintre conducătorii din epocă, nu părea

deloc atras de diminuarea controlului de partid asupra vieţii culturale. Scriitorii români nu concepuseră un „Manifest al celor două mii de cuvinte“, precum Ludvik Vaculik la Praga. Fiind vorba de un sistem ideocratic, această obsesie a monopolului politic exercitat de PCR nu era doar o formulare ritualică.

Revenind la perioada în care făceam „practică agricolă“, îmi amintesc că Nicu a venit la IAS cu Mercedesul, cu şofer şi însoţitor (securist), a stat puţin cu noi, a fumat, a băut bere şi must, s-a uitat pe pereţii dormitorului (de fapt o magazie improvizată ca loc de culcare pentru vreo cincizeci de elevi, cu saltele de paie), a trecut în fugă prin sala de şedinţe şi a observat că pe perete se aflau pozele membrilor Prezidiului Permanent de dinainte de debarcarea lui Alexandru Drăghici, deci de dinainte de Plenara din aprilie 1968. Îmi amintesc cum a exclamat: „Ăştia încă n-au aflat aici că s-a terminat cu Drăghici!“ Într-adevăr, sărmanul director al IAS-ului, Mitrică, cred că Gheorghe, cel care bântuia peste tarlale cu un zim delabrat, memento ridicol al erei staliniste, încă nu aflase…

Ceauşescu îl terminase politic pe Drăghici după ce fuseseră extrem de legaţi în atâtea intrigi din anii ’50 şi ’60. De fapt, ei erau „băieţii“ lui Dej, care, asemenea unui dresor de animale sălbatice, îi asmuţea, amuzându-se, pe unul împotriva celuilalt. La şedinţele Biroului Politic din martie 1956, după Congresul xx al PCUS, când Hruşciov denunţase cultul personalităţii lui Stalin, Ceauşescu a pozat în reformator, chiar, într-un fel, în destalinizator (era perioada în care Nicolae şi Elena Ceauşescu se vizitau des cu Iosif şi Liuba Chişinevschi). L-a criticat pe Drăghici pentru că a sustras Securitatea de sub controlul organelor de partid, pentru că a transformat-o într-un fel de „cal nărăvaş“, pentru că nu se considera răspunzător decât în faţa lui Dej. Ulterior, dojenit probabil de primul secretar, a

dat înapoi, şi-a moderat criticile şi a devenit inchizitorul oricărei urme de erezie în partid.

Nicu a crescut în acea atmosferă a secretelor şoptite la masă, când Nicolae îi povestea Elenei despre ultimele epurări, despre noile planuri ale lui Gheorghiu-Dej de a elimina orice formă de „deviaţionism“. Tatăl său îl îndemna să citească din „clasicii marxism-leninismului“. Cred că i se apleca, dar o făcea, ori simula că o face. În ultimul an de liceu a început să participe la un anemic cerc de „ştiinţe sociale“, unde eu am vorbit despre marxiştii vag eretici Ernst Fischer (apăruse *Necesitatea artei*) şi Roger Garaudy (se traduseseră în româneşte *Marxismul secolului XX* şi *Un realism fără ţărmuri*), iar el a prezentat un referat pe teme de economie politică, poticnindu-se îngrozitor, textul era evident scris de altcineva. O făcea de dragul tatălui, ori din cauză că nu îndrăznea să iasă din cuvântul său? În copilărie fusese victima acceselor de furie ale lui Nicolae Ceauşescu, care nu ezită să-l bată (informaţie pe care o deţin din cel puţin două surse). Chiar şi când ajunsese ministrul tineretului, când suna telefonul şi vorbea cu tatăl său se ridica în picioare (iarăşi o informaţie verificată, primită din mai multe surse).

Cum devine fiul unui autocrat comunist versiunea contemporană a lui Caligula? Ce legătură există între adolescenţă, poate chiar copilăria timpurie, şi momentul în care ajunge aproape de puterea absolută? Cum, când şi prin ce canale îmbrăţişează el himerele de care se serveşte regimul? Intrarea la facultate, în 1970, a însemnat o recompunere de profil politic pentru Nicu Ceauşescu. Băiatul hiper-răsfăţat şi puţin isteroid din şcoală era acum pregătit să devină un activist devotat, un exemplar promotor al „normelor eticii şi echităţii socialiste“ (aplicate întotdeauna altora).

Ca elev, Nicu nu era un rebel, ci mai degrabă un puber imprevizibil, inhibat şi complexat. Odată

ieşit din adăpostul liceal, în care îşi putea îngădui „distracţiile“ descrise mai sus, impermeabil la priviri critice, Nicu păşea în lume. Încetau, măcar aparent, furorile adolescentine. Se punea capăt vechilor amiciţii, începeau „prieteniile“ cu politrucii recrutaţi pe bază de dosar, servilism şi devotament necondiţionat. În anul doi de facultate, Nicu era de-acum vicepreşedinte al Consiliului Asociaţiei Studenţilor pe Universitatea din Bucureşti. În anul trei era propus pentru poziţia de vicepreşedinte pe Centrul Universitar Bucureşti. Preşedinte era Ion Sasu, asistent la Facultatea de Filozofie, ulterior director al Centrului de Cercetări pentru Tineret şi, un timp, şef de cabinet al Elenei Ceauşescu. După 1990, Sasu a fost unul dintre liderii Partidului Socialist al Muncii, împreună cu un alt favorit al lui Nicu, Tudor Mohora.

Era perioada în care urca vertiginos în aparatul UASR Ion Traian Ştefănescu, asistent la Facultatea de Drept, un activist inteligent, cinic şi extrem de arogant. Arivist perfect şi oportunist desăvârşit, Traian Ştefănescu l-a cultivat pe Nicu cu asiduitate. Împreună au ticluit schimbarea numelui organizaţiei din UASR în UASCR. Revista *Universitas* devenea *Universitatea comunistă*. Marţian Dan, omul lui Iliescu, era eliminat din fruntea UTC, rămânea simplu lector de socialism la Facultatea de Istorie, în locul său ajungea omul lui Nicu, Traian Ştefănescu.

Se forma un grup de presiune susţinut direct de către cel care apărea tot mai insistent propulsat pe o direcţie ascendentă în partid. Conducerea UASCR îi revenea lui Constantin Boştină, ulterior şef al Cancelariei CC al PCR, unul dintre oamenii de mare încredere ai cuplului dictatorial. Alt activist important direct legat de Nicu era Pantelimon Găvănescu. Pe el îl va înlocui Nicu în 1983, în funcţia de ministru al tineretului. La conferinţa pe universitate din primăvara anului

1973, o singură persoană a votat împotriva propunerii ca Nicu să devină vicepreşedinte pe Centrul Universitar şi, mai departe, pe ţară. Era fosta sa colegă de clasă Nadia Badrus, studentă la Sociologie.

A fost acuzată de către Vasile Bontaş (asistent la Matematică şi unul dintre ştabii UASCR) că şi-a încălcat mandatul dat de colegii care o votaseră ca delegată. Altfel spus, ca reprezentantă a anului nostru de la Filozofie-Sociologie, ea ar fi trebuit să-l voteze pe Nicu. Nadia şi-a justificat poziţia spunând că îl cunoaşte pe Nicu din liceu, că nu-l consideră suficient de matur pentru o asemenea funcţie. S-a cerut excluderea ei din ASC, ceea ce implica automat exmatricularea. Când Gheorghe Badrus, ambasador la Moscova, tatăl ei adoptiv, fost adjunct al lui Iliescu la Secţia de Propagandă, s-a întâlnit cu Traian Ştefănescu, acesta i-a spus că este vorba de „cel mic“ şi că nu e nimic de făcut. În fine, Nadia a fost primită de Ion Sasu, care a arătat un fel de „omenie“, ea recunoscând că nu ştia de fapt ce face, că a comis un gest iraţional votând cum a votat. Incidentul a fost închis, dar Nadia a rămas marcată pe viaţă de acele clipe de teroare. Povestesc acest episod pentru a lumina profilul psihologic al lui Nicu: orgoliul hipertrofiat, dorinţa de revanşă, ostilitatea în raport cu oricine se îndoia de vocaţia sa de conducător. Ajunsese să creadă în aceste ficţiuni glorificatoare. Minciuna sistemului cotropise şi subjugase universul său sufletesc. Delirul ideologic era omniprezent, infesta întregul spaţiu social şi spiritual.

Ne-am reîntâlnit de câteva ori în anii facultăţii. Când, în *Viaţa studenţească* (condusă de poetul stalinist Niculae Stoian), a apărut, prin 1973, un articolaş anonim în care se denunţa „debandada anarhică“ de la o şedinţă ASC a anului ii de la Filozofie, inclusiv referatul ţinut de studentul George Purdea (cel care avea să-l traducă pe Karl

Jaspers în colecţia „Idei contemporane“ a Editurii Politice), a urmat o mini-furtună. Erau blamaţi în acel text drept gură-cască doi vicepreşedinţi ai consiliului pe facultate, Gheorghe Pişcoci şi cu mine. Trebuie spus că funcţiile noastre nu erau de nomenclatură, fuseserăm aleşi chiar de colegii noştri. L-am văzut pe Nicu la un simpozion la Facultatea de Istorie, el fiind de-acum vicepreşedinte pe Centrul Universitar Bucureşti, i-am povestit situaţia aberantă de la şedinţa ASC. Lucrurile s-au calmat fără urmări.

Erau doi fraţi Pişcoci: cel mare, Mihai, ţinea seminarul de socialism ştiinţific al profesorului Vasile Nichita, era de fapt interesat de Croce, eventual şi de Gramsci. Cel mic, Gheorghe, venise, cred, din producţie, oricum era membru de partid când a intrat în facultate. Eram în relaţii foarte bune. Peste ani, Monica Lovinescu mi-a scris ca să mă întrebe ce este cu acest Pişcoci (devenit Pişcoci-Dănescu, după numele soţiei sale), care o abordase cu tot felul de mizerii împotriva lui Vlad Georgescu şi a mea. Ajunsese prin 1986 la Paris, unde deschisese (cu ce bani oare?) o librărie specializată în lucrări de extrema dreaptă şi stângă, inclusiv ale negaţioniştilor Holocaustului, gen Faurisson şi Garaudy. Cel care în ţară se specializase în opera metafizică a lui Lucian Blaga a virat după plecarea sa în Occident într-o direcţie foarte ciudată, ca să mă exprim eufemistic.

Când, în 1973, profesorul Radu Florian a refuzat să fie îndrumătorul ştiinţific al lucrării mele pentru sesiunea naţională a cercurilor ştiinţifice studenţeşti care urma să aibă loc la Cluj, „Noua stângă între utopie şi disperare“, Mihai Pişcoci l-a înlocuit (nu puteai prezenta o lucrare dacă nu aveai un îndrumător ştiinţific oficial, aşa era regulamentul). Nu ştiu motivele gestului lui Florian, dar deschiderea lui Pişcoci a dus de fapt la primul meu articol apărut în *Revista de filozofie*

(eram student în anul patru). Din ce mi s-a spus, obţinusem premiul I, dar reprezentanta partidului, nefasta Olivia Clătici, m-a retrogradat la premiul III. Premiul I l-a primit un student la Sociologie din Iaşi, ginerele lui Miu Dobrescu. N-am avut probleme, lucrarea lui era foarte bună din câte ţin minte. Redactorul-şef al *Revistei de filozofie* mi-a cerut textul pentru publicare. Începea astfel o lungă colaborare cu acea revistă şi o relaţie de bună comunicare intelectuală cu esteticianul Mihai Ciurdariu, specialist în Eminescu, redactorul-şef adjunct. Pe Mihai Pişcoci l-am revăzut o singură dată, în martie 1990, în timpul primei mele vizite în ţară de la plecarea din 1981. Era preşedintele unei Ligi Republicane Antimonarhiste.

Odată, era prin 1972, a venit Vasile Bontaş (asistentul la Matematică deja pomenit, ulterior ajuns secretar al CC al UTC) la noi, la Filozofie, să mă cheme la etajul întâi: „Doreşte cineva să vă vadă.“ Era Nicu, vicepreşedintele consiliului pe universitate. Am intrat şi m-a luat direct: „Ştiu că maică-ta lucrează la Sanepid. Am nevoie de ajutor.“ „Despre ce e vorba?“ l-am întrebat. „Pregătim balul de Revelion şi avem nevoie de o aprobare de la Sanepidul capitalei ca să putem folosi sala de la cantina Grozăveşti.“ Am rămas perplex: iată-mă în faţa unuia dintre cei mai puternici oameni din România, rugat să intervin pe lângă maică-mea, care era şefa secţiei de igienă şcolară la ceea ce se numea Inspectoratul Sanitar al Capitalei! I-am spus că mama era plecată în Bulgaria la o conferinţă ştiinţifică, dar pot vorbi chiar cu directorul Sanepidului, doctorul Andrei Kelemen. Am făcut-o imediat, i-am spus că este rugămintea lui Nicu Ceauşescu; totul s-a rezolvat într-o secundă.

L-am întrebat atunci pe Nicu de ce a ajuns să apeleze la mine când el poate să intervină direct oriunde şi lucrurile se rezolvă instantaneu. Mi-a răspuns: „Nu pot suna toată ziua în toate părţile

spunând cine sunt.“ I-am replicat atunci că ar fi bine să-şi oprească ascensiunea politică la acel nivel unde poate face lucruri cât de cât benefice. S-a uitat lung la mine şi mi-a răspuns: „Ai dreptate, asta i-au făcut şi soră-mii.“ Cine erau cei care „i-au făcut-o“? Evident, părinţii săi, care îl pregăteau pentru o carieră pe care, probabil, nu şi-a dorit-o, dar pe care a acceptat-o fără urmă de rezistenţă. Ale cărei efecte mai întâi le-a savurat, pentru ca apoi să plătească pentru ele. Exact opusul situaţiei lui Jean Maurer, al cărui părinte i-a spus cât se poate de clar că nu are ce căuta în structurile politice.

Nu toţi demnitarii comunişti erau nişte troglodiţi. Nu toţi purtau ochelari de cal ideologici, cei mai mulţi erau însă nişte oportunişti venali. Cum se poate explica altfel adeziunea aparent pasională a unor Gheorghe (Gogu) Rădulescu, Dumitru Popescu sau Ştefan Andrei la un sistem evident barbar? Intelectual marxist de modă veche, Ion Gheorghe Maurer nu a fost niciodată un om al aparatului. Activiştii îl stimau, ori pretindeau că îl stimează, dar simţeau imediat că face parte din alt regn. Gândeau diferit, vorbeau diferit, aş spune chiar că respirau diferit. Priviţi jurnalele de film din epocă şi veţi vedea că până şi modul de a aplauda al lui Maurer diferea de acela al tovarăşilor de Comitet Executiv. Despre ce ideologie să discuţi cu Bobu, Postelnicu, Dăscălescu sau Lina Ciobanu? Chiar un Verdeţ sau un Pană nu puteau ieşi din corsetul sufocantei limbi de lemn. Pierdut în aburii unui alcoolism somnambulic, un Gogu Rădulescu renunţase de multă vreme să-şi mai amintească de propria demnitate.

M-am întrebat adeseori ce-a căutat Maurer, în anii clandestinităţii, în Partidul Comunist din România? Ce putea avea comun distinsul avocat cu proletarii fanatici gen Dej, Moghioroş şi Apostol ori cu croitoresele de provincie gen

Ghizela Vass sau Marta Cziko, cea care avea să devină atotputernica soţie a lui Alexandru Drăghici? Cum a putut nu numai tolera, dar şi încuraja egocentrismul vindicativ şi antiintelectualismul visceral al lui Gheorghiu-Dej?

Bun cozeur, caustic, cultivat, hedonist, Maurer se bucura de plăcerile vieţii. Murea de plictiseală la plenare, căsca ostentativ, adormea cât mai vizibil cu putinţă. Fratele lui, doctorul Maurer, care a lucrat cu mătuşa mea Nema la sectorul special vreo doi ani şi avea o gură foarte slobodă, îl cita tot timpul cu această frază cinică: „Aşa cum spune Jean, fratele meu: mama franţuzoaică, tatăl german, dar eu sunt român get-beget.“ Nu frecventa cercurile din nomenclatură, prefera compania lui Ion Ţiriac. Fiul său, Jean, fugit în Germania în ianuarie 1989, povestea într-un interviu din 2005 că tatăl său avea o colecţie de 32 de puşti de vânătoare, dintre care una era primită de la regina Angliei, alta de la Sadoveanu. Pentru Maurer, cea mai mare bucurie era să bea un pahar de Courvoisier când se întorcea victorios de la vânătoare. Vânătoarea, tenisul şi puterea, acestea au fost patimile levantinului personaj.

Din câte ştiu, când s-a pus problema ca Gheorghe Apostol să-l contacteze pe Maurer pentru a semna „Scrisoarea celor şase“ din martie 1989, Alexandru Bârlădeanu s-a opus categoric. Cu ironia care-l caracteriza, a spus: „Ştiu dinainte că Maurer nu va avea curajul s-o semneze. Dar, dacă prin absurd ar semna-o, eu îmi retrag semnătura, pentru că pe Ceauşescu i-l datorăm lui Maurer.“ Într-adevăr, cum să renunţe jovialul, arogantul Maurer la puştile şi coniacul lui Courvoisier solidarizându-se cu cine ştie ce gest protestatar? În plus, Bârlădeanu nu uitase cum Maurer, care îi datora enorm lui Dej, a declarat imediat după moartea marelui său prieten că el personal „nu-i va mai răspunde la telefon Licăi Gheorghiu“.

Când unchiul meu a fost sancţionat în 1959, Maurer s-a întâlnit pe stradă cu Cristina Luca. Se cunoşteau bine de la Conferinţa de Pace de la Paris din 1946 (unde el era lângă Dej, ca membru al delegaţiei române, iar ea, fosta luptătoare în Rezistenţa Franceză, era corespondentă a *Scânteii*), se mai văzuseră între timp. Maurer fusese el însuşi debarcat de Ana Pauker, lucrase ca director al Institutului de Cercetări Juridice, revenise în conducere după 1957. În stilul său sardonic, a întrebat-o: „Ce s-a întâmplat cu soţul tău, a fluierat în biserică?“

Ceea ce i-a lipsit lui Maurer a fost *l'esprit de sérieux*. Luând totul în răspăr, afişând cu superbie aere de mare senior, a pregătit calea pentru aliajul de rituri bizantine şi delir stalinist reprezentat de domnia lui Ceauşescu. Nu a dorit ca lucrurile să degenereze astfel, s-a scuturat cu dezgust, dar nu a făcut nimic pentru a împiedica noua glaciaţiune. În anii în care influenţa sa a contat (1963–1968), România a avut parte de o minimă, însă reală, relaxare.

Pe Jean Maurer, fiul său, l-am cunoscut bine încă din anii liceului. Era mai mare cu un an, făcea liceul german. Mediul în care a crescut Jean Maurer, fiul fostului premier comunist, nu era unul al ilegaliştilor ori al nomenclaturii cadriste. Maurer nu i-a pregătit fiului său o carieră politică. Jean nu a crescut printre copiii din cartierul Primăverii, nu avea prieteni în această lume. Prin biografie, voluptăţi şi gusturi, mama lui, Elena, se plasa la polul opus faţă de austerele veterane ale partidului. Singura ei prietenă cu conexiuni ilegaliste era Tanţi Buican, soţia sumbrului, încuiatului activist cominternist Alexandru Buican (Arnoldi), absolvent al Şcolii Leniniste de la Moscova în anii ’30, luptător în Rezistenţa Franceză, supravieţuitor al lagărelor naziste, numit, după război, ministru consilier la Belgrad, adjunct de ministru la Învăţământ şi apoi vicepreşedinte al Institutului de

Relaţii Culturale cu Străinătatea (condus oficial, dacă nu greşesc, de Mihai Ralea). Tanţi se cunoscuse cu întunecatul stalinist la Belgrad, pe vremea când ea era o tânără secretară în aparatul diplomatic. Ana Pauker a fost suRPRinsă de alegerea lui Buican şi se prea poate ca acea „mezalianţă“ politică să-l fi costat cariera în partid.

Soţia lui Maurer avea două mari amice, pe această Tanţi Buican şi pe Lulu Zambetti, soţia colonelului de Securitate Hristache Zambetti. Multă vreme s-a pus întrebarea de ce l-a detestat Ana Pauker pe Maurer, când iniţial fuseseră extrem de apropiaţi, mai ales că Maurer a fost unul din avocaţii Anei Pauker în procesul de la Craiova. Din ceea ce ştiu de la Cristina Luca, care era un fel de protejată mult mai tânără a Anei Pauker, Ana o simpatizase foarte mult pe prima nevastă a lui Maurer. Când, pentru a se căsători cu Lilica, a lăsat o nevastă cu care avea o fiică pe care n-a mai primit-o niciodată în casă, Maurer a căzut în dizgraţia Anei. Aceasta se amesteca adeseori în viaţa personală a subordonaţilor săi. Iar Maurer era adjunctul ei la Externe. El, Ana Toma şi, ca secretar general al ministerului, Grigore Preoteasa formau echipa întâi. Urma un număr spectaculos de femei: Mia Groza, Cristina Luca, Maria Sârbu (sora Elenei Pavel, marea eroină din ilegalitate), Elena Georgescu, prima nevastă a lui Teohari Georgescu. Şefa de cabinet a Anei Pauker era Lenuţa Păsculescu, sora lui Teohari Georgescu, iar şefa de cadre – Ida Felix.

Până unde mergea, atâta câtă era, revolta copiilor din înalta societate comunistă? Erau cu toţii anesteziaţi moral? În 1973 mergeam cu trenul spre Cluj la sesiunea pe ţară a cercurilor ştiinţifice studenţeşti. Urma să prezint lucrarea mea „Noua stângă între utopie şi disperare“. În tren, în alt compartiment, se aflau Jean Maurer, securistul însoţitor şi câţiva amici. Am stat de vorbă destul de mult cu Jean pe culoar, fumam lângă fereastră. În

ultimul an apucasem să ne vedem relativ des, dar întotdeauna pe fugă. Mi-a spus că lucrurile în ţară merg spre dezastru, că tatăl său este scârbit, că nu vede ieşire, că îşi va da demisia, că Nicolae Ceauşescu este totalmente scrântit şi câte altele. Eram doar noi, i-am răspuns scurt: „Dacă se află de această convorbire, tu o să primeşti un perdaf de la tatăl tău, mie maică-mea îmi va aduce pachete la închisoare, haide s-o lăsăm moartă."

După ce a ajuns în Statele Unite în 1987, matematicianul disident Mihai Botez mi-a povestit că, la un moment dat, cu câţiva ani în urmă, Nicu şi Jean îşi construiseră un cerc în care se conversa despre viitorul ţării după ce „ăl bătrân" nu va mai fi, se imaginau guverne, se ofereau fictive funcţii în aparat. Se întâlneau la Jean acasă, pe strada Herăstrău. Informată de Securitate, Elena Ceauşescu şi-a făcut apariţia, nucleul pseudo-complotist a fost destrămat, Nicu a revenit la matcă, domesticit de cea pe care am numit-o cândva o Messalină cu pretenţii de Newton.

Circul dinastic a intrat în transă în 1974, anul ce a marcat irezistibila turnură spre dezastru. Maurer s-a pensionat în acel an, conservându-şi practic toate privilegiile anterioare. Se încheia un ciclu din istoria comunismului românesc. Beneficiar al unei pensii astronomice, fostul premier nu a îndrăznit să facă nici cel mai mic gest împotriva lugubrei mascarade din ţară, era prea cinic şi prea comod. Jean a terminat Fizica, s-a căsătorit cu colega mea de facultate Dana Gavrilovici, au avut două fete, apoi au divorţat. Dana a ajuns la Philadelphia, a lucrat la biblioteca Universităţii Pennsylvania, unde eu predam ştiinţe politice. Am stat mult de vorbă cu ea despre Maurer, despre cărţile favorite ale acestuia (citea mult Raymond Aron), despre natura puterii în România comunistă.

În urmă cu câţiva ani am primit un e-mail de la Monica Maurer, fiica Danei şi a lui Jean, care îmi cerea să scriu ceva despre bunicul ei pentru o carte

care avea să marcheze centenarul fostului premier. I-am răspuns că am scris ceea ce-am avut de spus în cărţile mele, dar i-am recomandat, pentru echilibrul perspectivei, să citească portretul lui Maurer făcut de Petre Pandrea, marele gânditor şi eseist, cumnatul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, fost avocat al comuniştilor în ilegalitate, arestat de două ori şi deţinut sub comunişti, în *Memoriile mandarinului valah*. În acea răscolitoare carte, Pandrea îl numea pe „Jenică“ Maurer, nu pe Ana Pauker, Dej sau Chişinevschi, adevăratul Lenin al României, şi nu era un compliment…

Pe măsură ce regimul devenea tot mai iraţional, pe măsură ce decrepitudinea morală şi dezastrul social atingeau cote paroxistice, Nicu se identifica tot mai puternic cu părinţii săi. Devenise acum şi el o rotiţă din angrenajul infernal al minciunii. Ajuns în Statele Unite ca delegat la sărbătorirea pe linie onu a Anului Internaţional al Tineretului, a folosit ocazia pentru cheltuieli deşănţate prin cazinouri. Familia îşi închipuia că o căsătorie, un regim mai calm de viaţă îl vor linişti cumva pe zurbagiu. I-a fost impusă căsătoria cu Poliana Cristescu, devenită preşedinta Consiliului Naţional al Pionierilor, secretară a CC al UTC şi membră a Comitetului Central al PCR. Nicu a acceptat această decizie, dar şi-a continuat dezmăţul, şi-a menţinut pasiunea pentru aventuri tot mai sordide. În final, a divorţat de Poliana, despre care singurul lucru care se poate spune este că a lăsat în urmă, după acea vertiginoasă ascensiune, amintirea unei persoane normale nimerite într-un ospiciu politic. Divorţul era considerat un act impardonabil din punctul de vedere al absurdelor criterii de promovare a cadrelor dictate de Elena Ceauşescu şi aplicate fără murmur de adjunctul ei, Octav Cozmâncă. La fel cum, pentru a urca în aparat, era absolut necesară absolvirea Academiei Ştefan Gheorghiu. Evident, în cazul lui Nicu aceste norme se evaporau fără urmă.

În decembrie 1989, Nicu Ceauşescu era unul dintre cei mai singuri oameni din România. Complet înstrăinat de vechii prieteni, alergând haotic din agapă în agapă, ajunsese de fapt un fel de zombie. Era atât de rătăcit, încât şi-a putut închipui că ar mai avea de jucat un rol în cadrul noii puteri ce-şi zicea revoluţionară. Iliescu, Roman, Brucan, Stănculescu, Voican-Voiculescu, Chiţac şi Măgureanu nu aveau însă nevoie de acest martor stânjenitor. Iliescu îl cunoştea bine, nu dădea doi bani pe el, chiar dacă, la începutul carierei lui Nicu, îl linguşise ca toţi ceilalţi sicofanţi. Cu foarte puţine excepţii, foştii jurnalişti utecişti se spălaseră pe mâini de el.

După ieşirea din închisoare, cel pregătit să devină un Henric V al României a fost salvat de la mizeria totală de ajutoarele primite din partea foştilor săi camarazi de sindrofii uteciste. Unii, precum Gheorghe Copos, fost şef al Biroului de Turism al UTC, au devenit nababi financiari în noul regim. Mulţi au devenit vedete politice: Octav Cozmâncă, fostul şef de cabinet al lui Constantin Dăscălescu, a ajuns secretar general al guvernului Năstase şi senator psd. Prin unirea pdsr cu psm, fostul poet de curte Adrian Păunescu a ajuns senator al partidului lui Ion Iliescu. Era normal ca rapsodul comunismului dinastic să fie una din vedetele unui partid care ignora programatic tradiţia anticomunistă a adevăratei social-democraţii din România.

Cel căruia îi plăcea să se laude că diriguieşte UTC-ul *manu militari*, Ion Traian Ştefănescu, a dispărut din viaţa politică, este profesor universitar la Facultatea de Drept din Bucureşti. Constantin Boştină, apărut meteoric în primul guvern fesenist, e un prosper om de afaceri şi director general al revistei *Economistul*, săptămânal al „comunităţii economico-financiare din România“. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu Pantelimon Găvănescu, pe care revoluţia l-a prins prim-secretar de judeţ la

Târgovişte. Secretarul CC al UTC matematicianul Vasile Bontaş a ajuns director general al firmei Ana Electronic SA şi a fost trimis în judecată de către procurorii dna în decembrie 2008…

Nu ştiu dacă Nicu s-a gândit să-şi scrie memoriile. Declaraţiile sale publice au fost rare, prudente şi extrem de parcimonioase. Şi-a mărturisit sprijinul pentru FSN, dar nu din raţiuni ideologice, ci pur şi simplu pentru că acolo mai recunoştea unele nume. Nu a exprimat regrete, dar nici nu a încercat să justifice crimele şi abuzurile comuniste. A recunoscut eşecul istoric al utopiei marxiste, un proiect cu care se identificase el însuşi mai degrabă din mimetism obedient decât din convingere. Într-o discuţie cu o jurnalistă din Anglia, Elisabeth Spencer, cita proverbul latin *Dum spiro spero*. Ce mai avea de sperat? Era incurabil bolnav, era un om sfârşit. S-a stins din viaţă la 45 de ani, pe 26 septembrie 1996, într-un spital din Viena. Favorizat de un mediu corupt şi corupător, de concentrarea demenţială a puterii în mâinile părinţilor săi, de abulia morală din jur, Nicu Ceauşescu s-a adaptat perfect rolului ce i-a fost atribuit şi a devenit simbolul unei situaţii caligulare care a sintetizat, într-o manieră grotescă, jalnică şi delirantă, perversă şi malignă, tragicomedia comunismului românesc.

*

Nu doar Iliescu a fost succesorul lui Nicolae Ceauşescu, ci şi Petre Roman. Era în decembrie 1989, imediat după prăbuşirea regimului comunist de la Bucureşti, când m-a sunat ziaristul David Binder de la *New York Times*. Avea nevoie de informaţii despre noul premier român, presupus „emanat“ al revoluţiei, asemenea lui Ion Iliescu. Al „revoluţiei spontan organizate“. Al „plăcintei“ care „a fost gătită pentru noi, nu ca s-o mănânce alţii“. Al „democraţiei originale“ (Iliescu dixit), „fără isme şi fără partide“ (Brucan dixit). I-am povestit

ce ştiam, şi nu erau puţine lucruri, despre familia Valter şi Hortensia Roman, despre trecutul cominternist al celui dintâi şi despre poziţiile sale în aparatul totalitar din România. Rezultatul conversaţiei noastre a fost un articol cu titlul „Un aristocrat printre revoluţionari“.

Premierul „emanat“, simbol a ceea ce putem numi sentimentul de absolută îndrituire a nomenclaturii cvasiereditare de a beneficia de putere, a fost furibund. Mai ales că se afla în plin exerciţiu de negare a originilor sale. Ca şi părintele său, se jura că este un mare patriot, urmaş al lui Horia, Cloşca şi Crişan, al pandurilor lui Tudor, al lui Bălcescu, al lui Nicolae Titulescu, iar mai târziu chiar un anticomunist „pur şi dur“ (atitudine păstrată totuşi pentru consum intern). Se pretindea, omul cu pulover roşu, exponentul protestului eroic al străzii împotriva ineptei, criminalei dictaturi bicefale, pe cale să devină tricefală. Atent la conexiunile vestice, se jura că este un om al stângii democratice (muzică pentru urechile lui François Mitterrand, ale lui Gerhard Schroeder şi ale lui Felipe Gonzales). Înota cu nonşalanţă în apele Internaţionalei Socialiste. Excelent vorbitor de rusă, îi promitea lui Gorbaciov linişte şi pace într-o Românie pe care doar „golanii“ o doreau instabilă.

Caz clasic de impostură, de travesti, de mascaradă. Asemenea lui Iliescu şi Brucan, Petre Roman a asigurat, prin toate acţiunile sale de după 22 decembrie 1989, prelungirea puterii nomenclaturiste. A fost cel care, în primăvara anului 1990, în vila guvernului de la Snagov, a semnat decizia de aprobare a publicării revistei lui Eugen Barbu şi Corneliu Vadim Tudor *România Mare*, una dintre cele mai nefaste şi nocive voci din spaţiul public românesc (informaţie pe care am primit-o de la un martor ocular, un personaj foarte apropiat de Ion Iliescu). A făcut-o pentru că aceşti trâmbiţaşi ai ceauşismului i-au făgăduit sprijin

împotriva adversarilor politici şi a intelectualilor critici.

În martie 1991, am organizat la Timişoara, împreună cu Mircea Mihăieş şi Vasile Popovici, o conferinţă internaţională cu titlul „Putere şi opoziţie în societăţile postcomuniste“ (titlu inspirat de revista *Government and Opposition*, fondată de Ghiţă Ionescu şi Isabel de Madariaga). Generaţiile mai tinere trebuie să ştie că în acei ani un astfel de binom era esenţial pentru definirea identităţilor politice şi culturale. Atunci şi acolo s-au pus bazele Partidului Alianţa Civică: era vorba de o formaţiune nouă, similară celor din alte state din Europa de Est, apropiată de partidele istorice, dar nu identică. Înainte de începerea conferinţei, Vasile Popovici, care conducea inspectoratul de cultură al judeţului Timiş, unul dintre fondatorii Societăţii Timişoara, a primit un telefon de la cabinetul premierului Roman: „Ce faceţi acolo, la Timişoara? Adunaţi opoziţia, dar puterea unde este?“ Acesta era modul de operare şi aceasta era mentalitatea celui care ulterior avea să se declare campion al pluralismului.

Nu am fost coleg cu Petre Roman, nu am alte amintiri personale din anii ’60 în afară de faptul că îl vedeam uneori, rar, în copilărie, când tatăl său şi tatăl meu lucrau împreună la Editura Politică. Am făcut schimb de timbre şi-mi amintesc că m-a fraierit, mi-a luat colonii şi mi-a dat în schimb mărci poştale ale inexistentului stat Maluku Selatan. Este mai mare cu şase ani decât mine, a terminat Liceul Dr. Petru Groza, a fost coleg cu Iuri Chişinevschi (fiul lui Iosif şi al Liubei), Vladimir Socor (fiul lui Matei Socor şi al primei sale soţii, Rozica), Gelu Apostol (fiul lui Gheorghe şi al Melitei), Gheorghe (Gyuri) Sencovici (care a încetat din viaţă acum câţiva ani, a fost căsătorit cu Margareta Pâslaru) şi alţii.

Despre Valter Roman cititorii pot găsi un lung eseu în cartea mea *Arheologia terorii*.[5] A fost un

personaj important al comunismului din România sub Ana Pauker, Dej şi Ceauşescu, iar biografia sa figurează şi în *Raportul final*. Am vorbit mult despre el, de-a lungul anilor, cu părinţii mei, cu sora mamei, Cristina Luca, cu soţul ei (Mihail Boico), cu inginerul Carol Neumann, cu Sanda Sauvard, cu Mihai Botez, cu Radu Ioanid (istoricul Holocaustului din România), cu Aurel-Dragoş Munteanu. Nu a fost un activist banal, filistin şi mediocru, a fost ceea ce Czesław Miłosz numea *un sclav al Istoriei*.

Familia Roman nu a locuit în cartierul Primăverii. Ocupa, de prin 1950, două etaje într-o vilă de pe Aleea Alexandru, la numărul 9. Alături a fost ani de zile sediul Comisiei Controlului de Partid. La etajul de deasupra lor locuia doctorul radiolog Şuli Brill, fost voluntar în Brigăzile Internaţionale, soţia sa, Janeta, profesoară de istoria mişcării muncitoreşti la Academia Ştefan Gheorghiu (Şcoala Superioară de Partid) şi copiii lor, Rodica şi Vlad. Vlad mi-a fost coleg de clasă la Petru Groza între 1958 şi 1963. Prin anii ’80, Janeta Brill a emigrat în Israel.

Valter a avut doi copii din prima căsătorie a celei de-a doua soţii, Hortensia, cu un comunist spaniol, Raul şi Mirela, pe care i-a adoptat, apoi pe Petre şi Carmen după ce s-a căsătorit cu Hortensia (ani de zile directoarea emisiunilor în limbi străine de la Radio România). Din prima căsătorie a lui Valter, tot cu o spaniolă, cred că se numea Carmen, de care a divorţat la Moscova, au rămas şi doi copii în URSS. Valter şi Hortensia au locuit la hotelul Lux din Moscova, unde a avut loc şi căsătoria lor (mama mea fost prezentă). Sora mai mică a lui Petre, Carmen, s-a născut în 1953, a fost elevă la Petru Groza, colegă de clasă cu Ileana (Bebe) Gaston Marin, cu Andrei Sencovici (doctor, mezinul familiei Sencovici), cu vărul meu Andrei Boico, cu Zoia Vass (mătuşa lui Bogdan Olteanu, emigrată în sua), cu Radu Ioanid, cu Adrian

Herescu (doctor, cumnatul disidentului Radu Filipescu). Soţul ei este fostul colonel de interne Dimitrie (Kuki) Borislavski, implicat în sinistra mineriadă din iunie 1990 şi în alte acţiuni împotriva forţelor democratice.

În ultimii ani de viaţă, Valter Roman a locuit pe strada Sofia, aproape de Statuia Aviatorilor şi de Piaţa Dorobanţi (pe aceeaşi stradă locuia mazilitul Alexandru Drăghici). Într-o garsonieră, lângă pod, stătea inginerul Tudi Ştefănescu, nepotul lui Henri Coandă şi proprietarul vilei. Tudi a fost coleg de liceu, la Caragiale, cu mulţi copii din nomenclatură, dar nu purta pică nimănui. Înaintea familiei Roman, au locuit acolo familiile Adorian şi Einchorn. Wilhelm Einchorn a fost unul dintre stâlpii Direcţiei de Informaţii Externe (DIE) în perioada Dej, dar a fost epurat când s-a produs „etnicizarea“ Securităţii şi a celorlalte instituţii „sensibile“. După defecţiunea generalului Pacepa, în 1978, DIE şi-a schimbat titulatura în Centrul de Informaţii Externe. Vorbitor nativ de maghiară, ca şi Valter Roman, Einchorn a fost unul dintre cei care i-au interogat pe membrii guvernului Nagy la Snagov. Roman, Adorian şi Einchorn erau toţi trei foşti interbrigadişti.

Revenit în ţară cu divizia Horia, Cloşca şi Crişan, Valter Roman a ajuns colonel, apoi general în armata României şi şef al Direcţiei Politice a Armatei. În 1946 a scris o compilaţie hagiografică intitulată *URSS în război*. A fost ministru al poştelor şi telecomunicaţiilor. Era unul dintre favoriţii Anei Pauker, pe care a trădat-o în favoarea lui Dej. A fost anchetat pe linie de partid în anii ’50 sub acuzaţia de titoism, dar Dej l-a apărat. Îl considera unul dintre puţinii ilegalişti în care putea avea deplină încredere. Începând din 1955 şi până la moartea sa, în 1983, Valter Roman a fost directorul Editurii Politice, adică editura PMR/pcr, având rangul de adjunct de şef de secţie la CC al PCR. Prin 1963, familia Roman s-a mutat în noile

vile construite lângă Arcul de Triumf, pe Aleea Trandafirilor, astăzi bulevardul Mareşal Prezan. Spre deosebire de cei care au ajuns să locuiască acolo, în „locuinţe de serviciu“, după 1990 (premieri, miniştri, preşedinţii Senatului şi Camerei), Petre Roman a beneficiat de acel apartament cu totul special încă din juneţe. Revoluţia din decembrie l-a readus acasă.

Ceea ce face cazul Petre Roman interesant este cariera sa de după decembrie 1989. Mă gândesc la asocierea cu Iliescu, la ambiţiile nemăsurate de a deveni „lider naţional“, adică un fel de *caudillo* balcanic. În acest sens, cred că-l depăşea ca orgoliu şi aspiraţii pe Nicu Ceauşescu, care a fost mai degrabă un succesor *à contre-cœur*. Nu mi-l pot închipui pe Nicu ţinând discursuri înflăcărate de tip „sunt os de ardelean“ etc. Un universitar, se spune, respectat de studenţii săi, Petre a stat în România şi a fost activ în organizaţia de partid de la Politehnică într-o perioadă în care atâţia dintre amicii săi de juneţe erau de-acum dezgustaţi şi mulţi plecau din ţară (Gelu Apostol sau Gyuri Sencovici). Nu mă interesează aici relaţia cu Zoia Ceauşescu (dacă şi cât a fost), nici aceea cu o cunoscută reporteră a televiziunii, nici căsătoria cu fiica fostului ambasador în Elveţia, Ion Georgescu, jurnalista Mioara Georgescu, specialistă în Orientul Mijlociu, nici divorţul de ea. Mă interesează, în schimb, itinerarul său politic, legăturile mai mult sau mai puţin vizibile, perceptibile, identificabile, dar cât se poate de reale, în grupul care se pregătea să preia puterea.

Petre Roman se cunoştea bine cu Iliescu, care a fost în relaţii cordiale cu Valter Roman, decedat în 1983 în împrejurări pe care fiul său le-a considerat suspecte. S-a făcut o investigaţie, se pare că doctorul care a efectuat operaţia a fost penalizat, dar indicaţia lui Ceauşescu a fost să nu se comunice nimic familiei defunctului. Secretele partidului trebuiau să rămână pe veci îngropate.

Oricum, între adversarii lui Ceauşescu din partid, exista simpatie pentru fiul lui Valter Roman. Cine crede că Petre Roman a devenit premier în chip întâmplător şi spontan se înşală. I-a avut ca naşi politici pe Ion Iliescu şi Silviu Brucan. Veteranii ideologi comunişti i-au cultivat convingerea că este un veritabil bărbat de stat. S-ar putea chiar afirma că Brucan l-a şcolit într-ale politicii. A deţinut funcţii de prim-plan, inclusiv pe aceea de ministru de externe. Prin voia algoritmului, a ajuns şi preşedinte al Senatului României. Îmi amintesc de acel decembrie 1989, când m-a sunat istoricul Vladimir Socor, pe atunci analist al Europei Libere, intrigat de această ascensiune, nevenindu-i să creadă că băiatul din liceu, nu tocmai strălucit ca performanţe academice, devenise, alături de Iliescu, conducător al României.

Problema nu este în ce familie te-ai născut, ci cum te raportezi la trecut, cum îl valorizezi, cât de dispus eşti să accepţi că persoane de care ai fost extrem de ataşat au fost implicate în experimentul totalitar. Unii o fac explicit, alţii implicit, iar alţii deloc. Nimeni nu poate impune copiilor departajări tranşante de biografia propriei familii, dar când aceştia devin persoane publice, îndeosebi într-o democraţie născută dintr-o revoluţie anticomunistă, propria lor credibilitate reclamă susţinerea adevărului istoric, nu ocultarea ori chiar falsificarea sa.

Ar fi instructiv de comparat destinul post-decembrist al lui Petre Roman cu acela al lui Alexei Florescu. Născut în 1950, Alexei, fiul lui Mihail Florescu – fost interbrigadist, luptător în Rezistenţa Franceză, ministru al Chimiei, ministru secretar de stat la Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie prezidat de Elena Ceauşescu, reales membru al CC la Congresul XIV din noiembrie 1989 –, a terminat Liceul Dr. Petru Groza, a studiat Psihologia, a fost întotdeauna absolut deschis în legătură cu originea sa politică şi etnică, nu şi-a

ascuns opiniile extrem de critice la adresa comunismului. Împreună cu soţia sa, Tomniţa, profesoară la Institutul de Arhitectură, i-a susţinut cu entuziasm, în 1990, pe manifestanţii din Piaţa Universităţii. A fost membru al grupului de psihologi care i-a consultat şi sprijinit moral pe greviştii foamei. În toţi anii care au urmat, s-a situat consecvent de partea forţelor care apără societatea deschisă. Nu a dorit funcţii, nu a aşteptat recompense, şi-a oferit expertiza în chip generos şi dezinteresat.

Cu alte cuvinte, nu există o maledicţie a eredităţii sociale, suntem fiinţe libere şi decidem noi înşine ce valori îmbrăţişăm. Aş aminti încă o dată şi cazul Luminiţei Pană, fiica lui Gheorghe Pană, fost membru al Comitetului Politic Executiv, prim-secretar al Comitetului Municipal Bucureşti şi primar general al capitalei. Sub pseudonimul literar Cela Varlam, ea a publicat un tulburător şi onest roman despre marasmul moral al nomenclaturii comuniste (*Să nu-mi luaţi temniţa*, Albatros, 2005). Avem de-a face cu o carte în care ficţiunea şi nonficţiunea se întrepătrund dureros, o operă de o ardentă sensibilitate născută din dorinţa de a înţelege şi de a mărturisi.

La polul opus, al idealizării lumii din care provine, al refuzului de a înţelege şi de a mărturisi, Petre Roman şi-a compus şi recompus de multe ori biografia. A susţinut că tatăl său ar fi fost una dintre victimele regimului stalinist în anii ’50, ceea ce este, istoric vorbind, fals. Valter Roman a fost într-adevăr anchetat pe linie de partid, dar n-a fost arestat ori întemniţat. Nu a fost exclus din PMR, nu a fost trimis la „munca de jos“. Maximum de mazilire pentru el a fost poziţia de preşedinte al societăţii pentru răspândirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice. Petre Roman n-a explicat niciodată în chip credibil cum a ajuns să studieze la Toulouse (trebuia aprobare de la cel mai înalt nivel pentru a beneficia de un astfel de privilegiu) şi dacă l-a

cunoscut pe megaspionul Caraman. A susţinut că tatăl său a condus un post de radio independent la Moscova în anii războiului, când, în fapt, Valter Roman era şeful emisiunii pentru România a postului de radio al Cominternului. A susţinut că tatăl său îi cânta, ţinându-l pe genunchi, în anii ’50, *Hora Unirii*… A negat rolul lui Valter Roman în anchetarea, pe teritoriul României, unde primiseră pasămite azil politic (un azil nesolicitat, deci o deportare), a lui Imre Nagy şi a camarazilor acestuia (printre care şi filozoful Georg Lukács) din guvernul revoluţionar maghiar, un guvern legal, răsturnat de tancurile sovietice. Avem astăzi, în limba română, volumul *Însemnări de la Snagov* de şi despre Imre Nagy, prefaţat de Ileana Ioanid (Polirom, 2004). Această carte-document demonstrează clar rolul lui Valter Roman (alături de al lui Aurel Mălnăşan, Iosif Ardeleanu, Wilhem Einchorn şi Nicolae Goldberger) de emisar al „organelor“ româneşti şi sovietice. Petre a povestit, în jenantele sale „memorii“, cum citea, din biblioteca lui Valter Roman, inexistentele scrieri ale lui Socrate.

Acestea ar fi simple detalii, în fond hilare şi nu neapărat maligne, expresie a iubirii filiale şi a inculturii istorice, dacă Petre Roman nu ar fi participat, cu fervoare şi patos, la acţiunile de consolidare a unei puteri uzurpatoare după 22 decembrie 1989. Dacă n-ar fi fost implicat, alături de Iliescu, Voican-Voiculescu, Măgureanu, N.S. Dumitru şi Chiţac, în barbaria sângeroasă a mineriadei din iunie 1990.

Nu, hotărât lucru, nu a fost doar Iliescu succesorul lui Nicolae Ceauşescu…

Note

4. Eseul a fost transmis în două episoade la radio Europa Liberă în februarie 1983, reprezentând debutul meu la ceea ce era, într-adevăr, ziarul vorbit al românilor de pretutindeni.

Textul poate fi citit în *Arheologia terorii*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită (Curtea Veche, 2008), cu o postfaţă semnată de istoricul Cristian Vasile.

5. Vladimir Socor a scris un text foarte interesant la moartea lui Valter Roman, transmis, ca şi articolul meu, de Europa Liberă în 1983.

5
Anii facultăţii şi plecarea din ţară

Alegerea mea de a da, la facultate, la Sociologie a fost, în parte, consecinţa lui mai ’68. Dacă există în România oameni care pot spune: „Mai ’68 mi-a schimbat viaţa“, în mod cert sunt şi eu printre ei.

Mătuşa mea Cristina Luca a mers la Paris în iulie 1968 şi s-a întors peste două-trei luni, când începea anul universitar. A venit cu un geamantan de cărţi. Îmi amintesc şi acum *La fin de l’utopie*, era prima carte de Herbert Marcuse care îmi cădea în mână, conferinţele lui Marcuse de la Universitatea Liberă din Berlinul de Vest. În vara lui ’68 am plecat cu trenul spre Predeal şi atunci l-am cunoscut pe Traian Herseni, angajat, la un moment dat, al Institutului de Igienă. Călătorea împreună cu soţia lui, Paula Herseni, care era bibliotecară. Mama o ajutase să nu fie dată afară, pentru că Herseni fusese închis câţiva ani. Ei coborau din tren la Sinaia, noi coboram la Predeal, am făcut cunoştinţă şi am stat de vorbă despre mişcarea studenţească din ’68. După aceea am aflat că Herseni a fost un cunoscut ideolog legionar. Habar n-aveam pe atunci. Ştiam doar că e sociolog. L-am şi vizitat o dată, ulterior, ca să discutăm despre sociologie. Era o relaţie foarte agreabilă, dar nu s-a produs vreo apropiere.

Mai târziu, la facultate, în genere eram descurajaţi de Miron Constantinescu, direct sau indirect, să folosim cărţile sau textele lui Herseni. Exista o relaţie mizerabilă între ei, apare acest lucru şi în memoriile lui Cătălin Zamfir. Miron, la primul curs, lua pe rând studenţii şi îi punea să spună: nume, prenume, ce cărţi au citit ca să se pregătească pentru facultate şi de ce au venit la Sociologie. Tocmai apăruse prin 1968–’69 *Prolegomene la teoria sociologică* de Traian

Herseni. Miron avea un fel de rictus de neplăcere dacă menţionai această carte sau pe autorul ei.

Ţin minte că în 1969 a venit Francis Cohen cu fiica sa, Isabelle Cohen, şi discutam despre mişcările din ’68. Prieten bun al Cristinei, Francis era directorul revistei teoretice comuniste *La Nouvelle Critique*. Am început să citesc şi am decis să dau la Secţia de sociologie. În mod cert nu voiam să fac medicină, care era visul mamei. Tatăl meu m-a susţinut, i se părea interesant, el ştia un pic mai mult despre sociologie decât mama. Trebuie să spun că tata, după reprimirea lui în partid în 1964, a fost un foarte bun redactor, a tradus mult. Nu mai era în forţa şi forma intelectuală pe care le avusese înainte, era un om prăbuşit. Continua să citească la nivelul buletinelor informative AgeRPRes care veneau la Editura Meridiane, unde director era Ion Blaga, profesor la ASE. Tata era tratat ca un personaj care merită respect, împrumuta şi *L’Express*, *Le Monde* şi le aducea acasă, dar nu mai purta discuţii intelectuale, se terminase acest capitol din viaţa lui. Capitolul de intelectual cu aspiraţii teoretice se dusese pe apa sâmbetei.

Fusese şi foarte umilit. După episodul Dănălache a ajuns să plece în zorii zilei, ţinându-se agăţat de bara de la uşa tramvaiului cu un singur braţ, ca să ajungă la timp în comunele Glina şi Căţelu, lângă Bucureşti. Răspundea de bibliotecile din zona respectivă. Şi-au bătut joc de el. Prima slujbă pe care i-a dat-o Dănălache a fost una de şef al depozitului de cearşafuri şi pături la Spitalul de Contagioşi. Ceva ca din Ilf şi Petrov, să pui un om cu o singură mână într-o slujbă care implică în mod evident munca fizică… Tata avea o mică pensie de vreo 160 de lei, se numea pensie iovr – de la invalizi, orfani, văduve de război. Şi a zis: „Prefer să trăiesc din pensia iovr decât să vă bateţi joc de mine în halul acesta.“ Atunci s-a găsit

pentru el poziţia de adjunct al şefului secţiei culturale la raionul Tudor Vladimirescu.

Dar a rămas exclus din partid până în 1964. Şi visa să fie reprimit, cred că îi trimitea lunar memorii lui Gheorghiu-Dej. Iar în final a fost reprimit, într-adevăr, sub Gheorghiu-Dej, în februarie 1964. Eu am fost cel care a ridicat receptorul când a sunat telefonul. Tata era plecat la Sfatul Popular, unde lucra. Am auzit: „Cu tovarăşul Tismăneanu!“ „Nu este acasă, cine-l caută?“ „Vinţe“ – şi atunci am simţit că ceva se întâmplă, şi zic: „O să-i transmit.“ Când s-a întors i-am spus: „Vezi că te-a căutat Vinţe.“ Zice: „Cine?“ „Vinţe.“ A doua zi a fost chemat la Comisia Controlului de Partid pentru a fi informat oficial asupra reprimirii în partid. Partidul, respectiv prietenul lui cel bun Leonte Răutu, ţinând seama că tata avusese un infarct masiv în 1963, decisese să nu-l obosească punându-l la loc profesor sau redactor-şef. N-a fost repus în funcţiile anterioare. În fond, i-au făcut un bine.

Am început să citesc foarte multă filozofie în clasa a XI-a, am devenit din ce în ce mai interesat de marxismul eretic, şi aici un rol important l-a avut lectura articolelor publicate la vremea respectivă de N. Tertulian fie în *Contemporanul*, fie în etapa bună a revistei *Luceafărul*. Cred că asta se întâmpla în perioada când nevasta lui Tertulian, Geta Horodincă, era redactor-şef adjunct; apăreau interviuri cu Jaspers, Heidegger, note despre Adorno. Acelaşi Tertulian care în anii ’50 fusese unul dintre cei mai tenebroşi culturnici, descris de Dumitru Popescu cu oarecare admiraţie în memoriile sale, acelaşi Tertulian devine un deschizător de drumuri, cel puţin pentru mine şi pentru acei câţiva, nu foarte mulţi, interesaţi de această direcţie a unei stângi alternative, care evident nu avea nimic de-a face cu ceea ce domnea oficial în România. În 1969 apare *Specificul literaturii şi al esteticului* de Lukács, cu o lungă

introducere de N. Tertulian. Bineînţeles, nu ştiam ce făcuse Tertulian în anii ’50.

Mă întrebam dacă să dau la filozofie generală sau la sociologie, şi balanţa înclina spre a doua, argumentul fiind că sociologia e mai concretă, e totuşi o meserie, în timp ce filozofia te duce direct în ideologie şi în propagandă. Pe vremea respectivă exista o deschidere, existau cursuri speciale, se producea „liberalizarea“ de la sfârşitul anilor ’60. În perioada aceea am fost de câteva ori în vizită, seara, la Florica Neagoe, un personaj extraordinar, am discutat despre istoria filozofiei şi mi-a spus ce să citesc. Aveam foarte multe cărţi acasă, dar pe unele le citeam la ASE. Florica Neagoe mi-a spus: „Primul lucru, te duci şi citeşti Harald Hoffding, *Introducerea în istoria filozofiei*.“ Mai târziu aveam să citesc *Hronicul şi cânticul vârstelor*, unde am văzut că volumul lui Hoffding fusese prima carte de specialitate citită de Blaga. M-am întâlnit şi cu Janina Ianoşi, care fusese asistenta tatălui meu, şi am discutat diverse chestiuni de determinism istoric. Discutam pe teme de economie politică şi cu profesorul Ion Blaga, directorul Editurii Meridiane. Nu-mi dădeau meditaţii, stăteam de vorbă.

Pe vremea aceea, eram elev în clasa a XII-a, mă duceam şi la cursuri la Filozofie. Prin Adi Marcovici, coleg de liceu, mai mare cu un an ca mine, am mers la Biblioteca Franceză de pe bulevardul Dacia. El avea o relaţie cu o bibliotecară de-acolo şi putea să scoată foarte multe cărţi. Ţin minte că am luat *La pesanteur et la grâce* de Simone Weil, *La lutte des classes* a lui Raymond Aron, multe numere din *Les Temps Modernes* şi aşa mai departe. Am citit, de pildă, un număr din *Les Temps Modernes* în care erau publicate documentele grupului Il Manifesto din Italia despre spontaneitate şi organizare revoluţionară. Am citit destul de mult din Rosa Luxemburg, pentru că am găsit textele ei despre

Revoluţia Rusă. Am dat examen la filozofie marxistă şi la istoria filozofiei, cuprinse amândouă în obiectul de studiu „filozofie“. Al doilea examen era economie politică, al treilea era analiză matematică. Făcusem realul, deci pentru mine proba scrisă de analiză matematică a fost o joacă.

Tata era internat la Otopeni, noi doi avuseserăm un conflict, nu vorbeam de un an. Aflând că am intrat la facultate cu o medie foarte mare, a considerat acest lucru un mare triumf personal. Am acceptat să merg să-l vizitez la sanatoriu, era de-acum convalescent. Avea lacrimi în ochi. În locul de unde el fusese expulzat, practic, în 1959, la distanţă de zece ani fiul lui intra pe calea regală. Distanţa dintre media cu care am ieşit eu din scris şi restul mediilor era foarte mare. Janina Ianoşi a dat telefon şi a spus: „Am aflat, mâine-dimineaţă se afişează notele, dar sunt de-acum publice, mi-e şi frică să spun pentru că nu s-a întâmplat niciodată, a luat 10 în scris la filozofie!“ Erau trei persoane care notau, iar numele candidatului nu era cunoscut. „Nu s-a mai dat 10 pentru că e filozofie marxistă, şi 10 înseamnă un superlativ de neacordat.“ Subiectul fusese „Rolul ideologiei în viaţa socială“. Ştiu precis că citam din Sartre, Rossana Rossanda şi din grupul Manifesto. După examenul oral am ieşit cu o medie de genul 9.80.

N-am să uit întrebarea profesorului Alexandru Boboc de la oral, la care nici azi n-aş şti să răspund. Mi-a cerut să explic ceva extrem de ezoteric, de specializat, anume teoria devierii atomului la Democrit în comparaţie cu teoria lui Lucreţiu, cred. Mi-au dat 9 la oral, nu conta, tot primul am intrat. După care m-am lămurit repede cum stau lucrurile, pentru că am fost chemaţi să fim numiţi în diverse funcţii, asociaţii şi aşa mai departe. Vladimir Marin, preşedintele Asociaţiei Studenţilor din Facultatea de Filozofie, ne-a chemat pe mine, pe Nadia Badrus, pe o fată care intrase a doua după mine, Mihaela Minulescu, o

vedeam semnând prin presă. Ea a fost pusă secretară de an şi, dacă nu mă înşel, a luat şi cuvântul la începerea anului universitar. Nadia a fost pusă direct în Consiliul pe Universitate. Mie mi-au spus că voi fi pus adjunct de secretar de an. Am fost foarte fericit că am scăpat să fiu preşedinte al Consiliului pe facultate, pentru că dacă aveai o asemenea funcţie în UASR, UASCR după aceea, trebuia să-ţi petreci vara la Izvorul Mureşului.

De la pionieri până la Asociaţia Studenţilor UTC, trebuia să treci prin tabere. Era o formă de îndoctrinare, de verificare, de şantajare... şi un *rite de passage*. Nu am trecut prin aşa ceva. Nu am făcut în viaţa mea nici o şcoală de partid, nici o universitate de marxism-leninism, cum s-a spus despre mine. La Izvorul Mureşului veneau ştabii de la partid, se ţineau cursuri de îndoctrinare, informări politice, se organizau şi serate cu dans, între băieţi şi fete se încropeau amiciţii, dimineaţa se făceau excursii, era un regim cu totul special, totul pe bugetul CC al UTC. Ştiu toate astea de la Stelian Moţiu. Existau vile speciale, în unele stătea Nicu atunci când venea acolo, veneau şi Pantelimon Găvănescu, Constantin Boştină, Ani Matei.

La Laboratorul de Sociologie ne obligau să fim ceea ce se chema lectori ai Cabinetului Municipal de Partid. Asta nu neg că am fost. Funcţie neplătită, evident, care însemna că o dată la două-trei luni te duceai să ţii câte o prelegere în întreprinderi, exista un număr de teme. Într-o asemenea situaţie l-am cunoscut pe scriitorul Costache Olăreanu: am mers împreună, cred că la Întreprinderea de Mecanică Fină, să ţinem prelegeri, subiectul era „Confruntări în sociologia şi filozofia contemporană“. Vorbeam despre marile curente, existenţialism, structuralism. Să nu uităm totuşi că în România se publica de-acum Claude Lévi-Strauss. Puteai să vorbeşti şi despre diverşi

filozofi sau sociologi marxişti, despre problema alienării. Iar în cazul meu nu era nici o dificultate, pentru că eu eram convins că marxismul e în ascensiune, dar nu marxismul lui Ceauşescu. Deci nu minţeam. Eram de orientare neo-marxistă. Îmi plăceau Rosa Luxemburg, tânărul Lukács, Karl Korsch, Adorno, Marcuse, Fromm, Habermas. Nu-mi plăceau Nicolae Ceauşescu, Leonid Brejnev, Honecker, Mao, Enver Hoxha…

Sunt convins că ţineau astfel de prelegeri şi Dorel Abraham, şi regretatul Ion Ungureanu, pe atunci asistent la Sociologie. Nu mă îndoiesc că ţinea prelegeri de acest gen politologul de la Ştefan Gheorghiu Sergiu Verona, ulterior refugiat politic în Statele Unite. El trebuie să fi făcut parte din grupul de lectori ai CC al PCR. Laboratorul era vizavi de Proiect Bucureşti, unde e azi snspa-ul, în clădirea din spate, sus, la ultimul etaj, iar jos era un bufet. În faţă, toată clădirea de acum a snspa-ului era Cabinetul Municipal de Partid. Te trimiteau ori să ţii aceste prelegeri, ori să ţii cursuri la Cabinetul Municipal pe teme precum „Sociologia muncii“, „Filozofie contemporană“ şi aşa mai departe. Ţin minte că am avut o dată un curs acolo şi cineva a venit şi mi-a spus că i-a plăcut foarte mult, era Doina Condrea Derer. Asta se întâmpla prin 1977.

În 1976, la 25 de ani, am publicat o carte în colecţia „Dezbateri ideologice“cu titlul *Noua stângă şi Şcoala de la Frankfurt*, în aceeaşi lună şi în aceeaşi serie cu Achim Mihu, care era profesor şef de catedră la Universitatea Babeş-Bolyai. El a scris *Wright Mills şi marxismul*. După aceea eram chemat să vorbesc despre noua stângă, asta era specialitatea mea. Nu am conferenţiat în viaţa mea despre programul partidului, nu am scris în viaţa mea vreun text despre programul partidului.

În secţiunile speciale ale bibliotecilor ajungeai destul de uşor dacă existau profesori dispuşi să-ţi facă legătura. Eu am fost de două ori la Serviciul

Documentare Universitară, sdu: o dată ca să citesc Lukács, *Istorie şi conştiinţă de clasă*, şi altă dată ca să citesc Rosa Luxemburg, *Critica Revoluţiei Ruse*. Am făcut şi o prezentare în seminarul lui Aculin Cazacu despre Rosa Luxemburg şi destinul revoluţiei germane. Aculin mi-a dat acces complet la toate cărţile de care aveam nevoie. El stătuse un an în Franţa, lucrând cu Bourdieu, şi adusese *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*, de pildă. Relaţia lui cu mine a fost ambivalentă: pe de-o parte eram studentul său favorit, pe de altă parte doza de antisemitism pe care o avea îşi spunea adesea cuvântul. Tot aşa a fost şi Boboc. Mi-a dat un referat extraordinar pentru teza de doctorat, dar, când a fost susţinerea publică a tezei, l-a pus deoparte şi, în loc să-l citească, mi-a atacat disertaţia.

Nu fac parte dintre cei care pot spune lucruri negative despre Nicolae Kallós, deşi am citit lucruri foarte dure despre activitatea lui din anii '50. Am văzut ce a scris cu Trăsnea, acea mică enciclopedie de politologie, unde Kallós are „Doctrina Ceauşescu". Poate că a fost preţul plătit, nu ştiu. Nu eu voi fi cel care aruncă piatra, pentru că ştiu cum s-a întâmplat cu micul dicţionar coordonat de Măgureanu. Eu n-am scris nici o porcărie în acel dicţionar. Mi-am ales cu circumspecţie termenii. Însă acesta era un mic dicţionar pentru tineret, în vreme ce *Dicţionarul enciclopedic de politologie* ajungea, cum spunea tovarăşul Ştefan Costea de la Academia de Ştiinţe Politice, pe masa secretarului general. La doctoratul meu, Nicolae Kallós a venit de la Cluj, a dormit în garsoniera mea o noapte sau două. A acceptat să facă parte din comisie, Trăsnea l-a propus.

Aveam în teza de doctorat un întreg pasaj în care vorbeam despre Max Horkheimer. *Nicht mitzumachen*, spune Max Horkheimer, „să nu

colaborezi“. Şi eu am scris în teză: „Aşa a înţeles Max Horkheimer să-şi păstreze verticalitatea într-o lume a sârmelor ghimpate, a deportărilor şi a dictaturilor neo-caligulare din secolul XX.“ Tot acest pasaj a fost citit de Kallós, care apoi a spus ceva de genul: „Iată o formulare tranşantă şi pertinentă a tragediilor din secolul XX.“ Nu a spus naziste. Deci el m-a susţinut. Iar politrucul Gh.Al. Cazan, la susţinerea tezei, m-a întrebat direct: „Sigur, teza dumneavoastră contribuie la cunoaşterea unor direcţii importante ale marxismului contemporan. Mă întreb dacă puteţi să daţi şi exemple de marxism creator din ţara noastră, şi dacă se poate cât mai contemporan?“ De sus ne privea placid portretul ştim noi cui. I-am răspuns: „Sigur, de la Dobrogeanu-Gherea la Lucreţiu Pătrăşcanu există o întreagă tradiţie a marxismului creator.“

Eram foarte apropiat de colegul meu de clasă de la Liceul Jean Monnet, Radu Stern. Radu se căsătoreşte în 1976 cu Vanda Brauner şi îşi aranjează un apartament într-un bloc dintr-o mahala realist-socialistă, care era o mică bijuterie modernistă. Foarte aproape de o stradă cu un nume parcă extras din Urmuz: Intrarea Maicii Domnului. Eram foarte bun prieten şi cu fata profesorului Alexandru Vianu de la Facultatea de Istorie, Donca Vianu, care a făcut Medicina, mai mare cu vreo doi ani ca mine. La ea în casă l-am văzut prima dată pe Gáspár Miklós Tamás, care venise la Bucureşti. Tot la ea l-am cunoscut pe prietenul ei din epocă, poetul Sebastian Reichmann, nepotul jurnalistului şi romancierului Edgar Reichmann de la Paris. A făcut şi el Sociologia, dar era mai mare decât mine, a fost coleg de grupă cu Corneliu Vadim Tudor; cred că şi cu Ilie Bădescu, erau aceeaşi generaţie. Sebi Reichmann locuia în gazdă la Gellu Naum. Ţin minte că am fost la el într-o seară şi aşa l-am cunoscut pe Gellu Naum. Avea o cameră de bonă, camera femeii de serviciu, şi

acolo stătea Sebi. Donca tocmai terminase Medicina şi urma să facă practică la Spitalul de Psihiatrie.

Până prin 1975 nu-mi trecuse niciodată prin minte că aş putea să plec din ţară. Nici nu aveam încă prieteni pe picior de plecare. Primul dintre foarte apropiaţii mei care a plecat din ţară a fost vărul meu Andrei Boico, băiatul Cristinei Luca. Tatăl lui, Mihai Boico, moare în 1972, după care Andrei, care era mai mic cu doi ani decât mine – a fost coleg de clasă cu Radu Ioanid la Liceul Petru Groza –, decide, fiind în anul II sau III de facultate, să facă cerere de plecare în Israel. Lucru care duce, imediat după aprobarea plecării lui, la pensionarea Cristinei Luca-Boico. Întâi e trecută în cercetare. Ea era conferenţiar de socialism ştiinţific la Institutul de Construcţii, unde el era student, şi acum nu mai putea preda. Apoi, în 1975, se pensionează. Dar continuă să citească, să traducă, să scrie.

Nici Cristina, nici Olga n-au făcut atunci cerere de plecare. Olga a plecat din ţară abia în 1981, prin căsătorie cu băiatul unor ilegalişti evrei transilvăneni, Otto Waldmann(pefratele lui geamăn îl chema Nicolae). Tatăl lui lucrase la Banca Naţională, fusese bun prieten cu Alexandru Iacob (Jákab Sanyi), arestat şi condamnat împreună cu Vasile Luca. Căsătoria Olgăi a avut loc în Israel. Terminase Medicina, făcuse un an sau doi, cred, de practică medicală la Colţea. După care se desparte de Otto, ajunge la Paris, se căsătoreşte cu Michel Trébitsch, lucrează ca medic anestezist la Paris. Şi pe urmă vine tragedia cu primul cancer. Naşte un băiat, Maxime, care acum trebuie să aibă 18-19 ani. Pe urmă, după remisia cancerului, o naşte pe Emma. Şi după un an sau doi cancerul revine şi Olga se prăpădeşte. Mama moare în 2000, Olga moare în 2002, Cristina moare în 2003 şi Michel moare în 2004. Efectiv, familia noastră a fost în aceşti patru ani secerată.

Olga a fost un om extraordinar. Ne-am format împreună, am citit cărţi care ne-au marcat tinereţea, am râs de atâtea ori împreună, am fost adeseori trişti împreună, a fost ca o soră pentru mine, o prietenă de mare încredere. O chema Olga, probabil, în memoria Olgăi Bancic, luptătoarea din maquis, executată (decapitată) de naziști ca membră a grupului condus de Missak Manouchian. Ori poate după personajul Olguţa din *La Medeleni*, carte favorită a mamei sale.

La Olga am ascultat pentru prima dată discul lui Leo Ferré cu cântecul *L'Affiche Rouge* pe versurile lui Aragon. Cristina, mama ei, se lămurise de mult asupra mizeriei morale a comunismului, nu mai nutrea nici un fel de iluzii. Purtam lungi discuţii, la care Olga participa cu pasiune, despre memoriile lui Pierre Daix, despre Artur London, despre cartea lui Dominique Desanti *Les Staliniens*. Îmi amintesc un prânz la Cristina şi Olga cu Ghiţă şi Tania Brătescu (fiica, acum decedată, a Anei Pauker), când am vorbit *à bâtons rompus* despre Ana şi Luximin, despre Dej şi Ceauşescu, despre Aurore Thorez şi Eugen Fried, despre Margarete Buber-Neumann şi Kravcenko, despre Gulag şi Holocaust.Olga şi cu mine am făcut amândoi franceza cu mama lui Alain Paruit. La fel, engleza, cu profesorul Gavril Gabor. Am petrecut vacanţe împreună, inclusiv pe ultima, la Bran, înaintea plecării ei definitive din 1981.

Treptat, tot mai mulţi dintre cunoscuţii mei au început să plece din ţară. Principalul motiv era situaţia generală, tot mai degradată, apoi lipsa de speranţă într-o ameliorare, probabil şi dorinţa de a căuta altceva, în altă parte. Vine şi cutremurul din 1977, care complică lucrurile şi mai mult, exacerbează starea de *malaise*. La sfârşitul anilor '70 nu prea mai aveai motive să zâmbeşti.

Eu termin facultatea în 1974 şi în 1977 sunt totuşi încrezător că locul meu este în cultura românească, public destul de mult în *Amfiteatru.*

Ţin minte că m-am întâlnit într-o seară cu Stelian Moţiu, care era redactor-şef la *Viaţa studenţească* şi la *Amfiteatru*,la Mircea Iorgulescu acasă. Iorgulescu remarcase semnătura mea în *Amfiteatru*, cred că a şi scris un articol în *România literară* în care menţiona numele meu printre noile speranţe în eseistică. În perioada aceea încerc să revin în cercetare, fusesem azvârlit în acel laborator de sociologie urbană care ţinuse, cândva, de o instituţie relativ sofisticată, Institutul Proiect Bucureşti, după care ne mutaseră pe lângă Institutul de Proiectări pentru Construcţii Tipizate. E adevărat, Dorel Abraham, care era şeful de laborator, adjunctul său la un moment dat, Mihai Milca, diverşii şefi de proiecte, inclusiv Alin Teodorescu, mi-au asigurat un regim relativ preferenţial. Nu eram terorizat de activităţile acestui laborator, eram doar obligat să fac act de prezenţă. Am făcut trei încercări de a intra în cercetare sau în învăţământul universitar, toate trei eşuate.

În 1978 am dat examen la Institutul de Construcţii, la Catedra de materialism dialectic şi istoric, ca să devin asistent universitar. Din câte ştiu, am luat examenul, însă am fost respins de Centrul Universitar de Partid. Aveam, evident, rude în străinătate, eram evreu, şi de-acum se pusese clar oprelişte angajării evreilor în orice ţinea de zona ideologică… În câteva cazuri s-a putut sparge această linie prin intervenţii la cel mai înalt nivel. În cazul meu era prea târziu, totuşi am încercat. Tata nu putea să intervină pentru mine, dar a vorbit cu un vechi prieten din ilegalitate, un nume cunoscut în istoria comunismului românesc, a fost şi ambasador în Bulgaria la un moment dat, Nichifor Stere. Stere îl primise în partid în 1945, el personal, pe Dumitru Necşoiu, care era pe atunci primul secretar al Centrului Universitar. Era muncitor la bază, adus acolo ca să întărească elementul muncitoresc. Mâna lui dreaptă, Olivia

Clătici, a decis să nu fiu admis. Tatăl meu îl rugase pe Nichifor Stere să-i ceară lui Necşoiu să primeze criteriul meritului, şi nu alte criterii. Atât a cerut tatăl meu în numele unui braţ dat pentru partid în Spania. Necşoiu şi-a dat cuvântul de onoare că aşa va fi. N-a fost.

A doua încercare priveşte un personaj despre care s-a dovedit ulterior că a fost informator al Securităţii: redactorul-şef al *Revistei de filozofie*, Octavian Cheţan. Acesta apare în *Întâlnire cu un necunoscut*, cartea lui Gabriel Liiceanu, şi în volumul *Noica şi Securitatea*. Eu am amintiri foarte bune despre Octavian Cheţan, nu am bănuit niciodată că este un activ colaborator al Securităţii. Şi Noica avea o părere bună, de aceea se ducea la plimbări cu Cheţan, care pe urmă dădea note informative foarte dure despre el. Cheţan şi adjunctul său de la *Revista de filozofie* mai ales, Mihai Ciurdariu, un specialist în Eminescu pentru care am avut o mare preţuire, au vrut să mă aducă redactor la acea revistă. Ar fi fost mult mai bine decât la construcţii tipizate. Nici n-a apucat să plece dosarul din Institutul de Filozofie. Discuţiile informale de la Secţia de presă a Comitetului Central au zădărnicit orice demers.

A treia încercare a fost prin Stelian Moţiu, care a vrut să mă aducă redactor la *Amfiteatru*, mai exact la *Viaţa studenţească*

şi la *Amfiteatru*, unde aş fi avut pagina mea. A vorbit la Secţia presă a Comitetului Central, şi când mi-a spus numele s-a pus capăt discuţiei. Am mai avut încă două oferte rămase nefinalizate. Una din ele a venit de la Ion Cristoiu, care pleca de la *Viaţa studenţească* la *Scânteia tineretului*,ca redactor-şef adjunct, şi era foarte influent. M-a întrebat dacă m-ar interesa să vin şi eu, am spus da – orice era mai bun decât locul în care mă aflam –, dar n-am insistat, după care nu s-a întâmplat nimic; nu am regretat, nu mă interesa de fapt ziarul CC al UTC. A mai făcut o încercare pentru mine

profesorul Ovidiu Trăsnea, prin 1979-'80, când îmi terminasem doctoratul. El se mutase de la Universitatea din Bucureşti la Ştefan Gheorghiu, îl adusese Leonte Răutu acolo, aveau bune relaţii fără a fi prieteni. Şi a vrut să mă aducă la acel institut, unde erau şi Elena Zamfirescu, Mihaela Vlăsceanu, care ulterior avea să devină rector la snspa, Iosif Boda, o listă lungă. Nu mă atrăgea ideea de Ştefan Gheorghiu, dar mă atrăgea ideea de institut de teorie politică. Se pare că atunci când Trăsnea s-a dus la Leonte Răutu să discute cu el, acesta a refuzat categoric.

Eram trimis la plimbare peste tot din cauza antisemitismului de partid şi de stat, dar şi din cauza subiectelor despre care scriam şi pe care le studiam. Mă ocupam de „isprăvi cu dedesubt primejdios" (cum spune Pasternak, în traducerea lui Marin Sorescu). Scriam despre Şcoala de la Frankfurt, Ernst Bloch, studiam marxismul mesianic, Walter Benjamin şi Karl Korsch. Am publicat în jur de 20 de articole în *Revista de filozofie*, am scris recenzia cărţii despre formaţiunea socială tributală a profesorului Henri H. Stahl, am făcut inclusiv recenzia cărţii despre puterea politică a lui Virgil Măgureanu, am scris un serial care se numea *Ipostaze ale radicalismului hegeliano-marxist*, m-am ocupat de tânărul Gramsci, de tânărul Korsch şi de tânărul Lukács. Am fost primul care a scris favorabil despre noii filozofi din Franţa.

Sursa „Costin" din dosarul meu de Securitate formulează lucrurile cât se poate de clar. E vorba de fapt despre Ştefan Costea, care predă în momentul de faţă la Spiru Haret, pe atunci consilierul lui Mihnea Gheorghiu pe sociologie la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice. Când Securitatea îmi face dosar, când încep să vorbesc la Europa Liberă, ofiţerii se duc în diverse locuri ca să strângă informaţii. Se duc şi la Ştefan Costea, care spune: „Noi ştiam ce-i cu acest Vladimir

Tismăneanu, avea o pasiune pentru orientările duşmănoase în raport cu socialismul ştiinţific, pentru pseudo-marxişti tip Şcoala de la Frankfurt…“

Odată, mama s-a dus la Mihail Florescu şi i-a povestit ce se întâmplă: „Practic, băiatului ăstuia i se închide uşa în nas peste tot şi este clar că sunt două motive: ceea ce-l preocupă şi originile lui.“ La care Florescu a spus: „Hai să încercăm la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice.“ Nelly Florescu, nevasta lui, intervine: *Oui, oui, MihneaGheorghiu! Il est un brave!* Numai că *le brave* Mihnea Gheorghiu m-a pasat unui mai puţin brav consilier pe filozofie, cu nume inconfundabil, Nicolae Gogoneaţă. I se spunea filozoful Gogoneaţă. Am intrat la tovarăşul Gogoneaţă în birou, care era acolo unde, după 1990, a fost sediul Partidului Social Democrat al fraţilor Cunescu, vizavi de CC al UTC, pe strada Oneşti, la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice. Am intrat în biroul tovarăşului Gogoneaţă, am stat într-o sală cu oglinzi. Locul era complet gol, fără nici o carte, nimic. Şi mi-a spus: „Mama dumneavoastră s-a adresat tovarăşului Mihail Florescu, care a vorbit cu tovarăşul Mihnea Gheorghiu. Şi ce doriţi?“ „Am înţeles că se poate să merg spre *Revista de filozofie* sau Institutul de Filozofie.“ Încercasem deja tot ce se putea încerca. Şi răspunsul a fost: „Nu există nici un post liber acolo, şi oricum sunt destui absolvenţi ai Secţiei de filozofie care ar avea dreptul să meargă înaintea dumneavoastră. Dumneavoastră aţi terminat Sociologia. De ce nu mergeţi la Centrul de Sociologie?“ Şi m-a trimis la tovarăşul Costea. Tovarăşul Costea, la rândul său, mi-a desenat nişte cercuri şi mi-a spus că nu e loc pentru mine la Centrul de Sociologie al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. M-am dus la Ioan Drăgan, care şi după revoluţie a fost şeful Catedrei de sociologie. Scrisese o recenzie favorabilă în *Era socialistă* la cartea mea. M-am dus la el şi i-am

spus: „Domnule profesor, vă mulţumesc din inimă. Nu mă puteţi lua şi pe mine la Centrul de Sociologie?“ Şi a spus: „Vladimir, din păcate nu…“

Mi-am dat doctoratul în noiembrie 1980, în timp ce eram angajat la Laboratorul de Sociologie. Sigur, am avut o anumită înţelegere: m-au lăsat să merg vreo două zile pe săptămână la bibliotecă şi să lucrez. Deci devenisem doctor, iar la laborator eram încadrat ca sociolog-bază. Mi-am spus: hai să încerc să devin măcar cercetător gradul trei, care-i cel mai jos. Şi mă duc la Dorel Abraham, care-mi spune: „Sigur, se scoate un post la concurs, dar hai să stăm puţin de vorbă.“ Şi mă invită la el acasă, stătea la Parcul Tineretului. Îmi dă o palincă de la ei, din zona Zalăului, ciocnesc cu el, ciocnesc cu soţia sa, Melania, ne simţim foarte bine, şi-mi spune: „Uite, dragul meu Volo, ce vreau să-ţi spun, avem o problemă. Colegul nostru, Gelu Alecu, care a terminat Sociologia cu un an înaintea ta, vrea să candideze şi el pentru postul de cercetător.“ „Dar Gelu nu este încă înscris la doctorat, eu mi l-am dat deja. Cred că aici nu e vorba de simpatii, prietenii, ambiţii, e vorba de statutul cercetării ştiinţifice.“ Eram patru oameni cu doctorat în tot laboratorul. Şi vine răspunsul: „Eşti naiv. Dacă ar fi pe merit, evident că e locul tău. Dar nu este pe merit, dragă Volo.“ Mi s-a spus în faţă.

Între timp, Donca Vianu plecase. La fel Radu Stern şi Andrei Coler. Începuseră bancurile bine-cunoscute ale epocii: „Ce este un om care se întoarce din Occident? – Un înapoiat“, „Cine rămâne la sfârşit e cel care stinge lumina“ şi aşa mai departe. După cutremur, cum spuneam, degradarea s-a accentuat. Începând din noaptea de după cutremur suntem duşi toţi în diverse întreprinderi, laboratoare, universităţi, la strâns de moloz. Participăm la această activitate pompieristică. Se riscau vieţi, nu ne pricepeam la ce făceam, dar începe să ni se adjudece timpul.

După care vin, evident, multe alte umiliri. Apar spectacolele de tip nord-coreean. Eu unul n-am mers să agit plăcuţe pe stadion, am avut noroc, pentru că aveam un prieten de familie doctor, botoşănean de-al mamei, David Salzberg, am vorbit mai devreme despre el, care mi-a dat o scutire medicală în care se spunea că, pe motiv de coloană cu scolioză sau aşa ceva, nu am voie să stau în picioare ore-n şir.

Ţin minte că m-am întâlnit pe strada Muzeul Zambaccian în ’81 cu Lena Răutu şi Andrei Coler. Murise tata, mama se mutase cu doamna Boico, locuiau într-un apartament de la etajul I pe Zambaccian 14, chiar lângă viitorul bloc controversat construit de Năstase. Pe vremea aia era acolo terenul de baschet al căminului Ministerului de Externe, îl vedeam de pe geam. Eram cu Florica Jebeleanu, cu Olga, care se pregătea să plece în Israel pentru nunta cu Otto, eu aveam de-acum aprobarea de paşaport… Suntem prin iulie-august 1981, aveam să plec în septembrie. Şi trece Lena Răutu cu Andrei Coler, soţul ei. Era în perioada când Răutu fusese scos din Comitetul Executiv, apăruse comunicatul, fusese şi editorialul lui Noel Bernard, pe care l-am reprodus în *Perfectul acrobat.* Florica îi spune Lenei – fuseseră cândva prietene foarte apropiate – „Ce faci, Lena? A sosit şi vremea ta!“ sau ceva de genul ăsta. Încă nu primiseră aprobarea. Fuseseră scoşi din casă şi trimişi într-un apartament – de pe Titulescu totuşi, nu în Dămăroaia sau în cartierul Şulea.

Şi Lena a răspuns: *Sauve qui peut.* Asta era acum mentalitatea. În cazul nostru salvarea era familia din Venezuela. Sigur, puteam şi eu să fac, ca atâţia alţii, o cerere de plecare spre Israel. Dacă nu voiam să ajung în Israel, pe vremea aceea încă se mai puteau face rocade. În loc să iau avionul spre Viena şi pe urmă spre Israel, aş fi putut să ajung la Viena, iar de acolo să fac cerere de plecare

în Statele Unite. Nu ştiam exact, nu fusesem niciodată în Occident, aveam o idee foarte vagă. Apropo de cât de neştiutor eram… N-am să uit cum, ajuns la Paris, am primit o sută de dolari de la Radu şi Vanda, din Elveţia, şi m-am dus la o bancă să-i schimb. Era octombrie 1981. Funcţionarul de la bancă mi-a spus: „Sigur, îi punem în contul dumneavoastră.“ Şi am răspuns: „N-am cont.“ A zis: „Păi nu putem să facem nimic dacă n-aveţi cont.“ În fine, până la urmă s-au îndurat de mine şi mi-au dat patru sute şi ceva de franci, cât valorau 100 de dolari la vremea respectivă.

Rudele mele din Venezuela plecaseră acolo în 1932. A plecat din Soroca, via Constanţa, o întreagă familie: Naum Ímber, Ana Ímber şi cele două fete ale lor, Lia (născută în 1913) şi Sofia (născută în 1927). Ana, născută Barú, era sora unei doamne din Soroca evreică de origine, pe nume Jenia, şi aceasta era bunica mea, mama tatei. Familia Ímber venea din centrul Imperiului Ţarist, fusese o familie înstărită, locuise, dacă nu mă înşel, la Petersburg. Odată cu prăbuşirea Imperiului Ţarist, cu seismele revoluţionare din Rusia, au fugit de bolşevism şi s-au dus la sora Anei Barú Ímber, la Jenia. Jenia era căsătorită cu un personaj numit Moisei Tismineţki, ulterior avea să-şi zică Mihail Tismineţki, bunicul meu. Nu l-am cunoscut niciodată, a plecat din România în 1930 de unul singur şi a ajuns în Statele Unite, unde se pare că şi-a schimbat numele în Tesman.

Nu exista nici un fel de orientare socialistă sau comunistă în familia Ímber. Veniţi în 1918-’19, din Petersburgul occidentalizat şi luminos, la Soroca, în acea Basarabie uitată de lume, trebuie să fi fost foarte dezamăgiţi. Oricum, mai târziu au decis să plece în Statele Unite. În drum spre New York au ajuns la Hamburg, şi acolo au întâlnit un prieten, tot un basarabean sau un evreu rus. Când a aflat că merg în sua, acesta le-a spus: „Ce să căutaţi acolo,

că e criză, e şomaj, duceţi-vă în El Dorado! Duceţi-vă în Venezuela! E aur, e petrol acolo, lumea e minunată, e cald şi plăcut vara, e cald şi plăcut iarna, n-are rost să vă gândiţi de două ori.“ Drept care şi-au schimbat destinaţia, au luat o viză pentru Venezuela.

Naum Ímber a lucrat pe la bănci, cred că avea Academia Comercială la bază. N-a ajuns niciodată bogat. Tanti Ana, Ania rusificat, a stat acasă. Lia a făcut medicina, pediatria, şi a fost prima femeie medic din Venezuela. Există străzi cu numele ei, există chiar un spital numit Lia Ímber de Coronil. Soţul ei, doctorul Ruben Coronil, a fost unul dintre cei mai mari chirurgi ai Venezuelei şi făcea parte dintr-o foarte importantă familie politică a Americii Latine. Primul soţ al Sofiei a fost scriitorul venezuelean Guillermo Meneses. Au avut patru copii, Sara, Adriana, Daniela şi Pedro. Meneses a fost consilier cultural la Paris şi în acea perioadă, deci în anii ’50 şi ’60, Sofia a studiat la Paris istoria artelor şi psihanaliza, s-a împrietenit cu Nadia Léger, soţia lui Fernand Léger. Revenită la Caracas, a cunoscut un ziarist pe nume Carlos Rangel. Au pornit o emisiune împreună şi treptat s-au apropiat foarte mult. El este autorul a două cărţi importante, *Du bon sauvage au bon révolutionnaire* şi *L’Occident et le tiers-mondisme. De la fausse culpabilité aux vraies responsabilités*, amândouă cu prefeţe de Jean-François Revel.

Sofia avea cam cinci ani când au plecat din Basarabia. Nu a vorbit niciodată româneşte, de altfel spunea tot timpul că e de origine rusă. (De curând am văzut că şi-a schimbat pagina web şi acum apare că e originară din România.) La un moment dat a devenit preşedinta Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Artă (aica). Cât timp a fost la la Paris, unde a studiat istoria artei, s-a implicat intens în geneza mişcării de artă cinetică, pentru că era foarte bună prietenă cu Jesús Soto. Muzeul de Artă Contemporană din Caracas s-a

născut în garajul Sofiei Ímber, acolo a fost prima expoziţie, făcută cu tablourile pe care ea însăşi le primise cadou de la diverşi prieteni – de la Vasarely, de la Nadia Léger. A avut în colecţia personală un superb tablou de Francis Bacon, şi acesta primit cadou de la artist, pe care l-a donat muzeului. Un alt prieten apropiat al Sofiei a fost Gabriel García Márquez (ulterior s-au certat din motive de Castro).

Vara primară din România a Liei şi a Sofiei era, cum spuneam mai devreme, sora tatălui meu, doctoriţa Nema Tismineţki. Ea nu şi-a schimbat numele niciodată, a rămas Tismineţki. După 1956 Lia a intrat în legătură cu Nema, a început o corespondenţă, mici cadouri. În 1979, mătuşa Nema a fost invitată la Caracas, unde a stat şase luni. Tata era deja foarte suferind. Unul din motivele care ne făceau pe mine şi pe surorile mele să nu luăm în considerare foarte serios ideea plecării din ţară a fost sănătatea tatei. Era cardiac, şi aveam sentimentul că plecarea noastră ar fi fost o înfrângere personală teribilă pentru el. Dar deja în 1979 nu-şi mai făcea iluzii din acest punct de vedere, într-atât încât i-a dat practic mandat mătuşii mele să discute cu rudele de la Caracas un posibil ajutor pentru mine. Cred că nu avea încredere că voi şti să mă descurc singur. În plus, în mitologia familiei mele, plecarea bunicului meu patern în America şi, practic, dispariţia lui în necunoscut erau un subiect dureros.

Cum am mai spus, dar cred că merită detaliat un pic subiectul**,** Lia şi Sofia i-au propus Nemei să rămână în Venezuela. Născută în 1903, Nema avea atunci 76 de ani şi starea ei de sănătate era destul de bună. Ea le-a spus: „Dacă vreţi să faceţi ceva pentru mine, ajutaţi-l pe nepotul meu.“ A explicat care e situaţia, atât cât o înţelesese ea: „Din motive de antisemitism şi de dictatură îngrozitoare, în care nu ai dreptul la nici un fel de exprimare liberă, omul acesta vrea să iasă din ţară.“ Cum era pe

atunci foarte implicată în lupta în favoarea disidenţilor din Europa de Est, Sofia a reacţionat pozitiv. Îl avusese oaspete pe Vladimir Bukovski, fusese de câteva ori în emisiunile ei. Sofia şi Carlos aveau prieteni personali printre disidenţii cubanezi, în rândul cărora erau figuri marcante, precum Carlos Fránqui, Carlos Alberto Montaner. Sofia avea două emisiuni la radio. Una se chema *Sólo con Sofía* şi era către prânz, de la 11 la 12, oră de vârf, cealaltă se chema *Buenos Días Venezuela*, se difuza în fiecare dimineaţă de la 6.30 până la 9. Am stat la ei în casă aproape şase luni şi ştiu ce program infernal avea. După emisiuni pleca la muzeu. Iar sâmbăta făcea opt pagini culturale la *El Universal*, un ziar important în Venezuela. Sigur, o ajuta o secretară personală. A intervievat pe cine vrei şi pe cine nu vrei, de la Papa Ioan Paul II la Barbara Walters, inclusiv pe Ion Iliescu în 1992.

Nema se întoarce în România şi ne spune ce discutase la Caracas. Trece anul 1980, eu îmi susţin doctoratul. În februarie 1981 a încetat din viaţă tata. În mod cert ştia că drumul meu va fi dincolo de frontierele blocului sovietic, nu mai avea nici o speranţă… Eu simţeam cum mă veştejesc, pur şi simplu. Nu mă mai interesa nimic, iar plecarea Olgăi, de care am fost foarte ataşat, m-a afectat profund. Încercasem să plec într-o călătorie în Grecia, mi se răspunsese negativ. N-am avut deloc călătorii în Occident, în pofida a ceea ce-au spus unul şi altul.

Lucrurile au mers relativ rapid după aceea. La înmormântarea tatălui meu, mama, care a refuzat atunci să dea mâna cu Leonte Răutu, *et pour cause*, a dat mâna şi s-a îmbrăţişat cu un personaj important din Partidul Comunist Spaniol, care venise să depună o coroană de flori în numele PCS. Acel *compañero* a întrebat-o: „Ce putem face pentru tine?“ Cunoşteam cazul concret al cuiva care primise o scrisoare de invitaţie din partea lui Georges Marchais şi aşa ajunsese să plece în

Franţa. Mama i-a spus: „Dacă îmi puteţi face o invitaţie mie şi fiului meu, pentru a vedea locurile unde am luptat împreună cu soţul meu în timpul Războiului Civil…“ Au trimis o asemenea invitaţie, pe care noi nu am văzut-o niciodată. Dar mama a primit aprobarea foarte repede, la două-trei săptămâni după ce depusese cererea. Cererea de paşaport fusese făcută pentru Spania şi Franţa. Mama avea rude îndepărtate la Paris, dar mai ales avea prieteni dragi, inclusiv pe Irma Miko (fosta soţie a lui Grigore Naum), precum şi pe soţii Dudu şi Monica Lovian, originari din Botoşani.

La mine a mai durat vreo şase săptămâni. Am avut o singură discuţie cu cineva de la Securitate. A venit la serviciu, era un tip în civil, eu eram foarte nervos, mi-am zis: „S-a terminat totul, vor să mă recruteze în Securitate.“ Nu mi-a propus aşa ceva, cred că venise ca să mă testeze psihologic, mi-a spus: „Sunt probleme cu dumneavoastră pentru că organizaţi petreceri în apartament.“ I-am răspuns că nu organizez nici un fel de petreceri şi că n-am mai călcat în apartamentul de pe 1 Mai, unde locuiam singur, din momentul în care am aflat acolo, la telefon, de moartea tatălui meu. Şi asta a fost tot. A fost unica întâlnire din viaţa mea cu Securitatea. Oricum, eram prevenit de ai mei că, dacă vreodată mi s-ar cere să dau informaţii despre cineva, să vin să le spun lor. Ei s-ar fi adresat, categoric, la cel mai înalt nivel ca să fiu lăsat în pace. Niciodată la noi în casă nu e existat nici cea mai mică toleranţă pentru ideea de delator. Un văr primar al mamei mele, se numea Marcusohn pe numele de familie, s-a sinucis la sfârşitul anilor ’50; i s-a cerut să devină informator şi a răspuns: „Eu nu vreau să devin *muser* pe uliţa evreiască“ (*muser* înseamnă turnător), şi ceilalţi probabil că au insistat până când omul n-a mai putut suporta şi s-a spânzurat.

Am luat amândoi faimosul Orient Expres, am împărţit compartimentul cu Nicolae Şerban

Tanaşoca, el a coborât la Viena, noi am mers mai departe, am coborât la Paris, în Gare de l'Est. Aici lucrurile au mers foarte repede. Mama şi cu mine locuiam la două verişoare de gradul doi-trei ale mamei născute în Franţa, care o ştiau pe Cristina din timpul studiilor la Paris, Sarah Bernstein şi Jeannette Weiss. La vreo trei zile după sosire a sunat telefonul la Sarah şi era mătuşa mea Nema, care a spus că Sofia Ímber e la Paris. Lia se stinsese din viaţă în 1980, în urma unui cancer galopant, şi „misiunea de a se ocupa de Volo" îi revenise Sofiei, care iniţial nu fusese deloc implicată în acest „proiect". Sofia era la Paris şi Nema a spus: „Căutaţi-o urgent la telefonul cutare." Era telefonul de la hotelul Ritz, acolo locuiau Sofia şi Carlos.

Noi, doi bieţi turişti din Europa de Est, într-o seară pariziană ploioasă de sfârşit de septembrie, ne ducem la hotelul Ritz, în Place Vendôme… Când au apărut în holul hotelului, Sofia şi Carlos arătau ca într-un film. El, într-un costum absolut superb, distins, cu părul albit, ea, într-un taior galben. Era 9.30 seara. „Hai să mergem undeva să luăm un drink", a spus Carlos. Am început să discutăm. Sofia: „Să aşezăm lucrurile clar din acest moment. Am stat puţin de vorbă, am înţeles, ştiu cine este Volodea, am înţeles ce tip de gândire are, eu ştiu să citesc foarte repede un om. El va veni şi va sta la noi. Dar vreau să ştie dinainte: Caracas nu este New York! Volodea, dacă vreodată vei dori să pleci mai departe, să ştii că te voi înţelege. Pe de altă parte, vom face tot ce se poate ca să te adaptezi." „Fetele mele se mărită în şase luni şi pentru moment nu am cum să te aduc la Caracas, a continuat. Până atunci va trebui să stai la Paris, ceea ce cred că nu este cel mai rău lucru din lume. Te voi pune în legătură cu prietenii mei de aici. Vei primi lunar un ajutor din partea noastră, o sumă care nu va trebui returnată, iar când vei ajunge la Caracas te vom pune în legătură

cu toţi prietenii noştri din lumea intelectuală şi vei învăţa spaniola aşa cum trebuie, vei învăţa să conduci maşina…“ Să nu-şi închipuie cineva că era vorba de nişte sume enorme. Ajutorul a fost între 300 şi 400 de dolari pe lună, biletul de avion cu care am plecat la Caracas a fost plătit, bineînţeles, de ei, am stat pe la diverşi prieteni, am obţinut şi un mic ajutor prin ceea ce se chema Cojasor, Comité Juif d'Action Sociale et de Reconstruction.

La Paris, Sofia m-a pus în legătură cu mai multe persoane, printre care Anne Philipe, văduva lui Gérard Philipe, marele actor, idolul juneţii mele. Am început să merg la cursuri universitare, l-am audiat de pildă pe Raymond Aron, am văzut enorm de multe filme, m-am întâlnit cu prieteni. La Paris era verişoara mea primară Olga Boico împreună cu soţul ei, istoricul Michel Trébitsch. Biograf al lui Henri Lefebvre, cercetător la IHTP, Institut d'Histoire du Temps Présent, Michel a fost autorul unor lucrări esenţiale pe tema istoriei comparate a intelectualilor în secolul XX. Ne plimbam, Michel, Olga şi cu mine, prin parcuri, pe marile bulevarde, mergeam cu ei la cinema. Châtelet, Chez Zimmer, Le Petit Zinc, Les Deux Magots, Gibert Jeune, excursiile la Chartres, la Versailles, pe malul Loarei. Într-adevăr, *il n'y a plus d'aprè*s…

Olga şi Michel m-au vizitat apoi la Philadelphia în 1987, am mers împreună la New York, am petrecut o după-amiază de neuitat cu Agnes Heller şi cu Ferenc Feher (recent ajunşi acolo, ca profesori la New School for Social Research). I-am vizitat şi eu când am revenit la Paris, mai întâi singur, apoi, după 1999, împreună cu soţia mea, Mary, an de an. Privesc nişte fotografii din 1986: cina la Olga şi Michel acasă, pe Rue de Saintonge, în Marais (locuiau la doi paşi de Mihnea Berindei), împreună cu Gáspár Miklós Tamás şi Anna Eorsi. În 1989, *annus mirabilis*, am stat la ei o lună, am participat la colocviul organizat de Michel la

Sorbona despre revoltă şi societate, legat de bicentenarul Revoluţiei Franceze. Textul meu, tradus de Michel, era embrionul cărţii pe care începusem s-o gândesc, *Reinventing Politics*. În decembrie 1989, Olga a fost printre primii medici francezi care au plecat la Bucureşti cu ajutoare pentru răniţi. În 2000, Olga şi Michel au venit la Bucureşti la o conferinţă organizată de Institutul de Istorie Recentă în colaborare cu IHTP. S-au împrietenit cu Anca Oroveanu şi cu Andrei Pippidi.

După moartea Olgăi, în 2002, am fost la Paris împreună cu Mary şi fiul nostru, Adam. Am mers la un fel de petrecere de adio la Michel, împreună cu vechea noastră prietenă Mariana Ioan. Erau acolo colegii de la IHTP, inclusiv Henri Rousso. Era şi fratele Olgăi, Andrei, împreună cu soţia sa, Annick. Michel ştia că sfârşitul său e iminent. Privea în jur cu o seninătate totală, se pregătea de revederea cu Olga. Copiii, Maxime şi Emma, au rămas în grija surorii lui Michel, Claire. Olga, Cristina şi Michel îşi dorm somnul de veci în cimitirul Père Lachaise.

Cu exilul românesc, cu Monica Lovinescu şi cu Virgil Ierunca, n-am avut atunci, când am ajuns la Paris în 1981, nici un contact, trăiam cu un fel de frică latentă pe tema Europei Libere, mitologiile din ţară funcţionau şi în cazul meu. Mama se întorsese în ţară după o lună şi credeam că o pun în pericol pe ea, întreaga familie dacă fac cel mai mic pas spre Europa Liberă. În seara când m-am văzut cu Sofia, la un moment dat am intrat în panică, i-am spus mamei: „Poate ar trebui să mă întorc împreună cu tine, să nu rămân, să mă mai gândesc…“ Şi mama mi-a spus: „Nu! Nimic din ce se va întâmpla acolo nu va fi mai bine, în mod cert va fi mai rău ca acum. Iar eu nu pot să-ţi garantez că voi reuşi să te scot a doua oară.“ Am tendinţa, recunosc, de a o idealiza pe mama, dar cred că şi merită din multe puncte de vedere s-o idealizez.

Măcar pentru că mi-a dat naştere de două ori: a doua oară atunci, în 1981. Şi în continuare a luptat cu Securitatea, a fost anchetată, au încercat s-o manipuleze contra mea şi ea a rezistat.

Mama nu mi-a făcut niciodată vreun reproş. Eu n-am băut alcool până prin 1974. Toţi prietenii mei din liceu beau votcă, whisky la petreceri, dar ştiau că întotdeauna trebuie să existe şi „suc pentru Volo“, devenisem celebru pentru asta. O singură dată, în clasa a XII-a, după bacalaureat, am făcut eroarea să merg cu colegii la Bolta Rece, în curte, şi să comand, la sugestia lor, fernet. Nu mai băusem până atunci niciodată aşa ceva, şi nici n-aveam să mai beau vreodată după aceea. E un fel de vermut. Şi am luat un fernet, al doilea… Am băut patru, licoarea mi se părea dulce, credeam că n-are nici un efect. Apoi mi s-a făcut îngrozitor de rău. Casa mea, cu toate că stăteam aproape, mi s-a părut că este la capătul pământului. Şi am ajuns acasă, şi se învârtea totul cu mine şi-mi căutam un punct fix. M-am întins pe jos în mijlocul livingului. Şi apare mama: „Ce s-a întâmplat?“ Eram aproape comatos. Şi ea a stat cu mine, era doctoriţă totuşi, mi-a pus comprese, mi-o fi dat lămâie, nu mai ştiu… Nu mi-a reproşat absolut nimic. Atât mi-a spus: „Fii atent, e posibil să faci altă dată ceva şi mai grav…“ A fost omul cel mai cinstit şi mai discret pe care l-am cunoscut.

La un moment dat, după ce plecasem din ţară, o ingineră din Statele Unite originară din România, într-o conversaţie telefonică cu o foarte bună prietenă de-a noastră de familie, Oana Santighian, a formulat tot felul de reproşuri: că vorbesc la Europa Liberă, că sunt contra comunismului, că dau adevăratul nume al nomenclaturiştilor, maghiar sau evreiesc, că fac de ruşine trecutul familiei mele. Mama, care era în vizită la această prietenă, i-a cerut să-i dea şi ei un pic receptorul. „În ce priveşte ruşinea, i-a spus interlocutoarei, să ştii că ruşinea e înainte de toate a celor care au fost

implicaţi în ceea ce s-a petrecut. Dacă avem puţină conştiinţă, trebuie să ne gândim la ce ne-am pretat, indiferent dacă eu personal n-am nimic să-mi reproşez, eu ca individ. Dar am făcut parte dintr-o formaţiune care a fost o oroare, o monstruozitate. Nimic din ce-am promis nu s-a întâmplat, am minţit oamenii.“ Mi-a povestit această întâmplare Oana Santighian, care a fost studenta tatălui meu şi a fost implicată, de partea grupului Derdena, într-una din marile represiuni anti-studenţeşti din 1957–’58.

*

Am mai spus-o şi o voi repeta: dacă am învăţat ceva în aceste patru sau cinci decenii de reflecţii asupra istoriei politice, morale, filozofice a secolului XX, cel mai frământat şi cel mai însângerat din analele istoriei umane, este că determinismul e o iluzie. Nimic nu este determinat, în orice caz libertatea e mai puternică decât orice formă de constrângere prin necesitate. Aşa cred că stau lucrurile şi e bine să gândim aşa, pentru că altfel ne condamnăm la fatalism, la resemnare, la capitulare, la o viziune obsecvioasă despre relaţia între individ şi istorie, în care istoriei îi revine rolul de factotum, iar individul e doar un biet şurub fără semnificaţie.

Nu cred că am pierdut anii dintre 1974, când am terminat Facultatea de Sociologie, şi 1981, când am plecat definitiv din România. Nu cred că au fost ani irosiţi, risipiţi fără urmă. Am citit enorm, am întâlnit o serie de oameni cu care aveam să rămân prieten toată viaţa, am continuat anumite prietenii, dar, mai ales, am dovedit că nu vreau şi nu voi accepta să fiu cooptat de sistem. Dacă doream să fiu actor în sistem, să fac pactul cu diavolul, aş fi putut. Colegi de-ai mei de facultate începeau să-şi facă o pârtie, un drum exact în această direcţie. E clar că nu m-a interesat să pactizez cu sistemul. Prin „sistem“ înţeleg întreaga

încrengătură de relaţii intersubiective, nu numai instituţiile, care pur şi simplu îmi repugnau. Mi se păreau de o falsitate îngrozitoare. Se adăugau şi dezamăgirile din mediul în care crescusem, faptul că ceea ce îmi păruse iniţial o opţiune normală, chiar inevitabilă, spre partidul comunist şi stânga marxistă devenea din punctul meu de vedere o opţiune tot mai îndoielnică.

Mircea Mihăieş m-a întrebat odată, într-un interviu: Ce rămâne, de fapt, din viaţa noastră? Ce contează şi ce rămâne? Contează, în primul rând, să rămâi fidel unui număr de valori, astfel ca, atunci când ajungi la ceasul unei reglări de socoteli cu propria conştiinţă, să ştii că nu ai motive să roşeşti. Dacă te uiţi în ochii copilului tău, să nu te jenezi de lucrurile pe care le-ai făcut. Contează să ştii că banii pot să cumpere orice, dar nu pot cumpăra moralitatea. Că este mult mai important să fii curat din punct de vedere moral decât să ai un cont în bancă, oricât ar fi el de substanţial. Nici o valoare din cele în care crezi nu se va afirma singură, fără să rişti ceva, de o manieră sau alta. Uneori preferăm să ignorăm pericolele cu care ne întâlnim, aşa cum mi s-a întâmplat mie să ignor, de pildă, multele pericole generate de acceptarea poziţiei de preşedinte al Comisiei de analiză a comunismului. Indiferent de ce vor să creadă unii şi alţii, nu a fost o poziţie comodă. Nu aştept aplauzele sau compasiunea nimănui. Am făcut-o pentru că am crezut în acest lucru şi, spre deosebire de atâţia cinici care se deghizează în romantici şi atâţia romantici care pozează în cinici, eu nu sunt nici cinic, nici romantic. Am însă o doză de idealism etic la care refuz să renunţ.

6
Galerie de portrete

Portretele care urmează nu se vor şi nici n-au cum să fie o colecţie exhaustivă de personaje din nomenclatură. Unii dintre cei descrişi nici n-au făcut parte din acea castă, ori au intrat în ea doar pentru scurtă vreme. Dar au avut de-a face cu ideologia comunistă, fie încă din ilegalitate, fie mai târziu. Se află în această galerie întrucât autorul i-a cunoscut personal, a apucat să discute cu ei despre propriile lor experienţe şi amintiri.

Evident, există diferenţe esenţiale între călăii Securităţii şi cei pe care îi putem numi „funcţionarii Răului“, ideologii de serviciu şi intelectualii antrenaţi în aventura istorică explorată în aceste pagini. Drăghici, Nicolschi şi Pantiuşa au ucis chiar ei oameni, au fost torţionari fără urmă de remuşcări. Alţii au aplicat cu fervoare indicaţiile venite dinspre centrul Răului: de pildă C. Ionescu-Gulian, cerberul filozofiei româneşti în anii ’50 şi chiar ’60. Alexandru Ivasiuc a suferit efectele dictaturii, apoi s-a raliat ei, în felul său şi cu rezervele sale. Ovidiu Trăsnea s-a strecurat printre interstiţiile sistemului, a glorificat „doctrina Ceauşescu“ şi a încercat să dea o şansă politologiei. Excesiv la primul capitol, a eşuat la cel de-al doilea. Radu Bogdan a fost la început un comunist idealist, chiar fanatic, dar s-a trezit şi a devenit un veritabil cărturar. Faptul că aceste fiinţe, altminteri atât de diferite, se află împreună aici, în acest capitol, nu indică altceva decât că sunt parte a amintirilor mele, că destinul meu ori al familiei mele s-a intersectat cumva cu al lor ori al familiilor lor.

Alexandru Drăghici

Crimele împotriva umanităţii sunt imprescriptibile. Nu ştiu ce se poate face în cazul

călăilor comunişti care au încetat din viaţă: probabil că nu avem decât şansa recursului necontenit la memorie. Dar unii dintre aceşti indivizi se plimbă în continuare liberi, îşi sfidează cu neruşinare fostele victime, încasează pensii enorme şi rânjesc sardonic când citesc lucruri precum cele de mai jos.

Alexandru Drăghici (1913–1993) a fost comandantul suprem a ceea ce un scriitor numea „Arhipelagul mai“. Comandantul unei monstruoase colonii penitenciare, omul fără remuşcări şi fără urmă de căinţă. Beneficiind de încrederea lui Gheorghiu-Dej, generalul politic Drăghici a impus supremaţia Securităţii şi a ordonat lichidarea fizică a celor bănuiţi de intenţii „duşmănoase“. A colaborat perfect cu consilierii sovietici şi cu agenţii Moscovei, megasecuriştii Nicolschi şi Pantiuşa. Îi plăcea în chip patologic să poruncească torturarea fizică a victimelor sale.

Rudimentar în gândire, ins vindicativ şi meschin, Drăghici a promovat ofiţeri plăsmuiţi după chipul şi asemănarea sa: Vasile Negrea, Ionel Gal, János Vincze, Tănase Evghenie, Nicolae Doicaru, Neagu Cosma, Aurel Moiş, Nicolae Pleşiţă. Adjuncţii săi erau Pantiuşa, Nicolschi, Mazuru, Marin Jianu. Un timp, în subordinea sa au lucrat ilegalişti precum Grigore Naum, Aurel Stancu, Wilhelm Einchorn, Gogu Popescu, Hristache Zambetti, Eugen Szabo. Naum, Stancu şi Einchorn luptaseră în Spania în Brigăzile Internaţionale. Einchorn a fost implicat în anchetarea guvernului Nagy după suprimarea Revoluţiei Maghiare, Zambetti a lucrat atât în Securitatea internă, cât şi în DIE, având misiuni importante (şi ratate) în sua şi Turcia; după 1965 a fost vicepreşedinte al Camerei de Comerţ, iar în 1971 a fost ridicat de Ceauşescu la rang de general-maior în rezervă. Generalul de Securitate Gogu Popescu a fost ambasador în Congo (Brazaville) şi apoi în Birmania. Printre apropiaţii

lui Drăghici s-a numărat pugilistul de partid Florian Dănălache, un timp comandant al grănicerilor şi general mai, apoi şeful organizaţiei Bucureşti a PMR, călău al studenţilor şi al intelectualilor. O brută cu care Drăghici se înţelegea perfect.

Conflictul cu fostul voluntar în Brigăzile Internaţionale Aurel Stancu, venit în 1944 de la Moscova, s-a soldat cu eliminarea acestuia din conducerea MAI. Un timp, Stancu a lucrat la Capitală ca secretar al Comitetului de Partid, în subordinea lui Dănălache, apoi a fost sancţionat şi trimis la „munca de jos". Drăghici l-a lucrat cât a putut pe fostul ceferist Ştefan Pavel când acesta a fost numit într-o funcţie de vârf în mai. La fel, când a decis să se debaraseze de generalul Mihai Gavriliuc, şeful DIE, fostul vicepreşedinte al Comisiei Controlului de Partid, care a fost acuzat că a minţit în autobiografie şi a fost exclus din PMR. Marile crime ale regimului comunist au fost indisociabil legate de rolul lui Drăghici, ceea ce, desigur, nu diminuează responsabilitatea predecesorului său, Teohari Georgescu.

Drăghici nu a luat nici o decizie importantă fără să se consulte cu soţia sa, Marta, membră a clanului de veterani ilegalişti Cziko. Au adoptat două fete, pe nepoatele lui Drăghici, Aurica şi Norica. Locuiau pe Şoseaua Kiseleff, în casa în care stătuse Ana Pauker şi unde avea să se mute apoi, după debarcarea lui Drăghici, Paul Niculescu-Mizil. În 1963 s-a născut fiul lor, Alexandru.

Succesorul lui Drăghici în fruntea MAI după moartea lui Gheorghiu-Dej, din iulie 1965 şi până în aprilie 1972, a fost aparatcicul Cornel Onescu (1920–1993), fost şef de secţie la Propagandă în cadrul direcţiei dirijate de Leonte Răutu şi la Cadre, sub îndrumarea lui Nicolae Ceauşescu. Numirea sa a fost justificată prin întărirea controlului de partid asupra Securităţii, o veche

marotă a lui Ceauşescu, sursa multor fricţiuni cu Drăghici, începute încă din aprilie 1956, în timpul discuţiilor din Biroul Politic legate de „Raportul secret“ al lui Hruşciov. Tipograf de meserie, fost membru al Tineretului Social-Democrat, absolvent în 1954 al Şcolii Superioare de Partid de pe lângă CC al PCUS, Onescu a deţinut după 1972 diverse funcţii importante, inclusiv cea de prim-secretar de judeţ la Teleorman, ministru-secretar de stat la Planificare şi preşedinte al ugsr (uniunea sindicatelor comuniste). S-a pensionat în 1982.

Din surse credibile am aflat că a fost contactat să semneze „Scrisoarea celor şase“. La început, în martie 1989, a acceptat, dar apoi a renunţat de teama persecuţiilor împotriva familiei sale. În septembrie 1965, deşi Ceauşescu începuse să peroreze despre „respectarea legalităţii socialiste“, Onescu a fost responsabil de acţiunea Securităţii împotriva unui grup de studenţi de la Facultatea de Filozofie a Universităţii din Bucureşti. Asemenea unor Virgil Trofin, Vasile Patilineţ, Petre Lupu, Ilie Verdeţ, Paul Niculescu-Mizil, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Ion Stănescu, Gheorghe Pană, spre a-i numi doar pe aceştia, Cornel Onescu a fost un membru activ al grupului aparatului de partidcare a asigurat ascensiunea lui Ceauşescu în fruntea PMR/pcr.

Am fost coleg de clasă cu fiica sa, Dorina, o persoană modestă şi prietenoasă. A studiat Arhitectura şi, din câte ştiu, este profesoară la Institutul Ion Mincu. Familia Onescu locuia în prima casă de pe Bulevardul Primăverii, la doi paşi de Iosif Ardeleanu, şeful Cenzurii, de Ştefan Voicu, redactorul-şef al *Luptei de clasă*, de Avram Bunaciu, Voinea Marinescu, Petre Borilă, Emil Bodnăraş, Manea Mănescu, Silviu Brucan, Dumitru Popescu, Leonte Răutu, Vasile Vâlcu, Dumitru Coliu, Sanda Rangheţ, Ion Gheorghe Maurer şi Nicolae Ceauşescu însuşi.

Doctorul de familie al soţilor Drăghici a fost Abraham Schechter, mort în împrejurări tenebroase în anii ’70. Doctorul Schechter a fost şi medicul personal al soţilor Ceauşescu. S-a lansat de către Securitate zvonul că s-ar fi sinucis. Ceea ce ştiu cu precizie este că, nu cu mult timp înaintea straniei sale morţi, doctorul Schechter a vizitat-o pe sora tatălui meu, cu care avea relaţii amicale, şi i-a vorbit de planul de a se recăsători (soţia sa murise cu câţiva ani mai devreme). Căuta o garsonieră în zona Dorobanţi unde să se mute cu viitoarea sa nevastă. Era departe de a fi depresiv.

La înmormântarea sa, Elena Ceauşescu a depus un imens buchet de flori, l-a asigurat pe fiul doctorului, asistent la IMF, de sprijinul ei dacă va avea nevoie de ceva. Sorin Schechter a emigrat din România peste câţiva ani. Istoria acelei morţi este legată de presiunile Securităţii de a-l schimba pe Schechter din funcţia de medic personal al lui Nicolae şi al Elenei Ceauşescu. Din câte ştiu, Nicolae Ceauşescu a renunţat la serviciile lui Schechter în favoarea unui medic militar, pe când Elena Ceauşescu a declarat că nu acceptă nici un alt medic în afara celui care se ocupase de ea vreme de decenii. Una dintre consecinţele acelei înceţoşate afaceri a fost schimbarea lui Ion Stănescu, în aprilie 1972, din funcţia de şef al Departamentului Securităţii Statului.

Marta Drăghici era o femeie de o rară duritate, o scorpie de care se temeau chiar şi rudele ei apropiate, o comunistă fanatică, un permanent rezervor de ură. După Plenara din aprilie 1968, umbla prin zona Pieţii Dorobanţi şi acosta diverşi ilegalişti ca să li se plângă de ingratitudinea lui Ceauşescu. Colecţiona şi disemina bancuri despre „eroul neamului“ şi despre soţia sa. Fiapiştii (membri ai organizaţiei internaţionale fiap) pe care îi oprea pe stradă şi cărora încerca să le împărtăşească dezgustul ei şi al lui Sandu faţă de cultul lui Ceauşescu bănuiau că este o

provocatoare. România a suferit îngrozitor sub domnia cuplului Ceauşescu. Lucrurile ar fi fost probabil şi mai cumplite dacă în fruntea ţării s-ar fi aflat Alexandru şi Marta Drăghici.

Există suficiente raţiuni pentru a ne apleca asupra biografiei politice a lui Alexandru Drăghici, încercând să distingem deopotrivă responsabilitatea sa personală, precum şi elementele obiective rezultate din structura antidemocratică a regimului. Repet, accentul pe biografie este esenţial în acest demers. Regimul comunist nu a acţionat pe bază de pilot automat. Teroarea a fost organizată şi practicată de indivizi reali, în carne şi oase. La cârma instituţiilor principale (direcţiile şi secţiile CC, printre care temuta Secţie administrativ-politică, Colegiul mai, Comisia Controlului de Partid) au fost plasaţi militanţi de încredere, personaje care nu şovăiau să aplice fără urmă de ezitare ordinele conducerii. Mai întâi cvartetul Dej–Pauker–Luca–Georgescu, apoi Dej singur şi, după moartea acestuia, Ceauşescu s-au bizuit pe devotamentul necondiţionat al membrilor nomenclaturii de partid, stat şi Securitate.

Puţini dintre cei care îl zăreau în Piaţa Dorobanţi din capitală prin anii ’80, aşezat paşnic la cozile matinale, l-au recunoscut pe Alexandru Drăghici, cândva dictatorul poliţiei politice comuniste, ministru al Afacerilor Interne şi membru al Biroului Politic al CC al PMR. Chipul său imobil, expresia piezişă, parcă mereu la pândă, un rictus distrat, întreaga sa mască erau compuse pentru a-l apăra de privirile pline de reproş pe care i le-ar fi putut arunca atâtea dintre fostele sale victime, aflate încă în viaţă. Pensionarul cu „pensie personală“ (aceasta era formula folosită în epocă pentru pensia maximă de partid),epurat de Ceauşescu la Plenara din aprilie 1968, a continuat să beneficieze de privilegii până la prăbuşirea comunismului. Locuinţa din strada Sofia, unde a

trăit până la emigrarea în Ungaria împreună cu soţia sa, Marta Cziko, la începutul anilor ’90, i-a oferit linişte şi confort. Evident, după decembrie 1989, mai cu seamă după un episod din *Memorialul durerii*, când Lucia Hossu Longin a încercat în zadar să obţină un interviu cu bătrânul torţionar, familia Drăghici s-a panicat. Nu au avut însă nici un moment de remuşcare.

Drăghici a încetat din viaţă la Budapesta în 1993. Ştiu că Alexandru Galiş, nepotul lor şi fiul fostului cumnat Alexandru Ioanid executat în afacerea „Marele jaf“, nu a obţinut niciodată de la mătuşa sa informaţii despre rolul ei şi al lui Drăghici în acea misterioasă poveste a stalinismului românesc în urma căreia rămăsese orfan de tată.

Analiza biografiei politice a lui Alexandru Drăghici ne permite să distingem deopotrivă responsabilitatea sa personală şi elementele obiective rezultate din structura antidemocratică a regimului. Cititorii mai tineri ştiu prea puţin despre rolul acelor mecanisme sadomasochiste numite „critică şi autocritică“, precum şi despre utilizarea autobiografiilor în anchetele comuniste. „Cadrele decid totul“, afirmase Stalin şi, într-adevăr, controlul asupra cadrelor a fost un instrument crucial pentru perpetuarea sistemului totalitar.

Născut în 1913, încadrat de tânăr în mişcarea comunistă, exponent al sectorului proletar din Partidul Comunist din România, Drăghici s-a manifestat activ în anii clandestinităţii. A fost condamnat în celebrul proces al Anei Pauker (Craiova, 1936), împreună cu alţi militanţi predestinaţi unor cariere importante. Ajuns la Doftana, s-a alăturat rapid nucleului condus de Gheorghiu-Dej. Rivalitatea dintre Drăghici şi Ceauşescu a început încă din anii de închisoare şi de lagăr (Târgu Jiu). După 23 august 1944, a condus organizaţia de partid a capitalei. În 1952 l-a înlocuit pe mazilitul, ulterior arestatul Teohari

Georgescu în fruntea Ministerului de Interne. A fost artizanul lichidării lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi organizatorul unor sălbatice campanii de terorizare a populaţiei. Şi-a dat frâu liber, cu sprijinul lui Dej, pornirilor bestiale, organizând proces după proces, înscenare după înscenare. Mă grăbesc să accentuez faptul că Securitatea sub Drăghici a fost mijlocul prin care Dej şi-a impus linia politică. Birocraţia Partidului Comunist poartă, aşadar, o vină egală cu cea a Securităţii. Tema aceasta însă ar trebui tratată separat.

Nicolae Ceauşescu l-a criticat pe Drăghici încă din martie 1956, acuzându-l că profită de relaţiile cu Dej pentru a sustrage Securitatea controlului de partid. În fapt, cei doi aspiranţi la succesiune erau militanţi din categoria cea mai dură. Maurer şi Bodnăraş îl susţineau pe Ceauşescu drept urmaş tocmai fiindcă se temeau de venirea la putere a şefului Securităţii. Imediat după numirea sa ca prim-secretar, Ceauşescu l-a „coborât în sus“ pe Drăghici. Acesta devenea secretar al CC, iar locul său ca ministru de interne era luat de un fost subaltern al lui Ceauşescu la Direcţia Organizatorică, Cornel Onescu. Declinul fostului şef al poliţiei secrete devenise inevitabil.

Alexandru Nicolschi

Infamul general de Securitate Alexandru Nicolschi (1915–1992), agent sovietic şi torţionar suprem al Securităţii, creierul celor mai nefaste operaţii urzite de acea diabolică instituţie la ordinele conducerii PCR, a ştiut să-şi acopere cu grijă urmele. Dosarul său de cadre a fost multă vreme de negăsit, personajul se ţinea deoparte, nu avea prieteni, nu avea de fapt încredere în nimeni.

Cel care s-a născut la Chişinău şi care a purtat iniţial numele de Boris Grünberg a fost recrutat din tinereţe de serviciile speciale sovietice, a ajuns în România sub nume fals, a intrat în cercul ilegaliştilor din jurul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej

şi Emil Bodnăraş, megaspionul sovietic. A făcut parte din ceea ce eu numesc „grupul din închisori“, nucleul (facţiunea) care a acaparat puterea în PCdR prin eliminarea lui Ştefan Foriş şi a susţinătorilor acestuia. Protecţia lui Bodnăraş şi relaţia specială cu consilierii sovietici, solidaritatea de gangsteri cu Gheorghe Pintilie – Timofei (uneori Pantelei) Bodnarenko, zis Pantiuşa –, cu Marin Jianu şi cu Vladimir Mazuru, principalii aghiotanţi ai lui Teohari Georgescu la Ministerul de Interne, au făcut posibilă ascensiunea vertiginoasă a lui Nicolschi. Supraveghetor pe linie de partid era Iosif Chişinevschi, membru al Biroului Politic şi secretar al CC al PMR, el însuşi direct legat de serviciile sovietice. Secţia de cadre a CC-ului o conducea Mirel Costea, ilegalistul care s-a sinucis în 1951.

Biografia lui Nicolschi este frapant de asemănătoare cu aceea a lui Stanislaw Radkiewicz (1903–1987), membru din ilegalitate al Partidului Comunist din Polonia, cetăţean sovietic, şeful Securităţii (Urząd Bezpieczeństwa sau UB) între 1948 şi 1954, unul dintre arhitecţii terorii în Polonia sovietizată. Spre deosebire de unii dintre subalternii săi, condamnaţi la scurte pedepse cu închisoarea în epoca Gomulka, Radkiewicz, graţie probabil legăturilor privilegiate cu kgb-ul, a devenit ministru al gospodăriilor agricole de stat. A murit fără regrete, convins că a servit cauza comunismului. Tot ilegalist şi spion sovietic a fost şi Gábor Péter (1906–1993), ministrul Securităţii în Ungaria lui Mátyás Rákosi. Măcar acesta a fost arestat şi condamnat (deşi acuzaţiile erau, la început, aiuritoare), a făcut închisoare între 1953 şi 1959. După eliberare, a lucrat ca bibliotecar şi croitor (meseria sa iniţială).

Chiar şi după căderea grupului Pauker–Luca–Georgescu în 1952, sub domnia lui Drăghici la Ministerul Afacerilor Interne, Nicolschi, exponentul *en titre* al pegrei securiste, a continuat

să prospere. Marile crime comise de Securitate în anii ’50, inclusiv monstruosul experiment Piteşti, sunt toate legate direct de acest individ, un fanatic al „luptei de clasă“, al pedepsirii necruţătoare a „burjuilor“, al preceptelor ideologice staliniste. Mi se va spune că nu găsim în biografia sa indicaţiile unui temperament sadic, că era de fapt un personaj banal. Aşa cum banali au fost un Ernst Kaltenbrunner şi un Adolf Eichmann, un Nikolai Ejov şi un Viktor Abakumov. „Banalitatea răului“, despre care a scris Hannah Arendt, nu anulează radicalitatea sa, aşa cum remarca aceeaşi autoare pornind de la o intuiţie a lui Immanuel Kant. Doar că eu nu cred că aceşti criminali probau ceea ce Hannah Arendt numea *thoughtlessness*, absenţa gândirii. Documente recente legate de procesul Eichmann îl arată pe fostul *Obersturmbannführer* SS drept un individ obsedat ideologic, total convins de doctrina rasistă, antisemită a nazismului. La fel, Nicolschi era un fanatic al bolşevismului, al doctrinei resentimentului social. Avem acum, în fine, o analiză comprehensivă a personalităţii lui Nicolschi.[6] Acesta, spre deosebire de Pantiuşa, lăcătuşul-spion devenit şef de secţie a CC al PCR, apoi general, nu a ajuns niciodată membru al CC al PCR, dar puterea sa reală o întrecea pe aceea a unora dintre membrii Biroului Politic.

În fond şi în fapt, toată lumea se temea de aceşti înalţi funcţionari ai crimei organizate statal. Se temeau chiar şi subordonaţii lor, călăi ei înşişi, gen Mişu Dulgheru, Petea Goncearuk, Francisc Butyka, Tudor Sepeanu, Gavrilă şi Eva Birtaş, Iosif Nemeş, Ioan Şoltuţiu, Gh. Enoiu, Mihai Patriciu, Iosif Bistran, Ludovic Czeller. Se ştie prea puţin despre rolul generalului Gogu Popescu, ilegalist, de profesie învăţător, ulterior ambasador în Congo (Brazzaville) şi în Birmania. Ori despre cel al fostului voluntar din Brigăzile Internaţionale

din Spania, paraşutat din URSS în 1944, generalul Grigore Naum. Ambii au condus direcţii în MAI.

Cei care afirmă că eliminarea echipei Pantiuşa–Nicolschi ar fi dus la apariţia unei „noi Securităţi“ se înşală. Cariera unor Vasile Negrea (prim-adjunct al lui Drăghici), Tănase Evghenie (adjunctul lui Drăghici), Nicolae Pleşiţă, Neagu Cosma, Vasile Gheorghe, Nicolae Doicaru, Aurel Moiş, Emil Macri, Iulian Vlad, Aristotel Stamatoiu etc. a avut loc sub patronajul fondatorilor Securităţii. Nu întâmplător în mai 1971, la aniversarea a cinci decenii de existenţă a PCR, Nicolae Ceauşescu a găsit de cuviinţă să-i decoreze şi chiar să-i înalţe în grad (în rezervă) pe veteranii torţionari.

Pantiuşa şi Nicolschi primeau Ordinul Tudor Vladimirescu. Nu a existat în realitate o ruptură reală între „vechiul“ partid şi cel „nou“, nu a existat un divorţ între „vechea“ Securitate şi cea „nouă“, presupus patriotică. Iar faptul că Nicolschi a fost consultant pentru filmele mistificatoare ale lui Sergiu Nicolaescu despre comisarii de poliţie este cât se poate de ironic, revelator şi simptomatic. Călăul Alexandru Drăghici a murit liniştit la Budapesta, unde se refugiase sub motivul reîntregirii familiei. Nicolschi a murit la timp, n-a ajuns să fie judecat. Pantiuşa a încetat din viaţă sub Ceauşescu, a fost înmormântat ca general, cu gardă de onoare, în urma aprobării de către Nicolae Ceauşescu a cererii văduvei sale, Ana Toma. În pofida eforturilor repetate ale iiccmer de a declanşa o acţiune în justiţie, care au început încă din perioada iiccr, bestialul anchetator Gheorghe Enoiu[7] a murit în linişte în propriul pat, nederanjat de nimeni, încasându-şi până în ultima zi a vieţii pensia de colonel. Generalul securist Pleşiţă a beneficiat, în ultimele luni de viaţă, nu doar de mari avantaje materiale, dar şi de un tratament medical special.

Când te ocupi de călăii comunişti, te poţi trezi cu cele mai neaşteptate reacţii. Ca aceea a fiicei lui Gheorghe Pintilie (Bodnarenko), zis Pantiuşa (1902–1985), primul şef al sinistrei instituţii numite Direcţia Generală a Securităţii Poporului, spion sovietic, torţionar şi criminal dovedit (încă de pe vremea lui Ceauşescu). În închipuirea doamnei Ioana Constantin-Pintilie, Pantiuşa şi consoarta acestuia, Ana Toma, cândva mâna dreaptă a Anei Pauker, pe care a trădat-o cu entuziasm, au încercat, în felul lor, să facă bine. Mai precis, nu era scopul lor să distrugă vieţi umane în numele unei viziuni fanatice despre lupta de clasă la nivel naţional şi internaţional. Nu erau agenţii lui Stalin, ci ai „umanismului revoluţionar“ în acţiune. Oricum, nu am eu dreptul să vorbesc, afirmă ritos fiica lui Pantiuşa, care, fără teamă de ridicol, îmi dă lecţii de metodologie a investigării comunismului. Mi-a scris pe un ton agasat şi nepoata Ghizelei Vass. Mâine, cine ştie, îmi va scrie fiul lui Drăghici ori al lui Teohari Georgescu (mă rog, unul din gemeni), indignat că îndrăznesc să „calomniez“ memoria părintelui său.

Nimeni nu are dreptul să impute copiilor faptele părinţilor. Este o falsă logică pe care o resping categoric. Dar ce ne facem cu copiii care idealizează crimele comise de părinţi? Care le neagă? Care le minimalizează? Ce ne facem cu foştii nomenclaturişti şi securişti (adeseori nu sunt diferiţi) care ne vorbesc despre meritele regimului comunist, despre „modernizarea“ României sub Dej şi Ceauşescu?

Aud frecvent că ar fi bine să renunţăm la studiul biografiilor, că nu trebuie să ne fixăm pe dosarele de cadre ori de Securitate, că demnitarii comunişti şi anchetatorii securişti au fost şi ei doar nişte „bieţi oameni sub vremi“. În ce mă priveşte, fac parte dintre aceia care nu acceptă să şteargă linia care desparte călăii de victime. Aici nu este vorba

despre mine ca persoană particulară, ci de o direcţie de cercetare cu o deplină legitimitate ştiinţifică şi morală, pe care o urmează numeroşi cercetători ai regimurilor totalitare: analiza biografiilor unor personalităţi semnificative din acele sisteme de putere, relaţia dintre acţiunile lor şi ideologie etc.[8] Crimele împotriva umanităţii sunt imprescriptibile, iar negarea lor ţine de obscenitatea absolută, de nesimţirea etică.

Teohari Georgescu, Drăghici, Pantiuşa, Nicolschi, Dulgheru, Şoltuţiu, Goncearuk, Pleşiţă, Enoiu, Bistran şi ceilalţi torţionari s-au făcut vinovaţi de astfel de crime. Tot vinovat de crime împotriva umanităţii a fost şi procurorul general din acei ani, Augustin Alexa, născut în 1911 şi incinerat la crematoriul Cenuşa în 1979. S-a scris prea puţin despre rolul acestui Andrei Vîşinski al României. Cred că a sosit momentul să examinăm şi biografia sa, rolul său decisiv în procesele staliniste şi în represiune în general. La fel şi în cazul nefastului Alexandru Voitinovici, omul de paie al regimului, ani de zile preşedintele Tribunalului Suprem.

Sinistrul personaj numit Pintilie Bodnarenko (născut la Tiraspol în 1902 şi mort la Bucureşti în 1985) a fost director general al Securităţii începând din 1948, ministru adjunct şi prim-adjunct la Ministerul de Interne până la pensionarea sa, la începutul anilor ’60. A fost şeful Gospodăriei de Partid între 1945 şi 1948 şi unul dintre cadriştii-şefi implicaţi în afaceri sângeroase, precum asasinarea lui Ştefan Foriş. Adolescent fiind, Pantelei, cum se numea de fapt, de unde diminutivul Pantiuşa sub care a fost cunoscut mai târziu, a luptat în Armata Roşie în timpul războiului civil. Ulterior, a fost recrutat de serviciile secrete sovietice pentru spionaj şi acţiuni de sabotaj în România. Asemenea altor agenţi ai Kremlinului, Pantiuşa a făcut ani lungi de închisoare. La Doftana şi Caransebeş a devenit

unul dintre acoliţii lui Gheorghiu-Dej. Relaţia dintre viitorul dictator şi agentul sovietic a durat vreme de decenii. După război, Pantiuşa s-a căsătorit cu Ana (Anuţa) Toma[9], una dintre cele mai temute şi viclene membre ale aparatului. Această pereche a exercitat o imensă influenţă asupra lui Dej. Între Pantiuşa şi Ana Toma, pe de-o parte, şi Dej, pe de alta, a existat o relaţie de complicitate şi solidaritate.

Dintr-un volum editat de Florin Constantiniu despre prelucrarea epurării Anei Pauker la Ministerul de Externe în iunie 1952, reiese limpede că Dej personal a apărat-o pe faimoasa „tovarăşa Anuţa“ contra diverselor atacuri. După o zi de critici nemiloase la adresa celei care fusese mâna dreaptă a Anei Pauker, Dej l-a trimis pe Chişinevschi, dictatorul ideologic şi cadristul-şef al partidului, să afirme răspicat că „partidul are încredere în tovarăşa Anuţa, care a adus servicii importante conducerii“. Cum ar fi putut fi altfel când „tovarăşa Anuţa“ nu făcuse decât să-l servească pe Dej, fiind de fapt agenta acestuia în anturajul Anei Pauker?

Soţii Pintilie–Toma au locuit mulţi ani pe strada Grigore Mora la nr. 24. Au adoptat doi copii: Radu, mort în anii ’70, şi Ioana, din câte ştiu arhitectă în Israel. Devenit şef al Securităţii, vorbitor aproximativ de limba română, agramatul Pantiuşa era de fapt supercontrolorul Ministerului de Interne (a se vedea scrierile lui Ion Mihai Pacepa pe această temă). A fost direct implicat în toate acţiunile securiste ordonate de PCR, inclusiv în criminalul experiment Piteşti. Evident, urmele culpelor au fost cu grijă şterse, dar sper să se poată obţine curând mai multe informaţii. Pantiuşa a supervizat pregătirea Plenarei din mai–iunie 1952, când a fost debarcat grupul Pauker–Luca. În momentul în care agenţii sovietici din anturajul lui Dej au fost înlăturaţi, în timpul conflictului cu Hruşciov, Pantiuşa a devenit, până la pensionarea

sa, în 1963, comandantul Miliţiei. Ana Toma, asemenea altor ilegalişti de vârf, avea să facă figură de vedetă la Plenara din noiembrie–decembrie 1961, ţinând un veninos discurs plin de acuzaţii false la adresa lui Pătrăşcanu şi Foriş.

După Plenara din aprilie 1968, la care Ceauşescu l-a reabilitat post-mortem pe Pătrăşcanu, Pantiuşa a fost exclus din partid. Portretul său nu ar fi complet dacă nu aş aminti starea de prostraţie, de abulie alcoolică şi pretinsă amnezie în care s-a complăcut octogenarul torţionar spre sfârşitul vieţii. Cuplul Pantiuşa–Toma s-a mutat pe Şoseaua Kiseleff şi, din câte mi-a povestit unul dintre puţinii vizitatori, bătrânul securist asculta Europa Liberă ore în şir. Pe de altă parte, în 1971, la aniversarea PCR, Ceauşescu l-a decorat pe Pantiuşa cu Ordinul Tudor Vladimirescu. Omul care-l ucisese pe Foriş cu lovituri de rangă în cap era astfel răsplătit de partidul care, pur formal, îl exclusese. Aurel Baranga, dramaturgul oficial al regimului, era şi el decorat. Un mucalit prezent la eveniment observa că partidul a decis să decoreze „şi ranga, şi Baranga“.

Cu acelaşi prilej, Ana Toma primea titlul de Erou al Muncii Socialiste. Eroine deveneau şi alte ilegaliste: Elena Ceauşescu, Ghizela Vass, Stela Moghioroş, Ileana Răceanu, Constanţa Crăciun, Ofelia Manole, Sanda Rangheţ, Tatiana Bulan, Zina Brâncu (aceasta îl învăţase cândva pe Ceauşescu economie politică), Vanda Nicolschi (membră a Biroului Politic al CC al PCdR în anii ’30, militantă cominternistă, fără legături de rudenie cu generalul securist – purta şi ea, ca şi el, un nume schimbat), Ecaterina Micu-Chivu, Ivanca Rudenco. Primeau înalte decoraţii şi alte tovarăşe, între care Clara Cuşnir-Mihailovici (renumită expertă în falsificarea istoriei PCR), Melita Apostol (fosta directoare a Radiodifuziunii, fosta soţie a lui Gheorghe Apostol), Florica Mezincescu

(fostă ministru adjunct al Învăţământului, fosta soţie a lui Eduard Mezincescu, căsătorită cu Matei Socor), Ida Felix (fostă şefă de cadre la MAE), Liuba Chişinevschi, Natalia Răutu (soţia lui Leonte Răutu, fostă dactilografă la Radio Moscova şi fostă şefă de cabinet a lui Chişinevschi), sora acesteia, Maria Rab (fostă şefă a Secţiei Externe a CC, înaintea Ghizelei Vass, căsătorită cu generalul în rezervă János Rab, fost ambasador la Moscova şi Belgrad), Galia Burcă (soţia generalului Mihai Burcă), Natalia Scurtu (fostă ministru adjunct al Sănătăţii), Ecaterina Borilă, sora acesteia, Paraschiva Breiner, Ilka Melinescu, Rada Tănase, Sara Alterescu, Alexandra Sidorovici, soţia lui Silviu Brucan, fostă acuzatoare publică în procesele de la Tribunalul Poporului. Lenuţa Ceauşescu îşi răsplătea amicele. Îşi clădea baza de susţinere în rândul vechilor cadre ale partidului.

Când a murit Pantiuşa, văduva sa a obţinut ca înmormântarea să aibă loc cu onoruri de general la Cimitirul Militar Ghencea, în sunetele marşului funebru intonat de fanfara Armatei Române. Crimele comunismului au fost înfăptuite de oameni reali (dacă îi putem numi oameni). Pantiuşa a fost unul dintre aceşti mari criminali.

Tamara Dobrin

Galeria cu monştri ai comunismului din România o include în chip cert pe Tamara Dobrin. Cine crede că se poate scrie istoria comunismului fără a ne referi la personajele care au făcut posibilă şi au susţinut dictatura se înşală. Unii (nu foarte mulţi) au crezut sincer, măcar la început, în „nobilele idealuri“. Firește, acest idealism pus în slujba Răului nu poate fi nicidecum o scuză. Alţii, vorba lui Eugen Jebeleanu într-o poezie din volumul Hanibal, „au gândit mai bine/ La patru aurite roţi“. Oportunismul nevertebrat, conformismul cras şi laşitatea de moluscă s-au

îngemănat cu agramatismul, sadismul şi cinismul într-un aliaj pestilenţial.

Tamara Dobrin a combinat toate aceste elemente, iar cariera ei, sub Dej şi sub Ceauşescu, poate figura, ca studiu de caz, în orice enciclopedie a teratologiei totalitare. Această biografie confirmă, dacă mai era nevoie, continuitatea de metode de control, tehnici de represiune şi scopuri politice dintre perioada Dej şi perioada Ceauşescu în istoria stalinismului naţional. Faptul că, departe de a-i dăuna, mârşăviile comise în anii ’50 au devenit un atu pentru cariera din anii ’70 relevă tocmai această genealogie pe care nostalgicii ceauşismului (ori ai dejismului) preferă s-o ignore sau chiar s-o nege.

Am auzit prima oară de Tamara Dobrin de la Alexandru Ivasiuc, care o transformase în personaj, sub numele Tatiana Dobrescu, în romanul său *Iluminări*. Am stat mult de vorbă cu Ivasiuc despre Facultatea de Filozofie de la începutul anilor ’50, inclusiv despre rolul tatălui meu ca profesor al nefastei discipline numite „bazele marxism-leninismului“. Tamara Dobrin era biciul partidului în această facultate, un veritabil flagel, teroare a studenţilor şi a profesorilor deopotrivă. Nu întâmplător era poreclită „vipera“ sau „cobra“. Privire fixă, figură mereu gravă, încruntată, etern la pândă, tovarăşă de o proverbială vigilenţă (se spune că se destindea doar graţie alcoolului).

Afişând un fanatism brutal, putea fi un personaj al lui Kundera din galeria maniacilor stalinişti – obsedaţi ideologic şi sexual. Tatăl meu mi-a povestit că, din câte ştia el, Tamara avea un dosar „cu multe pete“ şi că tocmai acest lucru explica maliţia ei fără egal în „demascările“ care surveneau cu perversă periodicitate în facultate. Era, cum spuneam, extrem de temută, lucru pe care îl savura. Se ştia că ţinea legătura cu „organele“ Securităţii. Ea era cea care asigura

recrutarea de informatori. În biroul ei de secretar al organizaţiei de bază PMR, mai întâi pe facultate, apoi pe universitate, se desfăşurau sinistre anchete. Între victimele directe ale Tamarei Dobrin, în timpul represiunilor antistudenţeşti din 1956–1960 au figurat diverse aşa-zise „grupuri contrarevoluţionare“. Trebuie citite, pentru a înţelege tehnologia terorii din acei ani, amintirile lui Florin Constantin Pavlovici, cărţile lui Paul Goma şi analizele Ioanei Boca.

Ulterior, cred că în 1973, mi-a vorbit despre Tamara Dobrin un om care ajunsese în închisoare din cauza ei şi a uneltelor ei din Facultatea de Filozofie: Ion Mihail Popescu, arestat în 1958, dacă nu mă înşel, împreună cu colegii săi Şendrea şi Cişmaşu. Când l-am cunoscut, domnul Popescu era asistent cu normă de cercetare la Sociologie şi scria un doctorat despre Lucian Blaga, condus de profesorul Tudor Bugnariu. Era pasionat de sociologia religiei, de opera lui Eliade, de problematica mitului şi a sacrului. Eram în practică sociologică la Timişoara când mi-a dat să citesc dosarul reabilitării sale juridice. Nu voi uita niciodată acea noapte. Auzisem despre şedinţele de „înfierare“, ştiam că avuseseră loc arestări de studenţi în anii ’50, dar acum mă întâlneam cu o concreteţe înspăimântătoare. Lectura acelui dosar a fost pentru mine ceea ce se cheamă un *eye-opener*. M-am îngrozit când am recunoscut nume faimoase printre cei care fuseseră martorii acuzării la înscenarea numită „proces“.

Domnul Popescu, care era membru de partid, a aflat că Tamara Dobrin urma să fie aleasă în CC la Congresul XI din noiembrie 1974 (se introducea metoda „propunerilor“ de la bază, o altă mascaradă a „Epocii de Aur“). A creat o stare de mare nervozitate printre politrucii din facultate anunţând că se va duce pe scările rectoratului când va sosi Tamara Dobrin şi o va scuipa în faţă.

Ion Mihail Popescu, fiu de ţărani săraci din Tismana, student strălucit la filozofie, fusese bătut cu saci de nisip în timpul anchetei, avea coloana vertebrală distrusă. Făcuse patru ani de puşcărie pentru simplul fapt că la seminarul de filozofie marxistă citase din *Trilogia culturii* de Blaga şi din *Filozofia culturii* de Tudor Vianu. Îl suna uneori noaptea pe un fost asistent, devenit profesor de filozofie specializat în axiologie, şi-i amintea cum depusese mărturie mincinoasă la ordinul viperei. Din câte ştiu, axiologul avea cumplite remuşcări. Prin anii ’90 s-a sinucis, am auzit. Ion Mihail Popescu nu voia răzbunare, cerea pur şi simplu dreptate. Protestele lui, şi nu doar ale lui, au fost zadarnice, vipera se bucura de cea mai înaltă protecţie. Între 1975 şi 1989, deci până în ultima zi a regimului, a fost membră a Consiliului de Stat.

Cine afirmă că a existat o „primăvară de la Bucureşti“ în perioada de după 1968 se îmbată cu apă rece. Nici vorbă de aşa ceva. Prea puţin îi păsa lui Ceauşescu de victimele stalinismului. Odată încheiată reglarea de conturi cu baronii lui Gheorghiu-Dej, secretarul general a oprit analizele crimelor săvârşite în anii în care el însuşi se ocupa cu bestiala reprimare a ţăranilor care refuzau colectivizarea. Exact în acei ani, deci în timpul microreformelor iniţiate de fapt de Ion Gheorghe Maurer (cum corect a subliniat profesorul Virgil Nemoianu), Tamara Dobrin a devenit una dintre favoritele Elenei Ceauşescu. A urmat ascensiunea în varii comisii, consilii şi comitete, de la fdus la Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. *To add insult to injury*, dintre toate domeniile psihologiei, Tamara Dobrin şi-a ales să uzurpe psihologia artei, predând la Institutul de Arte Plastice N. Grigorescu şi apoi la Secţia de psihologie a Facultăţii de Filozofie din Bucureşti. Prietenul meu istoricul de artă Radu Stern mi-a povestit despre cursurile ridicole ale celei pe care studenţii o numeau „scorpia“. Îmi pot imagina ce avea de spus

reincarnarea Ofeliei Manole despre Gombrich, Panofsky şi Woringer…

În aceeaşi perioadă, alt politruc macabru, Aurelian Bondrea, şeful Înaltei Comisii de Diplome şi Doctorate din Ministerul Învăţământului, cadristul suprem din acea instituţie, actualul patron al Universităţii Spiru Haret, era profesor de sociologia artei la Conservator. Mă apucă groaza gândindu-mă la ce avea de spus acest N. Moraru al vremurilor protocroniste despre Adorno, Leo Löwenthal, Jean Duvignaud, Arnold Hauser. Uităm prea repede acele timpuri ale imposturii şi nesimţirii. Tamara Dobrin şi Bondrea, doi mari umanişti, *indeed*. Nu mă îndoiesc că, dacă ar mai fi trăit, Tamara Dobrin ar fi fost profesoară la megafabrica de diplome inventată şi dirijată de Bondrea.

În excelentul instrument de lucru care este *Dicţionarul membrilor CCal PCR*[10], găsim date indispensabile despre Tamara Dobrin (precum şi fotografia ei). Dosarul ei de cadre oferă informaţii suplimentare menite să explice de ce şi cum a ajuns Tamara Dobrin, o activistă cu cea mai „nesănătoasă“ origine socială, să taie şi să spânzure în lumea universitară şi, mai târziu, în cea culturală (în fruntea unor organizaţii de masă şi, alături de o Suzana Gâdea, la conducerea Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste). Biografia Tamarei Dobrin include episoade puţin ştiute, inclusiv faptul că a făcut ea însăşi parte din poliţia secretă, că a fost eliminată pentru hoţie, că soţul ei era ofiţer mai, că tatăl ei fusese implicat în masacrul de la Odesa. Cu cât trecutul unei persoane e mai sordid şi mai tenebros, o ştim de la Stalin, cu atât ea devine mai utilizabilă. Tamara Dobrin a fost o viperă din specia procurorului sadic Andrei Ianuarievici Vîşinski, cel care, în procesele-spectacol de la Moscova, urla: „Câinii turbaţi să fie împuşcaţi până la unul!“

Nu s-a vorbit destul despre unele personaje mai puţin vizibile, însă extrem de influente şi nefaste din ierarhia comunistă. Între acestea, Ghizela Vass, născută în Basarabia în 1912, decedată la Bucureşti la câţiva ani după prăbuşirea regimului pe care l-a slujit cu infinită abnegaţie vreme de decenii.

Ilegalistă din categoria dură, una dintre confidentele Elenei Ceauşescu încă din anii ’50, Ghizela Vass a beneficiat de o spectaculoasă longevitate politică, a participat la numeroase anchete politice şi a controlat ani mulţi toate relaţiile internaţionale ale PCR. De profesie croitoreasă, provenind din mediile paupere ale micilor târguri de provincie, lipsită de altă cultură decât aceea a vulgatei staliniste, tânăra Ghizela (născută Gitta) a activat la Chişinău, a fost arestată şi închisă la Mislea şi la Dumbrăveni. Cânta şi ea acolo adaptarea *Anei Lugojana* în *Ana Dumbrăveana*, expresie a adoraţiei pentru „Pasionaria Balcanilor“. A făcut parte din comitetul de partid, funcţie pe care a avut-o şi în timpul războiului, când a fost deportată în lagărul de deţinuţi politici evrei de la Vapniarka.

Făcea parte din elita sectei comuniste din lagăr, alături de Petre Lupu, Simion Bughici, Lazăr Grünberg, Bernath Andrei, Barbu Zaharescu, Ştefan Voicu, Emanuel Vinea. Ca şi la Târgu Jiu şi Caransebeş, la Vapniarka domnea o ierarhie rigidă şi strictă în rândul deţinuţilor: conducerea de partid, în primul rând Lazăr Grünberg şi Bernath Andrei, se bucura de privilegii de nimeni contestate (în memoriile sale, Elli Pappas, văduva lui Nikos Beloiannis, executat în 1952, a confirmat că acelaşi model funcţiona şi în lagărele de deţinuţi politici din Grecia din anii ’50). Am cunoscut personal foşti deţinuţi de la Vapniarka, mi-au povestit cum trebuiau să cedeze mâncarea din pachetele primite de-acasă „tovarăşilor din

conducere“, timp în care ei erau hrăniţi cu mazăre furajeră. Cu alte cuvinte, nomenclatura nu s-a născut în momentul luării puterii, ci exista încă din ilegalitate. Era, în condiţii de opresiune şi teroare, o „democraţie populară“ *in statu nascendi*. Între comitetul de partid de la Vapniarka şi grupul Dej de la Târgu Jiu au existat intense schimburi de mesaje legate de înlăturarea lui Foriş din conducerea PCdR.

Aşa cum am mai spus, în acea perioadă în PCdR au funcţionat trei centre: conducerea numită de Comintern în 1940 (Ştefan Foriş–Remus Koffler); grupul din închisori, dominat de Dej şi echipa sa, din care făcea parte şi tânărul Nicolae Ceauşescu; grupul de la Moscova, în frunte cu Ana Pauker, Vasile Luca, Petre Borilă, Manole H. Manole, Gheorghe Stoica, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Dumitru Coliu, Mihai Burcă, Leonte Răutu şi Valter Roman. Constantin Pârvulescu era un cominternist care a condus PCdR în perioada imediat următoare loviturii de partid împotriva lui Foriş (aprilie–noiembrie 1944) şi care s-a raliat, cu arme şi bagaje, grupului Dej.

Imediat după 23 august, Ghizela Vass, marcantă membră a grupului din închisori, căpăta funcţii de răspundere, era propulsată în aparat alături de alte femei revoluţionare pe care PCR le oferea drept modele de devotament pentru cauza socialismului: în primul rând Ana Pauker, dar şi Liuba Chişinevschi, Alexandra Sidorovici, Maria Sârbu, Constanţa Crăciun, Olimpia Tenescu (aceasta avea să dispară rapid de sub reflectoare), Ofelia Manole, Tina Chivu, Stela Moghioroş, Melita Apostol, Ecaterina Borilă, Sanda Rangheţ, Ileana Răceanu, Ana Toma, Florica Mezincescu, Vanda Nicolschi, Zina Brâncu.

Ghizela era căsătorită cu ilegalistul transilvănean Ladislau Vass. Sora acestuia, Olga, era una dintre amicele Elenei Ceauşescu încă din anii clandestinităţii. Soţul ei, Jack Podoleanu

(Mendelovici), a fost directorul Editurii PMR şi a deţinut numeroase alte funcţii de partid şi de stat. Ladislau Vass a fost ministru adjunct de Finanţe şi membru al Comisiei de Revizie a CC.

Ghizela şi Ladislau au locuit vreme de decenii într-o vilă pe strada Muzeul Zambaccian, cu faţa spre Bulevardul Aviatorilor (între 1950 şi 1962, bulevardul Generalissim I.V. Stalin). Au avut trei copii: Ecaterina (Kati), care a terminat Liceul Dr. Petru Groza şi a făcut Politehnica, Secţia de automatică, mama lui Bogdan Olteanu, unul dintre liderii pnl în perioada Tăriceanu, fost preşedinte al Camerei Deputaţilor (din surse credibile, aflu că doamna este o persoană onestă, la ora actuală e pensionară, se ocupă de copiii fiului ei); Gheorghe (Ghiţă) – a urmat acelaşi liceu, a făcut Facultatea de Fizică, a murit tânăr; şi Zoia, născută în 1953, elevă la Dr. Petru Groza, care a studiat dreptul (fiind colegă de an cu Valeriu Stoica), după care, în anii ’80, a emigrat în Statele Unite împreună cu soţul ei din acea perioadă, doctorul Eugen Zeligson. Din câte am auzit, în Statele Unite Zoia şi-a schimbat prenumele în Lea şi a rupt relaţiile cu mama sa. Poate că această decizie era legată de felul în care Ghizela îşi negase de-a lungul timpului originea etnică, de modul în care acţionase, asemenea atâtor stalinişti de origine evreiască, pentru combaterea sionismului şi eradicarea a ceea ce ei considerau a fi „naţionalismul burghez evreiesc“.

În 1945 Ghizela participa, ca membră a CC al PCR, alături de Ofelia Manole, preşedinta ufdr, la o şedinţă pe tema Comitetului Democratic Evreiesc condusă de Vasile Luca, membru al Biroului Politic, secretar al CC însărcinat cu problema naţională. În intervenţia ei, Ghizela Vass blama comportamentul populaţiei evreieşti care „nu înţelegea“ măsurile propuse de comunişti. La fel ca în cazul unui Iosif Chişinevschi în România, al unui Ernö Gerö în Ungaria, al unui Jakub

Berman în Polonia, identitatea Ghizelei se definea prin devotamentul faţă de Stalin şi faţă de linia partidului, nu prin origine, familie, prietenii, tradiţii. Făcea parte din acea categorie pe care istoricul Isaac Deutscher, biograful lui Stalin şi al lui Troţki, a numit-o *non-Jewish Jews*. Israelul, pentru ea, se reducea la partidul comunist, la relaţiile cu Shmuel Mikunis şi Moshe Sneh.

Un detaliu anecdotic amuzant: era prin 1968, Ghizela a plecat ca membră a delegaţiei PCR la congresul comuniştilor francezi. Fiul ei, Ghiţă, născut în 1950 şi numit astfel probabil în onoarea „tovarăşului Gheorghiu“, i-a cerut să-i aducă un disc cu Georges Brassens. Marea activistă, care nu vorbea franţuzeşte, a intrat într-un magazin, a văzut multe discuri ale celebrului poet-cântăreţ, a ales unul cu un titlu mai lung, *Chansons pas pour toutes les oreilles* (exista şi *Chansons pour toutes les oreilles*). Discul a circulat printre prieteni şi colegi, care fredonau, graţie tovarăşei Ghizela, *Je suis le pornographedu phonographe*, / *Chez l'épicier, pas d'argent, pas d'épice*, / *Ah, ah, ah, putain de toi / Ah,ah, ah, pauvre de moi / Ah, c'est pas poli / Ah, une fesse qui dit / Merde à l'autre…*

Într-un anumit sens, cariera Ghizelei Vass îmi aminteşte de cazuri similare din alte state sovietizate. În cartea Teresei Toranska *Oni*[11], o colecţie de interviuri într-adevăr demistificatoare cu figuri proeminente ale stalinismului polonez, se vorbeşte adeseori despre Julia Brystiger (1902–1973), o comunistă îndârjită care, între 1944 şi 1956, a fost şefa sinistrului departament din poliţia secretă (Służba Bezpieczeństwa) şi se ocupa de chestiunile culturale şi, în particular, de infiltrarea organizaţiilor de tineret şi a Bisericii Catolice. La fel, Janina Broniewska (1904–1981) avea ca misiune, în cadrul Uniunii Scriitorilor, să supravegheze loialitatea politică a membrilor acelei organizaţii.

Ghizela Vass a traversat acele timpuri îngrozitoare în linişte, cu limuzina de partid la scară, impasibilă, imperturbabilă, fără să sufere, mereu în ascensiune, participând cu zel la consolidarea sistemului terorii. Nu era vorba în cazul ei de idealism, de romantism revoluţionar, ci de o capacitate unică de adaptare, de o disponibilitate nelimitată de a servi conducerea partidului, pe Gheorghiu-Dej, fără urmă de scrupule. Se ştia acolo, sus, că pe Ghizela se poate conta întotdeauna. Când adjunctul ei, Gheorghe Vezendean, a fost exclus din partid în urma „Plenarei vigilenţei“ din iunie 1958, parte a marii răfuieli a lui Dej cu ilegaliştii recalcitranţi, Ghizela Vass n-a mişcat un deget. Dimpotrivă, asemenea lui Leonte Răutu în raport cu fostul său locotenent, Mihail Roller, l-a înfierat drept „fracţionist“. Aşa se supravieţuia în Olimpul comunist, prin abjurarea şi trădarea prieteniilor.

Ghizela Vass era prototipul „tovarăşei de încredere“, asemenea unor Elvira Gaisinschi (anchetatoare la Comisia Controlului de Partid), Ida Felix (directoarea cadrelor din MAE sub Ana Pauker, Bughici, Preoteasa şi Bunaciu), Elisabeta (Bozsi) Sencovici (soţia veteranului ilegalist Alexandru Sencovici, vreme de decenii ministrul industriei uşoare, adjunctă de şef de secţie la Cadre în anii ’50), Maria Rab (cumnata lui Leonte Răutu, care a fost un timp, sub numele de Maria Barbu, şefa Secţiei Internaţionalei a CC al PMR), Clara Cuşnir-Mihailovici (membră de partid de la Congresul din 1921, activă în emigraţia moscovită, directoarea Muzeului de Istorie a PMR, autoare de compilaţii penibile şi falsificatoare notorie a documentelor privind mişcarea comunistă), Ivanca Rudenco (sora lui Petre Gheorghe, ilegalist de origine bulgară, executat de Gestapo, activistă la CC al PMR), Lenuţa Tudorache (paraşutată din URSS, membră supleantă a CC la Conferinţa Naţională, căsătorită cu colonelul Serghei

Sevcenko, fost voluntar în Spania, şefă de secţie, apoi plasată în varii poziţii ministeriale), Tatiana (Tasea) Bulan (paraşutată din URSS, fosta nevastă a lui Răutu şi a lui Foriş, căsătorită cu matrozul Iakov Bulan, catapultat în funcţia de rector al Academiei Militare, directoarea „ştiinţifică“ a Şcolii Superioare de Partid Ştefan Gheorghiu, un timp adjuncta ministrului Învăţământului), Charlotte (Şari) Gruia (fostă luptătoare în Rezistenţa Franceză, văduva lui Francisc Wolf-Boczor, cunoscut şi ca Boczov, executat de Gestapo în cadrul grupului Manouchian, specializată în interogarea foştilor voluntari din Spania şi a maquisarzilor) ori Ronea Gheorghiu (căsătorită cu Petre Gheorghe, cumnată deci a Ivancăi Rudenco, vicepreşedintă, la un moment dat, a Comisiei Controlului de Partid, care a asistat, în „schimb de experienţă“, la procesul Slánský). Fiecare dintre aceste campioane ale stalinismului dezlănţuit ar merita un portret: hipervigilente, suspicioase, ranchiunoase, invidioase şi arogante cu subalternii, mistuite de complexe fizice şi intelectuale, stalinistele din România erau în egală măsură gata să se prosterneze în faţa demnitarilor din conducerea supremă.

În închisoare, Ghizela a participat, împreună cu celelalte amazoane bolşevice, la construcţia cultului Anei Pauker. În momentul căderii acesteia, în 1952, a fost una dintre ilegalistele care au furnizat informaţii anchetatorilor menite s-o demaşte pe cea până recent celebrată drept „neînfricata luptătoare“. La Conferinţa Naţională a PCR din octombrie 1945 a fost aleasă în Comitetul Central, la fel şi la congresele care au urmat. Plenara CC al PMR din noiembrie–decembrie 1961 a fost o formidabilă întreprindere de falsificare a istoriei comunismului românesc, decisă de Gheorghiu-Dej şi pusă în practică de Nicolae Ceauşescu şi Leonte Răutu, artizanii marii

înscenări. Toţi activiştii importanţi ai partidului s-au întrecut să participe la ceea ce istoricul şi politologul Ghiţă Ionescu a numit o imensă mistificare. Intervenţia Ghizelei Vass a fost printre cele mai perverse, ceea ce, în condiţiile date, era o performanţă.

Activistă de vârf în cadrul Comitetului Judeţean Bucureşti, Ghizela Vass a ajuns rapid să fie un personaj-cheie al Secţiei de cadre a CC-ului, responsabilă cu verificarea membrilor de partid, în special a ilegaliştilor, şi în particular cu a foştilor voluntari din Spania şi a luptătorilor din Rezistenţa Franceză. Am cunoscut oameni care mi-au povestit despre stilul viclean şi inclement al întrebărilor ei. Nici un fel de înţelegere pentru climate atât de diferite de acela din România, o impermeabilitate totală la condiţiile altor culturi politice, un provincialism agresiv şi jignitor.

Bogdan Olteanu a afirmat la un moment dat că bunica sa a fost apropiată de Santiago Carrillo, liderul Partidului Comunist din Spania, şi de Enrico Berlinguer, secretarul general al Partidului Comunist Italian. Nu mă îndoiesc că aşa prezenta ea lucrurile acasă. În fapt, cu Carrillo cred că avea multe lucruri în comun (a se citi *Autobiografia lui Federico Sanchez* de Jorge Semprún, o carte de o sinceritate dogoritoare, în care vulpoiul stalinist Carrillo apare sub adevărata sa înfăţişare, cruntă, cinică şi crudă). Dar nu cred că Ghizela putea avea multe lucruri în comun cu „marchizul roşu“ spaniol, un om căruia spectacolul grotesc al dictaturii din România îi repugna şi care a rupt-o în chip decisiv cu modelul bolşevic adulat de Ghizela Vass până la sfârşitul vieţii. Erau specii diferite, aparţineau unor regnuri politice diferite.

Înzestrată cu o colosală memorie, dar şi cu o diabolică perfidie, Ghizela Vass îi seconda în acele interogatorii nocturne, desfăşurate în sediul Comisiei Controlului de Partid de pe Aleea Alexandru, pe inchizitorii-şefi Iosif Rangheţ şi

Gheorghe Pintilie. Atunci s-a convins pe deplin Gheorghiu-Dej de loialitatea *perinde ac cadaver* a Ghizelei şi, după un scurt stagiu ca secretară a Comitetului Orăşenesc Bucureşti al PMR (responsabilă, evident, cu dosarele), a numit-o în fruntea Secţiei de relaţii externe a CC al PMR.

În acea perioadă, Elena Ceauşescu şi Marta Cziko-Drăghici erau instructoare în subordinea Ghizelei Vass, care a ştiut să le trateze cu deplină deferenţă. Acest lucru nu a fost uitat de Lenuţa Ceauşescu în anii în care a ajuns să deţină, împreună cu soţul ei, puterea absolută în România. Alte persoane care lucrau în subordinea ei erau Lidia Lăzărescu, Pavel Câmpeanu (viitorul sociolog neomarxist), Constantin Lăzărescu (fără legătură cu Lidia Lăzărescu), Rodica Coravu, Netty Adam. Incultă şi fără cunoştinţe de limbi străine (cu excepţia rusei), Ghizela era pe de altă parte inteligentă nativ, ştia să stabilească rapid conexiuni, dar mai ales ştia totul despre activiştii mişcării comuniste mondiale, despre biografiile lor, despre fracţiuni, alianţe şi rivalităţi secrete. Coopera strâns cu Direcţia de Informaţii Externe, inclusiv în chestiunile legate de subvenţionarea partidelor comuniste din Occident. A fost direct implicată în toate acţiunile privitoare la comuniştii greci, spanioli, iugoslavi (cominformişti) aflaţi în România.

Insist (mai sus şi în continuare) asupra inculturii Ghizelei Vass întrucât ea a contat, de vreme ce una dintre atribuţiile sale în anii ’50 era aceea de a-i judeca politic pe foştii voluntari din Spania şi pe foştii luptători din Rezistenţa Franceză. Nu avea habar de condiţiile din Occident, de istoria Războiului Civil spaniol, făcea conexiuni aberante, vedea comploturi acolo unde nu era vorba decât de o ieşire la un bistro, de o conversaţie la o cafenea, de o lectură heterodoxă ori de o plimbare printr-un muzeu. Comparată cu ea, Charlotte Gruia, anchetatoare la Comisia Controlului de Partid,

fostă luptătoare în Rezistenţa Franceză, văduva lui Francisc Wolf-Boczor (erou al grupului condus de Missak Manuchian, din care a făcut parte şi Olga Bancic, executat de nazişti), merita să intre în Academie. La fel Constanţa Crăciun, ca să mai dau un exemplu. Mă grăbesc să adaug că rolul Ghizelei Vass nu s-a rezumat la prigonirea ilegaliştilor, ci a implicat participarea la acţiunile antidemocratice organizate de PCR în ţară, dar şi în exterior. Nu modesta ei formaţie intelectuală mă interesează, în fond nu era mai prejos ca inteligenţă nativă decât Elena Ceauşescu, Aneta Spornic, Elena Nae, Maria Ghiţulică, Cornelia Filipaş ori Lina Ciobanu, ci felul în care PCR a folosit tocmai acest deficit cultural pentru a o utiliza pe vechea militantă stalinistă în scopuri amorale.[12]

Nu cred că erau multe figuri importante în partid care să ştie atâtea detalii secrete precum Ghizela Vass. Trăise în tenebre, prospera în atmosfera de subterană. A fost şefă de secţie mulţi ani, iar în 1975 a cedat postul fostului subaltern şi protejat Ştefan Andrei, rămânând adjuncta lui. Pentru cei care nu cunosc structura puterii în regimurile de tip leninist, trebuie precizat că Secţia Internaţională a Comitetului Central dirija de fapt Ministerul de Externe. S-a pensionat în februarie 1982, dar a continuat să deţină demnităţi în cadrul Crucii Roşii. În cazul ei, n-a contat că fiica cea mică, Zoia, a emigrat în Occident. Ghizela se bucura de „clauza militantei celei mai favorizate“.

Relaţiile cu familia domnitoare au fost mereu cordiale. În 1971 Ceauşescu o făcuse Eroină a Muncii Socialiste, ceea ce-i asigura numeroase privilegii, inclusiv pe linia aprovizionării speciale. Bătrâna militantă stalinistă nu avea regrete, nu ştiu să se fi căit vreodată, rămăsese, cum îi plăcea să se laude, fidelă „idealurilor de tinereţe“. Pentru ilegalişti, era o scorpie. Eternul ei zâmbet slugarnic l-a făcut pe un Gheorghe Gaston Marin s-o numească *La vache* (Vass) *qui rit* (aluzie la

faimoasa brânză franţuzească). Noii cadrişti, cu doza lor pronunţată de antisemitism, nu dădeau doi bani pe trecutul ei. Unii chiar o bănuiau, absolut eronat, că ar servi în continuare planurile sovietice (legenda a renăscut în ultimii ani, ceea ce este hilar). Singurii care o respectau erau soţii Ceauşescu şi, poate, Ştefan Andrei. După 1990 a fost o susţinătoare înfocată a fsn.

Activiştii şi activistele gen Ghizela Vass au reprezentat formula psihomentală fanatică, obtuză şi intolerantă pe care regimul comunist a favorizat-o şi încurajat-o. Fără entuziasmul maniacal, fără acea caracteristică pe care Hannah Arendt a numit-o, scriind despre Eichmann, arhetipalul birocrat al genocidului, *thoughtlessness*, proprie unor asemenea personaje, regimul n-ar fi putut să-şi pună în practică scopurile criminale. Aplaudând, aprobând şi servind fără reţineri o dictatură ineptă, absurdă şi abjectă, Ghizela Vass ocupă în teratologia comunismului românesc un loc de veşnică necinste.

Liuba Chişinevschi

„Ah, Liuba/ Da, Liuba/ Kremlinul nu iartă“ sună versurile unui cântec anticomunist din exil al lui Jean Moscopol, Doamna Liuba. Este vorba de Liuba Chişinevschi, una dintre cele mai influente comuniste din România. Cine a citit Memoriile mandarinului valah de Petre Pandrea îşi aminteşte cu siguranţă nu numai de atmosfera irespirabilă a epocii, ci şi de referinţele la tandemul Iosif–Liuba Chişinevschi. Liuba n-a fost nepoata lui Lazar Moiseievici Kaganovici, cum credea Pandrea, dar era cu siguranţă una din favoritele Kremlinului. Până când, într-o atroce luptă pentru putere, s-a prăbuşit, împreună cu soţul ei.

Despre acesta am scris pe larg în volumul meu *Arheologia terorii*. Iosif (Ioşka) Chişinevschi nu a fost dictatorul României, ci aghiotantul acestuia, adică al lui Dej. A avut la un moment dat, graţie

relaţiilor speciale cu Moscova şi prieteniei aproape fraterne cu şeful suprem al nomenclaturii, secretarul general al partidului, o putere enormă: membru al Biroului Politic, secretar al CC al PMR, prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, responsabil cu ideologia, Cadrele şi organele speciale (mai, Securitate, procuratură). N-a mai existat, după ştiinţa mea, un alt „număr doi“ în PCR în mâinile căruia să se fi concentrat atâta putere. A fost, cum mi-a scris fiul său, un fanatic pro-sovietic. Stalinismul său proverbial era de fapt expresia iubirii necondiţionate pentru URSS. Aşa se explică de ce, atunci când de la Moscova a început să bată un vag vânt reformist, ultra-dogmaticul stalinist Ioşka Chişinevschi s-a convertit subit la hruşciovism. Sub Brejnev ar fi fost brejnevist, sub Gorbaciov, gorbaciovist.

Am avut şansa să corespondez cu mezinul familiei Chişinevschi, Gheorghe (Ghiţă), care mi-a răspuns la numeroase întrebări. Născut în 1950, a studiat engleza, a plecat apoi, împreună cu soţia sa, Rodica, fiica istoricului Nathan Lupu, în Israel. S-a stins din viaţă devreme, prin anii ’90. Un frate al său, Andrei, trăieşte în Israel. Fratele cel mare, Milea (Emil), trăieşte în Canada. Mi se pare că era fiul Liubei cu un prim soţ, adoptat de Chişinevschi. În anii ’70 l-am cunoscut bine şi pe Iuri, singurul dintre băieţii Chişinevschi care a rămas în România (trăieşte şi azi la Bucureşti, este inginer de computere).

Născută în 1911 la Tighina, în Basarabia, de formaţie muncitoare tipografă, cea care s-a numit iniţial Liube Kişinevskaia şi al cărei nume de familie va fi adoptat de soţul ei, „un croitoraş analfabet“, vorba lui Iosif Sava, a fost una dintre amazoanele aparatului clandestin. De profesie legătoreasă de cărţi, a intrat devreme în mişcarea comunistă ilegală, a fost condamnată în 1936 la 9 ani şi 9 luni închisoare corecţională şi la 10 ani interdicţie corecţională de către Consiliul de

Război al Corpului 1 Armata Craiova[13]. A fost una dintre cele mai înfocate militante ale „grupului din închisori“. Închisă la Mislea şi la Dumbrăveni, a participat, alături de Zina Brâncu, Ofelia Manole, Tina Orenstein (ulterior soţia lui Chivu Stoica), Ghizela Vass, Ileana Răceanu, spre a le numi doar pe acestea, la îndoctrinarea sistematică a deţinutelor prin propagarea tezelor staliniste. A fost oactivistă inflexibilă, devotatănecondiţionat liniei partidului. Peste ani, avea să se întrebe de unde provenea răul, dar nu cred că a înţeles vreodată că la origine era chiar structura mistică a formaţiunii la care aderase. Era vorba de fapt, în cazul ei şi al atâtor altora, de ceea ce istoricul literar ceh, vechi comunist prigonit în anii ’50, specialistul în Kafka Eduard Goldstücker a numit substituirea raţiunii prin credinţă.

După 23 august 1944, a fost propulsată pe ecranul gloriei supreme, aplaudată şi adulată ca o „neînfricată luptătoare revoluţionară“, principală discipolă a Anei Pauker, militantă de vârf a sindicatelor comuniste, preşedintă a Femeilor Române Antifasciste, membră în Prezidiul Marii Adunări Naţionale, vicepreşedintă a Comisiei Controlului de Partid, membră a Biroului Organizatoric al CC al PMR şi câte altele. După căderea Anei Pauker, a devenit cea mai vizibilă şi influentă femeie din conducerea partidului şi a ţării. Iar după eliminarea lui Ioşka, în iunie 1957, Liuba a ajuns instructor al Consiliului General arlus, apoi, după moartea lui Dej, activistă de sindicat la nivel de sector. Nicolae Ceauşescu a decorat-o cu Ordinul Tudor Vladimirescu pentru meritele ei în istoria PCR.

În ultimii ani de viaţă, Liuba, care locuia în blocul Wilson, a fost victima unui Parkinson agresiv. Se pare că şi-a redescoperit identitatea evreiască destul de târziu, îndeosebi atunci când fiii ei au decis să se declare evrei şi să ia în considerare ideea emigrării spre Israel. S-a stins

din viaţă în 1981, ducând cu ea pe lumea cealaltă nenumărate secrete ale micului Bizanţ roşu. Pe lista personalităţilor ale căror urne se află depuse la crematoriul Cenuşa, numele ei se găseşte între cele ale Anei Pauker şi Lucreţiu Pătrăşcanu. În 1947 primise Ordinul Coroana României. În 1981 nu mai era decât o tristă epavă a timpurilor în care avusese în mâini pâinea şi cuţitul. Ar merita scris cândva un studiu despre aceste *grandes dames* ale aristocraţiei roşii: Liuba, Tina Chivu, Ecaterina Borilă, Stela Moghioroş, Ghizela Vass, Ana Toma, Melita Apostol, Ofelia Manole, Zina Brâncu, Vanda Nicolschi, Tatiana Bulan, Alexandra Sidorovici, Constanţa Crăciun, Mia Groza, Sanda Rangheţ, Natalia Răutu, Natalia Scurtu…

Stalinistă neînduplecată, Liuba nu a cunoscut îndoiala, deşi a trăit în propria familie efectele terorii bolşevice. Iată ce-mi scria, la 26 septembrie 1989, Ghiţă Chişinevschi: „Am avut noi înşine în familie victime ale terorii staliniste; un frate al mamei a fost împuşcat în 1937, o soră de-a ei a stat în lagăr etc.“[14]. Textul complet al scrisorii e publicat în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. 7, 2008, pp. 191–197.

Aceste tragedii nu au zdruncinat convingerile de granit ale Liubei Chişinevschi. În 1957, când s-a prăbuşit Ioşka, Gheorghiu-Dej i-a propus Liubei să divorţeze, oferindu-i opţiunea de-a deveni „prima doamnă a ţării“ – unica femeie membră a Biroului Politic**.** Dacă se despărţea de Ioşka atunci, în iunie 1957, când partidul intrase într-o nouă tranşă a epurărilor, dacă îl înfiera fără milă într-o plenară a CC, dacă participa cu zel la un ritual al excomunicării lui, atunci ar fi rămas în CC, ar fi ajuns poate chiar ea membră a Biroului Politic. Cântecul lui Moscopol vorbeşte despre *le triste destin des dignitaires déchus*.

Liuba a refuzat oferta lui Gheorghiu-Dej.Dacă l-ar fi dezavuat pe Ioşka chiar şi în1961, când a împlinit 50 de ani,ar fi devenit probabil Eroină a

Muncii Socialiste. N-a făcut-o, a fost atacată nemilos la Plenara din 30 noiembrie–5 decembrie, îndeosebi de către foştii ei apropiaţi colaboratori la Consiliul Central al Sindicatelor (CCS), Gheorghe Apostol şi Anton Moisescu. La vremea respectivă, ar trebui adăugat, Liuba era cunoscută drept o activistă modestă: circula în cartierul Primăverii pe bicicletă. După Plenara din iunie 1957, când Ioşka a fost acuzat, împreună cu Miron Constantinescu, de fracţionism şi „liberalism“ (ce ironie!), familia Chişinevschi a trebuit să părăsească somptuoasa reşedinţă de pe bulevardul Jdanov (Primăverii). S-au mutat pe strada Haia Lifschitz, apoi Rozelor, azi Washington. În locul lor s-a instalat Mihai Dalea, apoi, în anii ’70, Dumitru Popescu-Dumnezeu.

Liuba nu era câtuşi de puţin o persoană ostentativă. Cei care mergeau la Chişinevschi în casă, chiar în vremea când era mare ştab, mi-au povestit că era extrem de abordabilă. Am întâlnit-o de câteva ori, când ne-a povestit, mie şi altor prieteni, întâlnirile cu I.V. Stalin şi ne-a relatat lucruri fascinante despre prima fază a ascensiunii cuplului Ceauşescu. Ioşka şi Liuba au intuit printre primii duplicitatea extraordinară a lui Ceauşescu, ambiţiile insaţiabile dindărătul măştii de tovarăş de maximă încredere.

Dej a avut o încredere nelimitată în Ioşka. De-aici şi enorma sa dezamăgire când a descoperit că Marele sforar (aşa era poreclit) complota împotriva sa (după„Raportul secret“ al luiHruşciov). Pentru a ilustra absurditatea, chiar demenţa epocii şi, mai ales, contribuţia personală a lui Chişinevschi, iată un fragment dintr-o şedinţă a Consiliului de Miniştri din aprilie 1953, când s-a discutat modificarea după model sovietic a Codului Penal:

„Astfel, I. Chişinevschi întreabă «care este deosebirea dintre mijloace şi instrumente». Răspunde un participant, Feller: «Prin instrument se înţelege când cumperi, de exemplu, un revolver;

unele intră la fel aici, mijlocul are sfera mare; instrumentele sunt scule.» Totuşi, insistă I. Chişinevschi, «se spune despre guvernele-marionetă care sunt în mâinile imperialiştilor că sunt unelte şi instrumente». «Instrumentul – precizează Al. Voitinovici – este obiectul fizic pe care îl folosesc ei, iar mijloacele sunt condiţiunile din afară pentru a putea utiliza aceste instrumente». Prim-vicepreşedintele Consiliului de Miniştri stăruie şi asupra stilului de redactare a fiecărui articol. «Dvs. ştiţi ce importanţă are stilul; un cuvânt de prisos strică aspectul articolului. În problema conţinutului şi a stilului uitaţi-vă în acesta [probabil Codul Penal], nu vă este drag când citiţi definiţia?»“

În definirea tentativei şi a infracţiunii, după ce este citit textul sovietic, I. Chişinevschi accentuează: „Cel mai indicat este (Andrei Ianuarievici) Vîşinschi, are indicaţii foarte bune, apoi folosiţi, studiaţi concluziile la raportul tov. Stalin despre rezultatele primului plan cincinal; este un capitol de ascuţirea luptei de clasă, unde dă o serie de definiţii infracţiunii.“ Se stăruie şi asupra definiţiei vinei şi vinovăţiei. Intervine Feller, care dă citate din codurile penale din Bulgaria, Cehoslovacia şi URSS. „În ce constă slăbiciunea aceasta“ îşi exprimă I. Chişinevschi dezacordul. Că „aţi copiat. Trebuie să aprofundaţi, pentru că aci se dă o definiţie. Definiţia trebuie studiată şi dezvoltată, prelucrată şi aplicată la subiectul respectiv care se preocupă. Ce spune legea penală sovietică, consideră crima… (citeşte ruseşte)“.

Chişinevschi era pe atunci, cum spuneam, omul numărul doi în partid. Supervizor al artelor, se spunea că dezvoltase pasiuni pentru actriţe şi balerine. Nu voia să rămână mai prejos decât afemeiatul Dej, cunoscut pentru legăturile sale intime cu diverse vedete din teatrul românesc (Elvira Godeanu, Dina Cocea).

Iosif şi Liuba Chişinevschi au domnit de fapt în România, alături de Gheorghiu-Dej, între 1947 şi 1957. Au dispărut de pe firmament peste noapte, în genere ignoraţi, pomeniţi doar spre a li se reproşa varii nelegiuiri din trecut. În aprilie 1968, la reabilitarea lui Pătrăşcanu, Ceauşescu, fostul protejat al „tovarăşului Ioşka“, n-a ratat prilejul să-l mai înfiereze o dată postum, acuzându-l (probabil pe drept) că a fost creierul înscenării din aprilie 1954. Dacă despre Liuba am auzit şi unele lucruri bune, despre Ioşka n-am auzit pe nimeni care să aibă ceva favorabil de spus.

Mihail Roller

Aparatele ideologice comuniste au funcţionat prin acţiunile unor indivizi concreţi, servitorii zeloşi ai dogmelor marxist-leniniste. Aceşti oameni au asigurat înregimentarea culturală, rusificarea ca strategie pedagogică antinaţională, eliminarea şi distrugerea elitelor intelectuale din şcoli şi facultăţi, lichidarea moştenirilor spirituale democratice şi impunerea pseudovalorilor drept repere inconturnabile ale „noii civilizaţii“. Aceşti oameni au fost arhitecţii utopiei. Între ei, Mihail Roller a jucat un rol cu deosebire nefast.

Degradarea şi distrugerea ştiinţelor umane în România nu avea să se limiteze însă la acea perioadă. Noii Rolleri – Muşat, Ardeleanu, Tudosescu, Achiţei, Pânzaru, Boboc, Aculin Cazacu, N. Gogoneaţă, Radu Pantazi, Al. Tănase, Gh. Al. Cazan, Aurelian Bondrea, Eugen Florescu, activiştii de la Direcţia Predării Ştiinţelor Sociale din Ministerul Educaţiei, consilierii lui Mihnea Gheorghiu la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, vehemenţii „ateişti ştiinţifici“, doctrinarii „normelor eticii şi echităţii socialiste“ şi ai „socialismului ştiinţific“, esteticienii, eticienii, istoricii, sociologii de serviciu – au continuat să facă ravagii în câmpul spiritului. Au fost de fapt, în pofida proclamaţiilor lor pseudopatriotice, urmaşii

fideli ai celui care a agresat cultura românească în anii stalinismului dezlănţuit.

I se spunea *controller*. Maniac al purităţii ideologice, obsedat de întărirea vigilenţei pe „frontul istoric“, un impostor propulsat în fruntea lumii academice româneşti, Roller a fost, ca şi Trofim Lîsenko în biologia sovietică, un şarlatan. Asemenea geneticienilor sovietici terorizaţi de Lîsenko şi banda sa, istoricii români tremurau de groaza lui Roller şi a ciracilor lui. Nu a rămas în urma sa nici măcar un text care să poată fi citat drept contribuţie ştiinţifică. Au rămas în schimb amintirile unor destine zdrobite, memoria campaniilor delirante de demascare a variilor „devieri“ de la linia jdanovistă. A rămas „manualul unic de istorie a RPR“, o sinteză grotescă de falsificări, mistificări şi minciuni crase. Evident, acţiunile distructive ale lui Roller n-ar fi fost posibile fără sprijinul primit din partea conducerii supreme a PMR: Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, dar mai ales Leonte Răutu (cu care a fost bun prieten) au fost cei care i-au permis lui Roller să-şi desfăşoare sinistrele operaţii. Nu numai că l-au tolerat, dar l-au şi încurajat în defulările sale isteroide.

Roller a fost instrumentul voluntar şi pervers al unei politici deliberate de anihilare a tradiţiei europene, prooccidentale din ştiinţele umane. În timp ce Roller trona în fruntea sectorului Ştiinţă al Secţiei de propagandă conduse de Răutu, fiind de fapt mâna dreaptă a inchizitorului *en titre* al culturii româneşti, marele psiholog Nicolae Mărgineanu, un veritabil democrat, era supus calvarului detenţiei[15]. Nu mai vorbesc de martiriul suferit de atâţia istorici, filozofi, sociologi, critici literari etc. Cine crede că Securitatea a acţionat vreodată autonom, de capul ei, se înşală amarnic. Toate deciziile importante, selecţia cazurilor care urmau să fie „rezolvate“ prin tortură, prin anihilare fizică şi morală, erau întotdeauna prerogativa

indiscutabilă a aparatului de partid, în cazul de faţă a Secţiei de propagandă în care activa cu diabolică patimă Mihail Roller. Când maurul Roller a devenit incomod, după ce, în februarie 1956, Congresul XX al PCUS lansase destalinizarea, liderii PMR au decis să se debaraseze de el (aşa cum debarcată a fost şi aberanta, inepta Ofelia Manole). Măştile noi ale stalinismului românesc cereau noi politruci, noi lachei.

Nu ştiu ce s-ar fi întâmplat cu el dacă nu murea în 1958. S-a sinucis, cum susţin unii? A murit de inimă rea, ca urmare a morţii fiicei sale mai mici, Sonia, într-un teribil accident (s-a lovit la cap căzând în bazinul din parcul sanatoriului Otopeni, unde se afla internat tatăl său)? În mod cert partidul nu mai avea nevoie de el. Ca director adjunct al Institutului de Istorie al PMR era oricum marginalizat, lucrând în subordinea unui Constantin Pârvulescu, el însuşi în plină dizgraţie.

Mi-e greu să-mi imaginez un Roller adaptat la exigenţele stalinismului naţional. Un Roller conlucrând cu Gh. Zaharia, Ştefan Pascu, Ştefan Ştefănescu, Viorica Moisuc, Titu Georgescu, N. Copoiu, Gh.I. Ioniţă, Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu. Devenise de fapt un personaj total indezirabil, o mărturie vie ori, mai exact spus, o relicvă a obedienţei infinite a celor care se voiau acum promotorii „valorilor patriotice“ în raport cu Stalin şi stalinismul.

Spre deosebire de cameleonul oportunist C. Ionescu-Gulian, groparul filozofiei româneşti, Roller chiar crezuse, într-o manieră nevrotică, în misiunea sa, şi nu avea cum să mimeze o pliere pe noile imperative. Stalinismul său fusese unul structural şi definitiv, născut dintr-o pasiune totală. Era vorba de o identificare existenţială. În *Raportul final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, numele lui Roller figurează, cum este firesc, în

dicţionarul principalelor figuri ale comunismului din România.

Dumitru Popescu „Dumnezeu“

Nu este o plăcere să citeşti memoriile foştilor potentaţi comunişti. Tonul este autojustificator, nu au mare lucru să-şi reproşeze, au fost întotdeauna animaţi de bune intenţii, împrejurările i-au forţat să facă lucruri pe care azi nu le-ar mai face etc. Mă gândeam la aceste teme comune în memoriile nomenclaturiştilor din statele fostului bloc sovietic citind seria de volume Cronos autodevorându-se… [16], amintirile fostului secretar al CC al PCR, rector al Academiei Ştefan Gheorghiu şi membru al Comitetului Executiv până la prăbuşirea regimului, Dumitru Popescu, zis Dumnezeu. Titluri bombastice, metafore baroce, frazeologie adeseori vidă de orice conţinut: „Angoasa putrefacţiei“, „Reducţia celulară“, „Panorama răsturnată a mirajului“. Cu excepţia redactorilor editurii, a unor împătimiţi istorici ai culturii sub comunism, precum Eugen Negrici, Cristian Vasile, Liviu Maliţa, Ana Selejan, Alexandra Tomiţă, Sanda Cordoş, Ioan Stanomir, Angelo Mitchievici, Paul Cernat, Dan C. Mihăilescu ori subsemnatul, nu cred că sunt mulţi cei care au citit de la un cap la altul sutele şi sutele de pagini generate de fostul şef ideologic al PCR. Dacă ar fi să le dau un titlu mai adecvat, acesta ar fi „Despre marxismul gongoric“. Ori „Despre pompierismul hiperbolic“.

Mă întreb ce va fi gândit Dumitru Popescu văzând (dacă a văzut) filmul lui Andrei Ujică *Autobiografia lui Nicolae Ceauşescu*? Îşi va fi amintit, nu fără oarecare ruşine, despre cum a regizat băile de mulţimi, imensa potemkiniadă a ceauşismului? Ori este cu desăvârşire imun la asemenea sentimente, el, expertul în operaţia maniacală de mancurtizare a unei întregi naţiuni? *Violul mulţimilor prin propagandă politică* se intitulează o carte faimoasă din anii ’30, scrisă de

unul dintre discipolii lui Pavlov, emigrat în Franţa. Aceasta a fost profesia lui Dumitru Popescu, cel fără de care cultul lui Ceauşescu n-ar fi atins niciodată proporţiile aberante, sufocante şi universal umilitoare atât de cunoscute.

De-a lungul anilor, am vorbit despre el cu multe persoane, între care Tita Chiper-Ivasiuc, fosta sa colegă (şi a primei lui soţii, Maria Popescu) la *Contemporanul*, în anii ’50. L-am întâlnit personal în 1993, am făcut ceea ce se numeşte un interviu de cercetare pentru cartea mea *Stalinism pentru eternitate*. Eram împreună cu Stelian Tănase, care m-a ajutat să ajung la el. Impenetrabil, hieratic, distant, politicos, lipsit de umor, de o solemnitate pe cât de crispată, pe atât de adânc înrădăcinată în însuşi modul său de a exista, ontologic descumpănit, depeizat, de fapt fără contact cu lumea reală a României post-totalitare, aşa mi-a apărut atunci Dumitru Popescu-Dumnezeu.

Într-un top al celor mai proaste cărţi din 2004, Mircea Mihăieş menţiona primul volum al memoriilor lui Popescu-Dumnezeu. S-ar putea să aibă dreptate din perspectiva criticului literar şi a gânditorului politic democrat. Ca istoric al comunismului românesc şi internaţional, eu am citit însă cu atenţie această carte, precum şi următoarele volume. Este o tentativă a fostului doctrinar al PCR de a-şi reconsidera tinereţea şi participarea (ascensiunea) în cadrul aparatului ideologic marxist-leninist, mai ales în anii ’50. Pretenţia obiectivităţii nu este nici o secundă atenuată de recunoaşterea faptului că autorul nu are cum să fie un martor lipsit de interese personale, un personaj situat deasupra vâltorii.

A fost nemijlocit implicat în reproducţia ideologică a sistemului, a fost dirijorul propagandei vreme de decenii. Lui i se datorează sinistra formulă „Ceauşescu ne este baci“, rostită la Congresul XI din 1974. Nimeni nu a justificat mai insidios decât el cultul personalităţii lui

Ceauşescu. A fost megafonul acestui cult, legitimatorul său necondiţionat. Pe criticii săi de după 1989, îndeosebi pe cei din rândurile intelectualităţii critice, îi dispreţuieşte şi îi acuză de „necrofagie“. Cine îi reaminteşte că a fost arhitectul unei construcţii simbolice perverse şi pervertitoare este gratulat cu asemenea complimente: „E galeria imundă de la meciurile vândute, asmuţită să justifice, prin vacarmul ei trivial, deciziile arbitrilor necinstiţi. Sunt puşi să deruteze publicul deja dezorientat, să trezească instincte bestiale, să pregătească terenul pentru linşaj.“[17] Simpatiile sale în lumea literară au mers către Eugen Barbu şi Adrian Păunescu, campionii direcţiei naţional-staliniste şi protocroniste. Pe Bogza, Jebeleanu, Manolescu, Doinaş, Hăulică, Paler şi alţi exponenţi ai direcţiei lovinesciene i-a privit cu antipatie şi suspiciune. În conflictele spirituale şi axiologice din anii ’70 şi ’80, s-a situat inflexibil de partea obscurantiştilor antioccidentali, autarhici şi xenofobi.

Spre deosebire de un Paul Niculescu-Mizil, Popescu-Dumnezeu (porecla s-a născut întrucât era perceput la *Scânteia* drept un despot monoman, arogant şi narcisist, un egolatru incorigibil, cu pretenţii de infailibilitate) recunoaşte că stalinismul românesc nu s-a încheiat odată cu victoria grupului Dej („partida naţională“) asupra adversarilor secretarului general (Pauker–Luca şi Constantinescu–Chişinevschi). Dimpotrivă, Popescu aşază Plenara din iunie 1958, un veritabil „seism politic“, în centrul demersului lui Dej de a-şi afirma dominaţia absolută şi de a consolida stalinismul naţional. Memoriile descriu cu minuţie vânătoarea de vrăjitoare din acel an. Ce avea să urmeze, după pogromul din partid, a fost sinistra prelucrare a grupului Miliţa Pătraşcu, Dora Massini, Mihail Andricu, Jacques Costin, eveniment delirant condus de către neverosimilul, diabolicul tandem compus din agramatul Florian

Dănălache (fost boxer la Ploieşti, personaj patibular, cu comportament huliganic), prim-secretar al Comitetului orăşenesc de partid Bucureşti, şi perfidul pseudodialectician Leonte Răutu, şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură a CC al PMR. În fapt, arhetipul Răutu l-a inspirat şi fascinat pe Popescu, şi nu doar pe el. Generaţii de juni ideologi se visau urmaşii Jdanovului României (Mihai Dulea, Eugen Florescu, Ion Traian Ştefănescu, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu).

Scrise în bine-ştiutul şi nu tocmai digestul său stil excesiv ornamentat, hiperadjectival, chiar manierist, volumele lui Popescu reconstituie sufocanta atmosferă de la ASE în perioada instaurării stalinismului. Apoi, după ce tânărul economist devine redactor la *Contemporanul* (citadelă a dogmatismului obtuz şi obscurantist), apar în memorii figurile unor Iosif Ardeleanu, Ion Banu, Marcel Breazu şi N. Tertulian. Primul, un ilegalist închistat şi sumbru, a condus vreme de decenii Cenzura. Istoricul filozofiei Ion Banu (fost avocat social-democrat) era un intelectual care încerca să menţină o minimă decenţă în jungla ideologică stalinistă. Breazu (frate cu istoricul literar proletcultist Vicu Mândra şi cu caricaturistul oficial al stalinismului, Eugen Taru) era un marxist de mâna a treia, conformist şi fals bonom. Estetician *en titre* al stalinismului din România, N. Tertulian, pe care l-am avut profesor de sociologia literaturii în anii ’70 (devenise, aşadar, un personaj fin, poliglot şi erudit), s-a aruncat, încă din 1947-1948, în vâltoarea ideologică a leninismului cu mistuitoare şi autonimicitoare pasiune. Ca şi un Ov.S. Crohmălniceanu, Silvian Iosifescu, Savin Bratu, Ion Vitner ori Paul Georgescu, Tertulian a plătit tribut celui mai negru stalinism. A renăscut ulterior, a scris eseuri importante despre Lukács, Adorno, Jaspers, Heidegger şi Marcuse. Traseul său intelectual ar merita să fie tratat separat.

Popescu are, neîndoios, talent portretistic, unele pagini sunt chiar savuroase (de pildă cele despre membrele Comitetului Executiv, diversele Elena Nae, Alexandrina Găinuşe, Aneta Spornic şi Lina Ciobanu). Teratologia comunismului românesc îşi află în memoriile lui elemente lesne valorificabile. La jumătate de veac de la Plenara din noiembrie–decembrie 1961 („cea mai frumoasă plenară din viaţa mea“, cum o numea prim-secretarul CC al PMR), când Dej şi grupul său au declanşat un imens exerciţiu de rescriere, adică de remistificare a istoriei PCR, aceste memorii aduc informaţii semnificative despre starea de spirit din acea perioadă. Era evident vorba de o grupare panicată, dispusă să recurgă la orice manipulare şi la o furibundă represiune pentru a-şi menţine puterea.

Este interesant că, nicăieri în aceste volume, Popescu nu găseşte de cuviinţă să mediteze asupra absenţei eforturilor de a construi şi în România o direcţie revizionist-marxistă. Dimpotrivă, există numeroase pasaje în care fostul ideolog critică reformismul neomarxist („lichidatorism“) şi deplânge linia gorbaciovistă (aici se întâlneşte cu Mizil). Mult mai interesante (şi de fapt mai sincere) sunt în acest sens amintirile lui Cornel Burtică[18]. Spre deosebire de Popescu, Burtică s-a despărţit de clica lui Ceauşescu încă din anii ’80, a fost mazilit asemenea unui Virgil Trofin. Comparat cu destinele unor Burtică, Trofin, chiar János Fazekas, cel al lui Popescu se defineşte printr-un indefectibil conformism, prin obedienţă completă şi laşitate politică. Ceea ce şi explică afinităţile cu „intelectualii“ din Comitetul Executiv gen Paul Niculescu-Mizil, Manea Mănescu şi Gogu Rădulescu.

Cât priveşte dogma regimului care prezenta dictatura drept una a proletariatului, Popescu nu are suficiente cuvinte spre a-i blama comportamentul înainte şi după căderea regimului: „Halal clasă conducătoare! Cu asemenea

susţinători morali, sponsori politici, adevărată temelie socială de granit, merita să se ducă dracului toată şandramaua. Şi-au dat singuri foc la valiză, cum se spune, şi nici acum nu s-au dezmeticit. Încă nu ştiu exact pe ce lume trăiesc!“ Aceste cuvinte sunt scrise de un doctrinar al „misiunii istorice a clasei muncitoare“, al rolului predestinat al proletariatului în istorie…

Pasajele despre *Scânteia tineretului* din anii 1958–1960 sunt în mod deosebit instructive. Numit acolo cu binecuvântarea lui Ceauşescu (responsabil, între altele, cu organizaţiile de tineret) şi a lui Răutu, Popescu a încercat să dezmorţească un pic „organul politic“ al utm-ului. Şedinţele Biroului CC al utm sunt descrise cu ochi critic: Virgil Trofin, prim-secretarul inflexibil, dezaxatul Petre Gheorghe, dar mai ales şeful studenţilor, etern zâmbitorul şi versatilul Ion Iliescu, maestru al eschivei şi al supravieţuirii prin simulacru abil şi obedienţă mereu avantajoasă. Popescu îl descrie pe Iliescu drept „copilul de suflet“ al lui Nicolae Ceauşescu. Fără protecţia lui Ceauşescu, într-adevăr, Iliescu n-ar fi reuşit să urce în ierarhia comunistă atât de rapid şi de spectaculos în perioada Dej şi în anii care au urmat.

Ca şi alţi foşti demnitari comunişti, de la Ion Iliescu şi răposatul Manea Mănescu la Ştefan Andrei şi Silviu Curticeanu, Dumitru Popescu este indignat de *Raportul final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. Iniţial îmi acorda un oarecare credit: „Dl V. Tismăneanu, aflat, sper, în posesia unei documentări bogate, ar binemerita de la acest popor dacă şi-ar pune agoniseala şi dexteritatea profesională în slujba descifrării liniilor de forţă ale adevărului istoric…“[19] După care adaugă o notă provocată de publicarea *Raportului final*, în care este desemnat printre responsabilii dictaturii ilegitime şi criminale. În opinia fostului sacerdot

ideologic, „avem de-a face cu o hipertrofică şi vetustă colecţie de invective politice extrase din arsenalul «războiului rece»…“ Mai grav, consideră Popescu, „gruparea autoare (din aripa anticomunismului fanatic), exploatând o conjunctură nesperată, a căpătat şansa de a-şi pune în circulaţie obsesiile politice (de o subiectivitate ostentativă, lipsită de orice rigoare istorică, sociologică, doctrinară şi culturală) sub egida oficială, cu antetul înaltei instituţii prezidenţiale a ţării…“

Teroarea este deplânsă în memoriile lui Popescu-Dumnezeu numai în măsura în care ea afecta aparatul. Eliticidul, spre a relua formularea profesorului Virgil Nemoianu, l-a lăsat rece pe ideologul îndrăgostit de scheme abstracte. Persecuţia intelectualilor în anii lui Dej, mai ales în 1958–1959, i-a lăsat un gust amar, însă ideologul a acceptat-o fără să mişte în front. A asistat îngreţoşat la înscenarea împotriva Miliţei Pătraşcu, a lui Mihail Andricu şi a grupului lor, dar n-a schiţat nici cel mai mic gest de dezaprobare. Nu pare să ştie mare lucru despre Mircea Vulcănescu, Petre Pandrea, N. Steinhardt, Nicolae Mărgineanu, Alice Voinescu, Dinu Pillat ori N. Carandino.

După 1965, când avea să fie unul dintre succesorii lui Răutu, Popescu a contribuit decisiv la articularea noului cult al personalităţii. Presupusa aversiune pentru cultul lui Stalin nu l-a vindecat de voluptatea ditirambilor (să recitim discursul său la Congresul XI). Eseurile sale din *Scânteia* (pe care a condus-o după 1965) erau scrise alert şi propuneau o oarecare deschidere. Ele dădeau măsura limitatei liberalizări a perioadei 1965–1968. În anii următori, ideologul avea să-şi descopere vocaţia de romancier. În fapt, ar fi el însuşi un bun personaj pentru un roman. Membru al Comitetului Politic Executiv, a rămas până la sfârşit în anturajul lui Ceauşescu şi a continuat să

plăsmuiască ficţiuni utopice cu grave consecinţe sociale. Discipol al lui Răutu, nu a avut nicicum vocaţie de eretic.

Memoriile abundă în aceleaşi istovite clişee despre exploatare, lupta de clasă şi câte altele. Cele peste o mie de pagini reprezintă un mesaj din alte timpuri, prolix, înceţoşat şi autocompătimitor, dar util pentru cei care vor să înţeleagă geneza şi tehnicile cultului personalităţii, mecanismele înregimentării mentale, structurile heteronomiei, miturile esenţiale ale sistemului simbolic pe care îl putem numi religia politică a socialismului lui Ceauşescu.

Eugen Florescu

A trecut aproape neobservat, în februarie 2009, decesul aparatcicului en titre al propagandei naţional-staliniste, fostul şef al Secţiei de presă a CC al PCR, favoritul Elenei Ceauşescu, zbirul care teroriza Uniunea Scriitorilor în anii 1980, aghiotantul lui Dumitru Popescu-Dumnezeu: Eugen Florescu.

Membru al CC al PCR până la prăbuşirea regimului comunist, „detaşat“ pentru câţiva ani la Timişoara la mijlocul anilor 1980 ca secretar judeţean cu propaganda, Florescu s-a ocupat personal de supravegherea (domesticirea) intelectualilor critici din acel oraş, în special a celor din jurul revistei *Orizont* (Mircea Mihăieş, Cornel Ungureanu, Adriana Babeţi, Şerban Foarţă, Marcel Tolcea, Livius Ciocârlie, Daniel Vighi, Viorel Marineasa, Iosif Costinaş, Lucian Alexiu). Obtuz, vehement, insolent, intolerant şi incult, Florescu a fost, alături de Mihai Dulea, patronul politicii de intimidare a scriitorimii şi de susţinere a curentului autodenumit protocronism. A rămas de pomină afirmaţia sa că protocronismul este „viziunea artistică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu“.

În luările sale de cuvânt de la şedinţele biroului Uniunii Scriitorilor, în deplin consens cu idiosincraziile lui Dumitru Popescu, Florescu i-a atacat constant, cu morbidă maliţie, pe exponenţii direcţiei lovinesciene, proeuropene şi potenţial antitotalitare: Nicolae Manolescu, Mircea Zaciu, Valeriu Cristea, Zigu Ornea, Eugen Simion, Al. Paleologu, Ileana Mălăncioiu, Mircea Iorgulescu, Dan Hăulică, Lucian Raicu, Gabriel Dimisianu, Geo Bogza, Octavian Paler, Augustin Buzura, Eugen Jebeleanu, Dan Deşliu, Ileana Vrancea, Mircea Dinescu, Dorin Tudoran. Florescu a fost unul dintre principalii artizani ai otrăvitelor campanii din *Săptămâna*, *Luceafărul* şi *Flacăra* împotriva postului de radio Europa Liberă şi mai cu seamă a emisiunilor culturale concepute de Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. În aceste acţiuni de dezinformare şi intoxicare, nu încape îndoială, Florescu şi ciracii săi au colaborat cu departamentele de resort din Securitate. De altfel, peste ani, Florescu avea să devină coleg de partid (prm) cu colonelul Ilie Merce, specialistul securist pe domeniu. Orice istorie onestă a raporturilor dintre partid, Securitate şi intelectuali, a distribuţiei forţelor în câmpul simbolic al literelor româneşti nu va putea eluda rolul nefast al acestui nociv culturnic. Se spune uneori „despre morţi numai de bine“; în ce mă priveşte, prefer deviza: despre morţi, ca şi despre vii, numai adevărul.

Două detalii semnificative pot lumina, cred, sensul itinerarului existenţial al lui Eugen Florescu, un destin în care fanatismul s-a întâlnit cu grotescul ori chiar cu penibilul. Pe la mijlocul anilor 1990, deputatul psm (ulterior parlamentar prm) participa la Paris la târgul de carte al ziarului *L'Humanité*, cotidian al pcf. S-a întâlnit în cadrul standului „Espace Marx“ cu o veche militantă a PCR, intelectuală cunoscută şi fostă luptătoare în Rezistenţa Franceză. „Omul de stânga“ E. Florescu tocmai publicase un articol în care îl numea pe

tatăl meu, fost voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania, „Ciungul“, afirmând că „până şi Gheorghiu-Dej l-a dat afară din partid de tâmpit ce era“. Fără să-şi piardă cumpătul, ilegalista cu pricina l-a privit în ochi şi l-a întrebat: „Dacă un om de stânga se exprimă astfel despre un mutilat al Războiului Civil din Spania, ce putem aştepta de la un om de extremă dreaptă?“ Florescu a făcut pe loc, la modul propriu, stânga-mprejur, pierzând ocazia de a depăna amintiri despre visurile juneţii sale revoluţionare. Ce ar fi putut să replice?

Ironia supremă este că după anul 2000 pontiful antiamericanismului visceral a părăsit România şi s-a instalat în Statele Unite, din câte ştiu la San Francisco, ca respectabil bunic, ajutându-şi fiica la creşterea copiilor. Mă îndoiesc că le-a aplicat reţetele învăţate din *Poemul pedagogic* de Makarenko, matricea care a inspirat ororile de la Piteşti. Mi-l imaginez puţin adus de spate, vorbind o engleză şchiopătândă, făcând cumpărături la supermarketul din colţ şi, întors acasă, arătându-le nepoţilor, nu fără mândrie, propriile trofee dintr-un trecut pătat de sânge, sadism şi mizerie, ordinele şi medaliile câştigate în urma necondiţionatului său devotament pentru „construcţia celei mai bune şi drepte dintre orânduiri“.

Generaţiile mai tinere nu au trăit timpurile de ruşine şi sufocare când Florescu tăia şi spânzura. Mă întreb câţi îşi mai aduc aminte de perioada tulbure de după 1989, când Petre Roman a dat undă verde pentru apariţia toxicei reviste *România Mare*. La începutul anilor ’90 am citit în săptămânalul peremist un imund articol semnat de E. Florescu, intitulat antifrastic *Democraţia*. I-am răspuns în *România literară*[20]. În acel articol, Florescu îi insulta pe N. Manolescu, Ioan Buduca, Mircea Mihăieş, Dorin Tudoran, Ion Vianu şi insinua că Grupul pentru Dialog Social s-a vândut pe dolari. În acelaşi timp, exalta cuplul E. Barbu–Vadim Tudor, prezentându-i pe vidanjorii cu

moravuri jandarmereşti drept apărători ai interesului naţional. Hingher cultural el însuşi, se regăsea cu bucurie în compania acestora. Florescu contrapunea „statura de atlet al moralităţii şi culturii“ proprie lui Popescu-Dumnezeu activităţii disidentului Dan Petrescu, probabil regretând că acesta nu a fost lichidat fizic de Securitate. Iar Ion Traian Ştefănescu era prezentat drept „excelent prim-adjunct al ministrului culturii“, aşadar remarcabil locţiitor de gâde în timpurile în care cultura românească era aşezată cu capul pe butucul Floreştilor, Barbilor şi Vadimilor de ieri şi de azi. Asociaţii lui Florescu în nefasta operă anticulturală, marcată de obsesii xenofobe şi antioccidentale, au fost Eugen Barbu, C. Vadim Tudor, Adrian Păunescu, Mihai Ungheanu, Pompiliu Marcea, Dan Zamfirescu, Ilie Bădescu, Paul Anghel, Ilie Purcaru, Nicolae Dragoş, Dinu Săraru, Ion Dodu Bălan, Artur Silvestri, C. Sorescu şi alţii dintre cei numiţi de Monica Lovinescu „trepăduşi de Curte Nouă“.

Recrutat din producţie, Florescu a devenit, graţie „originii sănătoase“, student al Facultăţii de Filozofie, Secţia de ziaristică, în perioada celor mai cumplite persecuţii antiintelectuale (între colegii arestaţi, Florin Constantin Pavlovici, Mihai Stere Derdena). I se spunea „tractoristul“, se bătea cu pumnul în piept când venea vorba de originea sa muncitorească. După absolvire, a aterizat direct în presa de tineret. A fost redactor-şef la *Scânteia tineretului* şi la revista lunară *Tânărul leninist*, precum şi membru al Biroului CC al UTC în perioada în care prim-secretar era Ion Iliescu, de care a fost foarte apropiat.

După 1990, Florescu s-a metamorfozat în activist al formaţiunii conduse de Ilie Verdeţ, Tudor Mohora şi Adrian Păunescu, PSM. S-a pretins om de stânga, dar în realitate a fost un campion a ceea ce eu numesc barocul fascisto-comunist. A fost unul dintre principalii exponenţi

ai aparatului ideologic al ceauşismului, om de casă al lui Nicu Ceauşescu, căruia de altfel i-a şi închinat adevărate panegirice (îl numea „fiu demn al unui strălucit părinte“). A absolvit Secţia de ziaristică a Facultăţii de Filozofie în 1959 şi a devenit doctorand la aşa-zisa Academie de Ştiinţe Politice Ştefan Gheorghiu în 1989, deci în ultimul an al regimului totalitar. N-a avut de fapt altă profesie decât aceea de ideolog de serviciu, câine de pază al unui regim inuman. Revoluţia l-a prins în funcţia de instructor al CC al PCR la Cabinetul secretarului general al PCR, unde a lucrat din mai 1988 până la 22 decembrie 1989.

A fost omul totalitar paradigmatic, acela despre care N. Carandino scria într-un text admirabil, apărut în *Dreptatea* din 31 mai 1947, cu puţin timp înaintea interzicerii cotidianului ţărănist, oricum drastic cenzurat: „Pentru acest tip dictatorial ideea însăşi a controlului este o crimă, iar ascultarea fără murmur, o datorie…“[21]

Eugen Florescu nu a fost un personaj minor: era mâna dreaptă a Elenei Ceauşescu (Cabinetul 2) în chestiunile legate de ideologie, presă şi cultură. Protocronismul, această versiune românească a jdanovismului, a fost, în mare măsură, legat de influenţa sa. Era protectorul, din ordinul şi cu deplina complicitate a lui Popescu-Dumnezeu, al grupului care a organizat numeroase campanii împotriva intelectualilor vag rebeli, care îndrăzneau să susţină, implicit şi uneori explicit, valori occidentale. A susţinut publicaţii precum *Flacăra* lui Adrian Păunescu, *Luceafărul* lui N.D. Fruntelată şi *Săptămâna* lui E. Barbu şi C.V. Tudor, ba mai mult, le-a coordonat, în colaborare directă cu Securitatea, în acţiunile de calomniere a disidenţilor şi a Europei Libere. Era de o agresivitate proverbială.

Paul Niculescu-Mizil

Paul Niculescu-Mizil (1923–2008) a fost unul dintre magnaţii stalinismului naţional, un ideolog marxist-leninist convins că socialismul de tip leninist este superior societăţii democratic-capitaliste, pe care a detestat-o până în ultima clipă. Asemenea altor demnitari comunişti, gen Dumitru Popescu, Ştefan Andrei, Ion Stănescu, Silviu Curticeanu, Mizil a scris cu patimă în favoarea regimului pe care l-a servit cu infinit devotament.

Născut într-o familie cu înclinaţii socialiste, Mizil a intrat de tânăr în PCR, unde a făcut carieră în aparatul propagandistic. A lucrat în cadrul secţiilor îndrumate de satrapul ideologic Leonte Răutu. Mizil a ajuns rapid prorector, apoi rector al şcolii de partid Ştefan Gheorghiu, poziţie în care a colaborat cu alţi corifei ai ideologiei oficiale. A scris cu entuziasm despre Stalin, inclusiv o broşură în ajutorul celor care erau constrânşi să studieze producţiile teoretice ale „părintelui popoarelor“. A fost, împreună cu Chişinevschi, Răutu, Ofelia Manole, Pavel Ţugui, Ion Iliescu, Ion Teoreanu (aleg doar câteva nume proeminente din aşa-zisul front ideologic), un propagator necondiţionat al minciunilor oficiale. A condus nenumărate prelucrări în anii ’50, a jucat un rol-cheie în vânătorile de vrăjitoare din perioada 1958–1960. În filmul lui Nicolae Mărgineanu *Demascarea*, bazat pe cartea lui Alin Mureşan despre „fenomenul Piteşti“, îl vedem pe Mizil perorând cu înfocat entuziasm, în aula Universităţii din Bucureşti, despre „învăţătura tovarăşului Stalin“. A fost un predicator bolşevic, a susţinut fără preget toate deciziile politice ale lui Dej şi Ceauşescu.

Era un om de familie, îşi iubea copiii. Din cei cinci copii (uneori se scrie că sunt şase), trei au fost adoptaţi. Eu unul nu cred că este relevant care dintre ei – Aurora, Dumitru (Mitea), Serghei, Donca şi Lidia – a fost adoptat, Mizil şi soţia sa, Lidia, au fost ataşaţi de toţi aceşti copii. Este

simptomatic că unora dintre ei le-au dat nume ruseşti, deşi Mizil nu era basarabean (ca Răutu) şi nu studiase la Moscova. Elena Ceauşescu a fost ostilă relaţiei dintre Nicu şi Donca, invocând tocmai presupusa condiţie de copil adoptat a acesteia. Pentru „marea revoluţionară“, ereditatea biologică era cel puţin la fel de importantă precum cea socială. Familia Mizil a locuit mai întâi pe strada Londra, mutându-se în locul lui Leonte Răutu, apoi în vila Anei Pauker de pe Şoseaua Kiseleff (ocupată un timp de Alexandru Drăghici). După 1970, au locuit pe strada émile Zola, foarte aproape de Valentin Ceauşescu, Nicolae Doicaru şi Ghizela Vass.

În anii ’70, Mizil era unul dintre baronii lui Ceauşescu, alături de Manea Mănescu, Ilie Verdeţ, Vasile Patilineţ, Virgil Trofin şi Gheorghe Pană. Unii dintre ei au fost marginalizaţi pe măsură ce liderul devenea tot mai megaloman, tot mai fixat pe propria imagine. Trofin n-a fost doar mazilit, a murit în condiţii încă tenebroase. Aşa cum am mai spus, la începutul anilor ’90, fiul lui Trofin, Mircea, a scris un articol zguduitor despre umilirea şi moartea tatălui său în ziarul ţărănist *Dreptatea* (nu în *Adevărul*, *Dimineaţa* sau *Azi*). Nu ştiu ca Mircea Trofin să fi participat la deşănţatele eforturi de reabilitare a comunismului în care excelează Serghei Mizil, ca să nu mai vorbesc despre nepoata sa, fiica Lidiei, deputata psd Oana Niculescu-Mizil, cea ocupată cu arborele genealogic menit să demonstreze că Mizil era de fapt urmaşul lui Ştefan cel Mare, nici mai mult, nici mai puţin. Cum nu o face, ba chiar dimpotrivă, Luminiţa Pană, deja pomenită în această carte. Cum nu o face Sandu Bârlădeanu, fiul lui Alexandru Bârlădeanu. Vorbind cinstit, nici Valentin Ceauşescu nu apără acel sistem. Nu toţi urmaşii nomenclaturii suferă de abulie morală.

Ca şef al Secţiei de propagandă a CC al PMR, Niculescu-Mizil a fost unul dintre artizanii cultului

lui Gheorghiu-Dej. În perioada 1963–1964, a participat la redactarea materialelor care au dus la Declaraţia din aprilie 1964, considerată de istoriografia naţional-stalinistă drept un fel de act constitutiv al unei noi Românii, emancipată de sub tutela imperialistă a Kremlinului. În fapt, era vorba de tentativa unui grup neostalinist, ostil reformelor interne, de a se sustrage controlului Moscovei. Nu mai voiau să fie vasali, dar puţin le păsa de adevărata independenţă a ţării, de neconceput în absenţa suveranităţii poporului. Nici Dej, nici Ceauşescu nu aveau intenţia de a renunţa în vreun fel la monopolul absolut al puterii. Însuşi faptul că Declaraţia a fost redactată de un grup care îi includea pe Ceauşescu, Răutu, Bodnăraş, Mizil, Ştefan Voicu spune totul despre natura sa reală. Dej, Ceauşescu, Răutu şi Bodnăraş antistalinişti? Să fim serioşi. Nu vreau să minimalizez rolul lui Mizil în acea liberalizare avortată care a început în 1963. În excelenta sa teză de doctorat, susţinută în iunie 2011 la Central European University, Bogdan Cristian Iacob discuta rolul şefului Secţiei de propagandă în ceea ce el numeşte „cotitura naţională“, inclusiv în publicarea manuscriselor lui Karl Marx despre români, un moment important, neîndoios, în despărţirea de mitologia de sorginte sovietică. Dar, demonstrează istoricul român, era vorba de fapt de anexarea fondatorului materialismului istoric unei vulgate *in statu nascendi* menite să legitimizeze grupul hegemonic care refuza o autentică destalinizare.

Mizil a fost unul dintre arhitecţii noii ideologii a stalinismului naţional, pe care Nicolae Ceauşescu avea s-o utilizeze pentru legitimarea propriei dictaturi. Guru al ştiinţelor sociale controlate de partid, Mizil semna uneori ca „profesor universitar“. De predat, a făcut-o scurt timp (1948–1950) la Universitatea din Bucureşti, botezată C.I. Parhon, şi la şcolile de partid Ştefan Gheorghiu şi Jdanov. Avea protejaţi, oameni la

care ţinea şi pe care îi încuraja: Ion Rachmuth, Vasile Rausser, Gheorghe P. Apostol, Radu Florian, Vasile Nichita, Valter Roman şi alţi experţi în economie politică marxistă şi în socialism ştiinţific.

Imediat după moartea lui Dej, în martie 1965, Mizil devenea secretar al CC însărcinat cu ideologia şi cu problemele mişcării comuniste internaţionale; o avea adjunctă pe Ghizela Vass. La Congresul IX (iulie 1965) era ales membru al Comitetului Executiv şi, puţin mai târziu, devenea membru al Prezidiului Permanent, instanţa supremă a aparatului comunist. A fost unul dintre membrii cei mai influenţi a ceea ce am numit în cartea mea *Stalinism pentru eternitate* grupul aparatului de partid, deci echipa pe care s-a bizuit Ceauşescu în acapararea totală a puterii şi impunerea propriei viziuni naţional-staliniste despre economie, politică, cultură şi sănătate. O viziune fals-liberalizantă, în fapt un efort de a construi mitul unităţii „indestructibile“ dintre partid, naţiune şi conducător.

Sub patronajul său, ca responsabil cu ideologia şi educaţia, a fost organizată la Facultatea de Filozofie sinistra înscenare antistudenţească din septembrie 1965. Blândul, înţeleptul, echilibratul „tovarăş Mizil“ se transforma subit într-un inchizitor inclement atunci când adulmeca devieri de la sacrosancta linie a partidului. Între cei care au îndrăznit să-i apere pe studenţi a fost decanul din epocă, gânditorul marxist ilegalist Tudor Bugnariu, ginerele lui Lucian Blaga, care a fost sancţionat şi scos din funcţie. În anii care au urmat, profesorul Bugnariu s-a manifestat tot mai intens ca un critic al dictaturii naţional-staliniste, a fost urmărit în chip maniacal de Securitate şi turnat de varii „amici“, între care delatorul profesionist Pavel Apostol.

Ca parte a jocului rotaţiei cadrelor (o tactică favorită a cuplului Ceauşescu), ceea ce în engleză

se numeşte *musical chairs*, Mizil a fost mutat din aparatul de partid în cel guvernamental, unde a fost, pe rând, ministru al învăţământului, al finanţelor şi, în cele din urmă, preşedintele Centrocoop, poziţie la periferia vieţii politice, dar cu consistente privilegii. A rămas până în ultima oră a dictaturii totalitare membru al CPEx. Deşi menţinut de amicul său Ion Iliescu în noua conducere a ţării după prăbuşirea regimului comunist în decembrie 1989, presiunile societăţii civile au dus la eliminarea sa şi apoi la arestarea şi judecarea ca membru al lotului CPEx.

A publicat câteva cărţi de amintiri despre presupusa luptă a „partidei naţionale“ împotriva „cominternismului“, încercând să demonstreze teza independenţei politicii externe româneşti în perioada Ceauşescu. Nu neg că au existat momente de afirmare a autonomiei PCR, dar acestea nu s-au tradus niciodată în înmuierea opresiunii interne. Ba chiar dimpotrivă, dacă ne gândim la represiunile împotriva greviştilor anticomunişti din Valea Jiului şi a membrilor mişcării Goma (1977). Ca membru plin al CPEx, Mizil a aprobat toate măsurile punitive propuse de Ceauşescu, inclusiv cele contra revoltaţilor anticomunişti de la Braşov, şi utilizarea forţei împotriva revoluţionarilor în decembrie 1989.

Relaţiile dintre Mizil şi Ceauşescu au fost marcate de un episod tragic legat de intervenţia abruptă şi inumană a Elenei Ceauşescu în relaţia dintre copiii lor, Donca şi Nicu. Nu ştiu ca Mizil să fi discutat vreodată ruptura impusă de familia Ceauşescu. Loialitatea sa faţă de partid întrecea probabil considerentele de ordin personal.

În ultimii ani ai vieţii, Mizil s-a consacrat rescrierii istoriei în sensul susţinut de diverşii nostalgici ai ceauşismului: Vadim Tudor, Păunescu, Săraru. A atacat cu furie *Raportul final al Comisiei Prezidenţiale*, iar despre mine nu a avut decât cuvinte insultătoare, la fel ca Ion

Iliescu, probând că, dincolo de sinuozităţile unor biografii mereu retuşate, cei doi foşti ideologi ai PCR au rămas ostaticii formei mentale bolşevice. Iliescu şi Mizil au fost de altminteri alături, în 1956, în acţiunea de contracarare a undelor de şoc ale Revoluţiei Maghiare. Pentru amândoi, Imre Nagy a fost un renegat, un „contrarevoluţionar". Simpatia, poate reală, a lui Niculescu-Mizil pentru ceea ce s-a numit Primăvara de la Praga nu s-a tradus în solidarizarea sa cu democratizarea iniţiată de Alexander Dubček. Era vorba exclusiv de teama regimului de la Bucureşti că o intervenţie sovietică în Cehoslovacia ar putea crea un precedent pentru o acţiune similară în România. Nu ştiu ca Mizil să fi propus vreodată desfiinţarea reală a cenzurii. Nu ştiu ca în discuţiile din Comitetul Executiv să fi luat poziţie împotriva persecutării disidenţilor. Cum nu a făcut-o nici amicul său Ion Iliescu.

Mizil a fost, fără îndoială, mai inteligent decât mulţi dintre corifeii comunismului dinastic, mai cultivat, mai puţin brutal, mojic, impertinent şi necioplit. Dar tocmai această sofisticare şi această aparenţă benignă au fost camuflajul unui dogmatism steril şi sterilizant, al unei disponibilităţi infinite de a servi un experiment catastrofal. Am dezvoltat, de-a lungul anilor, conceptul de *stalinism naţional*, încercând să-l disting de acela de *comunism naţional*. Stalinismul naţional a mizat pe desovietizare pentru a menţine intacte instituţiile şi metodele staliniste. Paul Niculescu-Mizil s-a pretins un comunist naţional. O spun limpede: nu a fost. A rămas până la capăt fidel unui model rigid, un prizonier al corsetului stalinist pe care l-a acceptat încă din tinereţe şi cu care a ajuns să se identifice.

În volumul de interviuri luate de Toma Roman Jr.[22] unor personaje din anturajul familiei Ceauşescu, am citit şi dialogul cu Serghei Niculescu-Mizil, fiul răposatului Paul Niculescu-Mizil. În opinia lui, Nicu Ceauşescu a fost în fond

un tip de treabă, „băiat de comitet“, un gagiu cam alcoolic şi fustangiu, deci un pic playboy, în rest nu vede vreo problemă. A ucis Nicu o fată conducând bezmetic maşina pe Bulevardul Aviatorilor? Aiurea, poveşti… Cum să facă Nicuşor aşa o boacănă? Cutez să-i amintesc că mai suntem în viaţă unii care nu am uitat acele vremuri. Îmi amintesc de mama acelei fete stând ore în şir, zilnic, la intersecţia dintre Aviatorilor şi Dorobanţi şi privind în gol, aşteptând trecerea în viteză a maşinii „delfinului“. Nici măcar securiştii nu se îndurau s-o gonească. Se gândeau, poate, că o tragedie similară li s-ar fi putut întâmpla şi lor.

Portret în oglindă: Miron Constantinescu şi Milovan Djilas

Când aud întrebarea, repetată frecvent într-o vreme, „De ce n-am avut un Havel în România?“, mă întreb, la rândul meu: De ce n-am avut un Djilas? De ce n-am avut eretici în mişcarea comunistă, ori măcar doctrinari comparabili cu un Edvard Kardelj în Iugoslavia lui Tito? De ce nu a devenit un intelectual precum Miron Constantinescu ceea ce se numeşte un marxist critic? De ce nu a ajuns un eretic?

Răspunsul ţine de cultura politică a adepţilor români ai comunismului, de antiintelectualismul visceral al acestei secte revoluţionare, de precaritatea sa spirituală şi de chinuitoarele sale complexe de inferioritate. Ţine însă şi de personalităţile în cauză: Constantinescu a fost un îndrăgostit de putere, Djilas a iubit adevărul. I-am întâlnit pe amândoi, primul mi-a fost profesor de sociologie, am citit cam tot ce-au scris, am meditat mult la aceste două destine. Propun aici un exerciţiu de analiză biografică comparativă, inspirat de istoria pasiunilor revoluţionare în secolul XX.

Intelectual de formaţie marxistă, Milovan Djilas (1911–1995) a simbolizat deopotrivă fanatismul

adeziunii totale la comunism, în prima parte a vieţii, şi despărţirea de magia totalitară, cu preţul a nouă ani de închisoare, în cea de-a doua. Într-un faimos dialog cu jurnalistul George Urban, transmis la Europa Liberă în anii ’80, Djilas a recunoscut că a participat la represiuni teribile în timpul războiului, că avea el însuşi mâinile pătate cu sânge. Ca partizan comunist nu simţise nici un fel de compasiune pentru cei care gândeau altfel. Ca student la Universitatea din Belgrad, adoptase marxismul în versiune stalinistă drept crez existenţial. Era de fapt un posedat. Alături de Aleksandar Ranković şi Edvard Kardelj, a făcut parte din cercul intim al lui Tito, devenit mareşal şi lider absolut al Partidului Comunist şi al Iugoslaviei. A fost unul dintre fondatorii Cominformului, al cărui sediu s-a aflat, până la excomunicarea Iugoslaviei, la Belgrad. L-a reprezentat pe Tito în URSS, la întâlnirile cu Stalin, inclusiv în primăvara anului 1948, când s-a consumat practic divorţul dintre Moscova şi Belgrad. Spirit animat de pasiunea justiţiei sociale, a fost cutremurat şi revoltat de imensa minciună pe care se baza regimul. Într-o carte care a devenit un bestseller mondial, a denunţat „noua clasă“ şi a plătit pentru acest curaj. Nu a regretat niciodată pierderea privilegiilor şi asprele pedepse ce au urmat. Nu luptase împotriva burgheziei pentru a aplauda burghezia roşie. Tito nu i-a iertat niciodată fostului său camarad trădarea – aşa o percepuse el.

Djilas a criticat bolşevismul, inclusiv versiunea sa iugoslavă, de pe poziţiile unui umanism socialist ostil colectivismului birocratic şi etatismului poliţienesc. Retrospectiv, putem zâmbi gândindu-ne la aceste iluzii. Djilas însuşi a admis mai târziu că regimurile comuniste nu pot fi democratizate, că ele sunt esenţialmente nonreformabile, că totalitarismul face parte din codul lor genetic. Dar, în anii ’60 şi ’70, aceste amăgiri au jucat un rol crucial în eroziunea

pseudo-legitimităţii dictaturilor marxiste. Cred că Ignazio Silone a fost cel care a spus că lupta finală se va da nu între comunişti şi anticomunişti, ci între comunişti şi ex-comunişti. Silone s-a descris pe sine însuşi, după ruptura cu comunismul, drept „un creştin fără biserică, un socialist fără partid“.

Aceste cuvinte caracterizează şi traiectoria lui Milovan Djilas, de la înregimentarea *perinde ac cadaver* şi autoemascularea conştiinţei critice, până la începutul anilor ’50, către redobândirea propriei libertăţi de conştiinţă. Cărţile care au urmat, inclusiv *Convorbiri cu Stalin* (pe care el o considera poate cea mai importantă dintre scrierile sale politice), rămân parte a unei moşteniri intelectuale impresionante, solide şi durabile. Spun acest lucru pentru că mă suRPRinde (la urma urmei, poate că nu mă suRPRinde chiar atât de mult) faptul că un gânditor radical eclectic şi nu tocmai original precum Slavoj Žižek este venerat de unii drept o mare figură intelectuală, în vreme ce Djilas rămâne mai mult sau mai puţin uitat.

În România nu a existat vreun intelectual marxist care să emuleze apostazia lui Djilas de după 1954. Nici Miron Constantinescu (1917–1974), nici Grigore Preoteasa (1915–1957), deşi cu educaţie universitară reală, nu aveau nerv teoretic. Oamenii oneşti, precum un Petru Năvodaru ori un Tudor Bugnariu, nu contau în partid, erau suspectaţi de toate devierile posibile. Despre Chişinevschi nu am ce spune decât că era un intrigant agramat, ale cărui lecturi marxiste se rezumau la *Cursul scurt*, la *Problemele leninismului* şi la panegiricul stalinist atribuit lui Lavrenti Beria, *Cu privire la istoria organizaţiilor bolşevice din Transcaucazia*. Mâna sa dreaptă, apoi succesorul său în fruntea propagandei şi culturii, Leonte Răutu, era evident mai sofisticat decât Chişinevschi, ceea ce, să recunoaştem, nu era o mare performanţă. Însă Răutu era un semidoct. Cultura sa teoretică, de inspiraţie

jdanovistă, nu putea fi comparată cu aceea a unui József Révai, fostul discipol al lui Georg Lukács, devenit pontif ideologic în Ungaria lui Mátyás Rákosi. Singurii intelectuali comunişti români care ar fi putut merge pe drumul unei veritabile destalinizări ar fi fost, probabil, Lucreţiu Pătrăşcanu, ucis în aprilie 1954, şi Tudor Bugnariu, marginalizat şi mereu sancţionat pentru „abateri liberaliste“.

În raport cu cei însărcinaţi de Dej să supravegheze „frontul ideologic“, Miron Constantinescu era într-adevăr un intelectual. Ca student, îi citise pe clasicii sociologiei, pe Comte, Spencer, Durkheim şi Weber. Devenise marxist după ce trecuse printr-un episod de fascinaţie cu extrema dreaptă (aşa mi s-a povestit). Miron a intrat în PCdR odată cu dizolvarea UTC-ului, în 1936. Tatăl meu răspundea de resortul studenţesc, şi el i-a dat lui Miron vestea că e chemat să intre în partid. Închis în anii războiului, Miron a condus grupul de deţinuţi comunişti de la Caransebeş, şi-a format o curte personală, urmând modelul lui Gheorghiu-Dej de la Târgu Jiu.

Miron s-a revăzut cu tatăl meu la Moscova în 1945, la o cină oferită de Mihai şi Ema Beniuc. Am povestit episodul. Nu au existat relaţii de prietenie între ei, mai degrabă de respect reciproc. Cu puţin timp înainte de a muri, Miron i-a dăruit tatei volumul său *Contribuţii la studiul formaţiunii sociale tributale*, tipărit la Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti. O carte de care era mândru şi care nu primise dreptul de difuzare. Autorul nu era prea original, relua de fapt tezele profesorului H.H. Stahl.

A fost prieten cu sora mamei mele, Cristina Luca-Boico. El a ajutat-o să reintre în învăţământul superior după 1965. Miron a invitat-o într-o seară ca să discute prefaţa la care lucra pentru volumul *Sociologia literaturii* de Lucien Goldmann, programată să apară în colecţia „Idei

contemporane“; Cristina se revăzuse recent la Paris cu vechiul prieten şi coleg de liceu de la Botoşani Gică Goldmann.

Miron citea constant revista de teorie marxistă *La Nouvelle Critique*, condusă de ideologul comunist Francis Cohen, bun prieten al Cristinei încă din perioada sorbonardă, când studiau amândoi biologia. Francis a vizitat România prin 1973, împreună cu soţia sa. Au stat la Cristina, i-a vizitat într-o seară Ştefan Voicu, pe atunci redactorul-şef al *Erei socialiste*. Distanţa intelectuală dintre marxistul francez şi echivalentul său de la Bucureşti era astronomică. Cohen fusese, în anii ’50, corespondentul la Moscova al ziarului *L’Humanité*, urmărea atent ce se petrece în ţările din Est. Împreună cu Alexandre Adler a scris, în anii ’70, o carte care se dorea eliberată de clişee propagandistice, *l’URSS et nous*. După 1989 a rămas un marxist convins, a fost unul dintre iniţiatorii proiectului legat de pcf „Espace Marx“. Voicu, pe de altă parte, era un personaj provincial, cu lecturi grăbite şi superficiale. În mediile nomenclaturiste de la Bucureşti, era însă considerat un veritabil doctrinar, ceea ce spune mult despre nivelul teoretic lamentabil al acelor oameni.

Miron Constantinescu a fost un intransigent stalinist, un locotenent fidel al Anei Pauker până în clipa în care a înţeles că aceasta căzuse în dizgraţia lui Stalin. I s-a raliat urgent lui Dej, a participat cu entuziasm la scrierea documentelor pentru Plenara din 26–27 mai 1952, care a consacrat prăbuşirea celei cândva celebrate drept Pasionaria Balcanilor. Miron era cel mai tânăr membru al Biroului Politic, fusese responsabil cu cadrele în perioada cumplitelor verificări din 1949–1950, conducea cu mână de fier economia, era preşedintele Comitetului de Stat al Planificării. Relaţiile cu Dej, aparent cordiale, au fost întotdeauna tensionate, lucru pe care mi l-a confirmat fostul meu coleg de

clasă Gheorghe Gheorghiu, fiul Licăi, adoptat de Dej. Spre deosebire de Chişinevschi, Apostol, Chivu şi Borilă, nu era unul dintre cei invitaţi de Dej la agapele nocturne pe care acesta le organiza la vila sa, la Snagov ori la ştrandul CC-ului.

Gheorghiu-Dej nu suporta intelectualii decât dacă erau total obedienţi (precum Athanase Joja, Mihail Ralea, Avram Bunaciu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Gaston Marin, Mihail Florescu, Corneliu Mănescu, Mihai Levente, Alexandru Bârlădeanu, Vasile Malinschi, Valter Roman, Gogu Rădulescu). Pe Preoteasa îl controla perfect, mai ales că acesta, fiu de ceferist, îl venera. Miron era prea trufaş, prea orgolios, prea egocentric pentru a juca rolul unui simplu pion. A fost membru al delegaţiei PMR la Congresul XX al PCUS, a fost şocat de revelaţiile din „Raportul secret“, şi-a închipuit că poate venise momentul său, că exista o şansă de a-l debarca pe Dej şi de a-i lua locul. S-a aliat într-un tandem neverosimil şi compromiţător cu Chişinevschi: cei doi erau departe de a se simpatiza, fiecare acţiona în virtutea propriilor ambiţii şi interese. A urmat Plenara din iunie 1957, apoi cea din iunie 1958, demascarea, eliminarea din conducerea PMR.

Prelucrarea cu activul de partid din Bucureşti de la sala Excelsior a fost condusă de Leonte Răutu şi Nicolae Ceauşescu. Nu exista nici un fel de probă că Miron a nutrit planuri de democratizare a partidului ori a ţării. Era un hruşciovist, nu un revizionist marxist. A acceptat să-şi facă o înjositoare autocritică, şi-a recunoscut „păcatele“, mai degrabă imaginare. A părăsit cartierul Primăverii, s-a mutat, împreună cu soţia sa, Sulamita, pe strada Paris. A lucrat la Institutul de Istorie al Academiei. În amintirile sale, Apostol Stan povesteşte cât de eliberat s-a simţit Miron când a murit Dej, în martie 1965. Şi-a defulat atunci secrete aversiuni, antipatii şi ambiţii: „Slobod la gură într-o împrejurare în care scăpase

de un duşman implacabil ce-l umilise şi-i ameninţase chiar viaţa, Dej, M. Constantinescu simţea că destinul îi surâdea din nou.“

A revenit treptat în structurile puterii, a îngropat securea luptelor de odinioară şi a participat la construcţia cultului lui Ceauşescu. O făcea mai puţin ostentativ şi strident decât alţii, dar o făcea. Ţin minte o prelegere la facultate, când ne-a perorat vreme de un ceas despre profunda semnificaţie teoretică a conceptului de „societate socialistă multilateral dezvoltată“. Vorbea apăsat şi grav, de parcă ne-ar fi transmis o sumă de adevăruri revelate. De câteva ori ne-a promis că ne va vorbi despre „timpurile lui Dej“. Nu s-a întâmplat. Era la curent cu sociologia contemporană, îndeosebi pe linia franceză (Raymond Aron, Georges Gurvitch, Alain Touraine, Georges Friedmann, Edgar Morin). Unul dintre protejaţii săi, Aculin Cazacu, a primit în 1971 o bursă în Franţa, unde a lucrat cu Pierre Bourdieu. Graţie amiciţiei cu Mihail şi Stela Cernea, Miron era informat despre tendinţele dominante din sociologia americană. Tolera în jurul său numeroşi sicofanţi, între care Ştefan Costea şi Pavel Apostol, ambii informatori ai „organelor“. Un alt favorit era N.S. Dumitru, profesor de materialism istoric la Institutul de Construcţii, nelipsit la şedinţele Laboratorului de Sociologie de pe strada Rafael, feuda lui Miron.

L-a instalat în fruntea Catedrei de sociologie (unde îşi menţinea statutul de „coordonator“) pe Ioan Drăgan, un personaj anodin, distant şi politicos, activist la Secţia de propagandă a CC-ului, specializat în analiza comunicaţiilor de masă şi a ceea ce se numea „opinie publică“. Când Miron a murit, unul dintre cercetători (Dan Banciu) a găsit pe biroul său un caiet cu însemnări din anii ’50, de fapt un fel de jurnal. L-a anunţat pe profesorul Drăgan, acesta a dat telefon unde ştia el

că trebuie anunţat, au venit doi civili şi au ridicat „obiectul“.

Pe H.H. Stahl l-a susţinut, îl respecta încă din tinereţe, dar îl şi folosea drept contrapondere a influenţei lui Traian Herseni, faţă de care nutrea o adâncă aversiune, ideologică şi personală. Se bizuia, de asemenea, pe veteranul politruc Costache Nicuţă, profesor de istoria sociologiei, fost ministru adjunct al învăţământului în anii ’50, fost ambasador la Viena şi la Paris. Cândva asistent al lui Petre Andrei la Iaşi, şantajabil, se pare, pentru conferinţe ţinute pe frontul de Răsărit în anii războiului, Nicuţă sufla şi-n iaurt, era perfid, alunecos şi de o prudenţă maladivă. N-a lăsat în urmă nici o lucrare notabilă, se ferea ori nu putea să scrie, era de o sterilitate proverbială, însă citea enorm şi avea vocaţie de pedagog. Erudit, hâtru şi alunecos, îndeplinea fără murmur ce-i cerea Miron.

În primăvara anului 1968, Miron a suferit o dramatică lovitură: fiica sa Lena, născută în 1949, şi-a ucis mama cu o toporişcă. Cealaltă fiică, mai mare, se numea Ana, probabil în cinstea „neînfricatei luptătoare“, asemenea fetelor lui Chivu, Sălăjan, Răutu şi Trofin. Miron era la Karlovy Vary, la tratament, când s-a întâmplat nenorocirea. L-a aşteptat la aeroport Leonte Răutu, vechiul său inamic, care i-a comunicat teribila veste.

La vremea aceea Miron era ministru adjunct al învăţământului, Răutu era vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Ceauşescu, care ştia că poate miza pe domesticitul Miron în luptele cu baronii lui Dej, l-a avansat curând ministru plin, apoi l-a propulsat în CC şi l-a numit secretar, membru supleant al Comitetului Executiv, preşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice (urmaşul său, până la revoluţia din 1989, a fost Mihnea Gheorghiu), rector al Academiei Ştefan Gheorghiu, preşedinte al Marii Adunări

Naţionale. Ca membru al conducerii PCR, Miron îl servea pe Ceauşescu în eforturile de a şubrezi poziţiile baronilor lui Dej, care îl urau şi pe care îi ura. Dar era, politic vorbind, un colos cu picioarele de lut. După Plenara din aprilie 1968, Miron era vulnerabil, asemenea lui Apostol, Bodnăraş, Chivu şi Pârvulescu, pentru că votase, ca membru al Biroului Politic, condamnarea la moarte a lui Pătrăşcanu.

Era hipertensiv şi supraponderal, avea o mină de om bolnav. S-a stins din viaţă subit în vara anului 1974. Atunci am terminat eu Sociologia. Dacă nu intervenea decretul privind obligativitatea „practicii în producţie“ vreme de trei ani, aş fi rămas asistentul său. N-a fost să fie: el a murit, eu am ajuns la „Laboratorul lui Chepeş“, cum era numit, ironic, Laboratorul de cercetări sociologice urbane de pe lângă institutul Proiect Bucureşti (actualul curs). Sediul era la ultimul etaj, în clădirea din spate, pe strada Povernei, unde se află acum snspa.

Gheorghe Chepeş a fost un dogmatic incorigibil, numit peste noapte prodecan la Facultatea de Filozofie în anii ’50. Supravieţuitor al lagărelor naziste, era un om extrem de nervos, irascibil şi vanitos. Nu suporta teoria sociologică, primul lucru pe care mi l-a spus când am aterizat în laborator a fost: „Aici facem empirie, nu Şcoala de la Frankfurt.“ Am auzit că prin anii ’90 ajunsese un fel de contabil la Comunitatea Evreilor. Colegul meu Alin Teodorescu era un bun practicant al investigaţiilor empirice, compunea cu uşurinţă chestionare, iubea munca de teren, i se spunea Alinus Empiricus. Printre cercetători se numărau Dorel Abraham, Dumitru Sandu, Liviu Damian, Trăilă Cernescu, Ecaterina Springer, Mihai Milca, Radu Ioanid. Eu eram acolo precum peştele pe uscat.

L-am cunoscut destul de bine pe Horia, fiul lui Miron, născut în 1951. El a mers la Liceul

Caragiale, dar ne întâlneam graţie unor amici comuni. Una dintre cărţile sale favorite era *Omul revoltat* de Camus. Într-un an am fost la mare împreună, el dormea în cort, în satul de vacanţă. Statutul de boiernaş din nomenclatură îi repugna. A studiat Fizica, a fost coleg de an cu Nicu Ceauşescu; se ignorau reciproc. După tragedia din 1968, familia Constantinescu s-a mutat din vila de pe strada Paris într-un luxos apartament în complexul de lângă Arcul de Triumf (clădirile în care se află acum locuinţele de protocol ale unor înalţi demnitari). Horia a continuat să meargă la Liceul Caragiale.

L-am rugat pe un fost coleg de an cu Horia, care a emigrat în timpul facultăţii, să-mi dea unele informaţii despre el. Mi-a scris ceva care mi se pare revelator: „Horia nu-l înghiţea pe Nicu şi nu se vedeau. Când mi se propunea să intru în partid pentru că eram student bun, le răspundeam să meargă întâi la Horia; el nu accepta, aşa că spuneam şi eu nu.“ Horia n-a apucat să termine facultatea, a murit, în 1973 cred, într-un accident pe munte. A fost suRPRins de o avalanşă în Bucegi şi a îngheţat. A fost înmormântat la Timiş alături de primul Horia, mort în urma unei operaţii de apendice, şi de mama lor, Sulamita. Nu ştiu dacă şi Miron e înmormântat acolo.

Miron şi Milovan: doi intelectuali marxişti, două destine atât de diferite. Primul a fost un tiranofil dogmatic şi inflexibil, a practicat şi a justificat despotismul ideocratic, al doilea a renunţat la putere şi a devenit un eretic a cărui mărturie este menită să dăinuie între dovezile de demnitate dintr-un veac în care au abundat probele abjecţiei şi infamiei.

Portret de grup: comuniştii greci

Partidul Comunist din Grecia (Kommounistikó Kómma Elládas, KKE) este un dinozaur leninist. Unul cu multe schelete în dulap. Istoria acestei

formaţiuni, precum şi acţiunile sale prezente vorbesc despre un ataşament nedezminţit faţă de miturile staliniste. Nu ştiu vreun alt partid care să se manifeste mai virulent împotriva globalizării, a ue, a nato, a capitalismului liberal, a pieţei libere. În condiţiile crizei financiare, pcg este campionul unui populism fără limite, al refuzului demagogic de a plăti datoriile şi de a accepta condiţiile fmi. Retorica sa belicos-inflamatorie rămâne îndatorată celor mai penibile clişee ale unui vituperant antiimperialism pe cât de anacronic, pe atât de contraproductiv.

Originile acestor mentalităţi se află în cultura politică a acestui partid, în sectarismul său visceral, în antiintelectualismul frenetic şi în autoritarismul niciodată abandonat. pcg şi-a folosit influenţa mediatică şi din mediile academice stângiste pentru a împiedica analizele demistificatoare privind rolul său în anii războiului civil, metodele staliniste de anihilare a oricărei opoziţii, atât în ţară, cât şi în exil. Nu trebuie prea multă imaginaţie pentru a şti ce s-ar fi întâmplat în Grecia dacă, în 1949, comuniştii reuşeau să ajungă la putere. Lagărele de concentrare funcţionau de-acum pe teritoriile controlate de ei, metodele teroriste erau identice cu cele folosite de Securitate, de avo ori de stasi, iar fanatismul ideologic nu era cu nimic mai prejos decât al celorlalţi stalinişti est-europeni.

Ştiam încă din adolescenţă multe despre cultura politică a comunismului grec, m-a interesat din raţiuni intelectuale şi personale. Citisem poeme de Ritsos, citisem *Istoria Rezistenţei din Grecia* de André Kedros (scriitor de stânga legat de avangardă, născut în România cu numele Virgil Solomonidis). Când aveam 19 ani, am citit ediţia franceză, apărută la Éditions de Minuit, a acelei cărţi blestemate a marxismului, *Geschichte und Klassenbewusstsein* (*Istorie şi conştiinţă de clasă*) de Georg Lukács. Prefaţa era scrisă de filozoful

grec Kostas Axelos, autorul unei remarcabile cărţi, *Marx, penseur de la technique*. Apoi l-am citit pe Cornelius Castoriadis, am aflat multe lucruri despre persecutarea marxiştilor eretici greci de către oamenii Moscovei. Ascultasem de-a lungul anilor muzica lui Theodorakis în inteRPRetarea Mariei Farantouri. Am ascultat cântece de acelaşi Theodorakis inteRPRetate de Georges Moustaki: *Nous sommes deux, nous sommes trois, nous sommes mille vingt et trois…*

În clasa a zecea, cel mai bun prieten al meu a fost fiul unui cunoscut ziarist comunist grec, mort într-un straniu accident de automobil în noiembrie 1967 (astăzi Haralambis Angourakis este europarlamentar, reprezentând pcg). Trupul tatălui său fusese expus în clădirea Ateneului Tineretului, unde se află acum icr (cu puţină vreme înainte, fusese expus acolo trupul veteranului ilegalist Marin Florea Ionescu). A fost înmormântat la cimitirul Ghencea, a vorbit Leonidas Stringos, secretar al CC al pc din Grecia, fost ministru de finanţe în fantomaticul guvern comunist din 1948–1949.

Ştiam casa de pe strada Pictor Negulici în care locuise scriitorul refugiat politic Menelaos Ludemis şi în care se mutase Dimitrios (Mitsos) Partsalidis, membru al Biroului Politic şi secretar al CC al pcg, scurt timp premier al primului guvern comunist. Puţin mai încolo, după ce traversai strada Amiral Bălescu, locuia patriarhul pcg, Apostolos Grozos. Sora mamei mele, Cristina Luca, se cunoştea bine cu Elena Pătrăşcanu, văduva liderului comunist ucis în 1954, recăsătorită cu regizorul grec Iannis Veakis. Sora tatălui meu, Nema Tismineţki, era prietenă cu doctoriţa Sanda Alevras, soţia unuia dintre kapetanii din prima fază a războiului civil. În ianuarie 1968, din raţiuni personale, mi-a fost dat să aflu de luptele de stradă dintre cele două facţiuni ale pcg (promoscoviţii şi

„eurocomuniştii“) pentru controlul asupra postului de radio Vocea adevărului, care emitea de pe bulevardul 1 Mai, dintr-o clădire din apropierea actualului Muzeu al Ţăranului Român, pe atunci Muzeul de Istorie al PCR. Tot de-acolo emitea şi postul de radio Pirinei al Partidului Comunist Spaniol.

Pentru că am pomenit de radio Pirinei şi pentru că de curând a murit, la aproape o sută de ani, Santiago Carrillo (1915–2012), fac o paranteză ca să spun câte ceva despre bătrânul lider comunist spaniol şi legăturile sale cu România.

Născut într-o familie socialistă, Carrillo a rămas până la sfârşitul vieţii credincios colectivismului egalitarist marxist. Ceea ce nu l-a împiedicat, ba chiar dimpotrivă, să fie un stalinist fanatic în anii ’40 şi ’50. În 1960 a înlocuit-o pe Dolores Ibárurri („La Pasionaria“) în fruntea PC din Spania, aflat în ilegalitate. A condus cu mână de fier partidul, a strivit fără cruţare orice i se părea că miroase a „deviaţionism“. În 1964 a fost cel care a condus eliminarea din conducerea partidului a grupului Fernando Claudin–Federico Sánchez (Jorge Semprún). Mai târziu, după invazia Cehoslovaciei, pe care a condamnat-o, a ajuns el însuşi ţinta atacurilor dogmatice. Ultra-stalinistul de mai ieri, care în 1956 susţinuse zdrobirea Revoluţiei Maghiare, devenise acum un exponent al policentrismului, alături de comuniştii italieni. Mai mult, s-a numărat printre primii lideri comunişti care au susţinut, la mijlocul anilor ’70, renunţarea la dogma dictaturii proletariatului, dogmă pe care o slujise cu ardoare în anii Războiului Civil.

În perioada de ilegalitate, conducerea partidului se afla la Bucureşti şi la Praga, apoi s-a mutat la Paris. La începutul anilor ’60 am fost coleg de clasă la Petru Groza cu Alejandro Pujolar, fiul lui Federico Melchior, membru al Biroului Politic şi redactorul-şef al ziarului partidului, *Mundo Obrero*. Mergeau la acelaşi liceu şi fraţii săi,

Carlos, Jorge, precum şi sora lor cea mică, Victoria. Au plecat în Franţa, de unde veniseră, în 1964.

Carrillo a întreţinut relaţii apropiate cu Nicolae Ceauşescu şi s-a abţinut de la orice critici în raport cu dictatura totalitară din România. Era ridicol, cum observa dramaturgul spaniol Fernando Arrabal, atunci când perora despre democraţie fără să scoată o vorbă despre micul tiran de la Bucureşti. După ştiinţa mea, nu a existat un alt lider de partid comunist, la putere ori în opoziţie, care să fi fost mai apropiat de Nicolae Ceauşescu ori care să viziteze mai des România între 1965 şi 1989. Ar fi interesant de ştiut cât şi cum a contribuit PCR la susţinerea financiară a pc din Spania. Carrillo şi soţia sa, Carmen, erau prieteni şi cu Valter şi Hortensia Roman. Îi unea amintirea Războiului Civil, a anilor tenebroşi ai stalinismului, psihologia cominternistă, mistica internaţionalistă.

În fapt, Carrillo nu a acceptat niciodată adevăratul pluralism. Chiar şi după moartea lui Franco şi revenirea sa în Spania, a rămas un leninist din categoria dură. În final, după ce a pierdut poziţia hegemonică în pc, a devenit liderul unei formaţiuni marginale, apoi a ieşit din politică. Într-un interviu apărut în *New York Times* în 1978, deci după şocul produs în Occident de publicarea *Arhipelagului Gulag* de Soljeniţîn, Carrillo continua să prezinte teroarea stalinistă drept un rău inevitabil: „Au existat poliţie politică, lagăre de concentrare etc., dar acele instituţii erau necesare şi nu sunt sigur că nu vor fi necesare şi în alte revoluţii sociale.“ Citind această justificare a crimelor în masă comise de toate regimurile de tip bolşevic, mi-am amintit sinistrele rânduri ale lui Louis Aragon ce exaltau, în anii ’30, „ochii albaştri ai Revoluţiei care*strălucesc cu o cruzime necesară*“...

Dar să revin la comuniştii greci. În 1968 s-a consumat sciziunea din PCG dintre gruparea Kolliannis şi cea condusă de Partsalidis, Zisis Zografos şi Panos Dimitriou. Primii acceptau dominaţia Centrului moscovit, cea de-a doua facţiune, Partidul Comunist din Grecia Interior, sprijinit de mulţi comunişti aflaţi atunci în închisori, revendica destalinizarea partidului şi susţinea ieşirea din paradigma bolşevică. Cum Ceauşescu îi susţinea pe „interiorişti“, postul de radio al pcg s-a mutat de la Bucureşti la Leipzig, iar Biroul Politic condus de Kolliannis a fost transferat la Budapesta. În 1969, la Congresul X al PCR au fost prezenţi doar exponenţii liniei eurocomuniste (Haralambos Drakopoulos şi Antonis Brillakis). În anii ’50, instructorul CC al PMR însărcinat cu relaţiile cu emigraţiile iugoslavă (cominformistă) şi greacă a fost Pavel Câmpeanu. Nu ştiu să fi lăsat memorii legate de acele obscure împrejurări. Pe linia Gospodăriei de Partid, responsabilul era Zoltán Benedek.

După înfrângerea comuniştilor în războiul civil, mii de copii greci au ajuns, fără părinţii lor, practic răpiţi, în „democraţiile populare“, în special în România, Ungaria şi Cehoslovacia. Florica, fostul conac al Brătienilor, era centrul unei colonii de copii greci. Este unul dintre episoadele încă prea puţin cunoscute ale Războiului Rece.[23]

Între 1966 şi 1968, pe strada Iuliu Tetrat la numărul 31, în apartamentul de deasupra noastră, la etajul al doilea, au locuit Kostas şi Maria Kolliannis. După Congresul XX al PCUS, Kostas Kolliannis i-a luat locul, alături de Apostolos Grozos, lui Zachariadis în fruntea pcg. Plenara VI a CC al pcg s-a desfăşurat la Bucureşti, mai exact la Snagov, în martie 1956, iar Gheorghiu-Dej a condus personal dezbaterile furtunoase care au dus la prăbuşirea celui aclamat cândva drept „Stalinul Greciei“ (Zachariadis avea să moară, asemenea lui Mátyás Rákosi, în exil în URSS). În anii ’70,

ultradogmaticul Kolliannis a fost înlăturat din vârful pcg;, succesorul său a fost Charilaos Florakis, el însuşi fost comandant în cadrul eam, armata comunistă. A urmat gorbaciovistul Grigoris Farakos, după care pcg a revenit la fixaţiile dogmatice.

Am descoperit similitudini şocante cu experienţa comunismului românesc, inclusiv dimensiunea bizantinismului, permanenţa intrigilor la vârf, obsesia fracţionismului şi atitudinea evlavioasă în raport cu Stalin şi URSS. Am aflat despre prezenţa la Bucureşti, în anii ’50, a întregii conduceri din exterior a pcg, inclusiv a liderului suprem, secretarul general Nikos Zachariadis. În acea perioadă, Zachariadis şi acoliţii săi, sprijiniţi direct de Securitatea românească şi de Secţia Internaţională a PMR (condusă de Ghizela Vass), au organizat prigoana împotriva unor militanţi acuzaţi de titoism şi de alte asemenea pseudocrime. Între aceştia, redactorul-şef al ziarului pcg *Rizospastis*, Kostas (Gyftodimos) Karageorgis (arestat, interogat în pivniţa casei în care locuia Zachariadis, pe strada Grădina Bordei, întemniţat şi lichidat de Securitate în România), Chryssa Hatzivasiliou, cea mai cunoscută femeie din conducerea stângii elene, soţia lui Petros Roussos, ministrul de externe al pseudo-guvernului comunist al generalului Markos Vafiadis, Mitsos Partsalidis şi câţi alţii. Băieţii lui Roussos au frecventat Liceul Caragiale din Bucureşti.

Adevărul istoric este că pcg a urmărit să întemeieze o „democraţie populară“, deci un sistem totalitar de tip est-european. Vasilis Bartzotas, unul dintre aghiotanţii lui Zachariadis, se mândrea, într-un raport trimis la Moscova, că în a doua fază a Războiului Civil (1947–1949) peste 800 de militanţi troţkişti au fost executaţi de poliţia secretă comunistă (opla). Modelul inaugurat la Barcelona, masacrul celor acuzaţi de „subversiune

contrarevoluţionară“, despre care a scris Orwell în *Omagiu Cataloniei*, era pus în practică acum în Balcani. Teroarea era considerată o armă justificată împotriva „reacţiunii monarho-fasciste“, a „agenţilor“ şi „sabotorilor“. Printre victime se numărau toţi cei care îndrăzneau să pună sub semnul întrebării strategia grupului Zachariadis, de la şeful de partizani Aris Velouchiotis la generalul Markos, comandantul adg (Armata Democratică Greacă).

Am citit fascinat, prin anii ’70, exemplarul „numai pentru uz intern“ al traducerii româneşti a cărţii lui Dominique Eudes, *Les Kapetanios* (mi-a împrumutat-o colega mea Nadia Badrus). Îmi amintesc prefaţa scrisă de unul dintre cei mai inteligenţi politologi neomarxişti din acei ani, el însuşi exilat din Grecia, gramscianul Nikos Poulantzas. În acel text, care ar merita recitit, Poulantzas atrăgea atenţia asupra conflictului permanent dintre spontaneitatea revoluţionară „de jos“ şi maniacalul control exercitat de aparatul stalinist, dintre gherilele lui Velouchiotis şi Markos, pe de o parte, şi instructorii lui Zachariadis, pe de alta, dintre munte şi oraş ca epicentre ale acţiunii etc. Ca şi în Spania Războiului Civil, ca şi în America Latină în anii ’60 şi ’70, nu era vorba doar de rivalităţi personale, ci de ciocnirea unor viziuni asupra revoluţiei.

O carte relativ recentă, *Mărturisiri dintr-o călătorie* (publicată de editura Muzeului Benaki în 2010), a provocat un enorm scandal în Grecia, a răscolit amintiri mult timp refulate, istorii ascunse sub şapte peceţi. Născută în 1920, autoarea sa, Elli Pappas, a încetat din viaţă în 2009. A fost, cum se spunea în mediile comuniste, tovarăşa de viaţă a unuia dintre cei mai celebraţi martiri ai stângii elene şi internaţionale, militantul comunist Nikos Beloiannis, executat, sub acuzaţia de trădare de patrie, în martie 1952. Picasso l-a nemurit în

faimosul portret al omului cu garoafa, Iannis Ritsos a compus despre el un poem devenit legendar, un sat din Ungaria în care locuiau refugiaţi greci i-a purtat numele, asemenea unei străzi centrale din Bucureşti. În *Times Literary Supplement* din 29 aprilie 2011, jurnalista Maria Margaronis publica o recenzie-eseu despre cartea postumă a celei care a fost *de facto* văduva lui Beloiannis, o declaraţie zguduitoare de ruptură cu familia politică a comunismului grec şi cu cei pe care Elli Pappas i-a considerat uzurpatorii memoriei celui împuşcat acum aproape şase decenii.

În procesul grupului Beloiannis, Elli Pappas a fost şi ea condamnată la moarte, dar sentinţa a fost comutată întrucât era mama unui copil de numai şapte luni. Au urmat ani lungi de închisoare şi deportare în lagărele de pe insule. În chip ironic, singurul judecător din Tribunalul Militar care a votat împotriva pedepsei capitale a fost pe atunci tânărul ofiţer Georgios Papadopoulos, cel care, în 1967, avea să devină liderul juntei de la Atena.

Elli Pappas provenea dintr-o proeminentă familie intelectuală, a studiat Filozofia, a luptat în rezistenţa antinazistă şi apoi în războiul civil (de fapt în cele două războaie civile). Dincolo de iubirea nestinsă pentru Beloiannis, cartea ei de amintiri abordează două subiecte esenţiale: demascarea stalinismului etern al comunismului grec (o trăsătură împărtăşită cu acela din România) şi acuzaţia adusă lui Zachariadis de a-l fi trimis deliberat pe Beloiannis să moară, pentru a se debarasa de un periculos rival. Este o practică întâlnită şi în alte partide comuniste, inclusiv în cele din Spania şi Portugalia, ca să nu mai vorbesc despre relaţiile stranii dintre Castro şi Che Guevara, care ar putea explica susţinerea de către cel dintâi a aventurierismului suicidar al argentinianului. Se construia mitul unui martir de care pcg avea disperată nevoie după înfrângerea

dezastruoasă din 1949. Mai mult chiar, deşi sanctificat, Beloiannis era şi ţap ispăşitor pentru politica ineptă a grupului Zachariadis–Ioannidis–Bartzotas. Elli Pappas îşi aminteşte de cuvintele îndurerate, amare ale lui Beloiannis: „Şi când te gândeşti că vom muri pentru o eroare.“ Dar, cum se ştie, linia partidului este întotdeauna „justă“, doar indivizii pot comite erori, pentru care trebuie să plătească, la nevoie, cu viaţa.

Militanţii au fost educaţi să îndeplinească orbeşte poruncile „statului-major al revoluţiei“. Chiar şi în închisori domnea aceeaşi disciplină morbidă, aceeaşi supunere fără murmur a minorităţii faţă de majoritate, a activiştilor de la bază în raport cu deciziile Olimpului birocratic. Idealismul mult trâmbiţat de propaganda comunistă ascundea de fapt obedienţă şi carierism, ambele justificate în numele unor presupuse scopuri superioare, un adevăr gnostic ştiut doar de sacerdoţii din fruntea sectei. Pentru Elli Pappas, ca şi pentru Semprún, ori Koestler, ori Whittaker Chambers, explicaţia constă în religia seculară, în mistica partidului comunist ca inginer al sufletelor, creuzet al speranţelor, incarnare a zorilor care cântă:

„Tinerii, la sfârşitul secolului XX, nu pot înţelege relaţia pe care o avea un comunist în anii ’40 cu Partidul. Era în chip limpede o relaţie metafizică. Părerea mea personală era că a te separa de Partid ori a fi exclus din Partid echivala cu a fi expulzat de propria ta familie din comunitatea umană. O pedeapsă mai aspră decât condamnarea la moarte.“

Pappas a scris această carte ca avertisment pentru tânăra generaţie de comunişti din Grecia. PCG a denunţat însă cartea în termeni vitriolici încă dinainte de apariţie. În *Athens Review of Books*, istoricul Nikos Marantzidis, unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei comunismului grec, se întreba de ce n-a părăsit Elli Pappas

partidul, chiar după ce a trecut prin tot acest calvar, cum de nu a văzut că „uşa închisorii fusese de-acum deschisă şi că tot ce avea de făcut era s-o împingă uşor şi să iasă“. Răspunsul Mariei Margaronis merită citat, pentru că este într-un fel legat de explicaţiile unui Belu Zilber privind pariul său existenţial comunist, susţinerea acordată fără rezerve „monarhiei de drept dialectic“. Este vorba, spune autoarea eseului, de persistenţa trecutului şi de acel „aliaj special de idealism, mister, solidaritate şi supunere care a fost comunismul grec, forjat în timpul rezistenţei faţă de un ocupant străin, întărit de experienţa represiunii, conservat precum în chihlimbar de lunga absenţă a unui spaţiu deschis pentru discuţia politică“.

Nu voi osteni s-o spun, tema adeziunii totale la mişcările revoluţionare de masă este una dintre cele mai importante din psihologia politică modernă.

Nestor Ignat[24]

Uităm prea repede cine au fost adevăraţii responsabili ai terorii ideologice, psihologice şi sociale din România comunizată. Se şterg cu buretele amneziei variile implicaţii, complicităţi, iniţiative criminale, campaniile distructive împotriva spiritului democratic, umilirea celor care refuzau să îngenuncheze, persecutarea celor care îndrăzneau să nu se prostitueze. Nonagenarul activist Nestor Ignat, fostul student al lui Nae Ionescu la Universitatea din Bucureşti convertit în ideolog al stângii leniniste, a fost vreme de decenii unul dintre aceşti supremi politruci, un „îndrumător“ inflexibil şi neiertător, iar o evaluare a biografiei sale care ignoră ori minimalizează acest lucru devine de fapt o mistificare.

Am constatat că în mai multe scrieri, relatări etc. despre diverşi potentaţi şi demnitari comunişti care se întâmplă să se fi reprofilat (odată cu bătrâneţea care le-a adus ceva înţelepciune), inclusiv ca

scriitori, artişti plastici, specialişti în film ş.a.m.d., se strecoară o doză de indiferentism faţă de cariera politică iniţială, precum şi o stranie decontextualizare. Astfel, biografia politică a multora – doar în plan secund scriitori, critici şi teoreticieni literari etc. – a fost neglijată, când nu a fost chiar ocultată. Figuri centrale ale aparatului ideologic „îndrumat“ de PCR sunt în continuare membri ai Academiei Române (cazul eternului C.I. Gulian, exponentul obscurantismului jdanovist în ofensivele antifilozofice din anii ’50, este cel mai scandalos, dar nu e singurul).

În iarna lui 2011 a apărut o cronică privitoare la expoziţia de desene a lui Nestor Ignat[25]. Ni se spune doar că Nestor Ignat a fost membru de partid din ilegalitate, redactor şi apoi redactor-şef adjunct al ziarului *Scânteia* (1945–1962), precum şi preşedinte al Uniunii Ziariştilor din RPR/rsr. Expoziţia reuneşte desene care probează despărţirea netă a acestui intelectual comunist de triumfalismul dogmatic al ideologiei oficiale. Probabil că, în ultimii ani ai regimului, asemenea altor intelectuali care aparţinuseră stângii radicale (să-i amintim doar pe Paul Georgescu, Ov.S. Crohmălniceanu, Tudor Bugnariu, Niculae Bellu ori Henri Wald), Nestor Ignat a ajuns să deteste spectacolul grotesc al unei tiranii paranoice. Dar, spre deosebire de cei amintiţi, Ignat nu a fost doar un critic literar „vigilent“ mai ales în anii ’50, un filozof marxist, un *true believer* de nivel mediu devenit un critic al aberaţiilor sistemului şi urmărit obsesiv de Securitate (precum Bugnariu, de exemplu), activ o vreme pe „frontul ideologic“, ci unul dintre principalii arhitecţi ai utopiei. El nu era doar cel care aplica „linia partidului“ în cultură, ci chiar contribuia la formularea ei. În septembrie 1965, profesorul Tudor Bugnariu a fost sancţionat cu vot de blam pe linie de partid şi îndepărtat din funcţia de decan al Facultăţii de Filozofie pentru că a refuzat să-şi condamne studenţii acuzaţi de

„revizionism“ şi „fascism“. Niciodată şi sub nici o formă Nestor Ignat nu a probat o asemenea verticalitate.

Redactor şi apoi redactor-şef adjunct al ziarului *Scânteia* (1945–1962), preşedinte al Uniunii Ziariştilor din RPR/rsr… Ce înţelege un cititor mai tânăr din această simplă şi pretins neutră înşiruire de funcţii? De fapt, sub comunism nu a existat profesiunea de ziarist în sensul veritabil al acestui cuvânt; jurnalistul comunist era de cele mai multe ori un purtător de cuvânt al ideologiei oficiale. Cei care nu o făceau erau pedepsiţi prin marginalizare, stigmatizare, chiar arestare. Iar Nestor Ignat a fost, înainte de a fi critic de artă sau scriitor, un adevărat ideolog. A fost unul dintre cei mai zeloşi susţinători ai realismului socialist, strivitoarea şi unica metodă de creaţie; a făcut parte din prima echipă de „profesori“ ai Facultăţii de Filozofie a Universităţii C.I. Parhon (Bucureşti), una dintre cele mai ideologizate instituţii de învăţământ superior. Împreună cu Sorin Toma, Ofelia Manole, Mihail Roller, Ştefan Voicu, Traian Şelmaru, Nicolae Moraru, Paul Niculescu-Mizil, Ignat a făcut parte din grupul de zeloţi din anturajul imediat al lui Leonte Răutu, şeful de atunci al Direcţiei de Propagandă şi Cultură. Ulterior, Ignat s-a aflat în conducerea revistei teoretice a Comitetului Central al PMR/pcr, *Lupta de clasă*. Prin natura funcţiilor deţinute, a fost direct implicat în toate deciziile ideologice importante ale acelor vremuri.

În anii în care se cerea lichidarea liderilor partidelor istorice, Nestor Ignat „deschidea“ cazul Lucian Blaga: „Astăzi – scria Ignat în 1946 –, când a început să se facă judecata criminalilor mari şi mărunţi, astăzi datoria noastră este să *denunţăm*, să spulberăm confuzia, să rupem măştile oricât de ticluite şi să aruncăm *raza de lumină* în bezna în care a colcăit fascismul. Trebuie să stârpim răul din rădăcină, să-l smulgem din cotloanele

spiritului. De aceea am deschis «cazul Blaga»: ca să ştie toţi aceia care au visat viitorul într-un anume fel eonic sau mai puţin eonic. În speranţa că «deocamdată putem visa mult şi nepedepsit», că pedeapsa totuşi soseşte şi că în faţa judecăţii nimicitoare a istoriei nu are scăpare nimeni şi nimic.“[26]

Consecinţele acestui gen de linşaj de presă se cunosc: peste numai un an, Lucian Blaga a fost izgonit de la Universitatea din Cluj, iar Nestor Ignat şi-a primit răsplata doi ani mai târziu: postul de profesor la Catedra de materialism dialectic a Facultăţii de Filozofie din Bucureşti. În acei ani, Nestor Ignat a fost unul dintre cei mai vehemenţi acuzatori ai „ideologiei obscurantiste a burgheziei“. Înfierările semnate de el nu difereau prin nimic de cele ale lui Silviu Brucan ori Sorin Toma. În 1956, acelaşi Nestor Ignat îl ataca pe A.E. Baconsky pentru „îndepărtare de leninism“ în „valorificarea critică a moştenirii literare“ (era vorba de reabilitarea operei lui Mateiu Caragiale).

Nestor Ignat a fost un stâlp al propagandei comuniste în cea mai dură perioadă, un *chien de garde* al purităţii ideologice, un om care a făcut un rău enorm prin scrierile şi acţiunile sale. Nu ştim dacă vreodată şi-a exprimat regretul sau căinţa pentru ce a făcut. Sigur, trebuie să existe un echilibru: este important să fie recunoscute meritele lui artistice din anii liberalizării; este important să nu fie ocultate sau desconsiderate expoziţiile, poeziile şi ediţiile critice realizate de Nestor Ignat. Dar un astfel de echilibru este vital să funcţioneze în ambele sensuri, altminteri devenim din nou vectori ai uitării.

Nicolae Moraru

Când a ieşit din ilegalitate, PCdR, formaţiune sectară şi marginală, avea o nevoie disperată de intelectuali de încredere, ori, mai precis spus, de personaje care să pozeze în intelectuali. Mai întâi

Iosif Chişinevschi (care a purtat scurt timp pseudonimul Stănciulescu), apoi Leonte Răutu s-au dedicat recrutării şi promovării cadrelor „frontului ideologic“. Între cei desemnaţi să vorbească în numele partidului, la loc de frunte s-a situat ilegalistul basarabean Nicolae Moraru, pe numele său adevărat Iulea Şafran, născut în urmă cu o sută de ani, în 1912, la Tighina, în ceea ce era pe atunci Imperiul Rus. A fost unul dintre cei mai nefaşti politruci dintr-o epocă nefastă.

A inventat nume pentru părinţii săi (Clara şi Simion), s-a prezentat drept un produs al şcolii româneşti. În fapt, era un impostor, un semidoct cu ifose, a cărui cultură precară şi superficială se limita la un marxism primitiv şi la canoanele esteticii realismului socialist. Student neterminat, asemenea lui Răutu, lui Ştefan Voicu, lui Niculae Bellu ori Ofeliei Manole, a fost unul dintre militanţii fanatici ai clandestinităţii comuniste. A intrat în mişcarea comunistă ilegală, activând între 1930 şi 1934. N-a ajuns să vorbească vreodată bine româneşte, accentul său rusesc era prilej continuu de zeflemea. Vorbea apăsat despre „iestetica“ marxistă, despre necesitatea „iepurărilor“, despre „ietica“ comunistă şi despre „iepoca“ revoluţiilor proletare.

Înscris în 1930 la Facultatea de Drept a Universităţii din Bucureşti, a fost arestat în 1934 şi trimis în închisoare pentru activitate politică clandestină. A fost închis zece ani (la Iaşi, Doftana, Bucureşti, Târgu Ocna, Târgu Jiu), jucând în închisoare rolul de „instructor cultural“: a organizat seminarii pe teme literare pentru camarazii de detenţie, a trimis articole la reviste de stânga, a făcut traduceri (romanul *Aşa s-a călit oţelul* de N.A. Ostrovski, una dintre cărţile fundamentale ale propagandei eroic-populare a stalinismului; în anii ’50, Ion Vitner avea să scrie lucrarea canonică a criticii realist-socialiste din România, *Pasiunea lui Pavel Korceaghin*, despre

personajul principal din cartea autobiografică a lui Ostrovski).

S-a cunoscut în închisori cu cei care aveau să conducă PCR după 23 august 1944, membrii nucleului dominat de Gheorghiu-Dej. A fost urgent propulsat în funcţii de mare influenţă în domeniul presei, al propagandei, „îndrumării“ şi controlului creaţiei literar-artistice: redactor, alături de Grigore Preoteasa şi Niculae Bellu, la *România liberă* (1944–1945), director al Radiodifuziunii Române (1945–1946), adjunct al şefului Secţiei de propagandă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, adică al lui Răutu (1946–1948), director general al postului de radio *România liberă* (1946–1948), secretar al Comitetului Artelor din Secţia centrală de educaţie politică a CC al PCR (1947), preşedinte al Uniunii Ziariştilor (1947), secretar general la Ministerul Artelor (1949–1950), redactor-şef al revistei *Viaţa românească* (1950–1953), redactor-şef al Redacţiei publicaţiilor pentru străinătate (funcţie în care a rămas din 1950 până la pensionare, în 1980). În timpurile în care democraţi autentici, precum Petre Pandrea, N. Mărgineanu, N. Carandino, Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu, zăceau în închisori, când Lucian Blaga, Mircea Florian, P.P. Negulescu fuseseră eliminaţi din învăţământ, când G. Călinescu, Tudor Vianu, D.D. Roşca şi Liviu Rusu erau supravegheaţi pentru fiecare cuvânt pe care-l rosteau, Nicolae Moraru, sfertodoct cu tupeu, a prosperat, alături de alte figuri ale „iesteticii“ de partid, între care un Marcel Breazu şi un Nestor Ignat.

Cu desăvârşire lipsit de cultură filozofică, incapabil să înţeleagă o frază din Hegel, Schopenhauer, Croce, Worringer, Spengler, Nicolai Hartmann, Cassirer, Blaga ori chiar Georg Lukács, ştia pe dinafară citate din Lenin şi Stalin, jura pe democrat-revoluţionarii ruşi Belinski, Dobroliubov, Pisarev şi-l adora pe Cernîşevski.

Literatura română îi era străină, ceea ce nu l-a împiedicat să dea lecţii despre cum trebuie inteRPRetată poezia lui Eminescu.

Nikolai Moraru nu a fost (doar) un exponent al sociologismului vulgar, ci şi al primitivismului vulgar. A fost numit profesor universitar şi şef al Catedrei de estetică la Institutul de Arte din Bucureşti (1948–1968). Îşi spunea părerea cu imens aplomb pe cele mai diverse teme artistice. Un exemplu de frază dintr-o prelegere, intrată în legendă: „Mondrian s-a căţărat în ghelicopter, a văzut casele milionarilor de pe Coasta de Azur şi le-a zugrăvit pătrăţică după pătrăţică."

Soţia sa din epocă, mama celor trei copii ai săi, ilegalista Asea Moraru, a fost şi ea profesoară de filozofie marxistă la iatc. A părăsit-o spre a se căsători cu profesoara de rusă a copiilor săi, Tamara Mihailovna Rozenweig (după numele primului soţ). Nu cred că a fost pus pe tuşă din raţiuni politice, ci mai degrabă pentru că se abătuse de la „morala proletară". Tocmai el, exemplarul luptător comunist, să se despartă de tovarăşa sa de viaţă şi de luptă? A rămas însă până la sfârşit un fanatic. Când fiul său a cerut emigrarea în Israel, în anii '70, Moraru s-a adresat „forurilor competente" spre a-şi exprima dezacordul. Se spune că ţineau în casă o gazetă de perete cu un fel de grafic al succeselor şcolare. Locuia în acelaşi bloc cu protocronistul xenofob Ion Lăncrănjan. Din câte ştiu, se vizitau.

Alături de Sorin Toma, Sergiu Fărcăşan, Mihai Novicov, Traian Şelmaru, Ion Vitner, Alexandru Jar, a fost unul dintre cei mai înverşunaţi procurori ideologici, un vânător de devieri de la linia ortodoxă în artă şi literatură. Era cu atât mai periculos cu cât incultura îl făcea extrem de agresiv, era dominat de enorme complexe, se temea şi de umbra sa, încerca pe toate căile să elimine orice risc de eroare. Probabil că Răutu, care era mai inteligent, mai viclean şi mai cultivat,

l-a folosit pe post de dulău ideologic. Moraru putea fi asmuţit în orice direcţie. În particular, Răutu se distra pe seama gafelor lui Moraru, le povestea la petreceri drept anecdote amuzante. La fel şi cinicul Paul Georgescu, un timp mâna sa dreaptă.

L-am cunoscut prin anii ’70, când tatăl meu făcea traduceri pentru Redacţia publicaţiilor pentru străinătate. Se cunoşteau din ilegalitate. La acea vreme, vechiul stalinist poza în adept al liniei de independenţă faţă de Kremlin. Mi s-a povestit că la un moment dat secretara a intrat în biroul său să-i spună că îl caută Moscova la telefon. Întâi a sărit în picioare, s-a repezit să răspundă, apoi s-a aşezat ţanţoş pe scaun şi a rostit grav cuvintele: „Moskva? Să aştepte, noi nu ne placanim.“ Redacţia, un veritabil cimitir al elefanţilor, publica, între altele, o revistă în ruseşte cu titlul *Narodnaia Rumînia*. I se spunea „Morarnaia Rumînia“.

A publicat volume submediocre de critică şi ideologie literară, de însemnări de călătorie, de proză scurtă şi roman, a scris câteva piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută este *Pentru fericirea poporului*, semnată împreună cu Aurel Baranga (1951, Premiul de Stat). A avut o intensă prezenţă publicistică definită prin stil plat, descriptivism facil şi exces de clişee. A făcut şi traduceri şi a semnat prefeţe sau postfeţe la ediţii sau traduceri din operele scriitorilor ruşi (cărţi de Valentin Kataev, Vera Panova, poemul *Poltava* de Puşkin, *Arta şi realitatea* de Cernîşevski etc.), dar şi la volumelor unor clasici din alte literaturi (*Iluzii pierdute* de Balzac etc.). Citea cu pasiune *Roman Gazeta,Literaturnaia Gazeta* şi alte publicaţii sovietice. N-a acceptat niciodată destalinizarea. Avea în biblioteca personală cartea filozofului francez Henri Lefebvre *La somme et le reste*, am împrumutat-o de la el, avea paginile neatinse. Ce-i trebuia lui Nikolai Moraru să citească strigătul din inimă al unui marxist antidogmatic, şocat de

revelaţiile Congresului XX al PCUS, specialist în Hegel şi Nietzsche, unul dintre pionierii studiului cotidianităţii? Încruntat şi solemn, mi-a spus: „Vladimir – cu accent pe a doua silabă –, să nu te laşi influenţat de aceste idei.“

Ca dramaturg şi prozator a fost nul. Ca doctrinar a fost lamentabil şi nociv. Ca profesor a fost un dezastru. N-a fost în stare să producă decât maculatură tezistă, vorbe fără noimă, portrete idealizate de activişti devotaţi „cu trup şi suflet“, subiecte definite în termenii unui realism socialist aseptic, ridicol şi pompierist.

A încetat din viaţă în 1998, relicvă a tristelor timpuri în care cultura românească a fost supliciată în numele unor comandamente ideologice aberante.

C. Ionescu-Gulian

C. Ionescu-Gulian, membru titular al Academiei Române din 1955 până în momentul morţii, la 21 august 2011, a fost cel care a distrus filozofia românească. Nu a exprimat niciodată vreun regret. Decesul lui Gulian, acest catastrofal exponent al dogmatismului în anii sovietizării anticulturale şi chiar mai târziu, a trecut neobservat şi necomentat. Academia a dat un comunicat laconic în care anunţa „cu întristare“ stingerea din viaţă a unui membru prezentat ca un prolific gânditor, cu lucrări traduse peste mări şi ţări. Nimic despre nimicirea filozofiei româneşti, nici măcar un cuvânt despre „umbrele“ din biografia acestei epitome a „obsedantului deceniu“ în tot ce-a avut el mai distructiv, doar fapte pretins notabile şi contribuţii presupus remarcabile. Pe site-ul Academiei găsim şi informaţia că funestul personaj primea o indemnizaţie de merit.

Mă întreb când se va analiza rolul nefast al acestui ideolog, un arhitect al utopiei în sensul pervers al acestei întreprinderi, mai cu seamă între 1948 şi 1965, în aneantizarea autenticelor valori

ale gândirii româneşti, în lupta împotriva a ceea ce partidul numea „liberalism“, „obiectivism“, „trăirism“, „misticism“, „iraţionalism“ şi „cosmopolitism“? Când se va spune cum a îndeplinit el, cu demonic zel, ordinele politrucului-şef, doctrinarul *en titre* Leonte Răutu? Când se va dezvălui cine i-au fost protejaţii şi aghiotanţii? Sau cum şi-a prigonit colegii şi cum a înmormântat atâtea cărţi şi destine în anii dogmatismului dezlănţuit? C.I. Gulian nu a simbolizat spiritualitatea, ci siluirea ei.

Născut în 1914, Gulian a scris iniţial, imediat după război, două cărţi promiţătoare: *Introducere în etica nouă* şi *Introducere în sociologia culturii*. Îi citise şi îi cita, pe lângă Marx, pe Georg Simmel, pe Max Scheler, pe Alfred Weber şi pe Max Weber. A fost însă atacat şi umilit de Răutu într-un discurs de o furibundă vehemenţă în 1948 şi s-a repliat oportunist, devenind cel mai acerb adversar al memoriei lui Titu Maiorescu, al tradiţiei junimismului şi al raţionalismului critic interbelic. I-a detestat şi i-a persecutat pe Mircea Florian, Ion Petrovici, Ionel Gherea şi P.P. Negulescu, nemaivorbind despre ura viscerală pentru Constantin Noica şi, mai ales, pentru Lucian Blaga (aici se întâlnea în mişelie cu delatorul Pavel Apostol). În 1957, de pildă, Gulian, apologetul „gândirii progresiste“, nu pierdea prilejul de a pune la stâlpul infamiei „filozofia burgheziei decadente“:

„Poporul român – ca toate popoarele – are faţă de moarte o atitudine firească, sănătoasă, considerând-o drept un fenomen natural, pe care experienţa sa milenară de viaţă l-a integrat prin legea firii […]. Poporul nici nu se resemnează, nici nu primeşte cu bucurie moartea; el o acceptă numai, ca pe un fenomen firesc… A şti că moartea e un fenomen firesc şi a accepta fenomenul ca o lege a firii este cu totul altceva decât dorinţa de

moarte şi glorificarea morţii, pe care o predică ideologia burgheză în descompunere.“

A propus, în cel mai agresiv stil jdanovist, un canon primitiv al istoriei filozofiei (româneşti şi universale) în care „idealismul“ apărea ca o patologie a spiritului cu certe implicaţii politice „reacţionare“. Iată ce spunea profesorul Mircea Flonta în 2003 despre Gulian[27]: „La această catedră [de istoria filozofiei] erau şi unii care ar fi putut preda altceva decât li se cerea. Printre aceştia, Constantin Ionescu-Gulian, care trăieşte şi astăzi. Pe atunci tânăr, se făcuse cunoscut înainte de 1948 prin câteva publicaţii. Eu însumi aveam o carte a lui, apărută, cred, în 1947, o lucrare de etică, în care discuta în stil academic – bazându-se în primul rând pe literatura germană – diferite sisteme, curente şi orientări în domeniu. Dacă erai un cunoscător, puteai să apreciezi mai mult sau mai puţin această lucrare, dar nu puteai să negi faptul că autorul avea lecturi serioase. În 1951 însă, Gulian era de nerecunoscut. Identitatea care se detaşa din cartea aceea dispăruse; îi luase locul o altă identitate!“

Au urmat ciclurile de represiuni şi de amăgitoare liberalizări. Gulian a supravieţuit în stratul de vârf al lumii universitare şi, după 1965, s-a reinventat ca specialist în folclorul african, în structuralism, şi-a amintit de marile figuri ale filozofiei occidentale pe care le mistificase în scrierile sale anterioare. În 1969 i-a apărut în traducere franceză o carte – *Hegel şi filozofia crizei* –, recenzată în *Le Monde des livres* de un cunoscut specialist în Şcoala de la Frankfurt (Jean-Michel Palmier) care îl compara cu polonezul Adam Schaff. Ţin minte discuţia pe care am avut-o atunci cu Florica Neagoe, regretata profesoară de istoria filozofiei, o victimă şi o adversară ireconciliabilă a lui Gulian: „Nu te mira, presa franceză este cunoscută pentru venalitate“, mi-a spus Florica, surâzând nu fără o urmă de

amărăciune. În septembrie 1965, când a avut loc înscenarea securistă de la Facultatea de Filozofie (cu studenţi maltrataţi pe scările rectoratului, cu exmatriculări, cu denunţări isterice şi rechizitorii aberante), Florica Neagoe, specialistă în Schopenhauer, Kierkegaard şi Hegel, fusese între cei care încercaseră să se opună (mai precis, refuzase să-l condamne pe decanul Tudor Bugnariu, blamat pentru relaţiile cordiale cu studenţii acuzaţi de „atitudini duşmănoase“). Nu Gulian, ai cărui protejaţi îşi începeau carierele spectaculoase (Gh. Enescu, Al. Boboc, Gh.Al. Cazan, unul din ei nepot al lui Ilie Rădulescu, adjunctul lui Ion Iliescu la Secţia de propagandă a CC al PCR, ulterior el însuşi şef de secţie şi secretar al CC).

L-am avut pe Gulian profesor un semestru în 1972: citea note de curs îngălbenite fără nici o intonaţie – un sfinx veşted cu chip de batracian, lipsit de memorie şi sentimente. Soţia sa, psiholoaga Edith Gulian, l-a părăsit, alegând să rămână în Vest în timpul unei călătorii. În Facultatea de Filozofie a universităţii stalinizate ce se numea C.I. Parhon, Gulian a tăiat şi a spânzurat după voie. Nu a mişcat niciodată un deget ca să-i apere pe studenţii urmăriţi de Securitate, anchetaţi de unealta acesteia în facultate, secretara de partid Tamara Dobrin. La fel, la Institutul de Filozofie al Academiei RPR, unde era director (urmaşul său a fost Alexandru Tănase, un culturnic asiduu şi fără coloană vertebrală), Gulian a încurajat cele mai crase mediocrităţi (Radu Pantazi, N. Gogoneaţă, Gh. Epure, de pildă) şi a lovit în cei care încercau, oricât de timid, să promoveze o minimă autonomie a spiritului. „Indicaţiile secţiei“ erau pentru el literă de evanghelie. Mereu încruntat, vanitos, ranchiunos, meschin, complexat şi arid în exprimare, Gulian a simbolizat tot ce a fost mai întunecat în experimentul eliticid din România.

Ceea ce a făcut Gulian a fost cu atât mai grav cu cât nu era vorba de un analfabet, de un troglodit lipsit de cultură filozofică. Din câte ştiu, avea o bibliotecă impresionantă. Îi citise la momentul potrivit pe neokantieni. Fusese cândva studentul unui filozof autentic, I. Brucăr. Convertirea sa la stalinism a fost însă totală: din tânărul Gulian, cu ambiţiile sale de filozof specializat în etică, nu mai rămăsese nimic. Sadismul său, ca şi al unui Răutu, era rafinat ori, mai exact spus, bine informat. Gulian a făcut parte din specia perfecţilor acrobaţi.

În 1963, fără poruncă de la „secţie“, dintr-o incurabilă inerţie sectară, l-a înfierat pe Liviu Rusu, respectatul filozof clujean, atunci când acesta a lansat proiectul reabilitării lui Maiorescu. Stalinismul lui Gulian, cel pe care Răutu îl acuzase cândva de „reptilism vegetativ“, devenise unul existenţial, o marcă identitară. Nu a reuşit niciodată să se despartă de un trecut odios, a rămas legat de el prin tăceri, abdicări şi ignominii neîntrerupte. Intelectual vorbind, a fost un personaj crapulos. Mă întreb ce credeau colegii săi din Academie, între care Gh. Vlăduţescu, Alexandru Surdu, Vasile Tonoiu (pe Alexandru Boboc îl las deoparte, el a fost un fidel discipol al lui Gulian), despre acest personaj malefic, supranumit cândva „academicuţul Nulian“? Dar de ce mă mir, între membrii titulari figurează Mihnea Gheorghiu, urmaşul lui Miron Constantinescu în fruntea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, o instituţie de înregimentare ideologică echivalată cu o secţie a Comitetului Central. Nu ştiu ca până astăzi Mihnea Gheorghiu să fi făcut o *mea culpa* comparabilă, să spunem, cu aceea a unui Cornel Burtică[28].

Închei cu un citat din Angelo Mitchievici dintr-un eseu despre Dinu Săraru, un *chien de garde* al dictaturii lui Ceauşescu, care se aplică perfect în cazul răposatului Gulian, călăul filozofiei în anii terorii staliniste, omagiat în anul de graţie 2011 de

Academia Română: „În cazul lor se impune cu necesitate exerciţiul de memorie nu atât pentru a devoala impostura, cât mai ales pentru a pune la adăpostul unei memorii pioase victimele reale şi fără diplomă ale comunismului, pe disidenţii legitimi, toţi cei care nu mai pot acorda un interviu şi cărora le datorăm demnitatea curajului şi a rezistenţei. Să-i lăsăm pe aceşti activişti […] acolo unde le este locul: lada de gunoi a istoriei.“

Un cititor al textului de mai sus a propus o formulă cât se poate de adecvată: „demiurgi ţanţoşi ai noilor axiologii“. I se aplică nu doar lui Gulian, ci şi celor care au tăiat şi spânzurat în estetică (N. Moraru, Marcel Breazu), în muzică şi muzicologie (Matei Socor), în critica şi istoria literară (Traian Şelmaru, Paul Georgescu, N. Tertulian, M. Novicov, M. Gafiţa, Ov.S. Crohmălniceanu, S. Fărcăşan, Savin Bratu), în economia politică (B. Zaharescu), în istorie (M. Roller, V. Liveanu, S. Ştirbu), în critica de teatru (A. Băleanu, Radu Popescu, H. Deleanu) etc. Unii (dar prea puţini) s-au căit: Crohmălniceanu, Tertulian, Silvian Iosifescu, Gh. Haupt, Paul Cornea, Ileana Vrancea, Savin Bratu, M. Petroveanu, Petru Dumitriu, Niculae Bellu, H. Dona, A.E. Baconsky, E. Jebeleanu, Maria Banuş, Dan Deşliu. Alţii au dat mai departe torţa nihilistă urmaşilor din regatul ideologic al naţional-stalinismului: Dumitru Popescu, Eugen Florescu, Ion Tudosescu, Gh.Al. Cazan, Olivia Clătici, Aneta Spornic, Mihai Dulea.

Ovidiu Trăsnea

Mă întreba cineva dacă împărtăşesc admiraţia unora pentru cel care a fost Ovidiu Trăsnea. Pe scurt, răspunsul este: nu voi uita că am învăţat mult de la el. Tot astfel, nu pot ignora că a participat, prin scrieri şi prin performanţe publice, poate ruşinat, dar nu mai puţin activ, la riturile bizantine ale comunismului dinastic. A fost, mai

ales între 1977 şi 1987, o figură importantă a aparatului de reproducţie ideologică a sistemului totalitar.

Mi-a fost profesor de doctrine politice la Facultatea de Filozofie, Secţia de sociologie, în primăvara anului 1974 (eram în anul patru, deci cu puţin timp înainte de absolvire). Teza mea de licenţă, condusă de profesorul Constantin Nicuţă (un personaj fără operă, dar hâtru, bârfitor şi erudit), era despre Herbert Marcuse şi noua stângă, subiect controversat şi oricum neortodox pe atunci. Ovidiu Trăsnea a venit de câteva ori la curs, vorbea pe un ton foarte jos, aproape şoptit, tuşea mult, era un chinuit astmatic. La astm se adăuga şi o ipohondrie devenită legendară. Cursurile şi seminariile le ţinea doctorandul său (la Universitate), lector de socialism ştiinţific (de fapt de doctrine politice) la Ştefan Gheorghiu, Virgil Măgureanu. Mi-au spus, adică m-au prevenit, mai multe cunoştinţe că, după absolvirea Facultăţii de Filozofie, prin 1966, acesta lucrase în Securitate.

L-am cunoscut deci pe Măgureanu în 1974, mă remarcase, m-a invitat să stăm de vorbă. Ulterior, am obţinut prin el cărţi din fabuloasa bibliotecă de la Ştefan Gheorghiu, singura construcţie culturală lăsată moştenire de groparul culturii româneşti, Leonte Răutu. În fine, acesta este alt subiect. Cursul tipărit al lui Trăsnea era anost, dar nu scandalos apologetic şi neîndoios blindat bibliografic. În plus, în prelegeri nu făcea nici o referinţă la Ceauşescu ori la „documentele de partid“. În scrierile sale apărute în anii următori a făcut concesii jenante.

De origine ardeleană, Ovidiu Trăsnea făcuse Dreptul la Bucureşti în anii sovietizării forţate a învăţământului românesc (1948–1953). A pornit ca membru în Tineretul Social-Democrat, aripa procomunistă, apoi a fost activist utm în universitate. Am auzit de la foştii săi colegi (tineri liberali şi ţărănişti) că era un tip dur, extrem de

rigid. A rămas asistent la Catedra de materialism istoric, şi aşa s-a cunoscut cu tatăl meu, care era şeful Catedrei de socialism ştiinţific din Universitatea numită pe atunci C.I. Parhon. Între timp, mai ales după 1956, Trăsnea devenise mult mai puţin dogmatic, nu alerga după funcţii de partid, îşi urma cariera academică. Scria, ca atâţia alţii, maculatură propagandistică, dar citea foarte mult şi aştepta un moment de dezgheţ. A fost scurt timp, prin 1960, şeful secţiei culturale a Sfatului Popular al Capitalei. Nu deranja pe nimeni, era de fapt retractil, stătea deoparte. În felul său, a fost un lup solitar. Nu-mi amintesc să fi fost un colaborator frecvent al *Erei socialiste*, nu scria, precum un cunoscut profesor de estetică, „reportaje din actualitatea socialistă“.

Cu prima soţie, Trăsnea a avut o fiică, Liliana, care a făcut teatrul, s-a măritat, apoi a emigrat în Israel (soţul ei era evreu). Trăsnea ajunsese la Ştefan Gheorghiu, iar în momentul emigrării fiicei s-a pensionat. Am fost doctorandul său când era încă în Universitate. M-a acceptat în 1976, atunci când Radu Florian şi Niculae Bellu (care îmi fusese profesor), oameni pe care părinţii mei îi cunoşteau de ani de zile, nici n-au stat de vorbă cu mine, au refuzat să mă accepte, deşi terminasem ca şef de promoţie şi publicasem de-acum articole în *Revista de filozofie*.

La admitere a avut loc o discuţie la care au participat, pe lângă posibilul conducător ştiinţific, doi alţi profesori, acelaşi Radu Florian şi Ionel Iancu (un dentist devenit cadru didactic, om liniştit şi tăcut, emigrat apoi în Israel). Nu ştiu ce l-a apucat pe Florian, nu-i era de ajuns că mă respinsese, a devenit subit agitat, a început să se răstească furios, să-mi reproşeze că în bibliografie aveam nume de gânditori burghezi, toţi aceşti Aroni, Berlini şi alţii ca ei (de Hannah Arendt nici nu mai vorbesc). Când aud că unii îl socotesc pe Florian un liberal, izbucnesc în râs (şi nu doar eu,

ci şi profesorul Toma Pavel, care a avut de-a face cu politrucul în anii ’50). Trăsnea l-a ignorat, am fost admis. M-a ajutat enorm cu cărţi, mi-a dăruit *The Dialectical Imagination*, minunata lucrare a lui Martin Jay despre Şcoala de la Frankfurt, mi-a împrumutat pe termen nelimitat trilogia lui Leszek Kolakowski despre marile curente ale marxismului. Mergeam adeseori la el, în apartamentul de pe strada Batiştei, deasupra reprezentanţei liniilor aeriene bulgare. Mi-a lăsat deplină libertate în scrierea tezei (tema era „Raţiune critică şi revoluţie: Radicalismul de stânga şi doctrina politică a Şcolii de la Frankfurt“).

Am susţinut teza în noiembrie 1980. Din comisie au făcut parte, pe lângă Trăsnea, profesorii Stelian Stoica, Alexandru Boboc şi Nicolae Kallós. (E greu de înţeles cum a fost posibil ca Nicolae Kallós, un om cult, calm şi decent, fost deţinut în lagărele naziste, să scrie articole de glorificare a lui Ceauşescu în varii ziare şi reviste.)

Între timp, Trăsnea se mutase la Ştefan Gheorghiu. Ultima afiliere în Facultatea de Filozofie a fost, cred, la Catedra de sociologie, unde se bucura de autonomie totală. Era expert în evitarea şedinţelor, prelucrărilor, instructajelor, tuturor acelor activităţi cronofage proprii socialismului. Avea relaţii cordiale cu Leonte Răutu şi cu Paul Niculescu-Mizil, aşa se explică probabil faptul că putea călători şi avea şansa de a dialoga cu personalităţi academice occidentale. Tot aşa cum un Sergiu Verona, cercetător principal în cadrul Institutului de Ştiinţe Politice de la Ştefan Gheorghiu şi expert oficial în „cursa înarmărilor“, beneficia de relaţiile speciale pe care le avea cu Leonte Răutu, dar mai ales cu Ştefan Andrei, pentru a participa anual la reuniunile Institutului de Studii Strategice de la Londra. Nu conta în cazul lui Verona că era evreu, avea protecţie de sus, ştia să o folosească cu dibăcie. Pe vremea

aceea nu mai intra nici un evreu în aparatele ideologice. „Justa proporţie naţională“ era respectată cu stricteţe. Mai precis, dacă sub Dej se ajunsese la *numerus clausus*, sub Nicolae şi Elena Ceauşescu era vorba de *numerus nullus*. Evident, au existat şi excepţii: Verona era una dintre ele.

Miron Constantinescu îl respecta pe Trăsnea şi îl adusese la Catedra de sociologie în 1966. Acesta îi cunoştea bine şi pe Ion Iliescu, pe Valter Roman şi pe Silviu Brucan. Vorbea fluent engleza, când avea chef dădea dovadă de un umor irezistibil. Masca posacă era o aparenţă menită să-l elibereze de varii obligaţii instituţionale. Apariţia cărţii sale despre ştiinţa politică a fost benefică în datele vremii. Nu se mai recitau extenuatele teze despre stat, naţiune, lupta claselor etc. Se vorbea în schimb despre autoritate, influenţă, grupuri de presiune, conflict.

L-am revăzut pe Ovidiu Trăsnea în Statele Unite, cred că era în 1988, venise la Conferinţa ipsa (International Political Science Association). Conducea, dacă nu mă înşel, comitetul pentru definirea ştiinţei politice. Mi-a scris înainte de a veni, la Foreign Policy Research Institute, o scrisoare cât se poate de deschisă, în care a pomenit că vorbisem frumos despre el. N-a spus unde, dar era clar, la Europa Liberă, unde dădusem un lung interviu autobiografic lui Max Bănuş. Dintre profesorii remarcabili, îi menţionasem pe Alexandru Valentin, pe Radu Stoichiţă, pe Ovidiu Trăsnea, pe Florica Neagoe (care trecuse în lumea drepţilor) şi pe H.H. Stahl.

Eu locuiam la Philadelphia, am mers special la Washington să-l văd. M-a chemat în camera sa de hotel, privea speriat în jur, îi era teamă de microfoane. Mi-a vorbit cu disperare, mai degrabă aluziv, despre situaţia din ţară. Era profund îngreţoşat. La un moment dat, a bătut la uşă cineva. Era Dorin Tudoran, redactor la Vocea Americii, fusese trimis să-i ia un interviu profesorului Trăsnea. Era vorba în fond de un post

guvernamental, n-ar fi trebuit să fie vreo problemă. Bietul Trăsnea a început să gesticuleze, să-şi pună degetul în faţa buzelor, să ridice mâinile spre tavan, pe scurt, s-a derobat. Am coborât în holul hotelului. Erau acolo Mihai Botez şi Solomon Marcus, venit să prezinte o lucrare în cadrul convenţiei. Ovidiu Trăsnea s-a speriat, nu ştia cum să plece mai repede. Una era să aibă o întâlnire cvasiclandestină cu mine, altceva să fie văzut într-un grup care cine ştie ce complota.

Cred că tot atunci se afla la Washington, la aceeaşi reuniune, cu mii de participanţi, şi profesorul Ghiţă Ionescu, care conducea un comitet pe tema unificării europene. Nu cred că s-au întâlnit. Dimineaţa fusesem într-un *panel* la care participa şi Fiodor Burlaţki, fostul consilier, apoi biograful lui Hruşciov, vedetă a glasnostului. Mă ocupam intens în acei ani de URSS, de Gorbaciov şi gorbaciovism, am fost rugat să traduc pentru Burlaţki speech-ul unui politolog francez care nu vorbea engleza. Aş fi dorit să iau prânzul cu politologul sovietic, să fac eventual un interviu cu el pentru *Orbis* sau *Agora*. Ovidiu Trăsnea era în sală, m-a rugat să merg cu el, avea să-mi spună lucruri importante. Nu mi-a spus nimic, nu l-am mai văzut pe Burlaţki, am rămas depozitarul tăcerilor lui Trăsnea.

După 1990, l-am revăzut de câteva ori, am citit un interviu în care spunea că am fost doctorandul său favorit (a vorbit frumos şi despre Dorel Şandor şi Stelian Tănase). Am mai spus-o, în datele acelor ani cumpliţi, Ovidiu Trăsnea mi-a oferit o mare şansă. Sigur, aş fi preferat să-mi dau doctoratul la Paris cu Raymond Aron, la Oxford cu Leszek Kolakowski ori la Harvard cu Daniel Bell. Dar nu acestea erau opţiunile noastre atunci şi acest lucru nu trebuie uitat. Când alţii produceau indigeste variaţiuni pe tema „determinismului istoric“, Ovidiu Trăsnea a luptat pentru întemeierea unei politologii româneşti sincrone cu marile direcţii

metodologice din Vest. Era un gest donquijotesc, dar nu mai puţin important. A pactizat cu sistemul comunist, s-a raliat apoi fsn-ului. A devenit decan al Facultăţii de Ştiinţe Politice din „Înalta Şcoală“ înfiinţată de Vasile Secăreş. Multă lume i-a reproşat acest gest. Lui Radu Florian însă nu i-a reproşat nimeni că a fost numit de Iliescu şi echipa sa în fruntea Institutului de Teorie Politică, adevărat moştenitor, ca mentalitate la vârf, al Academiei de partid.

Comparat cu politrucii „Epocii de Aur“, cu trâmbiţaşii ideologici aflaţi în permanentă transă encomiastică, de la Marin Voiculescu şi Gh.Al. Cazan la Ion Tudosescu şi Nicolae Gogoneaţă, Trăsnea a fost mult mai puţin nociv, şi-a păstrat un minimum de pudoare. Avea şi o înclinaţie grandomană care te făcea să-l îndrăgeşti. Îmi amintesc că la un moment dat, prin 1978 sau 1979, mi-a spus: „Citesc o *Viaţă* a lui Napoleon. Constat că avea acelaşi tip de migrene ca mine.“ Cu alt prilej, se arăta excedat: „Iar mi-a scris Giscard d’Estaing, zău că nu mai suport.“ Mulţi dintre foştii săi studenţi şi colaboratori (la Universitate, la Ştefan Gheorghiu, la adiri, în nenumăratele volume colective pe care le-a coordonat) au ajuns înalţi demnitari după căderea dictaturii comuniste, de la Adrian Năstase şi Adrian Severin la Vasile Secăreş şi Virgil Măgureanu. Au existat tentative de a-l proclama un fel de guru ideologic. Nu-l amuza o asemenea postură şi s-a ferit de ea. Cred că Ovidiu Trăsnea înţelesese ce jocuri se făceau, cine erau beneficiarii reali ai noii puteri, dobândise un scepticism sănătos în raport cu doctrinarii, ideologii şi scribii ancilari, era însă prea bătrân şi prea bolnav pentru a se delimita de ei. Purta el însuşi o imensă povară de compromisuri nedemne, de care, inteligent fiind, nu putea să nu fie conştient. Prefera să le facă noilor potentaţi vizite de curtoazie şi să obţină mici privilegii.

Autorii săi favoriţi au fost, dacă mă gândesc bine, Walter Lippman şi Hans Morgenthau. Pe sicofanţii regimului comunist i-a dispreţuit, ceea ce nu l-a împiedicat să primească ani de zile salariu de la Ştefan Gheorghiu. În sinea lui, se amăgea cu gândul că era un liberal realist. De câte ori l-am căutat după 1990, s-a arătat gata să ne vedem. Niciodată nu mi-a reproşat ceva din ceea ce-am scris, niciodată nu m-a descurajat. Mi-a răspuns franc la orice întrebare. La ultima întâlnire m-a asigurat că mă citeşte mereu cu mare interes. Nu avea nerv metafizic, dar avea, în schimb, o acută sensibilitate istorică.

În ceea ce Marin Preda a numit „era ticăloşilor", Ovidiu Trăsnea a fost un om slab, poate laş. Dar nu pot spune că a fost un ticălos. Nu avea în el chemarea de a face rău.

Alexandru Ivasiuc

S-a născut la 12 iulie 1933, în zodia Racului (aveam acest lucru în comun, de unde, poate, şi obsesia memoriei). Prin vene îi curgea argint-viu. L-am cunoscut bine pe Alexandru Ivasiuc, după 1974 ne-am văzut des, aproape săptămânal, până la dispariţia sa în cutremurul din 4 martie 1977. Am serbat împreună Revelionul atunci când intram în acel an fatidic. Erau acolo, ca oaspeţi, Catinca Ralea şi Emanoil Petruţ. Ultima carte a lui Ivasiuc, despre dictatură, putere, revoluţii, conspiraţii şi trădări, se chema Racul.

A fost arestat în toamna anului 1956, era student la Medicină, a făcut închisoare şi a avut domiciliu forţat până în 1963 sub acuzaţia de „uneltire contrarevoluţionară". Făcuse parte dintr-un grup care plănuia o demonstraţie de solidaritate cu studenţii maghiari în perioada Revoluţiei de la Budapesta. A murit sub ruinele blocului Scala, cutremurul l-a prins pe când vorbea la un telefon public. Alec şi Tita erau prieteni apropiaţi cu ambasadorul american Harry G. Barnes şi cu soţia

acestuia. Tita a locuit la ei câteva săptămâni după cutremur.

Eram, aşadar, în relaţii de prietenie cu el şi cu soţia sa, regretata jurnalistă Tita Chiper. Mergeam sâmbăta seara la ei. Locuiau în cartierul Primăverii, într-o garsonieră dublă, la ultimul etaj al unui luxos imobil, pe strada Pictor Iscovescu nr. 44. La etajul întâi locuia generalul de Securitate Aristotel Stamatoiu, ultimul director al Centrului de Informaţii Externe sub Ceauşescu. Erau vecini de palier cu Tamara Mureşan, cândva căsătorită cu Ladislau Ady, general de Securitate mazilit şi arestat sub Dej.

Ivasiuc mi-a împrumutat cărţi, mi-a vorbit despre America (fusese primul bursier român în programul internaţional de la Universitatea Iowa, acolo terminase romanul *Păsările*), despre Ken Jowitt, Andrew Janos şi Milovan Djilas, mi-a citit şi unele povestiri „de sertar“. Una dintre acestea se petrecea la Moscova prin 1936, într-o ambasadă occidentală, erau prezenţi în poveste diplomaţi, comisari ai poporului, intelectuali celebri. Era un text koestlerian care culmina cu ideea că secolul XX este unul al vânătorii de oameni.

N-am discutat despre închisoare decât arareori, pomenea însă cu un imens respect despre Corneliu Coposu, N. Carandino şi despre prietenul său Florin Constantin Pavlovici. Îi detesta pe trâmbiţaşii de serviciu gen Eugen Barbu, Adrian Păunescu, Paul Anghel, Dan Zamfirescu, Mihai Ungheanu, Artur Silvestri şi compania. Când *Săptămâna* lui Barbu a declanşat campania împotriva Ilenei Vrancea, în realitate una împotriva tradiţiei lovinesciene, Ivasiuc a fost, alături de N. Manolescu, printre cei care au protestat, lăudând cartea acesteia despre confruntările din critica literară românească a deceniului al patrulea. Peste ani, am citit într-un articol apărut la Paris o frază atribuită lui Ivasiuc: „Suntem 22 de milioane de oameni care trăim în imaginaţia unui nebun.“ Se

poate s-o fi zis în vreun cerc intim, eu nu l-am auzit spunând atât de neechivoc lucrurilor pe nume.

Prima oară mi-a vorbit despre Ivasiuc Andrei Coler, care îl cunoscuse prin sora sa, Luminiţa. Mi-a spus: „Trebuie neapărat să-l cunoşti, este un tip genial.“ Alec era foarte bun prieten cu Nicolae Breban, cu N. Manolescu şi cu Nichita Stănescu. Fusese amic cu Ioan Alexandru, treptat se depărtaseră. Mi-a povestit şi despre perioada scurtă când fusese student la Filozofie (1951–1952), despre colegii săi (între care Mircea Flonta şi Alexandru Valentin), despre tatăl meu („profesor tipic al unei perioade tipice“, spunea el – făcând aluzie la faimoasa formulă „personaje tipice în împrejurări tipice“ –, care însă părea să aibă unele îndoieli, se afla deci „pe drumul pierzaniei“).

Citeam atent rubrica sa din *România literară* intitulată „Pro Domo“, exploram împreună multe dintre temele pe care le ataca, mi-a analizat minuţios, încurajator şi tranşant cartea *Noua stângă şi Şcoala de la Frankfurt*, îmi cerea să fiu mai deschis spre tezele anarhiste, îl preţuia pe Herbert Marcuse, ştia foarte bine tradiţiile contraculturii americane. Era îndrăgostit de dialectică, scrisese lucruri interesante despre tânărul Marx şi despre alienare, nu sunt convins însă că citise mult Hegel. Era capricios şi eclectic în lecturi. Mi-a împrumutat *Incognito*-ul lui Petru Dumitriu, o carte la care ţinea foarte mult.

Era un personaj fascinat de putere (ca şi autorul *Cronicii de familie*), poate că aşa se explică apropierea sa de regim, mai ales după 1968, deşi fusese deţinut politic şi fusese cumplit bătut în anchetele Securităţii (între alţii, de către bestialul Gh. Enoiu). A fost bun prieten cu Goma, apoi, o spune acesta din urmă, a dat un referat editorial care putea fi inteRPRetat ca o delaţiune. Ivasiuc a devenit campionul literaturii cu voie de la stăpânire pe tema „obsedantului deceniu“, Goma

nu a făcut concesii similare, ba chiar dimpotrivă. Sigur, lucrurile trebuie nuanţate: au intrat în partid împreună, în august 1968, alături de Nichita Stănescu, Cezar Baltag şi alţii, entuziasmaţi, seduşi, înşelaţi de faptul că Ceauşescu a condamnat invazia Cehoslovaciei de către ruşi. Alţii (de pildă N. Manolescu) nu au făcut-o.

În plus, ajunsese să creadă într-un fel de marxism *sui generis*, o viziune a sa personală, extrem de speculativă, mai degrabă decât un marxism real (a se vedea volumul *Radicalitate şi valoare*). Îl amuza să se considere singurul marxist veritabil dintre scriitorii români ai generaţiei sale. Cheia abdicării lui Ivasiuc se poate găsi, cred, în literatura lui, mai ales în ultimul roman, *Racul*. Se amăgea că poate influenţa mersul lucrurilor, îşi făcea iluzii despre comisarii ideologici (Popescu-Dumnezeu, Burtică etc.). Pe vipera stalinistă Tamara Dobrin o dispreţuia, a transformat-o, cum am mai spus, în personaj în romanul *Cunoaştere de noapte*[29], sub transparentul nume de Tatiana Dobrescu. În aceeaşi carte apare ca personaj malefic, insidios, gelatinos şi versatil Leonte Răutu, sub numele Valeriu Trotuşeanu.

Ivasiuc a fost urmărit necontenit de Securitate. I se dăduse numele de obiectiv „Iuda“. Nu ştiu dacă a colaborat şi el, rămâne oricum o enigmă cum un fost deţinut a ajuns să fie angajat, la puţin timp după eliberare, funcţionar al Ambasadei sua. Era de o inteligenţă scăpărătoare, capabil de asociaţii de idei absolut spectaculoase. În egală măsură, în cazul disidenţei lui Paul Goma a jucat un rol dezolant. Nu ştiu cum ar fi evoluat în anii următori dacă viaţa nu i-ar fi fost nedrept de devreme şi atât de absurd secerată. Intrase cu arme şi bagaje în jocul puterii, devenise un scriitor oficial şi oficializat. Dar, cine ştie, poate că la un moment dat şi-ar fi adus aminte de tânărul Saşa Ivasiuc, de refuzul acestuia de a pactiza cu minciuna, de

discuţiile cu autorul *Noii clase* – şi ar fi îndrăznit să destrame mirajul unei complicităţi nefericite.

Avea toate datele să devină un marxist critic, îi citise pe Fromm, pe Adorno şi pe Kolakowski. Nu a făcut-o, a ezitat, s-a abţinut, şi-a tăiat singur aripile. Liviu Maliţa a publicat acum câţiva ani o carte cu stenogramele întâlnirilor lui Ceauşescu cu scriitorii. La una dintre acestea, la Neptun, la Casa Scriitorilor, Ivasiuc i-a spus lui Ceauşescu că este marxist şi că, în pofida acestui fapt, textele îi sunt cenzurate. Liderul partidului i-a răspuns: „Dacă eşti marxist, luptă!“ „Cu cine?“, mi-a spus Ivasiuc că i-ar fi plăcut să-l întrebe. Nu a rostit acele cuvinte care ar fi putut declanşa apostazia. Când Goma, Dimov şi Ţepeneag sfidau regimul, Ivasiuc urca în ierarhiile culturale.

Paradoxal şi deconcertant, marxismul lui Ivasiuc era al unui fost deţinut politic, victimă a comunismului, nu al unui fost instructor al CC al PMR, precum Ion Ianoşi, al unui fost şef de sector, precum Pavel Câmpeanu, ori al unui fost redactor-şef adjunct al *Scânteii* în cea mai neagră perioadă a dictaturii, precum Silviu Brucan. Când Ianoşi studia la Leningrad, Ivasiuc era exmatriculat de la Filozofie. Când Ianoşi era angajat la Secţia de ştiinţă şi cultură a CC al PMR, Ivasiuc intra în închisoare. Marxişti amândoi după 1965, Ianoşi şi Ivasiuc, dar cu biografii atât de diferite! Ca să nu mai vorbesc despre alţi marxişti ai acelor vremuri, precum informatorul Securităţii Pavel Apostol, denunţătorul lui Blaga în anii ’50 şi prefaţatorul lui Gramsci în anii ’70. Afinităţile intelectuale ale lui Ivasiuc mergeau către Henri Wald. Cred că ar fi putut deveni apropiat de un Tudor Bugnariu, unul dintre atât de puţinii marxişti români care, în acei ani ai infamiei, şi-a păstrat onoarea.

A spune despre Alexandru Ivasiuc că era seducător în conversaţie este un gest de subapreciere. Fluxul gândurilor sale se rostogolea în ritm de cascadă. Dar, exact în punctul în care

putea numi Răul, se oprea. Frână interioară, blocaj exterior? Prin 1975 a apărut la Casa Scriitorilor de pe Calea Victoriei în ţinută de doliu. L-au întrebat mai mulţi dacă a pierdut recent pe cineva. Cu o mină neconsolabilă, a răspuns: „A murit unchiul Freddy.“ „Care Freddy?“ „Regele Frederic al Danemarcei, unchiul meu.“ Se credea văr cu Andreas Rasumowsky, celebrul ziarist german, urmaş al familiei princiare care l-a patronat pe Beethoven.

În excepţionala sa lucrare *Literatura română sub comunism*[30], profesorul Eugen Negrici îl include pe Ivasiuc în capitolul „Literatura aservită“, subcapitolul „Dezvăluirea tarelor societăţii socialiste. Literatura înstrăinării. Problematica omului şi a opţiunii morale în comunism“. Scrie, aşadar, domnul Negrici: „Al. Ivasiuc este, fără îndoială, un intelectual de o extremă şi splendidă inteligenţă, care însă nu-l ajută să atenueze ţinuta oarecum tezistă (în sensul unei etici marxiste) a cărţilor sale, ce sunt vizibil defazate. Mai mult, prozatorul caută rezolvările simplificatoare, elucidările şi generalizările instructive cu o anumită insistenţă, ca şi cum le-ar fi asumat voluntar şi în contra curentului, exact cum a făcut-o cu tezele tânărului Marx, pe care le-a citit cu pasiune în subterane, în timp ce confraţii săi aflaţi la suprafaţă le ignorau, excedaţi de conspectele anoste din manualele de socialism ştiinţific“ (p. 184).

Cred că se cuvine menţionată şi opinia lui N. Manolescu, formulată în 2011, la 78 de ani de la naşterea lui Ivasiuc: „Când am scris *Istoria critică*, i-am recitit toate cărţile, inclusiv cele două de eseuri şi nuvelele din *Corn de vânătoare*, nu fără oarecare teamă. Mai ţineau? Nimeni nu le mai comentase în vremea din urmă, cu excepţia lui Ion Bogdan Lefter, care scrisese şi înainte de 1989, ca şi colegul lui de generaţie, profesor în sua, Cristian Moraru. Uitarea le închisese în scrin cu mâna ei

cea dreaptă? Am fost plăcut suRPRins să constat că erau, deşi inegale, foarte valoroase.“

Gânduri oneste despre un personaj cu o psihologie teribil de complicată. Iluminările lui Alexandru Ivasiuc au fost mute, s-au consumat în scânteietoare paradoxuri, derutante sofisme, infinite fabulaţii, nostalgii, iluzii şi himere.

Radu Bogdan

Posesiv până la sufocarea celuilalt, dar nu mai puţin generos, tot până la sufocare, un munte de informaţii despre anii interbelici, despre cenaclul Sburătorul, despre Liceul Cultura, despre activiştii Secţiei de propagandă şi ai „frontului ideologic“ (Ofelia Manole, M.T. Vlad, Simion Alterescu, Gh. Gonda etc.), Radu Bogdan era o arhivă vie a istoriei artelor plastice din România ultimelor şase decenii şi chiar mai mult. Serialul său „Un martor al realismului socialist“ din revista Dilema (publicat pe parcursul anului 1995) rămâne un document revelator pentru cei care vor să înţeleagă acea pustiitoare perioadă. Dacă ar fi să sintetizez personalitatea sa, aş folosi cuvintele anima candidissima.

Cele două monumentale volume despre Ion Andreescu ar face mândria oricărei culturi de anvergură: de o copleşitoare erudiţie, scrise cu o dragoste unică pentru marele artist, ele sunt exemplare şi din punct de vedere metodologic. Radu Bogdan aplica în istoria artei tehnica pământului pârjolit: nu lăsa nimic neinvestigat, nescormonit, nescrutat. Cu sprijinul premierului Maurer, cercetătorul de la Institutul de Istoria Artei din Bucureşti a ajuns în 1965 pe insula Brioni, în Iugoslavia, la reşedinţa lui Tito, în căutarea unui tablou dăruit mareşalului iugoslav de către Dej şi Ana Pauker în decembrie 1947. Făcând zeci de fotografii din varii unghiuri, a mişcat puţin tabloul şi a descoperit în spate, în prezenţa unui ofiţer al Securităţii din ţara „vecină şi prietenă“,

microfoanele instalate de poliţia secretă a lui Ranković. Aşa s-a ajuns, îmi spunea Radu Bogdan, la eliminarea acestuia din conducerea Uniunii Comuniştilor şi la debarcarea sa din fruntea Ministerului de Interne de la Belgrad. Sigur, era vorba de un pretext, dar acest pretext, în fond decisiv, a fost obţinut în urma investigaţiilor lui Radu Bogdan pe tema Andreescu.

L-am cunoscut pe Radu Bogdan în 1974, graţie prietenului meu Radu Stern. Ne-am văzut cvasisăptămânal în anii de până la plecarea mea din România în septembrie 1981. Mergeam duminica la el, uneori cu verişoara mea Olga, adeseori cu Radu Stern. Acolo m-am întâlnit şi am conversat absolut liber cu Alexandru Paleologu, cu Gabriel Liiceanu, cu Andrei Pleşu, cu Victor Ieronim Stoichiţă (atunci când acesta a venit în vizită în ţară, prin 1980). Am fost cu cei doi Radu (Bogdan şi Stern) la Sinaia, cred că în 1978, ne-am plimbat mult acolo cu Andrei şi Catrinel Pleşu, am vorbit despre Caspar David Friedrich, Hegel, Soljeniţîn, Conquest, Orwell, Hannah Arendt, Cassirer şi câţi alţii.

Radu Bogdan a fost iniţial un marxist convins. S-a trezit destul de repede, a sfidat dictatura culturală oficială dintr-un fel de spirit iconoclast care refuza ordinele lui Răutu & Co. Prin 1954, Răutu l-a atacat direct, vorbind despre „acest Radu Bogdan nimerit întâmplător în critica de artă“. Tupeul maliţios al Jdanovului României era fără margini. Lui Radu îi plăcea să amintească faptul că Răutu, vorbind despre pictorul francez David, punea accentul greşit. Îl interesau la nebunie cărţile de memorii, el mi-a dat să citesc amintirile ex-comunistului Pierre Daix, pe care îl cunoscuse la Paris pe vremea când acesta era mâna dreaptă a lui Aragon la *Les Lettres françaises*. Am vorbit mult despre orbirea lui Daix, ginerele lui Artur London, unul dintre cei trei supravieţuitori ai procesului Slánský din 1952, un înfocat stalinist

devenit în anii ’70 unul dintre cei mai duri critici ai bolşevismului.

Vărul primar al lui Radu Bogdan pe linie maternă a fost politologul Guy Pauker (rudă îndepărtată cu Marcel Pauker). Fost student favorit al lui Dimitrie Gusti în 1946–1947, Guy era corespondentul în România al ziarului *New York Herald Tribune* şi a scris articole virulente contra comuniştilor. A plecat, la propriu şi la figurat, cu ultimul tren. În Statele Unite, a studiat sociologia la Harvard şi şi-a dat doctoratul cu Talcott Parsons. Ulterior s-a specializat în Asia de Sud-Est, a ajuns cercetător de mare prestigiu la Rand Corporation, iar în anii războiului din Vietnam era considerat unul dintre experţii de vârf în chestiunile legate de acel conflict. Era şi unul dintre marii specialişti privind Indonezia, a scris analize remarcabile despre lovitura de stat din septembrie 1965 şi despre dictatura lui Suharto. Înainte de plecarea mea, Radu m-a îndemnat să-l contactez, am făcut-o şi, în pofida relaţiilor tensionate cu vărul său, Guy mi-a răspuns foarte călduros. Mi-a spus că nu ştie cum mă poate ajuta, dar mi-a dat o serie de sfaturi care au contat mult la începutul vieţii mele americane.

Vizitele la Radu Bogdan pe strada care se chema atunci Iulius Fucik (azi Tomas Masaryk) erau întotdeauna pline de învăţăminte pentru mine. Mi-a oferit acces deplin la magnifica, fabuloasa sa bibliotecă. De la el am împrumutat cartea Hannei Arendt despre revoluţii. Discutam despre istorie şi, subit, mă întreba: „Vrei să-l cunoşti pe Carandino? Te pot prezenta.“ Ceea ce a şi făcut, şi am petrecut împreună câteva ceasuri tulburătoare cu fostul director al *Dreptăţii*. N-am putut să le mulţumesc îndeajuns lui Radu şi soţiei sale, Dalia, pentru acele după-amiezi şi seri petrecute la ei. Ne uitam la serialul despre linia Onedin şi vorbeam despre Răutu, Chişinevschi, Ofelia Manole, Constanţa Crăciun, „Nikolai“ Moraru, Şelmaru, Vitner şi

Ţugui, despre Grigore Preoteasa, Ilie Konstantinovski (primul soţ al Constanţei) şi Petru Năvodaru (fostul cumnat al lui Preoteasa, socrul lui Paul Goma), despre Nina Cassian, Crohmălniceanu şi Vladimir Colin. Dar şi despre George Oprescu, Ion Frunzetti şi Remus Niculescu, oameni la care Radu ţinuse, în felul său fermecător şi adeseori irascibil.

Graţie lui am citit romanele lui Ernst von Salomon despre radicalii nihilişti germani. Mi-a povestit despre Celan şi E. Lovinescu, despre Arghezi (cu care fusese foarte apropiat în anii războiului) şi despre Brătescu-Voineşti, căruia îi trimisese o scrisoare deschisă prin 1938, în semn de protest împotriva antisemitismului său. L-am revăzut pe Radu prin 1991, era de-acum foarte obosit şi, prin insistenţele sale proverbiale, destul de obositor. În *Epistolar*, Gabriel Liiceanu i-a schiţat un neuitabil portret construit pe întrebarea „Te poţi supăra pe un asemenea om?“ Într-adevăr, nu te puteai supăra. O prietenie din categoria *high maintenance*, *indeed*, dar ce prietenie…

Îmi spunea întotdeauna, cu vocea sa tunătoare, că are lucruri formidabil de importante să-mi comunice, chestiuni urgente, chiar vitale, ce-mi vor schimba imaginea despre tot ce s-a petrecut în România şi în lume în ultima jumătate de veac. N-am mai apucat să aflu toate enigmaticele sale informaţii, s-a dus cu ele în lumea drepţilor: a murit în 2011, la 91 de ani. Suferise în tinereţe din cauza antisemitismului, era alergic la orice răbufnire a acestei patologii. La fel, nu putea suporta minciunile despre dictatura comunistă, învăluirea ei într-un stupid şi pervers halou romantic. La Paris, când ne-am văzut în 1986, mi-a spus că dictatura lui Ceauşescu reuşise să unifice tot ce era mai oribil în fascismul şi în comunismul din România.

Spirit enciclopedic şi strălucit istoric de artă, o combinaţie de altruism şi autocentrare cum rar mi-

a fost să întâlnesc, iubindu-şi prietenii cu o pasiune debordantă, darnică şi geloasă, atât de intensă, încât uneori putea deveni nu tocmai uşor de suportat, intelectual obsedat de meandrele politicului în veacul totalitarismelor, Radu Bogdan a lăsat în urmă o operă fundamentală şi un exemplu spiritual demn de urmat.

Note

6. În *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul central 1948–1989*, vol. II (Polirom, 2011), realizat de cercetătorii iiccmer Mihai Burcea, Marius Stan şi Mihail Bumbeş, poate fi găsit un studiu biografic pe baza dosarului său de cadre. Autorii examinează în detaliu modalităţile prin care Alexandru Nicolschi a parvenit în structurile supreme ale totalitarismului comunist din România. Totodată, trebuie menţionate contribuţiile anterioare datorate lui Dennis Deletant, Doinei Jela, lui Marius Oprea şi altor cercetători.

7. A se citi atât de necesara carte a lui Florin Constantin Pavlovici, *Tortura pe înţelesul tuturor*, ediţia a II-a (Fundaţia Academia Civică, 2011).

8. Este oare nevoie să amintesc aici biografia Anei Pauker scrisă de istoricul american Robert Levy? Studiile unor Cristian Vasile, Doina Jela, Dorin Dobrincu, Ioan Stanomir, Adrian Cioflâncă, Angelo Mitchievici, Mircea Stănescu, Alin Mureşan, Virgiliu Tărău, Marius Oprea, Ştefan Bosomitu, Dumitru Lăcătuşu, Stejărel Olaru, Dan Cătănuş, Gabriel Catalan, Elis Pleşa, Liviu Pleşa, Cristina Petrescu, Dragoş Petrescu, Raluca Grosescu, Cristina Anisescu, Clara Mareş, Marius Stan, Bogdan Cristian Iacob, Mioara Anton, Claudiu Secaşiu, Mihai Burcea, Mihai Bumbeş, Andrei Muraru (lista este mai lungă, evident), legate direct de ceea ce a fost relaţia dintre ideologie, aparat birocratic şi teroare? Ori cărţile

unor Robert Conquest, Simon Sebag Montefiore, Roy Medvedev, Orlando Figes, Ian Kershaw? I-aş recomanda Ioanei Pintilie să citească biografia lui Heinrich Himmler, şeful SS-ului, scrisă de Peter Longerich şi apărută la Oxford University Press.

9. De citit neapărat ce are de spus Egon Balaş în volumul său de memorii *Voinţa de libertate* (Ed. Fundaţiei Culturale Române, 2001) despre această sinistră figură.

10. Coordonat de doamna Florica Dobre, publicat la Editura Enciclopedică sub egida CNSAS în 2004, v. pp. 220–221.

11. Tradusă în engleză de Agnieszka Kolakowska, fiica marelui filozof Leszek Kolakowski, sub titlul *Them: Stalin's Polish Puppets* şi apărută la Harper & Row în 1987.

12. Mi s-a părut important să includ aici acest paragraf, reprezentând răspunsul dat doamnei Tania Podoleanu, nepoata Ghizelei Vass, care mi-a scris, printre altele (v. forumul platformei contributors.ro), că „insistenţa asupra inculturii personajului mi se pare grosolană". Cu aceeaşi ocazie scriam: Este un mare nenoroc că părinţii şi rudele unora dintre noi au fost implicate în acest experiment catastrofic, chiar diabolic, numit comunism. La fel de mare ar fi nenorocul, creat chiar de noi, de a nu recunoaşte aceste lucruri, de a ne obstina să credem că, pentru că iubeau muzica lui Ceaikovski şi Baletul Bolşoi, pentru că citeau seara acasă romane de Cezar Petrescu, de Cronin, de Romain Rolland şi de Maxim Gorki, pentru că iubeau poemele lui Esenin ori pe cele ale lui Maiakovski, nu susţineau un regim criminal şi ilegitim. […] Gheorghiu-Dej, ne-o spunea nepoata sa Mândra, fiica cea mică a Licăi şi a lui Marcel Popescu, era un bunic minunat. A intrat în istorie drept călăul poporului român, un Quisling al lui Stalin, care a dirijat instaurarea sistemului concentraţionar în România. Din câte ştiu, Iosif Chişinevschi era un părinte generos, adorat de fiii

săi. La fel şi Leonte Răutu. Ghizela a fost bunica lui Bogdan Olteanu şi mătuşa Taniei Podoleanu, probabil că în familie apărea chiar inimoasă. Poate că avea şi umor. Dar îşi păstra rezerva de căldură umană pentru rudele apropiate. În raport cu ceilalţi, atunci când participa la anchete, era glacială, inflexibilă şi inabordabilă. Era Ghizela de Fier, femeia-comisar, devotată cu trup şi suflet celui care conducea Partidul, mai întâi Dej, apoi Ceauşescu.

13. Biografia ei, ca şi a altor figuri discutate în aceste pagini, poate fi găsită în cartea coordonată de Florica Dobre şi apărută sub egida CNSAS *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicţionar*, Ed. Enciclopedică, 2004.

14. Textul complet al scrisorii e publicat în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. 7, 2008, pp. 191–197.

15. Recomand cititorilor răscolitorul film documentar *Amfiteatre şi închisori. Un psiholog în temniţele comuniste*, comentariu Marta Petreu, regia Nicolae Mărgineanu, fiul profesorului.

16. Curtea Veche, 2005–2007.

17. *Cronos autodevorându-se…Memorii* vol. V, *Reducţia celulară*, ed. cit., p. 147.

18. *Culpe care nu se uită* (dialoguri cu jurnalista Rodica Chelaru), Curtea Veche, 2001.

19. *Cronos autodevorându-se…Memorii* vol. VI, *Disperarea libertăţii*, ed. cit., p. 242.

20. Textul, intitulat „Revanşa rinocerilor“, poate fi găsit în volumul *Irepetabilul trecut* (Curtea Veche, 2008).

21. *Apud* Ioan Stanomir, „Despre o anumită fericire“, în vol. II al seriei *Explorări în comunismul românesc*, Polirom, 2005, p. 165.

22. *Ceauşescu văzut de aproape*, Curtea Veche, 2008.

23. Vezi cartea lui Nicholas Gage *Eleni* şi filmul cu acelaşi nume.

24. Acest text a fost scris şi publicat într-o primă formă în colaborare cu Cristian Vasile şi apare aici cu acordul său.

25. Daria Ghiu, *Nestor Ignat: Realitatea întoarsă pe dos*, în suplimentul *Bucureştiul Cultural* nr. 104, 22 februarie 2011, p. 9; expoziţia a fost deschisă la Galeria Dialog între 17 februarie şi 30 martie 2011, curator şi consilier artistic fiind Ruxandra Garofeanu.

26. *Viaţa românească* nr. 1, 1946; *apud* Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare şi prigoană*, Cartea Românească, 2005, p. 119.

27. În *Ziarul Financiar*, într-o intervenţie pe tema decapitării filozofiei româneşti.

28. Mihnea Gheorghiu a decedat pe 11 decembrie 2011.

29. O nouă ediţie a acestei cărţi a apărut în 2010 la Editura Dacia.

30. Editura Fundaţiei pro, 2002.

Anexă

Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), Colecţia „Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-socială şi politică din România“, dosar 96/1956, ff. 269-274.[31]

[fila 269]

Tov. Tismăneanu Leonte:

Tovarăşi,

Noi am ajuns tîrziu la Ebro, dat fiind şi

[fila 270]

diferitele împrejurări din Spania; aş putea spune că drumul spre Spania a durat cam un an şi trei luni, adică dusul şi întorsul, apoi iarăş dusul şi întorsul pînă am ajuns acolo, în ziua de 1 septembrie.

După ce am făcut instrucţia necesară am ajuns la Ebro împreună cu un alt grup de tovarăşi şi am fost vărsaţi în batalionul „Divizionaria“.

Acolo am ocupat poziţii dealungul rîului şi tot acolo am trebuit să apărăm aceste poziţii în condiţii foarte grele.

Cred că tovarăşii aici prezenţi, care au fost acolo ţin minte aceste lucruri. Era dealungul rîului tufiş erau ţînţari care năpădeau cu milioanele; pur şi simplu scoteai de fiecare dată cu pumnul aceşti ţînţari iar pumnul îţi era plin de sînge.

În aceste poziţii trebuia zi şi noapte să facem de pază şi aceste poziţii erau îndeajuns de întinse acolo şi împotriva unor eventuale treceri ale fasciştilor prin suRPRiză spre noi şi pentru a respinge atacurile fasciştilor care erau îndeajuns de dese şi de violente în aceea perioadă.

Era de acum cam spre sfîrşitul războiului, se ducea după cum ştiţi, politica de neintervenţie.

Armament aveam puţin şi eram atacaţi şi cu mitraliere şi cu tunuri şi mai ales cu aviaţie. Aviaţia, în special, făcea prăpăd acolo.

În aceste condiţii trebuia desfăşurată o intensă muncă politică în cadrul batalionului, dată fiind

[fila 271]

dată fiind neomogenitatea batalionului.

Se ştie că în cadrul acestui batalion erau diferite naţionalităţi, interbrigadişti, romîni – în număr destul de mare, bulgari, iugoslavi, greci şi alte naţionalităţi. În plus erau spanioli, iară comunişti şi în afară de aceştia, vasăzică în afară de interbrigadişti erau acolo diferite curente politice printre spanioli, erau anarhiştii, erau social democraţii, comuniştii.

Trebuia desfăşurată acolo o serioasă muncă politică, pentru ca înşişi tovarăşii noştri să înţeleagă condiţiile noi de luptă în care se formează o armată regulată, deci cu o disciplină fermă şi că trebue să se conformeze în totul acestei discipline.

În plus trebuia strînsă legătura între interbrigadişti şi tovarăşii spanioli.

Cînd am venit în batalion am luat legătură pe linie de Partid cu tovarăşii Wexel Mihail, care era în comitetul de Partid al batalionului. El mi-a explicat problemele care stăteau în acea perioadă grea, de sfîrşit de răsboi, de înfrîngeri pe fronturi, că e nevoe de desfăşurat o serioasă muncă pentru ridicarea moralului tovarăşilor, pentru strîngerea rîndurilor şi în vederea atingerii obiectivelor care se puneau concret în acea perioadă, în special obiectivul de trecere a Ebrului şi de cucerire a unor poziţii importante dincolo de Ebru.

Despre tovarăşii de acolo, adică tovarăşii

[fila 272]

romîni care erau în număr destul de mare, tovarăşul Neuman are înscrise aceste nume, aşa că are să le citeze el.

Am fost primiţi cu nerăbdare şi această nerăbdare se explică pentru simplul motiv că tovarăşii erau foarte dornici – dat fiind că venirea

mea din ţară era recentă – să afle amănunte din ţară, despre desfăşurarea luptelor din ţară şi cum priveau însăşi lupta romînilor în cadrul brigăzilor internaţionale din Spania, plus anumite veşti dela familiile din ţară.

Au fost discuţii foarte animate pe tema asta şi se constata că tovarăşii în multe probleme dădeau dovadă că sunt foarte bine informaţi asupra stărilor de lucru din ţară, asupra luptelor care se desfăşurau în ţară şi îşi înţelegeau foarte bine menirea lor ca luptători în Spania, deci că prin aceste lupte contribue şi la luptele din ţară.

În cadrul batalionului, pe linie de partid mi s-a încredinţat munca de secretar al organizaţiei de Partid, unde trebuia desfăşurată în special – după cum am arătat înainte – munca pentru întărirea disciplinei militare în esenţă şi mai ales pentru strîngerea unităţii rîndurilor atît ale comuniştilor, cît şi pentru întărirea solidarităţii cu celelalte naţionalităţi.

Pe linia aceasta nu vreau să intru în amănunte, s-a desfăşurat o muncă intensă, o muncă rodnică, o muncă de pe urma căreia ne-am cîştigat autoritate atît printre celalalte naţionalităţi cari luptau în Spania, inter-brigadiştii, cît şi în luptele spaniolilor.

[fila 273]

Şi aici aş vrea să subliniez o chestiune: nu ştiu cum s-au comportat anarhiştii pe alte fronturi, însă aici ca urmare nu numai a muncii noastre a romînilor, dar şi a muncii desfăşurate de tovarăşii comunişti spanioli, a muncii desfăşurate de alte naţionalităţi, ca urmare a strîngerii legăturilor între noi şi spanioli, anarhiştii au dat pilde de eroism în lupte, pilde de disciplină militară, pilde de comportare frumoasă pînă şi în relaţiile cu populaţia civilă.

Din acest punct de vedere s-a atins un obiectiv dublu: îndeplinirea sarcinilor ce stăteau în faţa

noastră şi sustragerea acestora dela unele influenţe pe care dacă le-ar fi urmat ar fi adus numai daune.

Tovarăşi,

Cam pe data de 8 septembrie s-a hotărît trecerea Ebrului şi pe data de 9 septembrie urma să se desfăşoare un atac împotriva unei cote la Siero Cabal, dacă nu mă înşel.

S-a depus o intensă muncă în vederea stabilirii obiectivelor precise pe fiecare grupă, pe fiecare companie cum să acţioneze în vederea reuşitei acestei acţiuni.

Serviciul de recunoaştere a adus informaţii că reuşita este asigurată, că sunt anumite locuri nefortificate şi că se va putea fără multă vărsare de sînge ocupa această cotă.

Seara tîrziu s-a pornit atacul. S-a dovedit însă că informaţiile aduse pe linia recunoaşterilor nu corespundeau, adică de la bun început ne-am ciocnit de baraje de sîrmă ghimpată.

[fila 274]

Fasciştii au fost sesizaţi despre acest atac şi au început secerarea cu nemiluita a atacanţilor. Cu toate că ne-am lovit de aceste baraje de sîrmă ghimpată, tovarăşii nu s-au oprit în faţa lor, au început să acţioneze uneltele respective, foarfecele şi altele, în vederea tăierii.

Între timp am fost rănit, în neştire aproape am început să dau înapoi, pînă am fost luat de către sanitar şi evacuat.

Cam atît am avut de spus.

Notă

31. Îi mulţumesc istoricului Ştefan Bosomitu pentru generozitatea cu care mi-a pus la dispoziţie acest document şi pentru permisiunea de a-l reproduce în volumul de faţă (l-am reprodus, conform uzanţelor, ca atare, fără îndreptarea greşelilor). El cuprinde mărturia tatălui meu privind anumite detalii ce ţin de participarea sa în

Războiul Civil din Spania. Stenograma a fost redactată la Institutul de Istorie a Partidului în vederea reconstituirii implicării comuniştilor români în conflictul spaniol. În bătălia de pe râul Ebru din noiembrie 1938, considerată cea mai sângeroasă din timpul Războiului Civil din Spania, tatăl meu şi-a pierdut braţul drept. Avea 25 de ani.

Bunicii pe linie maternă: Luiza (n. Segal), aşezată,
şi Isidor Marcusohn. În picioare, sora Luizei,
Golda Segal (căs. Iosipovici). 1914

Mama, Hermina, şi sora ei, Bianca Marcusohn (ulterior Cristina Luca), la absolvirea clasei a IV-a, respectiv a III-a primară. Botoşani, august 1926

Mătuşa pe linie paternă, dr. Nehama (Nema) Tismineţki. Bucureşti, 1948

Hermina Tismineţki (dr.), Sanda Sauvard (mijloc) şi Galia Burcă după Războiul Civil din Spania, în lagărul de refugiaţi St. Privat, Franţa. Mai 1939

Hermina şi Leonid Tismineţki (ulterior Tismăneanu). Moscova, 1940

Hermina Tismăneanu în timpul studiilor de aspirantură de la Moscova. Parcul Canalului

Volga–Moscova, august 1955

Surorile Rodica (n. 1944) şi Victoria (n. 1941)
Tismăneanu. Bucureşti, 1948

Autorul la cinci ani. 1956

Leonte Tismăneanu (st.), alături de (pe rândul din spate) dr. Mela Spotheim, Cristina Luca-Boico, o persoană neidentificată şi Hermina Tismăneanu. Bucureşti, iulie 1976

Dolores Ibárruri (La Pasionaria) strângându-le mâinile Herminei şi lui Leonte Tismăneanu la recepţia de sărbătorire a vârstei de 75 de ani a celei dintâi; în spate Alexandru Sencovici, Mihail Florescu şi Valter Roman (în prim-plan). Bucureşti, 1970

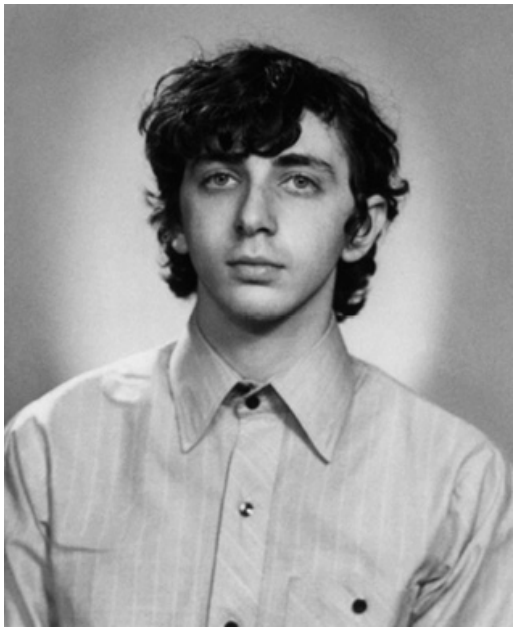

Elev în clasa a XII-a la Liceul nr. 24. Septembrie 1969

Student la Sociologie. Bucureşti, vara 1972

După absolvirea facultăţii. Bucureşti, toamna 1974

La 30 de ani. Bucureşti, iulie 1981, foto Tudor Jebeleanu

Cu vara primară, dr. Olga Boico (căs. ulterior Trébitsch), şi mama ei, Cristina Luca-Boico. Bucureşti, toamna 1974, foto Tudor Jebeleanu

Cu mama, după plecarea din ţară. Paris, octombrie 1981

Mary, soţia autorului, împreună cu (de la st. la dr.)
Zigu Ornea, Nicolae Manolescu, Eugen Negrici.
Neptun, iulie 1991

Cu mătuşa Cristina Luca-Boico. Paris, 1998

Autorul cu fiul său, Adam Volo, între Majestăţile Lor regina Ana şi regele Mihai, la recepţia de la Palatul Cotroceni, după şedinţa Parlamentului în care preşedintele Traian Băsescu a condamnat dictatura comunistă din România. Bucureşti, 18 decembrie 2006

Table of Contents

Despre autor
Lumea secretă a nomenclaturii
- Cuvânt înainte
- 1. Cartierul Primăverii sau geografia nomenclaturii
- 2. Datoria de a mărturisi: familia şi lumea în care m-am născut
- 3. Între Steagul partidului şi Salvatore Adamo: anii adolescenţei
- 4. Nicu Ceauşescu aşa cum l-am cunoscut şi adevărata succesiune a lui Nicolae Ceauşescu
- 5. Anii facultăţii şi plecarea din ţară
- 6. Galerie de portrete
- Anexă
- Dosar foto

Table of Contents

Despre autor 1

Lumea secretă a nomenclaturii 4

- Cuvânt înainte 6
- 1. Cartierul Primăverii sau geografia nomenclaturii 12
- 2. Datoria de a mărturisi: familia şi lumea în care m-am născut 23
- 3. Între Steagul partidului şi Salvatore Adamo: anii adolescenţei 117
- 4. Nicu Ceauşescu aşa cum l-am cunoscut şi adevărata succesiune a lui Nicolae Ceauşescu 125
- 5. Anii facultăţii şi plecarea din ţară 167
- 6. Galerie de portrete 195
- Anexă 304
- Dosar foto 309